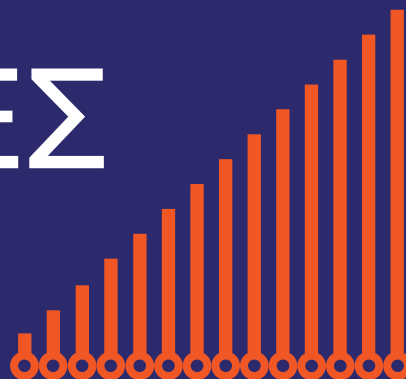
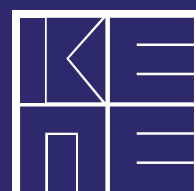

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ

- Μακροοικονομική ανάλυση και προβλέψεις
- Δημόσια οικονομικά
- Ανθρώπινοι πόροι και κοινωνικές πολιτικές
- Αναπτυξιακές πολιτικές και κλάδοι
- Ειδικά Θέματα

Οικονομικές

εξελίξεις

Εκδότης:

ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Υπεύθυνη Σύνταξης:

Ελευθερία Παναγιώτου

Μέλη της Επιτροπής Σύνταξης:

Έρση Αθανασίου
Βασίλης Λυχνάρης
Γεωργία Σκίντζη
Ιωάννης Χολέζας

Γλωσσική και Τυπογραφική

Επιμέλεια:

Ελένη Σουλτανάκη

Τμήμα Εκδόσεων

Πληροφορίες:

Βούλα Δαφνιά
Τηλ.: 210 3676360

Παραγωγή:

[βιβλιοτεχνία]

Παππάς Φώτιος-Δούβου Σεβαστή Ο.Ε.

Copyright 2017

ΚΕΝΤΡΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Αμερικής 11, Αθήνα, 106 72,
Τηλ.: +30-210-3676.300, 210-3676.350
Fax: +30-210-3630.122, 210-3611.136
Δικτυακός τόπος: www.kepe.gr

Το περιοδικό **ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ** αναρτάται στον δικτυακό τόπο www.kepe.gr
στην ελληνική και στην αγγλική γλώσσα.

Οι γνώμες και κρίσεις που διατυπώνονται στα άρθρα είναι των συγγραφέων και δεν αντιπροσωπεύουν αναγκαία γνώμες ή κρίσεις του Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών.

Διατίθεται δωρεάν

Editorial	3
1. Μακροοικονομική ανάλυση και προβλέψεις	4
1.1. Πρόσφατες εξελίξεις και προοπτικές στις κύριες συνιστώσες της ζήτησης, Έρση Αθανασίου	4
1.2. Οι εξελίξεις του Δείκτη Τιμών Καταναλωτή στην Ελλάδα και την Ευρωζώνη, Γιάννης Παναγόπουλος	11
1.3. Οι προβλέψεις του υποδείγματος παραγόντων για τις βραχυπρόθεσμες εξελίξεις στο ΑΕΠ, Μονάδα Οικονομικών Προβλέψεων Υποδείγματος Παραγόντων Έρση Αθανασίου, Θεόδωρος Τσέκερης, Αικατερίνη Τσούμα	14
1.4. Διεθνές μακροοικονομικό περιβάλλον: Πρόσφατες εξελίξεις και προοπτικές, Γιάννης Παναγόπουλος	16
2. Δημόσια οικονομικά	23
2.1. Εκτέλεση Κρατικού Προϋπολογισμού Ιανουαρίου-Αυγούστου 2017, Ελισάβετ Ι. Νίτση	23
2.2. Η εξέλιξη και διάρθρωση του δημοσίου χρέους, Χρήστος Τριαντόπουλος	25
3. Ανθρώπινοι πόροι και κοινωνικές πολιτικές	29
3.1. Πρόσφατες εξελίξεις σε βασικά μεγέθη της ελληνικής αγοράς εργασίας, Ιωάννης Χολέζας	29
3.2. Υλική στέρηση: Πρόσφατες εξελίξεις και χαρακτηριστικά, Νικόλαος Κ. Κανελλόπουλος	38

4. Αναπτυξιακές πολιτικές και κλάδοι	46
4.1. Επισκόπηση βασικών ενεργειακών και περιβαλλοντικών δεικτών της ελληνικής οικονομίας, Βασίλης Λυχναράς	46
4.2. Παρουσίαση του κλάδου της βιομηχανίας με βάση τους δείκτες παραγωγής και κύκλου εργασιών, Γεωργία Σκίντζη	50
Ειδικά Θέματα	55
Προσδιοριστικοί παράγοντες της επιτυχίας στις σπουδές στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση: Μια πρώτη ματιά από ένα Τμήμα Οικονομικών Επιστημών, Δάφνη Νικολίτσα	55
Δείκτες περιφερειακών ανισοτήτων για πολιτικές περιφερειακής ανάπτυξης, Θεόδωρος Τσέκερης	69
Ανάλυση των δαπανών υγείας στην Ελλάδα κατά την περίοδο 2009-2015, Ρωξάνη Καραγιάννη	77
Μεταναστευτικές ροές και δημοσιονομική αποτύπωση: Μία πρώτη προσέγγιση, Χρήστος Τριαντόπουλος	93

Στις 7 Ιουλίου 2017 το Δ.Σ. του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας (ESM) ενέκρινε την εκταμίευση της τρίτης δόσης του προγράμματος βοήθειας, συνολικού ύψους 8,5 δισ. ευρώ. Η απόφαση αυτή ακολούθησε την έγκριση του Συμπληρωματικού Μνημονίου Συμφωνίας μεταξύ των πιστωτών και της Ελλάδας μετά την ολοκλήρωση της υλοποίησης των προαπαιτούμενων της δεύτερης αξιολόγησης του οικονομικού προγράμματος εξυγίανσης, στο πλαίσιο της Σύμβασης Χρηματοδοτικής Διευκόλυνσης. Η απόφαση σηματοδότησε το τέλος μιας πολύμηνης διαπραγματεύσεως, η οποία πέρασε από πολλές δύσκολες φάσεις και ελήφθη με μεγάλη καθυστέρηση: σύμφωνα με τον αρχικό προγραμματισμό η δεύτερη αξιολόγηση θα έπρεπε να είχε ολοκληρωθεί τον Οκτώβριο του 2016 και μέχρι το τέλος του περασμένου έτους θα έπρεπε να είχαν κλείσει τόσο το ζήτημα της ελάφρυνσης του χρέους όσο και η ένταξη στην ποσοτική χαλάρωση. Η τρέχουσα τρίτη αξιολόγηση περιέχει έναν μακρύ κατάλογο με 113 προαπαιτούμενα, εκ των οποίων τα 95 θα πρέπει να υλοποιηθούν έως το τέλος του χρόνου. Οι μεγαλύτερες προκλήσεις αφορούν την αλλαγή της εργατικής νομοθεσίας, την αναμόρφωση των οικογενειακών επιδομάτων, το άνοιγμα ορισμένων κλειστών επαγγελματιών και αλλαγές στον δημόσιο τομέα. Οι επενδύσεις δε, που είναι προϋπόθεση ανάπτυξης, είναι σε πολύ μεγάλο βαθμό στάσιμες ή κωλύονται (Eldorado, Ελληνικό, Κατάρ, ανεμογεννήτριες στην Εύβοια) λόγω εσωτερικών προβλημάτων και αντιστάσεων. Στον διεθνή χώρο, οι γερμανικές εκλογές και η απόσυρση του Σόιμπλε από το Υπουργείο Οικονομικών δημιουργούν ανησυχίες, μιας και η μετριοπαθής πολιτική της στήριξης Μέρκελ (η οποία ηττήθηκε από το AfD) θα υποστεί σοβαρή αμφισβήτηση. Ο νέος Υπουργός Οικονομικών (πιθανά του FDP) εικάζεται ότι δεν θα είναι καθόλου διαλλακτικός με το ελληνικό θέμα. Το δημοψήφισμα στην Καταλονία και η επιθετική αντίδραση της ισπανικής κυβέρνησης ανέδειξαν πάλι σημαντικά θέματα “περιοχών”, την ώρα που η γειτονική Αλβανία προχωρεί στην κατάργηση των συνόρων με το Κόσοβο, οι ροές των μεταναστών αυξάνονται και συνάδουν με την αντιευρωπαϊκή στάση του Ερντογάν –ο οποίος δήλωσε ότι η Τουρκία δεν ενδιαφέρεται πλέον για την ΕΕ. Η εσωστρέφεια της Ευρώπης, υπό την πίεση συνεχιζόμενων σημαντικών

προβλημάτων όπως οι ολοένα και πιο τεταμένες διαπραγματεύσεις για το Brexit και η απειλή της τρομοκρατίας (με επιθέσεις στη Βαρκελώνη τον Αύγουστο, στο Λονδίνο τον Ιούνιο και στο Μάντσεστερ τον Μάιο), δεν είναι καλός οιωνός για την Ελλάδα.

Σε αυτό το πλαίσιο, εκδίδεται το 34ο τεύχος του περιοδικού του ΚΕΠΕ *Οικονομικές Εξελίξεις* που, όπως είναι γνωστό, περιλαμβάνει δύο μέρη. Τα άρθρα του πρώτου μέρους αφορούν την παρουσίαση των τρεχουσών εξελίξεων στην ελληνική οικονομία, ενώ του δεύτερου προσφέρουν μια περισσότερο εξειδικευμένη ανάλυση σε ειδικά οικονομικά θέματα. Στο πρώτο μέρος εξετάζονται οι πρόσφατες εξελίξεις και προοπτικές στις κύριες συνιστώσες της ζήτησης και του Δείκτη Τιμών Καταναλωτή στην Ελλάδα και την Ευρωζώνη. Επίσης, παρουσιάζονται οι προβλέψεις του υποδείγματος παραγόντων για τις βραχυπρόθεσμες εξελίξεις στο ΑΕΠ, καθώς και οι πρόσφατες εξελίξεις και προοπτικές στο διεθνές μακροοικονομικό περιβάλλον. Τα δημόσια οικονομικά εξετάζονται με την ανάλυση της εκτέλεσης του Κρατικού Προϋπολογισμού Ιανουαρίου-Αυγούστου 2017 και της εξέλιξης και διάρθρωσης του δημόσιου χρέους. Συζητούνται, επίσης, οι πρόσφατες εξελίξεις σε βασικά μεγέθη της ελληνικής αγοράς εργασίας, καθώς και οι πρόσφατες εξελίξεις και τα χαρακτηριστικά της υλικής στέρξης. Τέλος, παρουσιάζεται μια επισκόπηση βασικών ενεργειακών και περιβαλλοντικών δεικτών της ελληνικής οικονομίας, και του κλάδου της βιομηχανίας με βάση τους δείκτες παραγωγής και κύκλου εργασιών.

Το δεύτερο μέρος του περιοδικού φιλοξενεί τέσσερα άρθρα. Στο πρώτο άρθρο παρουσιάζονται οι «Προσδιοριστικοί παράγοντες της επιτυχίας στις σπουδές στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση: Μια πρώτη ματιά από ένα Τμήμα Οικονομικών Επιστημών». Στο δεύτερο αναλύονται οι «Δείκτες περιφερειακών ανισοτήτων για πολιτικές περιφερειακής ανάπτυξης», στο τρίτο παρουσιάζεται η «Ανάλυση των δαπανών υγείας στην Ελλάδα κατά την περίοδο 2009-2015», ενώ στο τέταρτο οι «Μεταναστευτικές ροές και δημοσιονομική αποτύπωση: Μία πρώτη προσέγγιση».

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ
Υπεύθυνη Σύνταξης

1. Μακροοικονομική ανάλυση και προβλέψεις

1.1. Πρόσφατες εξελίξεις και προοπτικές στις κύριες συνιστώσες της ζήτησης

Έρση Αθανασίου

Σύμφωνα με τα πλέον πρόσφατα εποχικά διορθωμένα στοιχεία των τριμηνιαίων Εθνικών Λογαριασμών για το πρώτο εξάμηνο του έτους 2017 (ΕΛΣΤΑΤ, προσωρινά στοιχεία, Σεπτέμβριος 2017), το ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας φαίνεται να επανέρχεται σταδιακά σε τροχιά ανάκαμψης, καταγράφοντας αύξηση κατά 0,4% στο πρώτο τρίμηνο και 0,8% στο δεύτερο τρί-

μηνο του έτους, ως προς τα αντίστοιχα τρίμηνα του 2016. Η πορεία αυτή αντανακλά την κατά διαστήματα ευνοϊκή εξέλιξη όλων των βασικών μακροοικονομικών μεγεθών, αλλά και την αστάθεια που εξακολουθεί να χαρακτηρίζει τις μεταβολές των συνιστωσών της εγχώριας ζήτησης, ιδιαίτερα στο σκέλος των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου.

Ειδικότερα, με βάση τα στοιχεία του Πίνακα 1.1.1, η πορεία των συνιστωσών της ζήτησης φαίνεται να διαφοροποιήθηκε σημαντικά μεταξύ του πρώτου και του δεύτερου τριμήνου του 2017. Συγκεκριμένα, στο πρώτο τρίμηνο του έτους, βασικό μοχλό ανόδου του ΑΕΠ αποτέλεσε η εγχώρια ζήτηση, με τη συνεχιζόμενη ήπια αύξηση της ιδιωτικής κατανάλωσης (1,2%, σε ετήσια βάση) να συνδυάζεται με σημαντική άνοδο των επενδύσεων (10,8%). Αντίθετα, στο δεύτερο τρί-

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.1.1 Βασικά μακροοικονομικά μεγέθη

% ρυθμοί μεταβολής ως προς την αντίστοιχη περίοδο του προηγούμενου έτους (εποχικά διορθωμένα στοιχεία σε σταθερές τιμές)

	2015Q3	2015Q4	2016Q1	2016Q2	2016Q3	2016Q4	2017Q1	2017Q2	Εξάμηνο Ιανουαρίου – Ιουνίου	2017	2016
Ιδιωτική κατανάλωση	-4,1	-0,4	-0,7	-0,6	6,1	1,0	1,2	0,7	1,0	-0,6	
Δημόσια κατανάλωση	0,8	2,5	-3,5	-1,5	-1,3	-2,0	-1,9	3,3	0,7	-2,5	
Επενδύσεις παγίου κεφαλαίου	-5,2	13,9	-10,4	18,1	12,7	-14,0	10,8	-4,6	2,7	2,7	
Εγχώρια ζήτηση*	-2,7	1,6	-2,2	0,9	4,9	-1,3	2,1	0,5	1,3	-0,7	
Εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	-7,7	-2,7	-10,2	-10,3	10,8	5,0	5,2	9,5	7,4	-10,3	
Εξαγωγές αγαθών	6,5	10,1	2,0	3,8	8,3	-2,1	4,9	8,8	6,8	2,9	
Εξαγωγές υπηρεσιών	-22,3	-15,4	-21,8	-24,4	14,0	11,6	7,8	11,5	9,6	-23,1	
Εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	-14,1	-2,7	-10,2	-2,1	13,9	3,5	11,7	3,1	7,3	-6,2	
Εισαγωγές αγαθών	-7,7	3,5	-3,8	5,7	10,5	2,2	12,4	0,7	6,3	0,9	
Εισαγωγές υπηρεσιών	-39,2	-26,6	-32,0	-30,4	33,7	8,6	11,4	15,7	13,5	-31,2	
Ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών	-127,7	-3,0	-9,2	190,6	-167,7	-12,2	87,6	-43,8	7,0	57,1	
ΑΕΠ	-2,4	0,7	-0,7	-0,5	2,0	-1,0	0,4	0,8	0,6	-0,6	

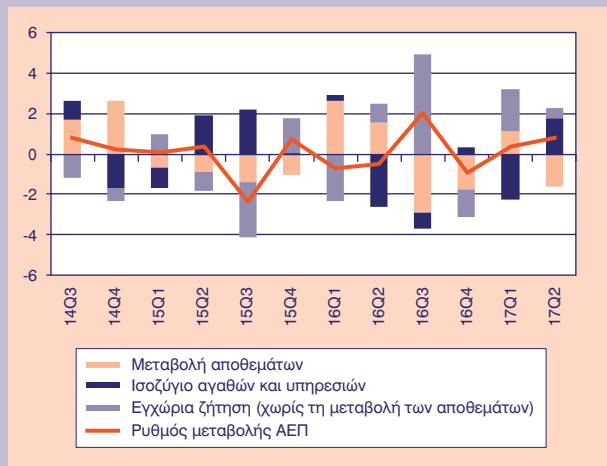
Πηγή: Εθνικοί Λογαριασμοί, Σεπτέμβριος 2017, επεξεργασία στοιχείων από τη συγγραφέα.

* Χωρίς τη μεταβολή των αποθεμάτων.

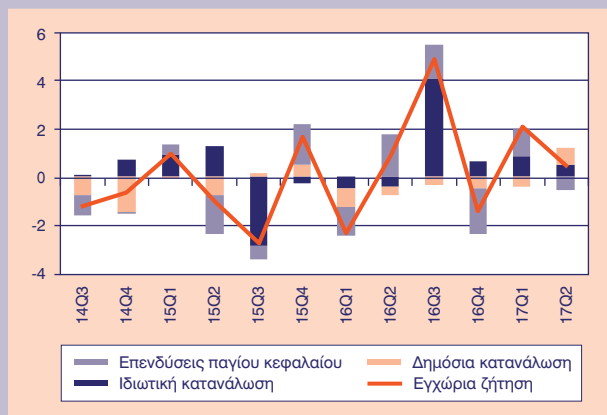
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.1

Συμβολή στον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ

Εγχώρια και καθαρή εξωτερική ζήτηση

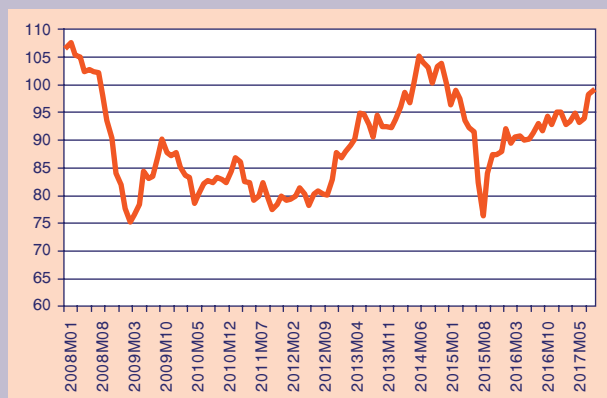
Επιμέρους συνιστώσες της εγχώριας ζήτησης

Πηγή: Εθνικοί Λογαριασμοί, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία στοιχείων από τη συγγραφέα.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.2

Δείκτης οικονομικού κλίματος

Πηγή: EUROSTAT.

μνηνο του έτους, οδηγό της ανόδου στο ΑΕΠ αποτέλεσε η πορεία του εξωτερικού τομέα, και συγκεκριμένα η παρατηρούμενη σημαντική επιτάχυνση του ρυθμού μεγέθυνσης των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών (στο 9,5% από 5,2% κατά το πρώτο τρίμηνο του έτους), σε συνδυασμό με την υποχώρηση του ρυθμού αύξησης των εισαγωγών (στο 3,1% από 11,7% κατά το πρώτο τρίμηνο). Οι ευνοϊκές εξελίξεις στον εξωτερικό τομέα αντιστάθμισαν την εξασθένηση που σημειώθηκε κατά το δεύτερο τρίμηνο του έτους στη δυναμική της εγχώριας ζήτησης, λόγω της επιβράδυνσης του ρυθμού ανόδου της ιδιωτικής κατανάλωσης (στο 0,7%), και της παράλληλης κάμψης των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου (κατά -4,6%). Συνολικά, η συνεισφορά της εγχώριας ζήτησης -εξαιρουμένων των αποθεμάτων- στον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ ανήλθε στις 2,1 ποσοστιαίες μονάδες κατά το πρώτο τρίμηνο του 2017 υποχωρώντας στις 0,5 μονάδες κατά το δεύτερο τρίμηνο του έτους, ενώ η αντίστοιχη συνεισφορά του εξωτερικού τομέα διαμορφώθηκε στις -2,2 ποσοστιαίες μονάδες στο πρώτο τρίμηνο και στις 1,8 μονάδες στο δεύτερο τρίμηνο του έτους (Διάγραμμα 1.1.1).

Εστιάζοντας στα διαθέσιμα στοιχεία για την πορεία της οικονομικής δραστηριότητας κατά την πιο πρόσφατη περίοδο, ο δείκτης οικονομικού κλίματος παρουσίασε μικρές αυξομειώσεις στη διάρκεια του δεύτερου τριμήνου του 2017, σημειώνοντας εν συνεχεία μεγάλη βελτίωση κατά τον μήνα Ιούλιο και πρόσθετη άνοδο κατά τον μήνα Αύγουστο (Διάγραμμα 1.1.2). Η εξέλιξη αυτή, η οποία πιθανότατα συνδέεται με την υποχώρηση της αβεβαιότητας μετά την ολοκλήρωση της β' αξιολόγησης του προγράμματος στήριξης, αλλά και με τις επιδόσεις του τουριστικού τομέα κατά την περίοδο αιχμής, ενισχύει τις ενδείξεις για ανάκαμψη και περαιτέρω βελτίωση των γενικότερων οικονομικών συνθηκών στη χώρα.

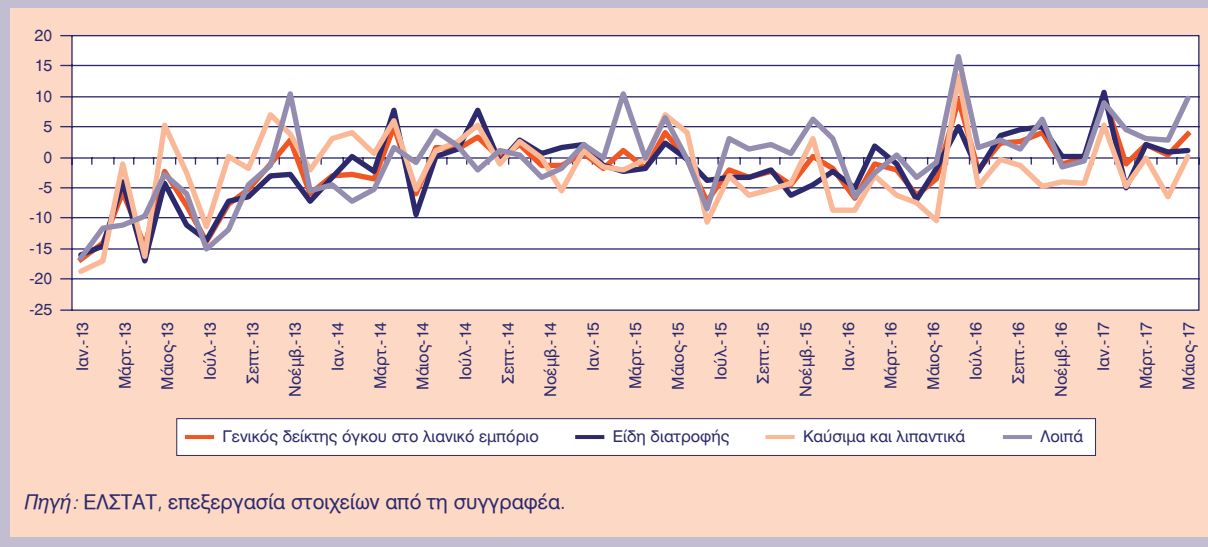
Σχετικά με τους κύριους παράγοντες που διαμόρφωσαν τις πρόσφατες εξελίξεις στο ΑΕΠ και τις βασικές του συνιστώσες, ακολουθεί λεπτομερέστερη διερεύνηση της πορείας και των προοπτικών τους με βάση τα εθνικολογιστικά στοιχεία και ορισμένους επιλεγμένους βραχυχρόνιους δείκτες.

1.1.1. Ιδιωτική κατανάλωση

Σύμφωνα με τα δεδομένα των Εθνικών Λογαριασμών, η ανοδική τάση στην οποία επανήλθε η ιδιωτική κατανάλωση από το τρίτο τρίμηνο του 2016 συνεχίστηκε στο πρώτο εξάμηνο του 2017, με τον σχετικό ρυθμό μεταβολής να διαμορφώνεται στο 1,2% κατά το πρώτο τρίμηνο και στο 0,7% κατά το δεύτερο τρίμηνο του έτους. Επιπρόσθετες ενδείξεις

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.3

Ποσοστιαίες μεταβολές γενικού δείκτη όγκου και δεικτών στις κύριες κατηγορίες καταστημάτων στο λιανικό εμπόριο ως προς τους αντίστοιχους μήνες του προηγούμενου έτους

για την πρόσφατη πορεία της ιδιωτικής κατανάλωσης παρέχουν οι σχετικές τάσεις αναφορικά με τον μηνιαίο δείκτη όγκου στο λιανικό εμπόριο. Ο συγκεκριμένος δείκτης κινήθηκε ως επί το πλείστον ανοδικά στο διάστημα από τον Ιανουάριο έως και τον Ιούνιο του 2017, με αποτέλεσμα να καταγράψει κατά μέσον όρο στο πρώτο εξάμηνο¹ του 2017 αύξηση της τάξεως του 0,9% ως προς το αντίστοιχο εξάμηνο του 2016. Στην εν λόγω πορεία του γενικού δείκτη συνέτειναν οι θετικές εξελίξεις αναφορικά με τους δείκτες στις δύο από τις τρεις κύριες κατηγορίες καταστημάτων, και συγκεκριμένα στα καταστήματα ειδών διατροφής και στα λοιπά καταστήματα (μεταβολές της τάξεως του 0,5% και 2,3%, αντίστοιχα). Αντίθετα, αρνητικές μεταβολές παρατηρήθηκαν στον δείκτη που αφορά τα καταστήματα καυσίμων και λιπαντικών αυτοκινήτων (μεταβολή της τάξεως του -2,9%) (Διάγραμμα 1.1.3).

Όσον αφορά την πορεία των δεικτών στις επιμέρους υποκατηγορίες καταστημάτων, στις τέσσερις από τις οκτώ περιπτώσεις το πρώτο εξάμηνο του 2017 χαρακτηρίστηκε από συνολικά θετικές εξελίξεις. Πιο ειδικά, οι υποκατηγορίες που αφορούν τα μεγάλα καταστήματα τροφίμων, τα φαρμακευτικά-καλλυντικά, τα έπιπλα-ηλεκτρικά είδη-οικιακός εξοπλισμός και τα βιβλία-χαρτικά-λοιπά είδη κατέγραψαν κατά μέσον όρο στο πρώτο εξάμηνο θετικές ποσοστιαίες μεταβολές (της τάξεως του 1,6%, 1,1%, 2,2%, 9,3%, αντίστοιχα) ως προς το αντίστοιχο εξάμηνο του 2016. Αρνητική, αντίθετα, υπήρξε στο ίδιο διάστημα η πορεία των μέσων δεικτών στις υποκατηγορίες πολυκαταστήματα,

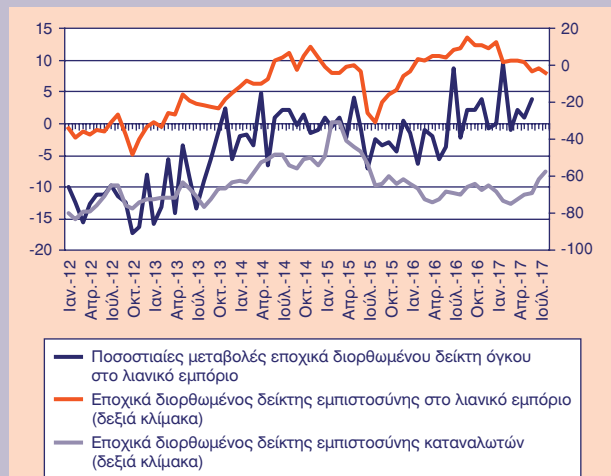
καύσιμα και λιπαντικά αυτοκινήτων, τρόφιμα-ποτά-καπνός και ένδυση-υπόδυση (μεταβολές της τάξεως του -3,5%, -2,9%, -4,2% και -1,6%, αντίστοιχα).

Από τα στοιχεία και τις ενδείξεις που αναλύθηκαν στα παραπάνω, διαφαίνεται ότι η ιδιωτική κατανάλωση σταθεροποιείται σε τροχιά ήπιας ανόδου, με κάποια ενδιάμεσα διαστήματα αστάθειας σε ορισμένες επιμέρους κατηγορίες καταστημάτων. Η πορεία αυτή φαίνεται να σηματοδοτεί ότι οι θετικές επιδράσεις στην κατανάλωση από την περαιτέρω σταθεροποίηση του οικονομικού περιβάλλοντος, τη συνεχιζόμενη βελτίωση των βασικών μεγεθών της αγοράς εργασίας, και τη συνδεόμενη ανάκαμψη στις αμοιβές εξαρτημένης εργασίας (1,9% κατά μέσον όρο στο πρώτο εξάμηνο του 2017 σε σχέση με το έτος 2016, σε τρέχουσες τιμές), υπερσχύουν των αρνητικών επιδράσεων που εξακολουθούν να προκύπτουν λόγω της εναπομένουσας αβεβαιότητας αλλά και των πιέσεων στο διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών από την εφαρμογή των μέτρων δημοσιονομικής προσαρμογής.

Σε σχέση με τις προοπτικές της ιδιωτικής κατανάλωσης, οι προαναφερόμενες τάσεις αναφορικά με την πρόσφατη πορεία της καταναλωτικής δαπάνης συγκλίνουν σε μία εκτίμηση για θετική εξέλιξη της ιδιωτικής κατανάλωσης σε βραχυχρόνιο ορίζοντα. Η εκτίμηση αυτή συμβαδίζει με τις βελτιούμενες προσδοκίες εκ μέρους των καταναλωτών αναφορικά με τη μελλοντική πορεία της καταναλωτικής τους δαπάνης, όπως αυτές αντανακλώνται στην ανοδική πορεία του

1. Όλες οι αναφορές στην περίοδο του εξαμήνου που ακολουθούν ενσωματώνουν τα προσωρινά στοιχεία του Ιουνίου.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.4
Δείκτης όγκου στο λιανικό εμπόριο και δείκτες εμπιστοσύνης

Πηγή: EUROSTAT, επεξεργασία στοιχείων από τη συγγραφέα.

δείκτη εμπιστοσύνης καταναλωτών κατά την περίοδο Απριλίου-Αυγούστου του 2017 (Διάγραμμα 1.1.4). Ωστόσο, περισσότερο επιφυλακτικοί σε σχέση με τις προοπτικές της κατανάλωσης παραμένουν οι λιανέμποροι, με τον δείκτη εμπιστοσύνης στο λιανικό εμπόριο να διαμορφώνεται τον Αύγουστο του 2017

σε επίπεδο αρκετά χαμηλότερο σε σχέση με τις αρχές του έτους. Επομένως, ένας βαθμός αβεβαιότητας αναφορικά με τις προοπτικές της κατανάλωσης φαίνεται ότι εξακολουθεί να παραμένει, υπογραμμίζοντας την ανάγκη για περαιτέρω σταθεροποίηση της οικονομίας και αποκλιμάκωση της αβεβαιότητας. Η πρόοδος προς την κατεύθυνση αυτή δύναται να διαδραματίσει κρίσιμο ρόλο, τόσο για τον περιορισμό της επιφυλακτικότητας των καταναλωτών, όσο και για την αντιστάθμιση των συνεχιζόμενων αρνητικών πιέσεων στην ιδιωτική κατανάλωση από την εφαρμογή δημοσιονομικών μέτρων που επιβαρύνουν το διαθέσιμο εισόδημα ορισμένων κατηγοριών νοικοκυριών.

1.1.2. Επενδύσεις

Οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου αυξήθηκαν κατά 10,8% στο πρώτο τρίμηνο του 2017, παρουσιάζοντας όμως εν συνεχεία κάμψη της τάξεως του -4,6% στο δεύτερο τρίμηνο του έτους, ως προς τα αντίστοιχα τρίμηνα του 2016 (Πίνακας 1.1.2). Οι εξελίξεις αυτές είχαν ως αποτέλεσμα η συνεισφορά των επενδύσεων στον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ να διαμορφωθεί στις 1,1 ποσοστιαίες μονάδες στο πρώτο τρίμηνο του 2017 και στις -0,5 μονάδες στο δεύτερο τρίμηνο.

Αναλυτικότερα, σε σχέση με τις επενδύσεις εκτός των κατασκευών, οι εξελίξεις στη διάρκεια του πρώτου

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.1.2 Βασικά μεγέθη των επενδύσεων

% ρυθμοί μεταβολής ως προς την αντίστοιχη περίοδο του προηγούμενου έτους (εποχικά διορθωμένα στοιχεία σε σταθερές τιμές)

	Τρίμηνα						Εξάμηνο			
	2015Q3	2015Q4	2016Q1	2016Q2	2016Q3	2016Q4	2017Q1	2017Q2	2017	2016
Αγροτικά προϊόντα	-1,3	2,5	-2,6	1,0	-1,3	-2,3	1,2	-2,7	-1,0	-0,6
Μηχανολογικός εξοπλισμός και οπλικά συστήματα	-15,7	4,0	-1,1	0,9	32,0	-4,9	-0,4	1,0	0,3	-0,1
Μεταφορικός εξοπλισμός και οπλικά συστήματα	-8,0	-30,5	-43,7	122,0	-14,4	-35,1	155,7	-5,5	57,0	3,8
Εξοπλισμός τεχνολογίας πληροφορικής και επικοινωνίας	-13,4	10,6	-8,4	0,1	14,8	-18,9	-10,0	-10,8	-10,4	-4,4
Κατοικίες	-36,2	-18,8	-17,0	-23,4	-3,3	-2,9	-11,0	-5,1	-8,1	-20,2
Άλλες κατασκευές	-0,1	46,4	14,2	13,5	12,8	-16,7	-9,4	-9,3	-9,3	13,9
Άλλα προϊόντα	2,2	5,4	0,3	0,8	1,9	-1,5	0,2	-1,0	-0,4	0,5
Ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου	-5,2	13,9	-10,4	18,1	12,7	-14,0	10,8	-4,6	2,7	2,7

Πηγή: Εθνικοί Λογαριασμοί, Σεπτέμβριος 2017, επεξεργασία στοιχείων από τη συγγραφέα.

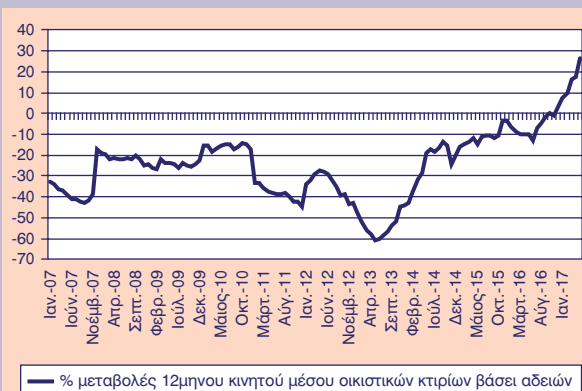
εξαμήνου του 2017 ήταν ανάμεικτες. Ειδικότερα, οι δαπάνες για μεταφορικό εξοπλισμό εμφάνισαν μεγάλη άνοδο στο πρώτο τρίμηνο (155,7%) και πτώση στο δεύτερο τρίμηνο (-5,5%), ενώ οι επενδύσεις σε άλλα προϊόντα κατέγραψαν οριακή αύξηση στο πρώτο τρίμηνο (0,2%) και ελαφρά κάμψη στο δεύτερο τρίμηνο του έτους (-1,0%). Παράλληλα, αντίστροφη ήταν η τάση που παρατηρήθηκε στις δαπάνες για μηχανολογικό εξοπλισμό, οι οποίες παρουσίασαν μικρή πτώση στο πρώτο τρίμηνο (-0,4%) και άνοδο στο δεύτερο τρίμηνο (1,0%), ενώ αμιγώς πτωτική ήταν η εξέλιξη στις επενδύσεις σε εξοπλισμό τεχνολογίας πληροφορικής και επικοινωνίας (-10,0% στο πρώτο τρίμηνο και -10,8% στο δεύτερο τρίμηνο).

Αναφορικά με τις επενδύσεις σε κατασκευές, η εξέλιξη της δαπάνης για λοιπές κατασκευές ήταν πτωτική τόσο στο πρώτο τρίμηνο όσο και στο δεύτερο τρίμηνο του 2017 (-9,4% και -9,3%, αντίστοιχα). Επιπλέον, κάμψη εξακολούθησε να καταγράφει κατά το ίδιο διάστημα και η δαπάνη για επενδύσεις σε κατοικίες (-11,1% στο πρώτο τρίμηνο και -5,1% στο δεύτερο τρίμηνο του έτους).

Πρόσθετη πληροφόρηση για την πορεία του κλάδου των κατασκευών στο σύνολό του παρέχεται από τα διαθέσιμα στοιχεία για την εξέλιξη του γενικού δείκτη παραγωγής στις κατασκευές στο πρώτο και δεύτερο τρίμηνο του 2017². Όπως διαπιστώνεται, η βελτίωση του δείκτη στο πρώτο τρίμηνο του 2017, με μια ποσοστιαία μεταβολή ως προς το αντίστοιχο τρίμηνο του 2016 της τάξεως του 9,8%, ακολουθήθηκε από ελαφρά επιδείνωση στο δεύτερο τρίμηνο, της τάξεως του -1,0%. Η εξέλιξη αυτή στη δυναμική της συνολικής κατασκευαστικής δραστηριότητας οφείλεται στη σημαντική αλλαγή των συνθηκών που αφορούν τόσο τα έργα υποδομών, όσο και τα οικοδομικά έργα. Συγκεκριμένα, αναφορικά με τον επιμέρους δείκτη παραγωγής έργων πολιτικού μηχανικού (που αφορά, μεταξύ άλλων, αυτοκινητοδρόμους, γέφυρες, σήραγγες, αγωγούς, δίκτυα και λιμενικά έργα), η αύξηση κατά 26,8% στο πρώτο τρίμηνο του 2017 έδωσε τη σκυτάλη σε κάμψη κατά -1,7% στο δεύτερο τρίμηνο του έτους, ως προς τις αντίστοιχες περιόδους του 2016. Από την άλλη πλευρά, στην περίπτωση παραγωγής οικοδομικών έργων (που αφορά, μεταξύ άλλων, κατοικίες, βιομηχανικά και εμπορικά κτίρια και λοιπά κτίρια), η υποχώρηση του δείκτη κατά -8,8% στο πρώτο τρίμηνο του 2017 φάνηκε να ανακόπτεται στο δεύτερο τρίμηνο του έτους, με τον σχετικό ρυθμό μεταβολής να διαμορφώνεται στο -0,1%.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.5

Εκτιμώμενη οικιστική οικοδομική δραστηριότητα βάσει αδειών

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, EUROSTAT, ΤτΕ, επεξεργασία στοιχείων από τη συγγραφέα.

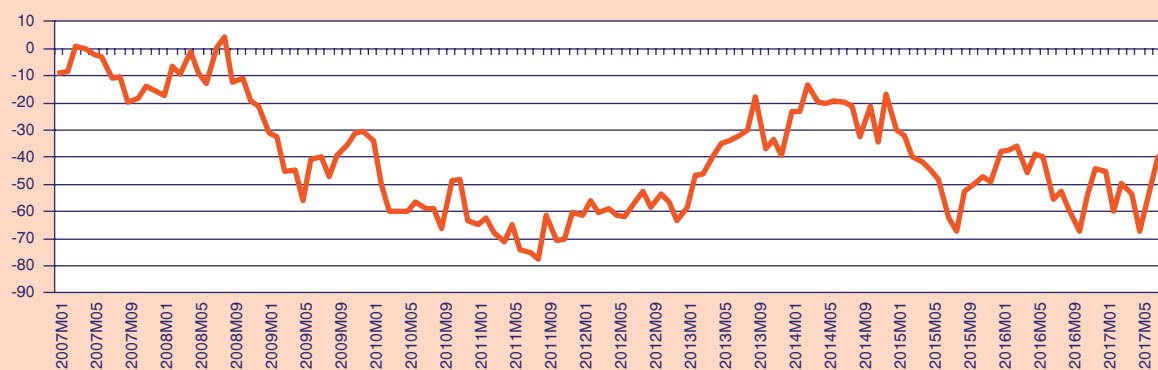
Ειδικότερη πληροφόρηση σε σχέση με τις πρόσφατες εξελίξεις στον κλάδο των κατοικιών αντλείται από τον δείκτη οικιστικών κτιρίων ως προς τα τετραγωνικά μέτρα ωφέλιμης επιφάνειας, στη βάση των εκδοθεισών οικοδομικών αδειών. Τόσο τα μεμονωμένα μηνιαία στοιχεία του δείκτη οικιστικών κτιρίων, όσο και το συνολικότερο μέγεθος της εκτιμώμενης οικιστικής οικοδομικής δραστηριότητας³, φαίνεται να παρουσίασαν σημαντική βελτίωση κατά την τελευταία περίοδο αναφοράς, σε αντίθεση με τα προαναφερόμενα εθνικολογιστικά στοιχεία που αφορούν τη δαπάνη για επενδύσεις σε κατοικίες. Ειδικότερα, από τον Ιανουάριο έως και το Μάιο του 2017, οι μηνιαίες ποσοστιαίες μεταβολές του δείκτη οικιστικών κτιρίων ως προς τους αντίστοιχους μήνες του προηγούμενου έτους διαμορφώθηκαν σε θετικά επίπεδα, τα οποία έφθασαν ακόμα και το 85,3% (Μάιος). Αντίστοιχα, οι ρυθμοί μεταβολής της εκτιμώμενης οικιστικής οικοδομικής δραστηριότητας ενισχύθηκαν σταδιακά, από το 7,5% τον Ιανουάριο στο 26,3% τον Μάιο (Διάγραμμα 1.1.5).

Συνολικά, και ανατρέχοντας στις παρατηρούμενες διακυμάνσεις της επενδυτικής δαπάνης από το δεύτερο τρίμηνο του 2016 και ύστερα, είναι εμφανείς τόσο μία προδιάθεση για σημαντική ανάκαμψη των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου, όσο και μία επαναλαμβανόμενη αστάθεια στη δυναμική των επενδύσεων. Η αστάθεια αυτή φαίνεται να σχετίζεται αφενός με τις μεταβολές του οικονομικού κλίματος στη

2. Σημειώνεται ότι η αναφορά είναι για τον δείκτη που ενσωματώνει διόρθωση ως προς τον πραγματικό αριθμό των εργάσιμων ημερών και τα στοιχεία για το δεύτερο τρίμηνο του 2017 είναι προσωρινά.

3. Υπολογίζεται ο 12μηνος κινητός μέσος και οι σχετικές μεταβολές.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.6
Δείκτης εμπιστοσύνης στις κατασκευές

Πηγή: EUROSTAT.

χώρα, και αφετέρου με τις δυσμενείς επιδράσεις που εξακολουθούν να ασκούν η υψηλή φορολόγηση επιχειρήσεων και ακίνητης περιουσίας και τα σημαντικά προβλήματα χρηματοδότησης και ρευστότητας στην αγορά.

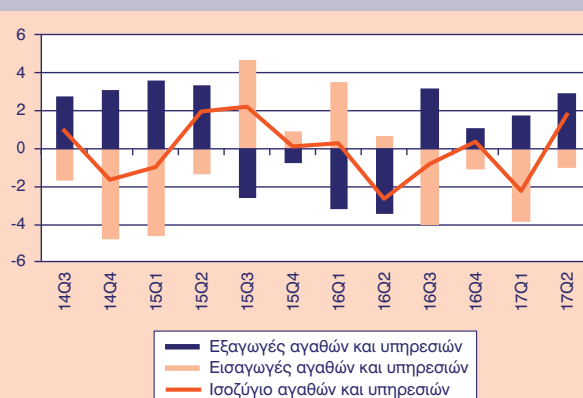
Αναφορικά με τις προοπτικές των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου, οι εξελίξεις σε βραχυχρόνιο ορίζοντα εκτιμάται ότι θα επηρεαστούν θετικά από την προοπτική περαιτέρω σταθεροποίησης του οικονομικού κλίματος, η οποία συναρτάται άμεσα με την ομαλή εξέλιξη του ελληνικού προγράμματος. Ωστόσο, η σταδιακή ολοκλήρωση μεγάλων κατασκευαστικών έργων (οδικών, σιδηροδρομικών), τα οποία συνέβαλαν σημαντικά στα μεγέθη των επενδύσεων κατά το προηγούμενο διάστημα, υπογραμμίζει την ανάγκη κατά το δυνατόν επίτευξης της έναρξης νέων μεγάλων επενδύσεων που συνδέονται με την αξιοποίηση δημόσιας περιουσίας και την κατασκευή έργων υποδομής τα οποία εντάσσονται στην νέα προγραμματική περίοδο ΕΣΠΑ 2014-2020. Η υλοποίηση των συγκεκριμένων επενδύσεων αναλαμβάνει κρίσιμο ρόλο, τόσο για την άμεση τόνωση της κατασκευαστικής δραστηριότητας, όπου σύμφωνα με τον σχετικό δείκτη εμπιστοσύνης οι προσδοκίες παρουσιάζουν διακυμάνσεις από τα μέσα του 2016 και μετά (Διάγραμμα 1.1.6), όσο και για την οριστική θετική μεταστροφή του επενδυτικού κλίματος στη χώρα.

1.1.3. Ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών

Η προοδευτική σταθεροποίηση της ελληνικής οικονομίας, σε συνδυασμό με μία σειρά ευνοϊκών εξωγενών παραγόντων, μεταξύ των οποίων και μία σημαντική επιτάχυνση του ρυθμού ανάπτυξης του διεθνούς εμπορίου, είχαν εμφανείς θετικές επιδράσεις στην

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.7
Συμβολή στον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ

Επιμέρους συνιστώσες της εξωτερικής ζήτησης

Πηγή: Εθνικοί Λογαριασμοί, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία στοιχείων από τη συγγραφέα.

εξέλιξη των μεγεθών του εξωτερικού τομέα της χώρας κατά το πρώτο εξάμηνο του 2017.

Συγκεκριμένα, όσον αφορά τις εξαγωγές, η συνεισφορά τους στον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ παρουσίασε αξιοσημείωτη βελτίωση, φθάνοντας τις 1,8 μονάδες στο πρώτο τρίμηνο του 2017 και τις 2,9 μονάδες στο δεύτερο τρίμηνο, ως προς τα αντίστοιχα τρίμηνα του προηγούμενου έτους (βλέπε Διάγραμμα 1.1.7). Ειδικότερα, στο πεδίο των υπηρεσιών καταγράφηκε σημαντική άνοδος των εξαγωγών, η οποία ανήλθε στο 7,8% κατά το πρώτο τρίμηνο του έτους και στο 11,5% κατά το δεύτερο τρίμηνο. Αντίστοιχη τάση ενδυνάμωσης των εξαγωγών σημειώθηκε και στο πεδίο των αγαθών, με τους σχετικούς ρυθμούς μεταβολής να διαμορφώνονται στο

4,9% κατά το πρώτο τρίμηνο και στο 8,8% κατά το δεύτερο τρίμηνο του έτους. Η αύξηση των εξαγωγών αγαθών συνδέεται με τις ευνοϊκές εξελίξεις στη διεθνή ζήτηση, ενώ ενδέχεται επίσης να αντανakλά μία περαιτέρω βελτίωση στην ανταγωνιστικότητα της οικονομίας, η οποία συνάδει με τις πρόσφατες εξελίξεις στον δείκτη πραγματικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας της χώρας. Η ευνοϊκή εξέλιξη των εξαγωγών υπηρεσιών οφείλεται στην άνοδο των τουριστικών εισπράξεων (κατά 7,1% συνολικά στο πρώτο εξάμηνο του έτους σύμφωνα με τα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος), την ενίσχυση των εισπράξεων στην κατηγορία των λοιπών υπηρεσιών (κατά 32,3%, αντίστοιχα), αλλά και τη σημαντική βελτίωση που παρουσίασαν οι εισπράξεις από μεταφορικές υπηρεσίες (κατά 17,9%). Στην περίπτωση των τελευταίων, σημαντικό θετικό ρόλο φαίνεται να διαδραμάτισαν αφενός οι ευνοϊκές τάσεις στο διεθνές εμπόριο και αφετέρου τα συνδεδεμένα υψηλότερα επίπεδα στα οποία κινήθηκαν οι ναύλοι της ποντοπόρου ναυτιλίας, συγκριτικά με την αντίστοιχη περίοδο του προηγούμενου έτους.

Όσον αφορά τις εισαγωγές, η συνεισφορά τους στον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ κυμάνθηκε σε αρνητικά επίπεδα, φθάνοντας τις -3,9 ποσοστιαίες μονάδες στο πρώτο τρίμηνο του 2017 και εν συνεχεία υποχωρώντας στις -1,00 μονάδες στο δεύτερο τρίμηνο. Ειδικότερα, στο πεδίο των αγαθών ο ρυθμός μεταβολής των εισαγωγών υποχώρησε από το 12,4% στο πρώτο τρίμηνο του 2017 σε μόλις 0,7% στο δεύτερο τρίμηνο, καθώς, όπως προκύπτει, οι ανάγκες της αγοράς για εισαγόμενα καλύφθηκαν κατά τη δεύτερη περίοδο μέσω της ανάλωσης αποθεμάτων. Στο πεδίο των υπηρεσιών, οι εισαγωγές παρουσίασαν σημαντική αύξηση της τάξεως του 11,4% στο πρώτο τρίμηνο και 15,7% στο δεύτερο τρίμηνο, με την πορεία αυτή να οφείλεται στην αύξηση των πληρωμών για μεταφορικές και λοιπές υπηρεσίες.

Αναφορικά με τις προοπτικές του εξωτερικού τομέα, οι μέχρι στιγμής εξελίξεις τόσο αναφορικά με τις εξα-

γωγικές επιδόσεις της χώρας, όσο και σε σχέση με τις τάσεις στο διεθνές εμπόριο, παραπέμπουν σε μία προοπτική περαιτέρω ενδυνάμωσης των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών. Από την άλλη πλευρά, στο πεδίο των εισαγωγών αναμένεται να επικρατήσουν ανοδικές τάσεις, λόγω της εκτιμώμενης ανάκαμψης της εγχώριας ζήτησης, αλλά και της προσδοκώμενης επικράτησης υψηλότερων τιμών του πετρελαίου σε σχέση με το προηγούμενο έτος. Συνεπώς, κρίσιμο παράγοντα για την ισορροπία του εξωτερικού τομέα και τη συμβολή του στο ΑΕΠ θα αποτελέσει η έκταση της μεγέθυνσης των εξαγωγών, αλλά και ο βαθμός μίας πιθανής σταδιακής υποκατάστασης εισαγόμενων αγαθών από εγχωρίως παραγόμενα αγαθά. Στην παρούσα συγκυρία αποφασιστικό ρόλο για τις επιδόσεις της χώρας στους παραπάνω τομείς θα διαδραματίσει η υλοποίηση των νέων επενδύσεων που είναι απαραίτητες για την ενίσχυση του παραγωγικού δυναμικού της χώρας.

1.1.4. Συμπεράσματα και προοπτικές

Από την ανωτέρω ανάλυση των κύριων συνιστωσών της ζήτησης διακρίνεται συνολικά μία σταθερή πορεία σταδιακής ανάκαμψης της ελληνικής οικονομίας, με διακυμάνσεις ως προς τη συνεισφορά των επιμέρους συνιστωσών της ζήτησης στον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ. Σημαντικό θετικό χαρακτηριστικό των πρόσφατων εξελίξεων αποτελεί η σημαντική μεγέθυνση των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών, ενώ προς μία ήπια ανοδική πορεία φαίνεται να σταθεροποιείται και η ιδιωτική κατανάλωση. Προδιάθεση για σημαντική ανάκαμψη εμφανίζουν, σύμφωνα με τις μέχρι στιγμής ενδείξεις, και τα μεγέθη των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου, στα οποία όμως εξακολουθεί να παρατηρείται κάποια αστάθεια. Οι εξελίξεις αυτές παραπέμπουν σε μία προοπτική συνεχιζόμενης οικονομικής ανάκαμψης στα προσεχή τρίμηνα, η οποία συμβαδίζει και με τις εκτιμήσεις που προκύπτουν στη βάση του δυναμικού υποδείγματος βραχυπρόθεσμων προβλέψεων του ΚΕΠΕ (βλέπε Ενότητα 1.3).

1.2. Οι εξελίξεις του Δείκτη Τιμών Καταναλωτή στην Ελλάδα και την Ευρωζώνη

Γιάννης Παναγόπουλος

Η καταγεγραμμένη πορεία του εθνικού Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (ΔΤΚ), όπως διαπιστώνεται από την πρώτη στήλη του Πίνακα 1.2.1 αλλά και από το Διάγραμμα 1.2.1, συνεχίζει να παρουσιάζει πληθωριστικά αποτελέσματα από τον Ιανουάριο του 2017 έως σήμερα. Δείχνει δηλαδή να τερματίζεται οριστικά το πολύχρονο πρόβλημα του αποπληθωρισμού. Το καινούργιο όμως στοιχείο εδώ είναι ότι, μετά τον Απρίλιο του τρέχοντος έτους, ο ΔΤΚ φαίνεται να χάνει την αρχική δυναμική ανόδου του και σταθεροποιείται στα επίπεδα του 1,0% περίπου (0,9%, Αύγουστος του 2017). Από την άλλη πλευρά, ο πυρήνας¹ του εθνικού ΔΤΚ, μετά τον Μάιο του τρέχοντος έτους που πέρασε σε θετικές τιμές, δείχνει να συνεχίζει την ελαφρώς ανοδική πορεία του (0,6%, Ιούλιος 2017), γεγονός ενθαρρυντικό για την περαιτέρω πορεία και του εθνικού πληθωρισμού.

Αντίστοιχη με τον εθνικό ΔΚΤ είναι και η εικόνα του εναρμονισμένου ΔΤΚ (Εν. ΔΤΚ) της χώρας. Συγκε-

κριμένα, ο Εν. ΔΤΚ πέρασε μεν σε θετικό έδαφος αλλά και αυτός, μετά τον Μάιο του 2017, έχασε την αρχική δυναμική ανόδου του και επέστρεψε κοντά στα επίπεδα του 1,0% περίπου ή και λίγο πιο κάτω (0,6%, Αύγουστος του 2017). Μάλιστα παρατηρούμε ότι και οι δύο ΔΤΚ (εθνικός και εναρμονισμένος) κινούνται πλέον σε παραπλήσια ποσοστά. Τέλος, παρατηρούμε ότι ο πυρήνας του Εν. ΔΤΚ κινείται σε ελαφρώς υψηλότερα επίπεδα από τα αντίστοιχα του εθνικού και σε ποσοστά μεταξύ 0,7% και 1,0% (Απρίλιος-Ιούλιος).

Επιπρόσθετα να επισημάνουμε εδώ ότι η παραπάνω θετική μεταβολή του εθνικού ΔΤΚ, σε ετήσια βάση τον Αύγουστο του 2017 (0,9%), προέρχεται, σύμφωνα με την ΕΛΣΤΑΤ, κυρίως από την αύξηση των παρακάτω επιμέρους δεικτών:

- 7,4%, στα *Αλκοολούχα ποτά και καπνό*, κυρίως λόγω της αύξησης των τιμών στον καπνό.
- 6,6%, στις *Μεταφορές*, κυρίως λόγω της αύξησης των τιμών στα καύσιμα και τα λιπαντικά. Μέρος της αύξησης αυτής αντισταθμίστηκε από τη μείωση κυρίως των τιμών στην αγορά αυτοκινήτων και στα εισιτήρια μεταφοράς επιβατών με αεροπλάνο.
- 2,3%, στη *Στέγαση*, κυρίως λόγω της αύξησης των τιμών στο πετρέλαιο θέρμανσης² και το φυ-

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.2.1 Η πορεία του πληθωρισμού σε Ελλάδα και Ευρωζώνη

	Εθνικός ΔΤΚ (Ελλάδα)	Πυρήνας Εθνικού ΔΤΚ (Ελλάδα)	Εν. ΔΤΚ (Ελλάδα)	Πυρήνας Εν. ΔΤΚ (Ελλάδα)	Εν. ΔΤΚ (ΕΕ19)	Πυρήνας Εν. ΔΤΚ (ΕΕ19)
2017M2	1,3	-0,9	1,4	0,1	2,0	0,9
2017M3	1,7	0,1	1,7	0,6	1,5	0,8
2017M4	1,6	-0,2	1,6	0,7	1,9	1,2
2017M5	1,2	0,0	1,5	1,0	1,4	1,0
2017M6	1,0	0,4	0,9	0,7	1,3	1,2
2017M7	1,0	0,6	0,9	0,9	1,3	1,3
2017M8	0,9	NA	0,6	NA	NA	NA

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, EUROSTAT.

Σημείωση: ΔΚΤ: Δείκτης Τιμών Καταναλωτή, Εν. ΔΤΚ: Εναρμονισμένος ΔΤΚ. NA: Μη διαθέσιμα στοιχεία.

1. Ο πυρήνας του ΔΤΚ προέρχεται από τις εκτιμήσεις της ΕΛΣΤΑΤ και δεν περιλαμβάνει τις τιμές του ηλεκτρικού ρεύματος, του φυσικού αερίου και των καυσίμων αυτοκινήτου.

2. Θα πρέπει εδώ να ληφθεί υπ' όψιν ότι η βαρύτητα του πετρελαίου θέρμανσης στον δείκτη της Στέγασης το καλοκαίρι είναι σαφώς μικρή.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.2.1

ΔΤΚ, % (μεταβολή ως προς τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ.

σικό αέριο. Μέρος της αύξησης αυτής αντισταθμίστηκε από τη μείωση κυρίως των τιμών στα ενοίκια κατοικιών, τον ηλεκτρισμό και τα στερεά καύσιμα.

- 1,8%, στα Ξενοδοχεία - Καφέ - Εστιατόρια, κυρίως λόγω της αύξησης των τιμών στα εστιατόρια-ζαχαροπλαστεία-καφενεία-κυλικεία και σε ξενοδοχεία-μοτέλ-πανδοχεία.
- 1,3%, στις Επικοινωνίες, κυρίως λόγω της αύξησης των τιμών στις τηλεφωνικές υπηρεσίες.

Όπως μάλιστα αναφέρει περαιτέρω η ΕΛΣΤΑΤ, μέρος του καταγεγραμμένου πληθωρισμού που περιγράψαμε αναλυτικά παραπάνω σε κλαδικό επίπεδο αντισταθμίστηκε κυρίως από τη μείωση των παρακάτω επιμέρους δεικτών:

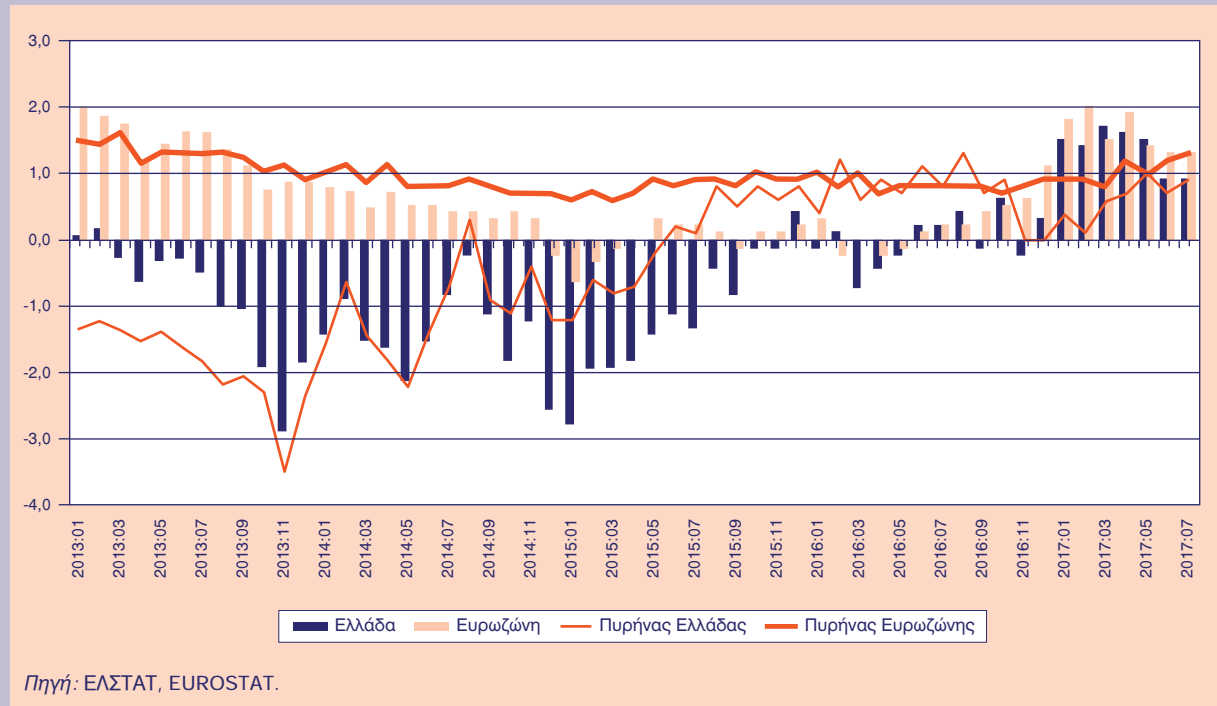
- 3,3%, στα Διαρκή αγαθά - Είδη νοικοκυριού και υπηρεσίες, λόγω μείωσης κυρίως των τιμών στα έπιπλα και διακοσμητικά είδη, υφαντουργικά προϊόντα οικιακής χρήσης, μεγάλες οικιακές συσκευές (ηλεκτρικές ή μη) αλλά και είδη άμεσης κατανάλωσης νοικοκυριού.
- 2,5%, στα Άλλα αγαθά και υπηρεσίες, λόγω κυρίως μείωσης των τιμών στα άλλα είδη ατομικής φροντίδας και τα ασφάλιστρα οχημάτων.
- 2,4%, στην Υγεία, λόγω μείωσης κυρίως των τιμών στα φαρμακευτικά προϊόντα, παραϊατρικές υπηρεσίες και νοσοκομειακή περίθαλψη.

- 1,5%, στην Αναψυχή - Πολιτιστικές δραστηριότητες, λόγω μείωσης κυρίως των τιμών στους προσωπικούς υπολογιστές.
- 1,3%, στην Ένδυση και υπόδηση, λόγω μείωσης των τιμών στα είδη ένδυσης και υπόδησης.
- 1,1%, στη Διατροφή και μη αλκοολούχα ποτά, λόγω κυρίως μείωσης των τιμών στα ψωμί και δημητριακά, κρέατα (γενικά), νωπά ψάρια, φρούτα και λαχανικά, γαλακτοκομικά και αυγά, αποξηραμένα φρούτα και ξηρούς καρπούς, πατάτες και χυμούς φρούτων. Μέρος της μείωσης αυτής αντισταθμίστηκε από την αύξηση κυρίως των τιμών στο ελαιόλαδο και τον καφέ.
- 0,3%, στην Εκπαίδευση, λόγω μείωσης κυρίως των τιμών στα δίδακτρα της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Σε ό,τι αφορά την πορεία του εναρμονισμένου ΔΤΚ της Ευρωζώνης (Εν. ΔΤΚ- ΕΕ19) μπορούμε εδώ να αναφέρουμε ότι, τους τελευταίους 2-3 μήνες, κινείται σε μια θετική πορεία της τάξης του 1,3%-1,4%. Το ποσοστό αυτό βέβαια είναι κάπως μακριά από την οροφή/στόχο της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ) που είναι το 2,0%. Το ίδιο χρονικό διάστημα, ο πυρήνας του Εν. ΔΤΚ-ΕΕ19 της Ευρωζώνης (δεν περιλαμβάνονται τα μη επεξεργασμένα τρόφιμα και η ενέργεια) κινείται και αυτός με αντίστοιχες θετικές μεταβολές της τάξης του 1,2%-1,3%. Ο ελληνικός Εν. ΔΤΚ, όπως παρατηρούμε και από το Διάγραμμα 1.2.2,

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.2.2

Εναρμονισμένος Δείκτης Τιμών Καταναλωτή σε Ελλάδα και Ευρωζώνη,
% μεταβολή (ως προς τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους)

κινείται πλέον, μετά τον Μάιο του 2017, σε επίπεδα κοντά ή και λίγο πιο κάτω από 1,0% περίπου. Αντίστοιχη επίσης εμφανίζεται και η πορεία του πυρήνα του (βλέπε Διάγραμμα 1.2.2). Εν κατακλείδι και με

βάση τα υπάρχοντα στοιχεία των τελευταίων μηνών, διαπιστώνεται ότι τα ποσοστά μεταβολής του ελληνικού Εν. ΔΤΚ, όσο και του πυρήνα του, υπολείπονται ελαφρώς των αντίστοιχων της Ευρωζώνης.

1.3. Οι προβλέψεις του υποδείγματος παραγόντων για τις βραχυπρόθεσμες εξελίξεις στο ΑΕΠ

Μονάδα Οικονομικών Προβλέψεων Υποδείγματος Παραγόντων Έρση Αθανασίου, Θεόδωρος Τσέκερης, Αικατερίνη Τσούμα

Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζονται οι επικαιροποιημένες βραχυπρόθεσμες προβλέψεις του ΚΕΠΕ αναφορικά με την εξέλιξη του ρυθμού μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ για το 2017¹. Οι εν λόγω προβλέψεις προκύπτουν από την εφαρμογή ενός δομικού υποδείγματος παραγόντων (structural factor model), αναλυτική περιγραφή του οποίου παρουσιάστηκε στο Τεύχος 15 των *Οικονομικών Εξελίξεων*. Η βάση δεδομένων που χρησιμοποιείται για την εκτίμηση του υποδείγματος και τη διεξαγωγή των προβλέψεων περιλαμβάνει 126 μεταβλητές, οι οποίες καλύπτουν τις κύριες παραμέτρους της οικονομικής δραστηριότητας στη χώρα, σε τριμηνιαία συχνότητα, κατά τη χρονική περίοδο από τον Ιανουάριο του 2000 μέχρι και τον Ιούνιο του 2017. Ειδικότερα, στο δείγμα ενσωματώνονται μεταβλητές τόσο από την κατηγορία των πραγματικών μεγεθών (όπως οι κύριες συνιστώσες του ΑΕΠ από την πλευρά της δαπάνης, γενικοί και επιμέρους δείκτες που αφορούν τη βιομηχανική παραγωγή, τις λιανικές πωλήσεις, τις ταξιδιωτικές εισπράξεις και την αγορά εργασίας) όσο και από την κατηγορία των ονομαστικών μεγεθών (όπως ο γενικός και επιμέρους δείκτες τιμών καταναλωτή, νομισματικά μεγέθη, αποδόσεις ομολόγων, επιτόκια, συναλλαγματικές ισοτιμίες και δείκτες τιμών κατοικιών). Επιπροσθέτως, το δείγμα περιλαμβάνει και σημαντικό αριθμό μεταβλητών που αντανακλούν προσδοκίες και εκτιμήσεις των ίδιων των συμμετεχόντων στην οικονομική δραστηριότητα (όπως οι δείκτες οικονομικού κλίματος και επιχειρηματικών προσδοκιών). Σημειώνεται ότι η απαραίτητη για τις εκτιμήσεις εποχική διόρθωση των χρονολογικών σειρών πραγματοποιήθηκε με τη χρήση του προγράμματος Demetra+ που είναι διαθέσιμο από την Eurostat².

Με βάση τις προβλέψεις όπως παρουσιάζονται στον Πίνακα 1.3.1, ο μέσος ρυθμός μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ για το δεύτερο εξάμηνο του 2017 προ-

σεγγίζει το 1,3%. Οι επιμέρους εκτιμήσεις για το τρίτο και τέταρτο τρίμηνο ανέρχονται στο 0,4% και 2,2%, ως προς τα αντίστοιχα τρίμηνα του 2016. Ενσωματώνοντας στις ως άνω προβλέψεις τα δημοσιευμένα στοιχεία για τα πρώτα δύο τρίμηνα του 2017, ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ για το 2017 εκτιμάται στο 1%. Η συγκεκριμένη πρόβλεψη αντανακλά μια ήπια βελτίωση των οικονομικών συνθηκών σε σχέση με το προηγούμενο έτος (-0,1%). Παράλληλα, οι εκτιμήσεις της τρέχουσας περιόδου αναφοράς συνεπάγονται μια αναθεώρηση προς τα κάτω των αμέσως προηγούμενων προβλέψεων του υποδείγματος παραγόντων.

Οι ως άνω εκτιμώμενοι ρυθμοί μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ αντανακλούν τις βασικές διαστάσεις των πρόσφατων βραχυπρόθεσμων εξελίξεων στην ελληνική οικονομία και συμβαδίζουν με την πορεία που υποδεικνύουν τα ενσωματωμένα στοιχεία για το πρώτο εξάμηνο του 2017. Ειδικότερα, διαφαίνεται ότι εδραιώνονται σταδιακά συνθήκες ήπιας μεν αλλά σταθερής οικονομικής ανάκαμψης στη χώρα, με την εμφανή τάση η αναπτυξιακή πορεία να ενισχύεται στο τελευταίο τρίμηνο του έτους. Η εν λόγω εξέλιξη συναρτάται με την ενεργοποίηση των αναμενόμενων θετικών επιδράσεων από την ολοκλήρωση της δεύ-

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.3.1 Ρυθμός μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ
(% ως προς την αντίστοιχη περίοδο του προηγούμενου έτους)

Τρίμηνα	2017	
	2017Q3	2017Q4
Τριμηνιαίος ρυθμός μεταβολής	0,44 [0,38 , 0,50]	2,15 [2,03 , 2,26]
Μέσος ρυθμός μεταβολής β' εξαμήνου	1,29 [1,21 , 1,38]	
Μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής	0,96* [0,92 , 1,00]	

Σημείωση: Οι τιμές στις αγκύλες δείχνουν το κάτω και άνω όριο του διαστήματος εμπιστοσύνης της πρόβλεψης στο επίπεδο 95%.

*Ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής ενσωματώνει τα επίσημα διαθέσιμα (προσωρινά) στοιχεία για τα δύο πρώτα τρίμηνα του 2017, σε εποχικά διορθωμένη βάση με τη χρήση του προγράμματος Demetra+.

1. Η ημερομηνία διεξαγωγής της παρούσας πρόβλεψης είναι η 19η Σεπτεμβρίου 2017.

2. Για την εποχική διόρθωση χρησιμοποιήθηκε το φίλτρο TRAMO/SEATS.

τερης αξιολόγησης της ελληνικής οικονομίας εντός του τρέχοντος προγράμματος, την εξισορρόπηση σε βασικά μακροοικονομικά και δημοσιονομικά μεγέθη, αλλά και από την ενδυνάμωση της αξιοπιστίας της χώρας. Ταυτόχρονα, η έλλειψη μιας σημαντικής δυναμικής σε αναπτυξιακούς όρους στην τρέχουσα συγκυρία είναι συνάρτηση τόσο των γενικότερων καθυστερήσεων αναφορικά με τη λήψη και εφαρμογή αναγκαίων μέτρων, όσο και της συνολικής οικονομικής επιβάρυνσης που αντιμετωπίζουν επιχειρήσεις και νοικοκυριά.

Τα παραπάνω συμβαδίζουν με την πορεία των οικονομικών δεδομένων, όπως διακρίνεται από τις πιο πρόσφατες παρατηρήσεις (σε μη εποχικά διορθωμένη βάση) που αφορούν το δεύτερο τρίμηνο του 2017. Πιο αναλυτικά, ενδεικτικές είναι οι θετικές τάσεις: (α) στην ιδιωτική κατανάλωση και τις εξαγωγές, (β) στη βιομηχανία, στη βάση του γενικού δείκτη βιομηχανικής παραγωγής και του γενικού δείκτη κύκλου εργασιών στη βιομηχανία (στο σύνολο, για την εγχώρια και την εξωτερική αγορά), (γ) στο λιανικό εμπόριο, σύμφωνα με τον σχετικό δείκτη όγκου, (δ) στις ταξιδιωτικές εισπράξεις και τις εισπράξεις από μεταφορές, (ε) στα επιβατηγά αυτοκίνητα, στη βάση των αδειών κυκλοφορίας, (στ) στην οικοδομική δραστηριότητα, σύμφωνα με τις εκδοθείσες άδειες, (ζ) στο χονδρικό εμπόριο, σύμφωνα με τον δείκτη κύκλου εργασιών, (η) στο χρηματιστήριο, στη βάση του Γενικού Δείκτη, (θ) στη διαφορά των επιτοκίων (spread), και (ι) σε ορισμένους από τους δείκτες ανταγωνιστικότητας. Ιδιαίτερα αισιόδοξες εμφανίζονται επιπλέον οι προσδοκίες ως προς τις εξαγωγές, ενώ βελτιωμένος είναι και ο δείκτης οικονομικού κλίματος για την Ελλάδα. Μείζονος σημασίας είναι, επιπροσθέτως, η συνέχιση της αποκλιμάκωσης της ανεργίας (συνολικά, για

τους μακροχρόνια και, κυρίως, τους νέους ανέργους) και η διατήρηση της τάσης αύξησης της απασχόλησης (στο σύνολο, στον δευτερογενή και κυρίως στον τριτογενή τομέα, με αρνητικό πρόσημο μόνο για τον πρωτογενή τομέα), παρά τις συνολικά δυσμενείς συνθήκες που εξακολουθούν να χαρακτηρίζουν την εγχώρια αγορά εργασίας.

Στην αρνητική πλευρά, καθοδικές τάσεις χαρακτηρίσαν στο δεύτερο τρίμηνο του 2017 την καίρια μακροοικονομική συνιστώσα των επενδύσεων, μεμονωμένες κατηγορίες δεικτών στη βιομηχανία, τις προσδοκίες αναφορικά με τις παραγγελίες στη βιομηχανία, μεμονωμένες κατηγορίες του δείκτη όγκου στο λιανικό εμπόριο, τον δείκτη παραγωγής στις κατασκευές, τις επιχειρηματικές προσδοκίες σε κλαδικό επίπεδο, το ονομαστικό μοναδιαίο κόστος εργασίας, καθώς και τον δείκτη για το εμπόριο-συντήρηση-επισκευή αυτοκινήτων.

Η προβλεπόμενη πορεία του πραγματικού ΑΕΠ της χώρας, αλλά και το εγχώριο οικονομικό περιβάλλον στο σύνολό του, δύνανται να εξελιχθούν σύμφωνα με ένα περισσότερο ή λιγότερο αισιόδοξο σενάριο, σε εξάρτηση από ένα ευρύτερο φάσμα παραγόντων. Οι παράγοντες αυτοί είναι συνυφασμένοι, από τη μία πλευρά, με τη διαμόρφωση ενός ευνοϊκού κλίματος για την άνθηση των επενδύσεων στη χώρα, αλλά και την ενίσχυση καίριων κλάδων της οικονομίας, με στόχο την ισχυροποίηση της αναπτυξιακής δυναμικής και τη δημιουργία σταθερών θέσεων εργασίας. Από την άλλη πλευρά, αφορούν την εξισορρόπηση μεταξύ των αναγκαίων οικονομικών μέτρων, που ασκούν επιπρόσθετες επιβαρύνσεις σε επιχειρήσεις και νοικοκυριά, και της φοροδοτικής και οικονομικής ικανότητας αυτών να αντεπεξέλθουν στις υποχρεώσεις τις οποίες αντιμετωπίζουν.

1.4. Διεθνές μακροοικονομικό περιβάλλον: Πρόσφατες εξελίξεις και προοπτικές

Γιάννης Παναγόπουλος

1.4.1. Γενική επισκόπηση

Ο σκοπός του συγκεκριμένου άρθρου είναι διττός: να περιγράψει τις όποιες μεταβολές στην καταγραφή των προβλέψεων των μεγάλων διεθνών οργανισμών (π.χ. ΔΝΤ, ΟΟΣΑ, κλπ.), σε σχέση με τις προηγούμενες καταγεγραμμένες προβλέψεις για το 2017 (βλέπε *Οικονομικές Εξελίξεις (ΟΕ)*, Τεύχος 33), σε ό,τι αφορά τα βασικά μακροοικονομικά μεγέθη της παγκόσμιας οικονομίας, αλλά και να παρουσιάσει τις αντίστοιχες προβλέψεις για το 2018.

Όπως έχει επισημανθεί και στα προηγούμενα τεύχη των *ΟΕ* η ανάλυσή μας, αν και περιλαμβάνει την παγκόσμια διάσταση της οικονομίας, στο μεγαλύτερο μέρος είναι κυρίως Ευρωκεντρική (Ευρωζώνη, ΕΕ εκτός Ευρωζώνης αλλά και αναφορά στις προς ένταξη χώρες) λόγω και των γεωγραφικών, οικονομικών και πολιτικών ενδιαφερόντων της χώρας μας. Πιο αναλυτικά, οι ενότητες που παρουσιάζονται στο συγκεκριμένο άρθρο περιλαμβάνουν: τις Ανεπτυγμένες οικονομίες (εκτός Ευρωζώνης), την Ευρωζώνη, την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) πλην Ευρωζώνης, τις Υποψήφιες προς ένταξη χώρες στην ΕΕ και τις Αναπτυσσόμενες οικονομίες. Ειδική συνοπτική αναφορά γίνεται επίσης και για τη χώρα μας στο τέλος του άρθρου.

Ξεκινώντας από τις μακροοικονομικές προβλέψεις του 2017 για τον ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ, τον πληθωρισμό, την ανεργία και το «παραγωγικό κενό»¹ (βλέπε Πίνακα 1.4.1) δεν βλέπουμε ιδιαίτερες αλλαγές στις προβλέψεις για την παγκόσμια οικονομία. Συγκεκριμένα, ο ρυθμός ανάπτυξης του παγκόσμιου ΑΕΠ αναμένεται να παραμείνει στο 3,5% περίπου, που είναι και το μέσο επίπεδο των προηγούμενων

προβλέψεων των διεθνών Οργανισμών, χωρίς η ανάπτυξη αυτή να έχει έναν ομοιογενή χαρακτήρα, σε ό,τι αφορά τις διαφορετικές ομάδες χωρών/οικονομιών. Από την άλλη πλευρά, για το 2018 οι προβλέψεις της παγκόσμιας μεγέθυνσης του ΑΕΠ παραμένουν περίπου οι ίδιες με αυτές του 2017 με μια μικρή μόνο αύξηση της εκτιμώμενης μεγέθυνσης στο 3,6% (βλέπε Πίνακα 1.4.2).

1.4.2. Ανεπτυγμένες οικονομίες (εκτός Ευρωζώνης)

Με τον όρο αυτό αναφερόμαστε σε τέσσερις χώρες (G4: Καναδάς, Ιαπωνία, ΗΠΑ και Ηνωμένο Βασίλειο (ΗΒ)). Με βάση τα δεδομένα του Πινάκα 1.4.1 παρατηρούμε και εδώ μια σχετική σταθερότητα σε ό,τι αφορά τις τελικές προβλέψεις της οικονομικής ανάπτυξης των G4 για το 2017. Συγκεκριμένα, τόσο η έκθεση του ΔΝΤ (IMF)² όσο και του ΟΟΣΑ (OECD)³ εκτιμούν ανάπτυξη σταθερά κοντά στα επίπεδα του 2,0%. Από την άλλη πλευρά, όπως παρουσιάζεται στον Πίνακα 1.4.2, για το 2018 οι G4 αναμένεται να παρουσιάσουν μια ελαφρά πτώση στον ρυθμό ανάπτυξής τους, ο οποίος πιθανολογείται ότι θα κυμανθεί μεταξύ 1,4% και 1,6%. Σε αυτό το γεγονός κάποιο ρόλο αναμένεται να παίξει το αναμενόμενο τέλος της χαλαρής νομισματικής πολιτικής μέσω της αύξησης των κεντρικών επιτοκίων.

Όσον αφορά τον μέσο πληθωρισμό των G4 το 2017 δεν υπάρχει κάποιο νέο στοιχείο. Διατηρείται έτσι η υπάρχουσα πρόβλεψη για μέσο επίπεδο που θα κινηθεί μεταξύ 1,7% και 2,0% περίπου. Όπως αναφέραμε και στο προηγούμενο τεύχος, η «τιμή» αυτή του πληθωρισμού επηρεάζεται από τις διεθνείς τιμές των καυσίμων αλλά και τη σταδιακή δημοσιονομική επέκτασή των G4. Για δε το 2018, το προβλεπόμενο μέσο επίπεδο πληθωρισμού των G4 αναμένεται να παραμείνει σταθερό (2,0%).

Για το «παραγωγικό κενό» (output gap) του 2017 υπάρχουν μικρο-διαφοροποιήσεις με βάση κυρίως τα στοιχεία του ΟΟΣΑ. Έτσι στον Πίνακα 1.4.1 παρουσιάζεται μια μικρή αύξηση του «κενού» κατά 0,3% σε μέσο επίπεδο⁴. Το γεγονός αυτό πιστοποιεί

1. Το «παραγωγικό κενό» είναι κατ' ουσίαν η διαφορά μεταξύ του πραγματικού και του δυνητικού ΑΕΠ σε μια χώρα. Όταν έχει θετική τιμή, σημαίνει ότι το πραγματικό ΑΕΠ μιας χώρας είναι μεγαλύτερο του δυνητικού της και συνεπώς είναι σε κάποια μορφή υπερθέρμανση. Το αντίθετο ισχύει στην αρνητική τιμή.

2. IMF, July 2017.

3. OECD, *World Economic Outlook*, 2017.

4. Ελαφρώς αρνητικές τιμές για το «παραγωγικό κενό» του Καναδά και τις ΗΠΑ και ελαφρώς θετικές για το «παραγωγικό κενό» του ΗΒ και της Ιαπωνίας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.4.1 Οι προβλέψεις των κυριότερων μακροοικονομικών μεγεθών (2017) από ΕΕ (EC), ΔΝΤ (IMF) & ΟΟΣΑ (OECD)*

	Πραγματικό ΔΕΠ (%)			Πληθωρισμός (%)			Ανεργία (%)			Παραγωγικό κενό (% ΔΕΠ)		
	EC	IMF	OECD	EC	IMF	OECD	EC	IMF	OECD	EC	IMF	OECD
Ανεπτυγμένες οικονομίες (G4)	1,7% ³	1,9% ²	2,0% [+0,1%]	1,7% ³	2,0%	1,9%	4,2% ³	4,9%	4,6%	0,3% ⁴	-0,4%	-1,3% [-0,3%]
Ευρωζώνη	1,7%	1,9% ²	1,8%	1,6%	1,7%	1,7%	9,4%	9,4%	9,3%	-0,6%	-0,7%	-0,9% [+0,3%]
ΕΕ (εκτός Ευρωζώνης)	3,0%	2,6%	-	1,9%	1,6%	-	6,1%	6,5%	-	0,3%	-	-
Υποψήφιος για ένταξη στην ΕΕ	3,2%	2,8% ¹	-	4,0%	2,6% ¹	-	16,2%	-	-	-	-	-
Αναπτυσσόμενες οικονομίες	-	4,6% ²	-	-	4,5% ²	-	-	-	-	-	-	-
Ελλάδα	2,1%	1,8%	1,1%	1,2%	1,2%	1,4%	22,8%	22,3%	22,2%	-7,6%	-	-10,5% [+1,4%]
Κόσμος	3,4%	3,5% ²	3,5% [+0,1%]	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Πηγή: European Commission (EC), International Monetary Fund (IMF), Organization for Economic Cooperation and Development (OECD).

Σημειώσεις:

* Στις αγκύλες η θετική ή η αρνητική διαφορά από τις προηγούμενες προβλέψεις για το 2017 από τον ίδιο Οργανισμό.

α. G4: ΗΠΑ, Καναδάς, Ιαπωνία, Ηνωμένο Βασίλειο.

β. ΕΕ (εκτός Ευρωζώνης): Κροατία, Βουλγαρία, Δανία, Τσεχία, Ουγγαρία, Πολωνία, Ρουμανία, Σουηδία.

γ. Υποψήφιος για ένταξη στην ΕΕ: πΓΔΜ, Μαυροβούνιο, Σερβία, Τουρκία, Αλβανία.

1. Στην περίπτωση των προβλέψεων του IMF προστίθενται και η Βοσνία/Ερζεγοβίνη και το Κόσσοβο. 2. IMF (July 2017 update). 3. Χωρίς τον Καναδά. 4. Χωρίς τον Καναδά και την Ιαπωνία.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.4.2 Οι προβλέψεις των κυριότερων μακροοικονομικών μεγεθών (2018) από ΕΕ (ΕC), ΔΝΤ (IMF) & ΟΟΣΑ (OECD)

	Πραγματικό ΑΕΠ (%)			Πληθωρισμός (%)			Ανεργία (%)			Παραγωγικό κενό (% ΑΕΠ)		
	ΕC	IMF	OECD	ΕC	IMF	OECD	ΕC	IMF	OECD	ΕC	IMF	OECD
Ανεπτυγμένες οικονομίες (G4)	1,4% ³	1,5% ²	1,6%	2,0% ³	1,9%	2,0%	4,3% ³	4,9%	4,6%	0,3% ⁴	-0,1%	-0,2%
Ευρωζώνη	1,8%	1,7% ²	1,8%	1,3%	1,5%	1,4%	8,9%	9,1%	8,9%	0,0%	-0,3%	0,0%
ΕΕ (εκτός Ευρωζώνης)	2,8%	2,7%	-	2,0%	2,0%	-	5,6%	6,5%	-	0,7%	-	-
Υποψήφιος για ένταξη στην ΕΕ	3,5%	3,5% ¹	-	3,8%	3,1% ¹	-	15,5%	-	-	-	-	-
Αναπτυσσόμενες οικονομίες	-	4,8% ²	-	-	4,6% ²	-	-	-	-	-	-	-
Ελλάδα	2,5%	2,6%	2,5%	1,1%	1,3%	0,8%	21,6%	20,7%	20,1%	-5,2%	-	-8,3%
Κόσμος	3,6%	3,6% ²	3,6%	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Πηγή: European Commission (EC), International Monetary Fund (IMF), Organization for Economic Cooperation and Development (OECD).

Σημειώσεις:

α. G4: ΗΠΑ, Καναδάς, Ιαπωνία, Ηνωμένο Βασίλειο.

β. ΕΕ (εκτός Ευρωζώνης): Κροατία, Βουλγαρία, Δανία, Τσεχία, Ουγγαρία, Πολωνία, Ρουμανία, Σουηδία.

γ. Υποψήφιος για ένταξη στην ΕΕ: πΓΔΜ, Μαυροβούνιο, Σερβία, Τουρκία, Αλβανία.

1. Στην περίπτωση των προβλέψεων του IMF προστίθενται και η Βοσνία/Ερζεγοβίνη και το Κόσσοβο. 2. International Monetary Fund (IMF, July 2017 update). 3. Χωρίς τον Καναδά. 4. Χωρίς τον Καναδά και την Ιαπωνία.

ότι οι οικονομίες των G4 συνεχίζουν να κινούνται κοντά στις βραχυχρόνιες παραγωγικές δυνατότητές τους. Από την άλλη πλευρά, το «παραγωγικό κενό» του 2018, για τις G4, αναμένεται χαμηλότερο με βάση τόσο τις προβλέψεις του ΔΝΤ όσο και του ΟΟΣΑ. Συγκεκριμένα θα πλησιάσει το μηδέν (-0,1% με -0,2%), γεγονός που σηματοδοτεί ότι οι οικονομίες αυτές θα φτάσουν τις βραχυχρόνιες παραγωγικές δυνατότητές τους.

Δεν υπάρχουν επίσης, για το 2017, νέες προβλέψεις για το μέσο επίπεδο ανεργίας των G4 (όπως φαίνεται και στον Πίνακα 1.4.1) και έτσι διατηρούνται οι προηγούμενες (κάτω του 4,9%). Σε ό,τι αφορά τώρα το 2018, όπως διαπιστώνουμε και από τον Πίνακα 1.4.2, το προσδοκώμενο επίπεδο ανεργίας θα είναι σχεδόν το ίδιο ως ποσοστό.

Περαιτέρω να αναφέρουμε εδώ ότι για τις ΗΠΑ, για το μεν 2017, δεν αναμένεται κάποια ιδιαίτερη μεταβολή στις προβλέψεις της οικονομικής μεγέθυνσης (στο 2,1% περίπου), ενώ για το 2018 προβλέπεται ότι θα κινηθεί σε λίγο υψηλότερα επίπεδα (2,4%). Επιπροσθέτως, η ανεργία στη χώρα θα σταθεροποιηθεί στο 4,6% περίπου για το 2017, ενώ αναμένεται να υποχωρήσει στο 4,3% το 2018. Ο πληθωρισμός θα αυξηθεί κατά 0,3%, σε σχέση με τις προηγούμενες προβλέψεις και θα κινηθεί στο 2,5%, το 2017, ενώ αναμένεται να υποχωρήσει στο 2,2% το 2018. Τέλος, το «παραγωγικό κενό» των ΗΠΑ εκτιμάται ότι το 2017 τελικά θα κινηθεί σε αρνητικά επίπεδα (-0,8%), ενώ το 2018 θα περάσει σε ελαφρώς θετικά ποσοστά (+0,1%).

Όσον αφορά την Ιαπωνία, για το 2017 αναμένεται μια συγκρατημένη βελτίωση της ανάπτυξής της κατά (+0,2%), σε σχέση με την προηγούμενη πρόβλεψη, φτάνοντας στο 1,4%, ενώ για το 2018 εκτιμάται ότι θα υποχωρήσει στο 1,0% περίπου. Η ανεργία θα κινηθεί ελαφρώς πτωτικά μεταξύ 2,7%-2,8% περίπου και για τα δύο έτη, ενώ ο πληθωρισμός θα κινηθεί ελαφρά πάνω από το μηδέν (0,6%-1,0%). Το «παραγωγικό κενό» της Ιαπωνίας εκτιμάται ότι θα κινηθεί σε θετικό έδαφος και τα δύο αυτά έτη (0,9% και 1,1%, αντίστοιχα).

Για τον Καναδά, το 2017, αναμένεται μια ελαφρώς υψηλότερη οικονομική ανάκαμψη κατά +0,4% περίπου (στο 2,8% από 2,4%, τον Φεβρουάριο του 2017), ενώ για το 2018 αναμένεται μια μικρή υποχώρηση στο 2,3%. Από την άλλη πλευρά, η ανεργία στη χώρα θα παραμείνει σε υψηλά επίπεδα, υποχωρώντας όμως σε σχέση με τις προηγούμενες προβλέψεις στα επίπεδα του 6,5% για το 2017 και στο 6,1% για το 2018. Επίσης παρατηρείται μια ελαφρά επιδείνωση στο «παραγωγικό κενό» της χώρας στο

-0,7% για το 2017 (από -0,5%, τον Φεβρουάριο του 2017), για να «ανακάμψει» σε θετικές τιμές το 2018 (από 0,2%).

Τα κύρια μακροοικονομικά μεγέθη του Ηνωμένου Βασιλείου συνεχίζουν να εμπεριέχουν την αβεβαιότητα που δημιούργησε το ζήτημα του Brexit. Πάντως, σε γενικές γραμμές, αναμένεται μια μικρή επιβράδυνση στον ρυθμό μεγέθυνσης του ΑΕΠ, σε σχέση με τις προηγούμενες προβλέψεις, κατά -0,2% περίπου (1,6%, σε σχέση με το 1,8% της προηγούμενης εκτίμησης για το 2017), ενώ για το 2018 αναμένεται μια περαιτέρω αποκλιμάκωση της ανάπτυξης στα επίπεδα του 1,0%. Παρ' όλα αυτά διαφαίνεται μια μικρή πτώση της ανεργίας στο 4,8%, αλλά λόγω της αναμενόμενης οικονομικής επιβράδυνσης αναμένεται αύξησή της στο 5,3% για το 2018. Από την άλλη πλευρά, ο πληθωρισμός θα είναι περίπου ο ίδιος και τα δύο αυτά έτη (εκτιμάται σε 2,7%-2,8%). Τέλος, σε ό,τι αφορά το «παραγωγικό κενό», θα υπάρξει μια αποκλιμάκωση της θετικής τιμής του και από +0,7%, που είχε εκτιμηθεί τον Φεβρουάριο του 2017, θα υποχωρήσει σε +0,4% και για τα δύο εξεταζόμενα έτη. Η εκτίμηση αυτή είναι σε αρμονία με την αναμενόμενη συγκράτηση στην ανάπτυξη της βρετανικής οικονομίας.

1.4.3. Ευρωζώνη

Με βάση τα μακροοικονομικά στοιχεία των Πινάκων 1.4.1-1.4.2, οι προβλέψεις για την πορεία ανάπτυξης της Ευρωζώνης, για τα έτη 2017-2018, φαίνεται να είναι σχετικά σταθερές και περίπου οι ίδιες σε σχέση με αυτές που παρουσιάστηκαν στο προηγούμενο τεύχος των ΟΕ. Αναμένεται δηλαδή μια ανάπτυξη της τάξης του 1,8% περίπου (0,1%-0,2% υψηλότερη ανάπτυξη από την προηγούμενη πρόβλεψη και για τα δύο έτη). Η ανάπτυξη αυτή θα προέλθει κυρίως από μια σειρά από παράγοντες όπως η σχετικά θετική δημοσιονομική επέκταση, η χαλαρή νομισματική πολιτική αλλά και η ενισχυμένη εγχώρια ζήτηση. Ηπίως θετική αναμένεται και η εξέλιξη των εξαγωγών. Για το «παραγωγικό κενό» της Ευρωζώνης να αναφέρουμε εδώ ότι αναμένονται διαφοροποιήσεις, όχι μόνο σε ό,τι αφορά την προηγούμενη εκτίμηση του 2017 αλλά και σε ό,τι αφορά το 2018. Πιο συγκεκριμένα, ενώ για το 2017 αυξάνεται η εκτίμηση για το αναμενόμενο αρνητικό επίπεδο του «κενού» στο -0,9% περίπου (από -0,7% σε σχέση με την προηγούμενη καταγεγραμμένη εκτίμηση), το 2018 αναμένεται μηδενισμός του «παραγωγικού κενού» στην Ευρωζώνη. Το στοιχείο αυτό συνάδει κατά κάποιο τρόπο με τη μικρή βελτίωση της αναμενόμενης ανάπτυξης τα δύο αυτά έτη.

Για τον πληθωρισμό, οι νέες προσδοκίες για το 2017 αναφέρονται σε μια σταθερή πορεία του που εκτιμάται να είναι της τάξης του 1,7%. Το 2018 εκτιμάται ότι θα υπάρξει μια ελαφρά υποχώρησή του στα επίπεδα του 1,4% περίπου.

Στο θέμα της αγοράς εργασίας και της ανεργίας ειδικότερα, υπάρχει μια πολύ οριακή βελτίωση στις προβλέψεις για τη μείωση της ανεργίας αλλά όχι και για την αύξηση της απασχόλησης. Πιο συγκεκριμένα, η ανεργία στις νέες προβλέψεις για το 2017 εκτιμάται ότι θα κινηθεί στα επίπεδα του 9,3%, δηλαδή κατά -0,1% χαμηλότερα από τις προηγούμενες προβλέψεις, ενώ για το 2018 θα υποχωρήσει στο 8,9%. Σε ό,τι αφορά την απασχόληση αναμένεται, σύμφωνα με τις τελευταίες προβλέψεις του ΟΟΣΑ, να συνεχίσει να αυξάνεται ετησίως κατά 1,4% και 1,1% τα δύο εξεταζόμενα έτη.

Το Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών (ΙΤΣ) της Ευρωζώνης αναμένεται να παραμείνει πλεονασματικό σε σχέση με τον υπόλοιπο κόσμο το 2017 αλλά και το 2018. Συγκεκριμένα, το πλεόνασμα αυτό θα κινηθεί στα επίπεδα του 3,3% και 3,4%, ως ποσοστό του συνολικού ΑΕΠ, για τα δύο αντίστοιχα έτη.

1.4.4. ΕΕ (πλην Ευρωζώνης)

Με τον όρο αυτό αναφερόμαστε στις χώρες εκείνες που, για την ώρα τουλάχιστον, δεν είναι στο κοινό νόμισμα αλλά ανήκουν στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ)⁵. Οι χώρες αυτές βέβαια δεν είναι ομοιογενείς και ανήκουν σε δύο διαφορετικές οικονομικές κατηγορίες. Έχουμε δηλαδή τις χώρες του πρώην Ανατολικού μπλοκ, που προσπαθούν σταδιακά να εκπληρώσουν τις προϋποθέσεις έτσι ώστε να ενταχθούν, κάποια στιγμή, στο Ευρώ (βλέπε Κροατία, Βουλγαρία, Τσεχία, Ουγγαρία, Πολωνία & Ρουμανία)⁶ και τις χώρες που επιλέγουν να απόσχουν αυτή τη χρονική στιγμή από την Ευρωζώνη (βλέπε Δανία & Σουηδία)⁷. Επίσης, όπως βλέπουμε και από τους Πίνακες 1.4.1-1.4.2, έχουμε μικρές μόνο διαφοροποιήσεις σε ό,τι αφορά τα κύρια μακροοικονομικά μεγέθη της δεύτερης αυτής κατηγορίας χωρών/οικονομιών.

Στις χώρες που ανήκουν στην πρώτη υποκατηγορία (του πρώην Ανατολικού μπλοκ), να αναφέρουμε εδώ ότι η ποσοστιαία μεταβολή του ΑΕΠ, για το 2017, αναμένεται να κινηθεί μεταξύ του 2,9% και του 3,6% περίπου. Επιπροσθέτως να επισημάνουμε ότι για το 2018 η ανάπτυξη σε αυτές θα περιοριστεί σε επίπεδα της τάξης του 2,6%-3,4% περίπου. Την υψηλότερη προσδοκώμενη ανάπτυξη από την (περιορισμένη) ομάδα των χωρών αυτών αναμένεται να έχει η Ουγγαρία (με 3,8% και 3,4%, αντίστοιχα, τα δύο έτη). Στο ζήτημα της ανεργίας τα αναμενόμενα ποσοστά αναμένεται να είναι της τάξης του 3,3%-5,2% περίπου, χωρίς ιδιαίτερες αλλαγές το 2017 και το 2018. Μάλιστα η χώρα με τη μεγαλύτερη ανεργία αναμένεται να είναι η Πολωνία, ενώ η Κροατία με τη μικρότερη.

Για την υποκατηγορία των ήδη ανεπτυγμένων οικονομιών της δεύτερης ομάδας, επαναδιαπιστώνεται ότι θα υπάρξει μια μέτρια ανάπτυξη για τη Δανία (1,6%-2,1%) τα έτη 2017-2018 και μια πιο ικανοποιητική ανάπτυξη για τη Σουηδία (2,7%-2,3%) την ίδια περίοδο. Σε σχετικά χαμηλό επίπεδο θα κινηθεί και η ανεργία στις δύο αυτές οικονομίες με ποσοστά μικρότερα του 6,5% και για τα δύο εξεταζόμενα έτη.

1.4.5. Υποψήφιες χώρες προς ένταξη στην ΕΕ⁸

Όπως έχουμε αναφέρει και στα προηγούμενα τεύχη των ΟΕ, ένα πολύ ενδιαφέρον στοιχείο αυτής της ενότητας χωρών είναι ότι απαρτίζεται, κατά κύριο λόγο, από χώρες των Βαλκανίων. Δυστυχώς δεν υπάρχουν νέα αναλυτικά μακροοικονομικά στοιχεία για την πορεία τους. Ίσως το πιο αξιοσημείωτο συγκριτικό στοιχείο της εν λόγω ομάδας, όπως απεικονίζεται στους Πίνακες 1.4.1 και 1.4.2, να είναι η διαφοροποίηση των προβλέψεων από χώρα σε χώρα για τα δύο εξεταζόμενα έτη (2017 και 2018). Εν κατακλείδι, αναμένεται μια μικρή βελτίωση στη μέση αύξηση του ΑΕΠ τους κατά +0,3% περίπου (από 3,2% το 2017 σε 3,5% το 2018), ενώ η μέση ανεργία θα παρουσιάσει μια μικρή πτώση (από 16,2% το 2017 σε 15,5% το 2018).

5. Αναφερόμαστε στις χώρες: Κροατία, Βουλγαρία, Δανία, Τσεχία, ΗΒ, Ουγγαρία, Πολωνία, Ρουμανία, Σουηδία.

6. Δεν υπάρχουν νέα μακροοικονομικά στοιχεία για όλες τις προς ένταξη χώρες. Στη συγκεκριμένη ανάλυση θα περιοριστούμε στις κάτωθι χώρες: Τσεχία, Ουγγαρία, Πολωνία.

7. Το ΗΒ, λόγω της διαδικασίας του Brexit, είναι από μόνο του μια διαφορετική περίπτωση και σχολιάζεται ξεχωριστά στην ενότητα των ανεπτυγμένων οικονομιών (G4).

8. Αναφερόμαστε στις χώρες: πΓΔΜ, Μαυροβούνιο, Σερβία, Τουρκία, Αλβανία. Στην περίπτωση των προβλέψεων του ΔΝΤ προστίθενται και η Βοσνία/Ερζεγοβίνη και το Κόσσοβο.

1.4.6. Αναπτυσσόμενες οικονομίες⁹

Οι αναδυόμενες και οι αναπτυσσόμενες οικονομίες αναμένεται, πρώτον, να έχουν έναν ελαφρώς υψηλότερο ρυθμό ανάπτυξης (κατά +0,1%) σε σχέση με την πρόβλεψη που καταγράφηκε στο προηγούμενο τεύχος των ΟΕ για το 2017. Έτσι, όπως φαίνεται και στον Πίνακα 1.4.1, η μέση αύξηση του ρυθμού ανάπτυξης της ομάδας των χωρών αυτών, για το 2017, εκτιμάται στο 4,6% περίπου, που είναι και ο υψηλότερος ρυθμός ανάπτυξης από όλες τις εξεταζόμενες ομάδες χωρών. Η θετική αυτή πορεία θα συνεχιστεί και το 2018, κατά το οποίο αναμένεται ανάπτυξη της τάξης του 4,8% περίπου. Αντίστοιχα, στο υψηλότερο μέσο επίπεδο κινείται και ο πληθωρισμός στις χώρες αυτές για το 2017 (4,5%,) αλλά και για το 2018 (4,6%). Βέβαια δεν πρέπει να παραγνωρίζουμε ότι υπάρχει και σοβαρή διακύμανση από χώρα σε χώρα.

Παρακάτω αναφερόμαστε εν συντομία, όπως και στο προηγούμενο τεύχος των ΟΕ, στις σημαντικότερες χώρες της συγκεκριμένης ομάδας που είναι η Κίνα, η Βραζιλία, η Ρωσία και η Ινδία, οι οποίες δίνουν και τον τόνο της πορείας της ομάδας αυτής.

Ξεκινώντας από την ανάπτυξη της Κίνας να αναφέρουμε ότι, για το 2017, αναμένεται μια σταθερή ανάπτυξη στα επίπεδα του 6,6%, ενώ για το 2018 αναμένεται μια μικρή πτώση στο 6,4% περίπου. Η εξέλιξη αυτή κρίνεται ως θετική και ελπιδοφόρα γενικότερα, και βασίζεται κυρίως στην επεκτατική δημοσιονομική αλλά και νομισματική πολιτική της χώρας. Θετικός είναι και ο ρόλος των υποδομών για την περαιτέρω ανάπτυξη στη χώρα, ενώ μια ισχυρή διεθνής ανάκαμψη θα βελτιώσει περαιτέρω τις εξαγωγές της. Ο πληθωρισμός της Κίνας αναμένεται να μειωθεί στα επίπεδα του 1,5% περίπου για το 2017, ενώ προσδοκείται αύξηση στο 2,0% το 2018¹⁰.

Σε ό,τι αφορά τη Βραζιλία τα πράγματα δείχνουν βελτιωμένα και πιθανά μετά από δύο έτη σοβαρής ύφεσης (2015 και 2016) η χώρα να παρουσιάσει μια ελαφρά ανάπτυξη της τάξης του 0,7% περίπου για το 2017. Μάλιστα το ποσοστό αυτό ανάπτυξης ίσως να

αυξηθεί περαιτέρω το 2018 και να φθάσει το 1,6%. Ο πληθωρισμός, τέλος, αναμένεται να υποχωρήσει σημαντικά και από το 8,7% του 2016 να πέσει στο 4,2% το 2017 και 4,5% το 2018¹¹.

Η Ρωσία, όπως και η Βραζιλία δείχνει κάποια σημάδια ανάκαμψης μετά από δύο έτη ύφεσης, το 2015 και το 2016. Έτσι, ενώ η ύφεση για το 2016 ελαχιστοποιήθηκε στα επίπεδα του -0,2%, το τρέχον έτος αναμένεται να υπάρξει μια αξιοπρόσεκτη ανάκαμψη (1,4%), ενώ για το 2018 αναμένεται αυτή να αυξηθεί περαιτέρω (1,6%). Θετικά είναι τα νέα για τον πληθωρισμό, ο οποίος προβλέπεται να υποχωρήσει από το 7,0% του 2016 στο 4,2% για το 2017 και στο 4,0% για το 2018¹².

Τέλος, για την Ινδία, αναμένεται ένας σταθερά υψηλός ρυθμός ανάπτυξης της τάξης του 7,3%, για το 2017, και ένας ακόμα υψηλότερος κατά 0,4% για το 2018 (7,7%). Ελαφρά υψηλότερο, σε σχέση με το 2016, εκτιμάται να είναι το επίπεδο του πληθωρισμού στη χώρα (στο 4,8% και στο 4,6% για το 2017 και 2018, αντίστοιχα)¹³.

1.4.7. Ελλάδα

Σε ό,τι αφορά την Ελλάδα, η τελική εκτιμώμενη ανάπτυξη για το 2017 παρουσιάζει κάποια απόκλιση από Οργανισμό σε Οργανισμό από 1,1% έως 2,1%, (βλέπε Πίνακα 1.4.1), ενώ για το 2018 εκτιμάται μία σύγκλιση ανάπτυξης σε επίπεδα της τάξης του 2,5% έως 2,6% περίπου (βλέπε Πίνακα 1.4.2). Η απασχόληση αρχίζει σταδιακά να αυξάνεται στη χώρα μας, βελτιώνοντας το επίπεδο της ιδιωτικής κατανάλωσης, ενώ η υψηλότερη ζήτηση προϊόντων από το εξωτερικό δείχνει να βοηθά στη μεγέθυνση των εξαγωγών. Επίσης, το αξιωματικό του 2017, οι επενδύσεις δείχνουν να βελτιώνονται, αν και αναμένεται να υπάρξει κάποια κάμψη της ανόδου αυτής το β' εξάμηνο.

Για το «παραγωγικό κενό» να αναφέρουμε εδώ ότι, λόγω της ιδιαιτερότητας της ελληνικής οικονομίας, για άλλη μια φορά διαπιστώνεται η ύπαρξη διαφορετικών εκτιμήσεων για το 2017 και το 2018. Συγκεκριμένα, το «παραγωγικό κενό» εκτιμάται από -7,6% έως

9. Η συγκεκριμένη ομάδα κρατών είναι η πιο πολυπληθής από τις κατηγορίες που παρουσιάζουμε εδώ και, όπως μας αναφέρει η Έκθεση του ΔΝΤ, περιλαμβάνει πέντε (5) επιμέρους ομάδες κρατών: Ανεξάρτητα κράτη και κράτη της Κοινοπολιτείας, Αναδυόμενες ασιατικές χώρες, Αναδυόμενες ευρωπαϊκές χώρες, χώρες της Λατινικής Αμερικής και της Καραϊβικής, και τέλος, χώρες της Μ. Ανατολής, της Β. Αφρικής, το Αφγανιστάν, το Πακιστάν και την Υποσαχάρια Αφρική.

10. Δεν υπάρχουν στοιχεία για την ανεργία ούτε για το «παραγωγικό κενό» στην Κίνα.

11. Δεν υπάρχουν στοιχεία για το «παραγωγικό κενό» της Βραζιλίας.

12. Δεν υπάρχουν νέα στοιχεία για την ανεργία ούτε για το «παραγωγικό κενό» της Ρωσίας.

13. Δεν υπάρχουν στοιχεία για την ανεργία ούτε για το «παραγωγικό κενό» στην Ινδία.

και -10,5% για το 2017 (βλέπε Πίνακα 1.4.1) και μεταξύ -5,2% και -8,3% για το 2018 (βλέπε Πίνακα 1.4.2).

Για την αγορά εργασίας υπάρχει μία μικρή απόκλιση εκτιμήσεων για το 2017, καθώς, με βάση τις εκθέσεις των διεθνών Οργανισμών (βλέπε Πίνακα 1.4.1), η ανεργία αναμένεται να κινηθεί μεταξύ 22,2% και 22,8%. Για το 2018, το ποσοστό της ανεργίας αναμένεται να υποχωρήσει σε επίπεδα της τάξης του

20,1% με 21,6% (βλέπε Πίνακα 1.4.2). Ο πληθωρισμός εκτιμάται ότι θα κινηθεί μεταξύ 1,1% και 1,4% για τα δύο αυτά έτη.

Σε ό,τι αφορά τέλος τα δημοσιονομικά θέματα, το συνολικό έλλειμμα της Γενικής Κυβέρνησης αναμένεται, για το 2017, να είναι περίπου της τάξης του 0,2% του ΑΕΠ. Αντίστοιχου επιπέδου εκτιμάται το δημοσιονομικό έλλειμμα της Γενικής Κυβέρνησης και για το 2018.

2. Δημόσια οικονομικά

2.1. Εκτέλεση Κρατικού Προϋπολογισμού Ιανουαρίου-Αυγούστου 2017

Ελισάβετ Ι. Νίτση

Σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα δημοσιευμένα στοιχεία του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους¹ η εκτέλεση του Κρατικού Προϋπολογισμού, σε τροποποιημένη βάση, για την περίοδο Ιανουαρίου-Αυγούστου 2017, εμφανίζεται βελτιωμένη τόσο σε σχέση με το αντίστοιχο διάστημα του 2016, όσο και τις εκτιμήσεις, όπως είχαν αποτυπωθεί στην Εισηγητική Έκθεση του Προϋπολογισμού οικονομικού έτους 2016. Πιο συγκεκριμένα, με βάση τα στοιχεία που παρουσιάζονται στον Πίνακα 2.1.1, στο ισοζύγιο του Κρατικού Προϋπολογισμού παρουσιάζεται έλλειμμα ύψους 1,26 δισ. ευρώ έναντι ελλείμματος 2,68 δισ. ευρώ το αντίστοιχο διάστημα του 2016 και στόχου για έλλειμμα 2,90 δισ. ευρώ έναντι του Προϋπολογισμού, ενώ είναι ελάχιστα υψηλότερο από τον στόχο του 1,23 δισ. ευρώ του ΜΠΔΣ 2018-2021 για το αντίστοιχο διάστημα του 2017. Αντίστοιχα, το πρωτογενές αποτέλεσμα διαμορφώθηκε σε πλεόνασμα ύψους 3,55 δισ. ευρώ, έναντι πρωτογενούς πλεονάσματος 2,12 δισ. ευρώ για την ίδια περίοδο το 2016 και στόχου του Προϋπολογισμού για πρωτογενές πλεόνασμα 1,45 δισ. ευρώ. Το πρωτογενές αποτέλεσμα υστερεί ελάχιστα σε σχέση με την εκτίμηση στόχου του ΜΠΔΣ για 3,57 δισ. ευρώ.

Επιπλέον, τα καθαρά έσοδα του Κρατικού Προϋπολογισμού παρουσιάζονται μειωμένα σε σχέση με το αντίστοιχο διάστημα του προηγούμενου έτους, καθώς ανήλθαν σε 31,44 δισ. ευρώ, μειωμένα κατά 0,61 δισ. ευρώ ή 1,90%, ενώ υστερούν συγκριτικά με τον στόχο που είχε τεθεί για έσοδα τόσο στο ΜΠΔΣ, ο οποίος έφτανε τα 33,18 δισ. ευρώ, δηλαδή μία απώλεια της τάξης των 1,74 δισ. ευρώ ή 5,25%, όσο και στον Προϋπολογισμό που ανέρχονταν στα 33,76 δισ.

ευρώ, μειωμένα κατά 2,32 δισ. ευρώ ή 6,86%. Τα μειωμένα έσοδα έναντι του ΜΠΔΣ οφείλονται κατά κύριο λόγο στην πτώση των εσόδων του Τακτικού Προϋπολογισμού, τα οποία ανήλθαν σε 30,25 δισ. ευρώ, ενώ η υστέρηση έναντι του στόχου του Προϋπολογισμού οφείλεται τόσο στα μειωμένα έσοδα του Τακτικού Προϋπολογισμού κατά 1,39 δισ. ευρώ ή 4,39%, όσο και στην υστέρηση των εσόδων του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων (ΠΔΕ) κατά 0,93 δισ. ευρώ ή 43,84%².

Από την άλλη πλευρά όμως, ο Κρατικός Προϋπολογισμός εμφανίζει μείωση των δαπανών του, καθώς αυτές ανήλθαν στα 32,70 δισ. ευρώ, μειωμένες κατά 2,03 δισ. ευρώ ή 5,84% έναντι του οκταμήνου του 2016, ενώ είναι σαφώς λιγότερες έναντι του στόχου που είχε τεθεί τόσο από το ΜΠΔΣ που ανήλθαν στα 34,41 δισ. ευρώ, μειωμένες κατά 1,70 δισ. ευρώ ή 4,95%, όσο και από τον Προϋπολογισμό, καθώς δαπανήθηκαν 3,03 δισ. ευρώ λιγότερα ή 8,47%. Η μείωση αυτή των δαπανών οφείλεται στη μείωση τόσο των δαπανών του Τακτικού Προϋπολογισμού (4,42% έναντι της περυσινής αντίστοιχης περιόδου) όσο και του ΠΔΕ (27,12%).

Πιο αναλυτικά, οι δαπάνες του Τακτικού Προϋπολογισμού, που ανήλθαν στα 31,12 δισ. ευρώ, παρουσιάζουν μείωση της τάξης του 1,44 δισ. ευρώ έναντι του αντίστοιχου οκταμήνου του 2016, ενώ είναι λιγότερες κατά 1,18 δισ. ευρώ έναντι του στόχου του ΜΠΔΣ και κατά 1,66 δισ. ευρώ έναντι του Προϋπολογισμού. Η μείωση των δαπανών του Τακτικού Προϋπολογισμού οφείλεται τόσο στη μείωση των πρωτογενών δαπανών, που ανήλθαν στα 26,31 δισ. ευρώ, μειωμένες έναντι της αντίστοιχης περιόδου του 2016 κατά 1,54 δισ. ευρώ ή 5,23% όπως και κατά 1,20 δισ. ευρώ ή 5,23% έναντι του στόχου του ΜΠΔΣ και κατά 1,70 δισ. ευρώ ή 6,08% του Προϋπολογισμού. Αντίθετα, η καταβολή των τόκων, που ανήλθε στα 4,82 δισ. ευρώ, είναι ελαφρώς αυξημένη, κατά 14 εκατ. ευρώ ή 0,29% έναντι της αντίστοιχης περιόδου του 2016, όπως και έναντι του στόχου του ΜΠΔΣ κατά 17 εκατ. ευρώ ή 0,35%, και του Προϋπολογισμού κατά 45 εκατ. ευρώ ή 0,94%.

1. Τα στοιχεία σε τροποποιημένη βάση του Προϋπολογισμού, όπως αυτά δημοσιεύθηκαν στο Μηνιαίο Δελτίο Εκτέλεσης Κρατικού Προϋπολογισμού για τον Αύγουστο 2017.

2. Η ακριβής κατανομή μεταξύ των κατηγοριών εσόδων του Τακτικού Προϋπολογισμού θα πραγματοποιηθεί με την έκδοση του οριστικού δελτίου.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.1.1 Εκτέλεση Κρατικού Προϋπολογισμού, Ιανουάριος-Αύγουστος 2017, (εκατ. €)

	Ιαν.-Αύγ. 2016		Ιαν.-Αύγ. 2017	
	Πραγμ.	Πραγμ.	Εκτιμήσεις ΜΠΔΣ ¹	Εκτιμήσεις Προϋπολογισμού ²
Κρατικός Προϋπολογισμός				
Καθαρά Έσοδα	32.047	31.439	33.180	33.755
Δαπάνες	34.731	32.703	34.406	35.728
Τακτικός Προϋπολογισμός				
Καθαρά έσοδα	29.980	30.248	32.007	31.636
Δαπάνες	32.559	31.121	32.304	32.780
- Πρωτογενείς δαπάνες	27.757	26.305	27.506	28.009
- Τόκοι (Καθαρή βάση)	4.801	4.815	4.798	4.770
ΠΔΕ				
Έσοδα	2.067	1.190	1.173	2.119
Δαπάνες	2.172	1.583	2.102	2.481
Πρωτογενές Αποτέλεσμα Κρατικού Προϋπολογισμού³	2.117	3.550	3.573	1.452
Ισοζύγιο Κρατικού Προϋπολογισμού	-2.684	-1.265	-1.226	-2.898

Πηγή: Γενικό Λογιστήριο του Κράτους.

Σημειώσεις:

1. Στόχοι του Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2018-2021, προσαρμοσμένοι στα συνολικά μεγέθη όπως αποτυπώνονται στις εκτιμήσεις της επεξηγηματικής έκθεσης του ΜΠΔΣ.
2. Στόχοι όπως αποτυπώνονται στην εισηγητική έκθεση του Προϋπολογισμού οικονομικού έτους 2017.
3. + πλεόνασμα, - έλλειμμα.

Το σημαντικά μεγαλύτερο πρωτογενές πλεόνασμα του πρώτου οκτάμηνου του 2017, συγκριτικά με την εκτίμηση που είχε γίνει στην Έκθεση του Προϋπολογισμού του 2017, δημιουργεί αισιοδοξία για την επίτευξη του στόχου του πρωτογενούς πλεονάσματος το 2017. Η εξέλιξη αυτή οφείλεται, κυρίως, στον περιορισμό των δαπανών, 8,47% σε σύγκριση με τον Προϋπολογισμό του 2017 και 4,95% με το ΜΠΔΣ, αλλά παρουσιάζεται μια σημαντική υστέρηση των εσόδων έναντι των στόχων που είχαν τεθεί με τον Προϋπολογισμό (6,86%) αλλά κυρίως με το ΜΠΔΣ (5,25%), το οποίο και είχε ψηφιστεί σχετικά πρόσφατα (Μάιος 2017) με την ολοκλήρωση της δεύτερης αξιολόγησης του οικονομικού προγράμματος εξυγίανσης, στο πλαίσιο της

Σύμβασης Χρηματοδοτικής Διευκόλυνσης. Η υστέρηση αυτή στα τακτικά έσοδα αναμένεται να προκύπτει λόγω της μειωμένης εισπραξιμότητας των φόρων, καθώς η ακριβής κατανομή μεταξύ των κατηγοριών εσόδων του Τακτικού Προϋπολογισμού δεν ήταν διαθέσιμη. Αυτή η εξέλιξη καταδεικνύει τον περιορισμό της δυνατότητας των Ελλήνων φορολογουμένων να ανταποκριθούν στην ολοένα και αυξανόμενη φορολόγησή τους, και ως εκ τούτου δημιουργούνται αμφιβολίες για τη φοροδοτική τους ικανότητα και, κατά συνέπεια, την περαιτέρω δυνατότητα είσπραξης των εσόδων. Αν αυτό επαληθευθεί, η επίτευξη του στόχου για πλεόνασμα της τάξης του 1,75% του ΑΕΠ για το 2017 μπορεί να παρουσιάσει δυσκολίες.

2.2. Η εξέλιξη και διάρθρωση του δημοσίου χρέους

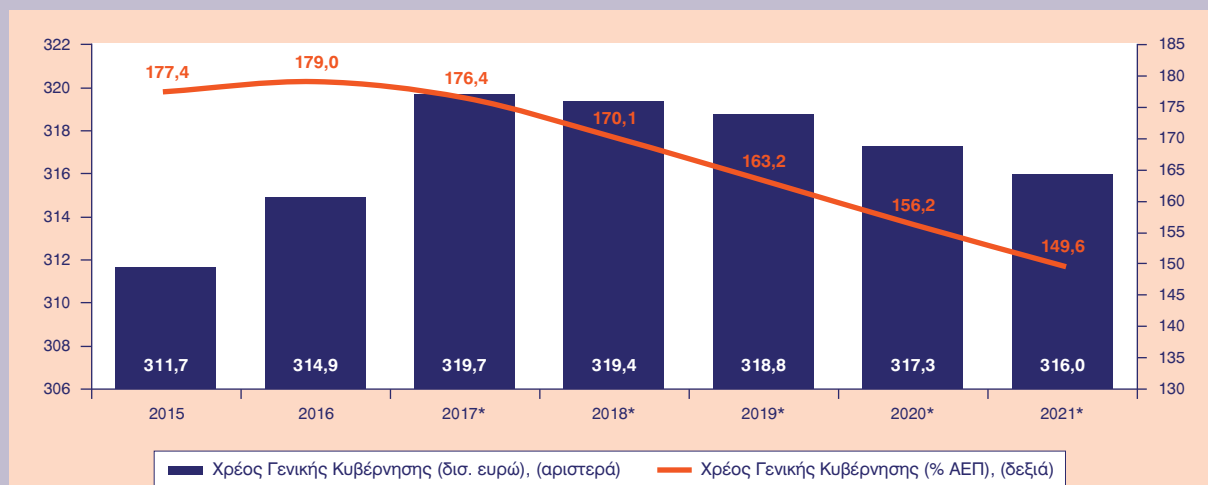
Χρήστος Τριαντόπουλος

Το επίπεδο του δημοσίου χρέους, σε όρους Γενικής Κυβέρνησης, εκτιμάται, σύμφωνα με το Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής (ΜΠΔΣ) 2018-2021, ότι θα εισέλθει την επόμενη περίοδο σε μία φάση σταδιακής αποκλιμάκωσης, κυρίως, σε σχετικούς όρους ως προς το παραγόμενο προϊόν, αλλά και σε απόλυτους όρους –στο πλαίσιο, φυσικά, της συνέχισης της πορείας δημοσιονομικής προσαρμογής και σταθεροποίησης της χώρας. Ειδικότερα, σύμφωνα με το ΜΠΔΣ 2018-2021, το χρέος της Γενικής Κυβέρνησης εκτιμάται ότι θα διαμορφωθεί το 2017 στα 319,4 δισ. ευρώ (ή 176,4% του ΑΕΠ) από 314,9 δισ. ευρώ (ή 179% του ΑΕΠ) το 2016 και ότι θα περιοριστεί το 2021 στα 316 δισ. ευρώ (ή 149,6% του ΑΕΠ). Πρόκειται για μία σημαντική εξέλιξη, η οποία, σε όρους παραγόμενου προϊόντος, αποτυπώνεται σε μία μείωση του δείκτη δημοσίου χρέους ως ποσοστού του ΑΕΠ κατά 30 ποσοστιαίες μονάδες για την περίοδο 2016-2021, ως αποτέλεσμα των προβλέψεων για (σχετικά) υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης της εγχώριας οικονομικής δραστηριότητας για τα επόμενα χρόνια, ενώ θετική –αλλά μικρότερη– είναι η επίδραση στον εν λόγω δείκτη από

τον περιορισμό του χρέους σε απόλυτους όρους (Διάγραμμα 2.2.1). Αξίζει, βέβαια, να σημειωθεί ότι στο ΜΠΔΣ 2018-2021, παράλληλα με τις θετικές εξελίξεις στα χαρακτηριστικά του χρέους (που επετεύχθησαν τα προηγούμενα χρόνια) και τις θετικές εκτιμήσεις για το μακροοικονομικό περιβάλλον, λαμβάνονται υπόψη η επίπτωση από τα συνεχιζόμενα πρωτογενή πλεονάσματα, η εφαρμογή του προγράμματος αποκρατικοποιήσεων και η επικείμενη ελάφρυνσή του μετά την υλοποίηση των συμφωνηθέντων μέτρων ενδυνάμωσης της βιωσιμότητάς του στο πλαίσιο του προγράμματος οικονομικής πολιτικής που ακολουθεί η χώρα.

Σε αντίθεση με το ΜΠΔΣ 2018-2021, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή διαφαίνεται λιγότερο αισιόδοξη για την πορεία του χρέους της Γενικής Κυβέρνησης, καθώς εκτιμά ότι το 2017 το εν λόγω επίπεδο θα διαμορφωθεί στα 324,7 δισ. ευρώ (ή 178,85 του ΑΕΠ), ενώ προβλέπει ότι το 2018 θα αυξηθεί περαιτέρω, φτάνοντας στα 328,8 δισ. ευρώ (174,6% του ΑΕΠ). Πρόκειται για μία απόκλιση ως προς τις εκτιμήσεις για την εξέλιξη του επιπέδου του δημοσίου χρέους, η οποία δεν εδράζεται στις προβλέψεις για την εξέλιξη του επιπέδου του (ονομαστικού) ΑΕΠ –όπου υπάρχει σημαντική σύγκλιση μεταξύ ΜΠΔΣ-2018-2021 και Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το μακροοικονομικό περιβάλλον– αλλά βασίζεται στις προβλέψεις για το επίπεδο του χρέους σε απόλυτους όρους, μιας και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εκτιμά ότι θα αυξηθεί την περίοδο 2016-2018 κατά περίπου 14 δισ. ευρώ (Διάγραμμα 2.2.2).

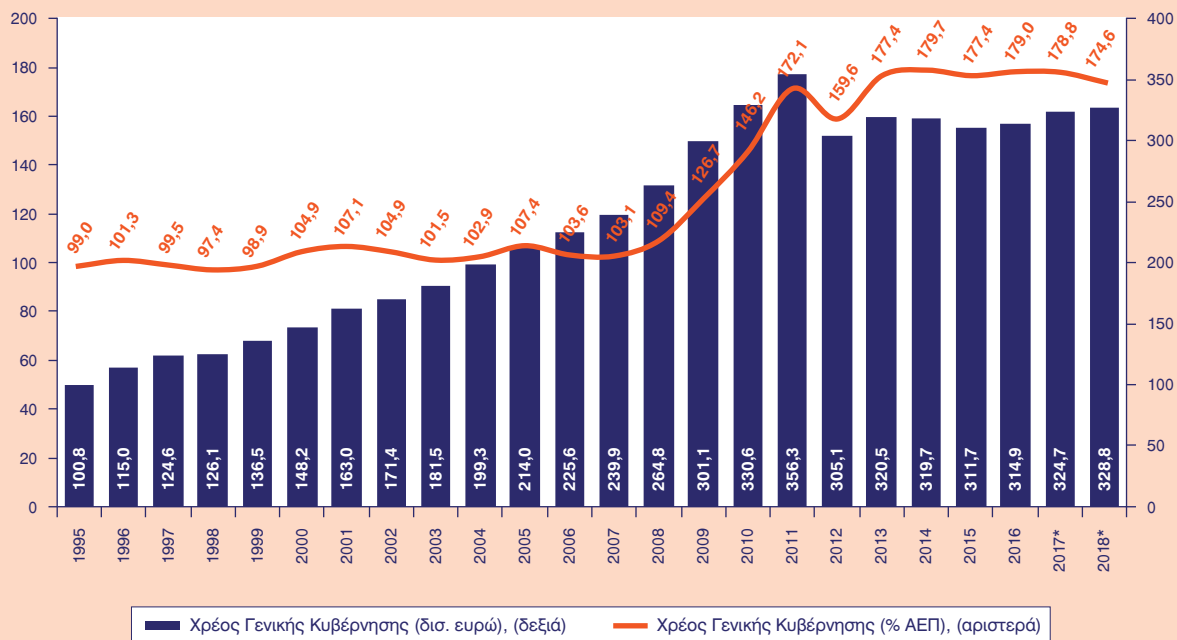
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.1
Χρέος Γενικής Κυβέρνησης (2015-2021)

Πηγή: ΜΠΔΣ 2018-2021.

Σημείωση: * Εκτιμήσεις.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.2 Χρέος Γενικής Κυβέρνησης (1995-2018)

Πηγή: European Commission, AMECO database.

Σημείωση: * Εκτιμήσεις.

Σε όρους Κεντρικής Διοίκησης, όταν δηλαδή δεν συνυπολογιστεί τον ενδοκυβερνητικό χρέος (βλ. τον βραχυπρόθεσμο δανεισμό μέσω συμφωνιών επαναγοράς από φορείς της Γενικής Κυβέρνησης), το χρέος το 2017, σύμφωνα με τα στοιχεία του Δελτίου Μηνιαίων Στοιχείων της Γενικής Κυβέρνησης για τον Ιούλιο, έχει διατηρηθεί (τον Ιούλιο του 2017) στα 326.425 εκατ. ευρώ έναντι 326.359 εκατ. ευρώ στο τέλος του 2016 (Πίνακας 2.2.1). Το γεγονός, ωστόσο, που χαρακτήρισε τη διαχείριση του δημοσίου χρέους τον Ιούλιο του 2017 ήταν η επιτυχημένη –πρώτη μετά τις δύο εκδόσεις χρέους του 2014– απόπειρα άντλησης χρηματοδότησης της Κεντρικής Διοίκησης (βλ. Οργανισμός Διαχείρισης του Δημοσίου Χρέους) από τις διεθνείς αγορές μέσω της έκδοσης πενταετούς ομολόγου (αξίας 3 δισ. ευρώ), μέρος του οποίου αποπλήρωσε (προεξόφλησε μέσω ανταλλαγής) ομόλογο που έληγε το 2019. Αυτή η εξέλιξη και η αποκατάσταση των ρών χρηματοδότησης από τον Μηχανισμό Στήριξης (για την αποπληρωμή ομολόγων που έληγαν στο πρώτο εξάμηνο του 2017) είχαν ως αποτέλεσμα η εικόνα της δομής του χρέους της Κεντρικής Διοίκησης τον Ιούλιο του 2017 να έχει μεταβληθεί σε σχέση με το κλείσιμο του 2016.

Ειδικότερα, το μερίδιο του χρέους της Κεντρικής Διοίκησης που αποτυπώνεται σε ομόλογα περιορί-

στηκε τον Ιούλιο του 2017 στο 15,1% του χρέους (49,1 δισ. ευρώ) έναντι 17,4% του χρέους (56,7 δισ. ευρώ) που είχε διαμορφωθεί το 2016, ενώ το μερίδιο του χρέους που εδράζεται στα δάνεια του Μηχανισμού Στήριξης αυξήθηκε –την ίδια περίοδο– στο 71,2% του χρέους από 69,8% του χρέους. Έτσι, τον Ιούλιο του 2017 τα δάνεια από τον Μηχανισμό Στήριξης έφτασαν στα 232,5 δισ. ευρώ έναντι 227,7 δισ. ευρώ τον Δεκέμβριο του 2016 (Πίνακας 2.2.1). Επιπρόσθετα, στα ίδια επίπεδα με τους προηγούμενους μήνες διατηρείται η χρηματοδότηση της Κεντρικής Διοίκησης μέσα από βραχυπρόθεσμους τίτλους, και δη, έντοκα γραμμάτια του ελληνικού Δημοσίου, τα οποία και παρέμειναν σταθερά στα 14,9 δισ. ευρώ (Διάγραμμα 2.2.3).

Αντίθετα, ο βραχυπρόθεσμος δανεισμός μέσω της αξιοποίησης της πώλησης τίτλων με τη μέθοδο της επαναγοράς (repos) σε φορείς της Γενικής Κυβέρνησης συνέχισε την αυξητική τάση της προηγούμενης περιόδου. Ειδικότερα, ο βραχυπρόθεσμος δανεισμός της Κεντρικής Διοίκησης μέσω της πώλησης τίτλων με τη μέθοδο της επαναγοράς (repos) σε φορείς της Γενικής Κυβέρνησης, στο πλαίσιο των καθυστερήσεων στη ροή των προβλεπόμενων δόσεων, αυξήθηκε κατά περίπου 4 δισ. ευρώ από τις αρχές του έτους, φτάνοντας (και ξεπερνώντας

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.2.1 Δομή χρέους Κεντρικής Διοίκησης

	2011		2013		2016		Ιούλιος 2017	
	Εκατ. ευρώ	% χρέους	Εκατ. ευρώ	% χρέους	Εκατ. ευρώ	% χρέους	Εκατ. ευρώ	% χρέους
A. Ομόλογα	259.774,18	70,6	76.296,25	23,7	56.718	17,4	49.136	15,1
Ομόλογα στην αγορά εσωτερικού	240.940,37	65,5	73.415,28	22,8	54.354	16,7	46.982	14,4
Ομόλογα στις αγορές εξωτερικού*	18.833,81	5,1	2.880,97	0,9	2.364	0,7	2.154	0,7
B. Βραχυπρόθεσμοι τίτλοι (έντοκα γραμμάτια)	15.058,63	4,1	14.970,82	4,7	14.890	4,6	14.920	4,6
Γ. Δάνεια	93.145,19	25,3	230.210,90	71,6	243.388	74,6	247.337	75,8
Δάνεια Τραπέζης Ελλάδος	5.683,99	1,5	4.734,61	1,5	3.321	1,0	2.851	0,9
Λοιπά δάνεια εσωτερικού	836,71	0,2	115,50	0,0	188	0,1	255	0,1
Δάνεια Μηχανισμού Στήριξης	73.210,36	19,9	213.152,48	66,3	227.660	69,8	232.503	71,2
Λοιπά δάνεια εξωτερικού**	13.414,13	3,6	12.208,31	3,8	12.219	3,7	11.727	3,6
Δ. Βραχυπρόθεσμα δάνεια***	0,00	0,0	0,00	0,0	11.363	3,5	15.032	4,6
Σύνολο χρέους Κεντρικής Διοίκησης (A+B+Γ+Δ)	367.978,00	100,0	321.477,97	100,0	326.359,00	100,0	326.425	100,0

Πηγή: Δελτία Δημοσίου Χρέους (Δεκέμβριος 2011, Δεκέμβριος 2013, Δεκέμβριος 2016) και Δελτίο Γενικής Κυβέρνησης (Ιούλιος 2017).

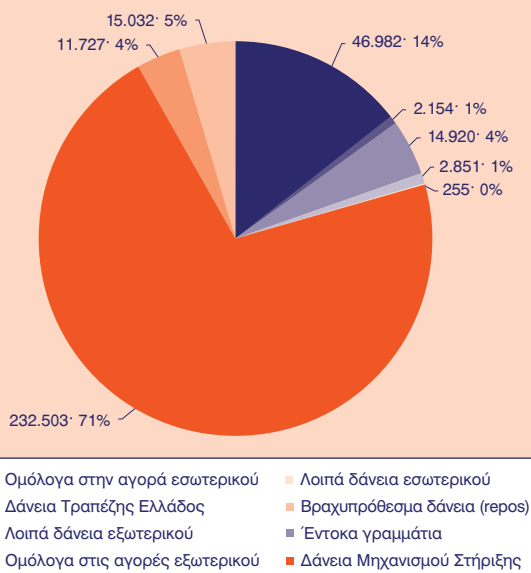
Σημειώσεις: * Περιλαμβάνονται και οι τιτλοποιήσεις στο εξωτερικό.

** Περιλαμβάνονται και ειδικά και διακρατικά δάνεια.

*** Περιλαμβάνεται και η πώληση τίτλων με σύμφωνο επαναγοράς (repos).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.3

Χρέος Κεντρικής Διοίκησης (Ιούλιος 2017), (εκατ. ευρώ, % χρέους)

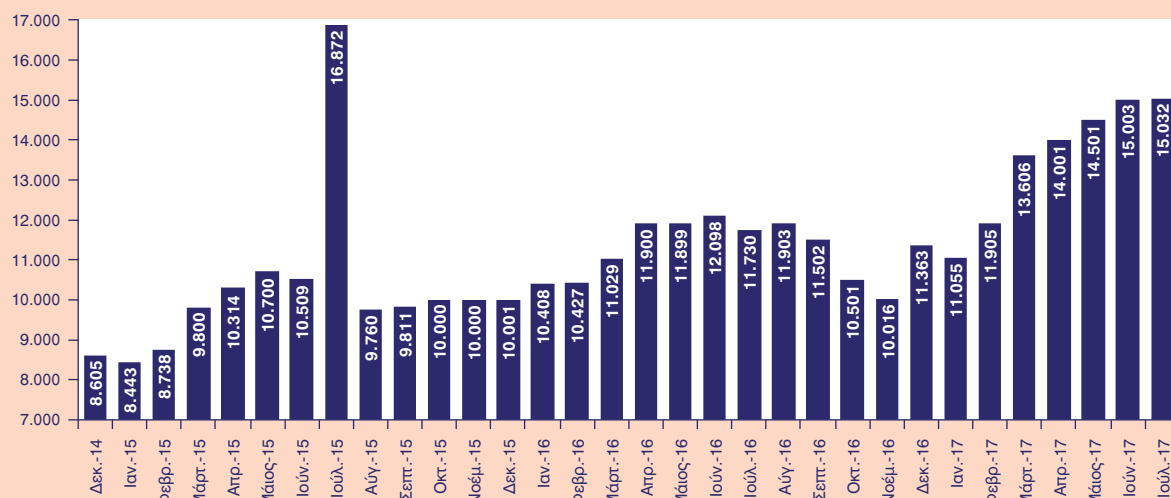
Πηγή: Υπουργείο Οικονομικών, Δελτίο Γενικής Κυβέρνησης (Ιούλιος 2017).

οριακά) τον Ιούλιο του 2017 τα 15 δισ. ευρώ έναντι 11 δισ. ευρώ τον Ιανουάριο του 2017. Σύμφωνα, λοιπόν, με τα στοιχεία του Ιουλίου του 2017 ο βραχυπρόθεσμος δανεισμός (μέσω repos) συνιστά, πλέον, το 4,6% του χρέους της Κεντρικής Διοίκησης (Διάγραμμα 2.2.4).

Παράλληλα με τη δομή του χρέους της Κεντρικής Διοίκησης, όπως έχει σημειωθεί και στις προηγούμενες σχετικές αναλύσεις, αλλαγές παρατηρούνται και στα χαρακτηριστικά του χρέους της Κεντρικής Διοίκησης. Έτσι, τον Ιούνιο του 2017 το μερίδιο του χρέους που ήταν μη διαπραγματεύσιμο ανήλθε (αυξήθηκε) στο 78,4%, ενώ το μερίδιο εκφρασμένο σε κυμαινόμενο επιτόκιο διαμορφώθηκε στο 65,4%, σε αντίθεση με ό,τι ίσχυε πριν το 2012, καθώς, όπως έχει σημειωθεί ξανά, η σύνθεση του χρέους έχει επηρεαστεί καθοριστικά από τη χρηματοδότηση της χώρας μέσω του Μηχανισμού Στήριξης, η οποία και βασίζεται σε μη διαπραγματεύσιμα και κυμαινόμενου επιτοκίου δάνεια (Πίνακας 2.2.2). Η μεγάλη έκθεση, φυσικά, του δημοσίου χρέους σε τίτλους με κυμαινόμενο επιτόκιο ενισχύει τον επιτοκιακό κίνδυνο, καθιστώντας αναγκαία τη διασφάλιση επί αυτού μέσα από την υλοποίηση των μέτρων που προβλέπονται, στο πλαίσιο

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.4

Βραχυπρόθεσμος δανεισμός Κεντρικής Διοίκησης (repos)

Πηγή: Υπουργείο Οικονομικών, Δελτίο Γενικής Κυβέρνησης (διάφοροι μήνες).

Σημείωση: Η επίδοση του Ιουλίου του 2015 παρουσιάζει μεγάλη απόκλιση, διότι περιλαμβάνει το βραχυπρόθεσμο δάνειο «γέφυρα» που έλαβε η χώρα από τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας ύψους 7,16 δισ. ευρώ μεταξύ δεύτερου και τρίτου προγράμματος προσαρμογής.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.2.2 Σύνοψη χρέους Κεντρικής Διοίκησης

	Δεκέμβριος 2011	Δεκέμβριος 2012	Δεκέμβριος 2013	Δεκέμβριος 2016	Ιούνιος 2017
A. Επικόκιο					
Σταθερού επιτοκίου ¹	62,0%	32,7%	28,5%	30,0%	34,6%
Κυμαινόμενου επιτοκίου ^{1,2}	38,0%	67,3%	71,5%	70,0%	65,4%
B. Διαπραγμάτευση					
Διαπραγματεύσιμο	74,7%	34,3%	28,4%	21,9%	21,6%
Μη διαπραγματεύσιμο	25,3%	65,7%	71,6%	78,1%	78,4%
Γ. Νόμισμα					
Ευρώ	97,5%	96,7%	95,9%	97,0%	97,0%
Νομίσματα εκτός Ευρωζώνης	2,5%	3,3%	4,1%	3,0%	3,0%

Πηγή: Δελτία Δημοσίου Χρέους (Δεκέμβριος 2011, Δεκέμβριος 2012, Δεκέμβριος 2013, Δεκέμβριος 2016, Ιούνιος 2017).

Σημειώσεις: 1. Η σχέση σταθερού/κυμαινόμενου συμπεριλαμβάνει τις πράξεις swap επιτοκίου.

2. Τα τιμαριθμοποιημένα ομόλογα περιλαμβάνονται στα κυμαινόμενα ομόλογα.

του Μηχανισμού Στήριξης, να προωθηθούν τόσο σε βραχυπρόθεσμο, όσο και σε (μέσο-)μακροπρόθεσμο ορίζοντα. Πρόκειται για μέτρα αναδιάρθρωσης που, σε συνδυασμό με τη διατήρηση της δημοσιονομικής σταθερότητας (στο πλαίσιο του προγράμματος), τη

διαμόρφωση συνθηκών και τάσεων οικονομικής ανάπτυξης και τη σταδιακή ανάκτηση της πρόσβασης στις διεθνείς αγορές, θα μπορέσουν να ενδυναμώσουν τη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα του δημοσίου χρέους της χώρας.

3. Ανθρώπινοι πόροι και κοινωνικές πολιτικές

3.1. Πρόσφατες εξελίξεις σε βασικά μεγέθη της ελληνικής αγοράς εργασίας

Ιωάννης Χολέζας

3.1.1. Εισαγωγή

Το πρώτο εξάμηνο του 2017 η ανεργία συνέχισε την πτωτική της πορεία. Το γενικό ποσοστό διαμορφώθηκε στο 22,2% έναντι 24% το πρώτο εξάμηνο του 2016. Η απασχόληση αυξήθηκε σε επίπεδο εξαμήνου, όμως το μεγαλύτερο μέρος της αύξησης εντοπίζεται στο δεύτερο τρίμηνο του έτους εξαιτίας της εποχικότητας του τουριστικού κλάδου. Σε αυτό συνηγορούν και τα στοιχεία για τις ροές της μισθωτής απασχόλησης που δείχνουν ότι οι προσλήψεις προέρχονται από τον τουριστικό κλάδο και, επιπλέον, καταγράφεται μείωση του μεριδίου των προσλήψεων πλήρους απασχόλησης τους καλοκαιρινούς μήνες. Το φύλο, η εκπαίδευση και η περιφέρεια διαμονής έχουν σημασία, καθώς διαφοροποιούν τόσο τα ποσοστά ανεργίας όσο και την απασχόληση. Ιδιαίτερη σημασία έχει η αύξηση της απασχόλησης των αποφοίτων ανώτερων βαθμίδων εκπαίδευσης, καθώς ενδέχεται να αντανakλά, σε ένα βαθμό, τον τρόπο με τον οποίο αναπτύσσεται η ελληνική οικονομία, δηλαδή με διαδικασίες που απαιτούν υψηλής εκπαίδευσης εργατικό δυναμικό. Επίσης, φαίνεται ότι σε κάποιες περιφέρειες οι απασχολούμενοι μειώθηκαν, ενώ ακόμη και σε αυτές που καταγράφηκε αύξηση, οι επιδόσεις διαφέρουν αρκετά. Αυτό απαιτεί περαιτέρω διερεύνηση. Πάντως, τα στοιχεία για τη συμμετοχή στο εργατικό δυναμικό δεν φαίνεται να συνηγορούν υπέρ της θεωρίας της αποθάρρυνσης λόγω των περιορισμένων ευκαιριών απασχόλησης, στοιχείο θετικό. Τέλος, τα δεδομένα για τους μισθούς δείχνουν μικρή αύξηση, η οποία όμως δεν έχει ακόμη αντισταθμίσει τις απώλειες του παρελθόντος.

3.1.2. Ανεργία

Το πρώτο τρίμηνο του 2017 καταγράφηκαν 9,3 χιλ. λιγότεροι άνεργοι σε σύγκριση με το τελευταίο τρίμηνο του 2016. Το δεύτερο τρίμηνο η μείωση έφτασε

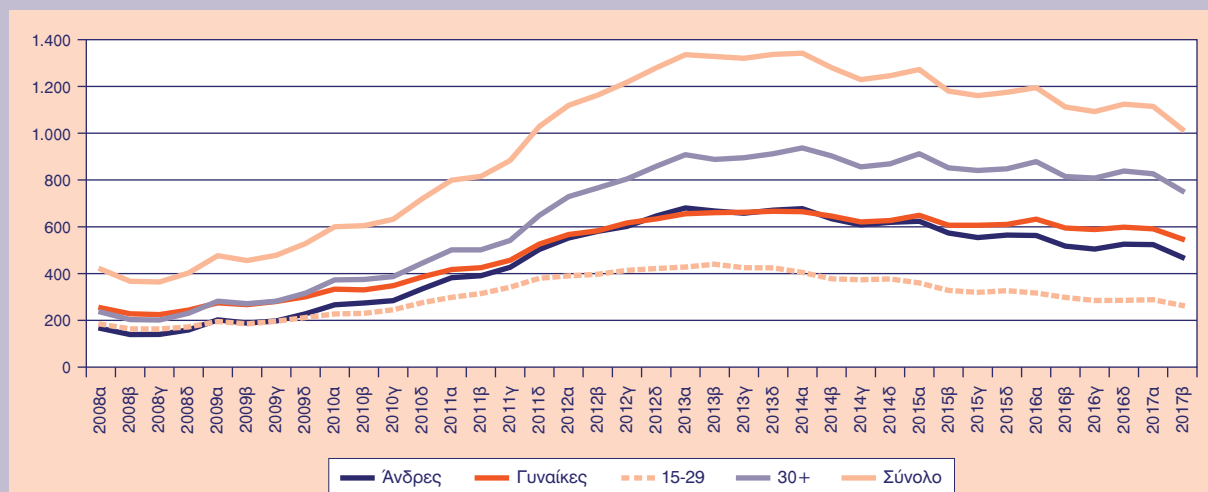
τις 98,1 χιλ. σε σύγκριση με το πρώτο τρίμηνο του έτους, αντανakλώντας την εποχικότητα της οικονομικής δραστηριότητας που προέρχεται κυρίως από τον τουριστικό κλάδο. Ως αποτέλεσμα, το γενικό ποσοστό ανεργίας μειώθηκε σε 21,1% το δεύτερο τρίμηνο του 2017, δύο ολόκληρες μονάδες χαμηλότερα σε σύγκριση με το δεύτερο τρίμηνο του 2016, συνεχίζοντας την πτωτική πορεία των τελευταίων ετών. Σε επίπεδο εξαμήνου καταγράφηκαν περίπου 107,4 χιλ. λιγότεροι άνεργοι.

Οι άνδρες έχουν χαμηλότερο ποσοστό ανεργίας από τις γυναίκες: 18,7% το πρώτο εξάμηνο του 2017 έναντι 26,6%. Η μείωση στον αριθμό των ανέργων είναι ελαφρώς ταχύτερη για τους άνδρες. Έτσι, το πρώτο εξάμηνο του έτους καταγράφηκαν περίπου 56 χιλ. λιγότεροι άνεργοι άνδρες και περίπου 51 χιλ. λιγότερες άνεργες γυναίκες. Σε επίπεδο τριμήνου, η διαφορά στο ποσοστό ανεργίας μεταξύ των δύο φύλων μειώθηκε περαιτέρω και έφτασε τις 7,8 εκατοστιαίες μονάδες το δεύτερο τρίμηνο του 2017. Από την άλλη πλευρά, ο λόγος των ποσοστών ανεργίας διατηρήθηκε στο 1,4, περίπου σταθερός από το 2010. Σημειώνεται ότι πριν την κρίση ο λόγος αυτός ήταν άνω του 2, δηλαδή οι γυναίκες είχαν διπλάσιο ποσοστό ανεργίας από τους άνδρες. Ωστόσο, το ύψος των ποσοστών ανεργίας δεν συγκρίνεται μεταξύ των δύο περιόδων. Τέλος, οι άνεργες γυναίκες συνεχίζουν να είναι περισσότερες από τους άνεργους άνδρες σε απόλυτους όρους.

Το ποσοστό ανεργίας για τους νέους ηλικίας 15-29 ετών διαμορφώθηκε στο 35% το δεύτερο τρίμηνο του έτους από 38,3% το πρώτο τρίμηνο και 40,9% το δεύτερο τρίμηνο του 2016. Για τα άτομα άνω των 30 ετών το ποσοστό ανεργίας το δεύτερο τρίμηνο του 2017 ήταν 18,6%. Η μείωση της ανεργίας των νέων, αν και όχι μεγάλη, έχει την αξία της, καθώς δείχνει ότι η αγορά εργασίας απορροφά τους νέους παρά τις δυσκολίες. Τα επιδοτούμενα προγράμματα ειδικά για νέους έχουν αναμφίβολα κάποιο μερίδιο συνεισφοράς. Συνολικά, το πρώτο εξάμηνο του έτους οι άνεργοι νέοι μειώθηκαν κατά 31,3 χιλ. και οι άνεργοι άνω των 30 ετών κατά 56,7 χιλ. σε σύγκριση με το πρώτο εξάμηνο του 2016. Η διαφορετική μεταβολή της ανεργίας ανάλογα με την ηλικία φαίνεται στη μεταβολή των ανέργων από το τελευταίο τρίμηνο του 2016 στο πρώτο τρίμηνο του 2017, οπότε οι νέοι άνεργοι αυξήθηκαν κατά 2,9 χιλ., ενώ οι άνεργοι άνω των 30 ετών μειώθηκαν κατά 12,2 χιλ.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.1.1

Άνεργοι κατά φύλο και ηλικία (σε χιλ.)

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία ΚΕΠΕ.

Αυτό πιθανόν οφείλεται στη μεγαλύτερη απορρόφηση των νέων από κλάδους εποχικούς, όπως είναι ο τουρισμός. Τέλος, ο λόγος των ποσοστών ανεργίας παραμένει σταθερός στο 1,9, δηλαδή οι νέοι έχουν σχεδόν διπλάσια ανεργία από τα άτομα άνω των 30 ετών, επίπεδο περίπου σταθερό από το 2013. Σημειώνεται ότι ο λόγος είχε φτάσει μέχρι και 3,1 το τρίτο τρίμηνο του 2007, δηλαδή πριν την εκδήλωση της κρίσης. Πρέπει να επισημανθεί, βεβαίως, ότι, αν και ο λόγος παρουσιάζει μικρή διασπορά, δεν ισχύει το ίδιο για τα ποσοστά ανεργίας, οπότε η σοβαρότητα του φαινομένου ποικίλλει. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι το τρίτο τρίμηνο του 2007 η ανεργία των νέων ήταν 16,9% και των ατόμων άνω των 30 ετών 5,5%.

Μια ακόμη ενδιαφέρουσα άσκηση είναι ο συνδυασμός φύλου και ηλικίας. Έτσι, η μείωση των άνεργων νέων το πρώτο εξάμηνο του έτους φαίνεται ότι αφορά περισσότερο άνεργους νέους άνδρες (22,4 χιλ.) και λιγότερο άνεργες νέες γυναίκες (8,9 χιλ.). Επίσης, αφορά περισσότερο τις άνεργες γυναίκες άνω των 30 ετών (35,5 χιλ.) και λιγότερο τους άνεργους άνδρες άνω των 30 ετών (21,2 χιλ.). Η εικόνα είναι ξεκάθαρη το πρώτο τρίμηνο του 2017, οπότε η αύξηση των άνεργων νέων ανδρών είναι μόλις 0,5 χιλ., ενώ των νέων άνεργων γυναικών 2,5 χιλ. Και στα άτομα άνω των 30 ετών κυριαρχεί η μείωση (όχι αύξηση, όπως στους νέους) των άνεργων γυναικών (9,6 χιλ. έναντι 2,6 χιλ.). Η μείωση του δεύτερου τριμήνου του έτους αφορά περίπου το ίδιο άνδρες και γυναίκες (38,4 χιλ. και 34,6 χιλ., αντίστοιχα). Ειδικά για τους νέους, όμως,

οι άνεργοι άνδρες μειώνονται περισσότερο από τις άνεργες γυναίκες (15,6 χιλ. έναντι 9,5 χιλ., αντίστοιχα). Επομένως, φαίνεται ότι οι μεταβολές της ανεργίας το πρώτο εξάμηνο του έτους αφορούν περισσότερο τις γυναίκες άνω των 30 ετών και λιγότερο τις νέες γυναίκες. Συναφώς, φαίνεται ότι η ηλικία είχε μεγαλύτερη σημασία ως παράγοντας διαφοροποίησης των προοπτικών ανεργίας για τις γυναίκες το πρώτο εξάμηνο του 2017.

Το ποσοστό ανεργίας διαφέρει μεταξύ των αποφοίτων διαφορετικών εκπαιδευτικών επιπέδων, ενίοτε σημαντικά. Παρότι δεν υπάρχει καμία κατηγορία αποφοίτων που να βίωσε μείωση του ποσοστού ανεργίας στη διάρκεια της κρίσης, οι διαφορές μεταξύ τους διογκώθηκαν. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι το πρώτο εξάμηνο του 2008 οι απόφοιτοι ανώτερης τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης είχαν ποσοστό ανεργίας 10,1%, όταν οι κάτοχοι μεταπτυχιακού ή/και διδακτορικού τίτλου είχαν 5,4%. Το πρώτο εξάμηνο του 2017, η δεύτερη κατηγορία συνεχίζει να έχει το χαμηλότερο ποσοστό ανεργίας, το οποίο έχει διπλασιαστεί εν τω μεταξύ (10,4%), ενώ οι απόφοιτοι γυμνασίου είχαν το μεγαλύτερο ποσοστό ανεργίας ίσο με 26,1%. Το εύρος, λοιπόν, υψηλότερου-χαμηλότερου ποσοστού ανεργίας ανά εκπαιδευτική ομάδα εκτινάχθηκε από 4,7 εκατοστιαίες μονάδες σε 15,7 εκατοστιαίες μονάδες¹. Το θετικό στοιχείο είναι ότι, σε σύγκριση με το πρώτο εξάμηνο του 2016, το εύρος έχει μειωθεί οδηγώντας στο συμπέρασμα ότι η αποκλιμάκωση του γενικού ποσοστού ανεργίας θα συμβάλλει στη μείωση των ανισοτήτων ως

1. Σε ανάλογο συμπέρασμα οδηγεί και ο υπολογισμός της τυπικής απόκλισης προσαρμοσμένης ως προς τον αριθμητικό μέσο.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1.1 Ποσοστό ανεργίας κατά εκπαιδευτική βαθμίδα (α' εξάμηνο, %)

	2008	2016	2017
Μεταπτυχιακός ή/και Διδακτορικός τίτλος	5,4	11,5	10,4
Πτυχίο Ανωτάτων Σχολών	5,5	17,9	16,4
Πτυχίο Ανώτερης Τεχν. Επαγ. Εκπαίδευσης	10,1	24,7	23,5
Απολυτήριο Μέσης Εκπαίδευσης	8,5	26,2	24,2
Απολυτήριο 3-τάξιας Μέσης Εκπαίδευσης	8,6	29,1	26,1
Δημοτικό ή λιγότερο	6,6	25,2	24,6
Σύνολο	7,9	24,0	22,2

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ.

προς τις προοπτικές ανεργίας των αποφοίτων διαφορετικών εκπαιδευτικών επιπέδων. Ένα ακόμη στοιχείο που συνηγορεί υπέρ αυτής της άποψης είναι η αύξηση του μεριδίου των αποφοίτων των τριών υψηλότερων εκπαιδευτικών βαθμίδων στο σύνολο των ανέργων τον τελευταίο χρόνο και η μείωση του μεριδίου των αποφοίτων χαμηλότερων βαθμίδων εκπαίδευσης.

Σε ετήσια βάση, δηλαδή συγκρίνοντας το πρώτο τρίμηνο του 2017 με το αντίστοιχο του 2016, προκύπτει ότι οι απόφοιτοι γυμνασίου είδαν το ποσοστό ανεργίας να μειώνεται περισσότερο από κάθε άλλη ομάδα και ακολουθούν οι απόφοιτοι λυκείου (Πίνακας 3.1.1). Σε αντιδιαστολή, μικρότερη μείωση καταγράφηκε μεταξύ αυτών που έχουν τελειώσει δημοτικό ή έχουν λιγότερη εκπαίδευση και των κατόχων μεταπτυχιακού ή/και διδακτορικού τίτλου. Και αν οι υψηλότερες βαθμίδες εκπαίδευσης έχουν χαμηλά σχετικά ποσοστά ανεργίας, οπότε εν μέρει ερμηνεύεται η μικρή ετήσια υποχώρηση, για τους απόφοιτους δημοτικού ή με λιγότερη εκπαίδευση η αναμικτή μείωση της ανεργίας κρούει τον κώδωνα του κινδύνου για τις δυνατότητες που έχουν αυτοί οι άνθρωποι να απορροφηθούν από την αγορά εργασίας, ακόμη και όταν η ανεργία θα μειωθεί. Σημειώνεται ότι οι άνθρωποι αυτοί αποτελούν περίπου το 12% του συνόλου των ανέργων (263 χιλ. άτομα).

Οι διαφορές στο ποσοστό ανεργίας μεταξύ των περιφερειών υπήρχαν ήδη πριν από την κρίση, όμως φαίνεται ότι μειώθηκαν στη διάρκεια αυτής². Συγκρίνοντας το πρώτο τρίμηνο του 2017 με το αντίστοιχο του 2016 προκύπτει ότι υπάρχουν τρεις περιφέρειες στις οποίες αυξήθηκε ο αριθμός των ανέργων: η Ήπειρος, τα Ιόνια νησιά και τα νησιά του Βορείου Αιγαίου. Η μεγαλύτερη προσθήκη στη δεξαμενή των ανέργων προήλθε από το Βόρειο Αιγαίο (5,6 χιλ. άτομα). Στις υπόλοιπες περιφέρειες οι άνεργοι μειώθηκαν. Η μεγαλύτερη μείωση ανέργων καταγράφηκε στη Στερεά Ελλάδα (17,2%) και ακολούθησαν η Κρήτη (16,9%) και η Θεσσαλία (16,3%). Ωστόσο, τη μεγαλύτερη συνεισφορά στη μείωση του αριθμού των ανέργων τον τελευταίο χρόνο είχε η Αττική (24,9 χιλ. άτομα) και μετά η Θεσσαλία (13,4 χιλ. άτομα). Ως συνέπεια, το ποσοστό ανεργίας το πρώτο εξάμηνο του έτους κυμάνθηκε από 17,5% στην Πελοπόννησο ως 30% στη Δυτική Μακεδονία.

3.1.3. Απασχόληση

Σε ετήσια βάση το γενικό ποσοστό απασχόλησης αυξήθηκε περίπου κατά μία μονάδα και έφτασε το 40,6%. Αυτό σημαίνει ότι περίπου τέσσερις στους δέκα ηλικίας άνω των 15 ετών εργάζονται το πρώτο εξάμηνο του 2017. Στη διάρκεια του εξαμήνου (δηλ. τελευταίο τρίμηνο 2016-δεύτερο τρίμηνο 2017) οι απασχολούμενοι αυξήθηκαν κατά 142,8 χιλ. Περίπου οι 132 χιλ. αποτελούν νέες θέσεις απασχόλησης το δεύτερο τρίμηνο του έτους και καταλήφθηκαν κυρίως από γυναίκες (52%). Σε σύγκριση με το πρώτο εξάμηνο του 2016 οι απασχολούμενοι ήταν αυξημένοι κατά 70,9 χιλ. Περισσότεροι από τους μισούς που βρήκαν απασχόληση ήταν άνδρες άνω των 30 ετών (56%) και ακολούθησαν οι γυναίκες της ίδιας ηλικιακής ομάδας (35,3%). Οι νέοι ηλικίας 15-29 ετών αντιστοιχούν στο 8,7% της νέας απασχόλησης. Με άλλα λόγια, μόλις 6,2 χιλ. θέσεις απασχόλησης καταλήφθηκαν από νέους το πρώτο εξάμηνο του έτους, έναντι 64,7 χιλ. θέσεων που καταλήφθηκαν από άτομα άνω των 30 ετών. Εντός της ηλικιακής ομάδας των νέων, φαίνεται ότι καλύτερα τα κατάφεραν αυτοί κάτω των 25 ετών και των δύο φύλων, καθώς οι απασχολούμενοι ηλικίας 25-29 ετών μειώθηκαν. Μεγαλύτερη είναι η μείωση των ανδρών απασχολούμενων αυτής της ομάδας (-8,8 χιλ.). Αντίθετα, τη μεγαλύτερη αύξηση, της τάξης των 9,3 χιλ., εμφάνισαν οι γυναίκες 20-24 ετών. Εξετάζοντας την ηλικιακή ομάδα 30+ προκύπτει ότι

2. Το εύρος υψηλότερου-χαμηλότερου ποσοστού ανεργίας αυξάνεται μεν, όμως η τυπική απόκλιση προς τον αριθμητικό μέσο δείχνει τάση μείωσης διαχρονικά. Αυτό σημαίνει ότι οι ακραίες τιμές ενισχύθηκαν, όμως η κατανομή έγινε πιο ομοιόμορφη, άρα οι περιφέρειες πιο ομοιογενείς. Ο λόγος, από την άλλη πλευρά, υψηλότερου/χαμηλότερου ποσοστού ανεργίας συνηγορεί υπέρ της μείωσης της ανομοιογένειας των περιφερειών ως προς το ποσοστό ανεργίας διαχρονικά.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1.2 Απασχολούμενοι κατά φύλο και ηλικία (α' εξάμηνο)

	Αριθμός (χιλ.)			Μερίδια (%)			Μεταβολή (%)
	2008	2016	2017	2008	2016	2017	2016-2017
Σύνολο	4.602	3.654	3.725				1,9
15-29	884	471	477	19,2	12,9	12,8	1,3
30+	3.718	3.184	3.249	80,8	87,1	87,2	2,0
Άνδρες	2.789	2.118	2.156	60,6	57,9	57,9	1,8
15-29	518	277	276	18,6	13,1	12,8	-0,4
30+	2.271	1.841	1.880	81,4	86,9	87,2	2,2
Γυναίκες	1.813	1.537	1.569	39,4	42,1	42,1	2,1
15-29	367	193	201	20,2	12,6	12,8	3,8
30+	1.447	1.343	1.368	79,8	87,4	87,2	1,9

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία ΚΕΠΕ.

μείωση κατέγραψαν οι απασχολούμενοι ηλικίας 30-44 ετών ανεξαρτήτως φύλου, αν και στην περίπτωση των γυναικών η μείωση ήταν μεγαλύτερη (11,6 χιλ.). Επομένως, από αυτή τη σύντομη ανάλυση προκύπτει ότι σε επίπεδο εξαμήνου μειώθηκαν οι απασχολούμενοι κυρίως στις ομάδες 25-29 και 30-44 ετών, πάντοτε σε σύγκριση με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2016, ενώ όλες οι υπόλοιπες ομάδες εμφάνισαν αύξηση.

Όπως σημειώνεται σε προηγούμενα τεύχη των *Οικονομικών Εξελίξεων*, η αύξηση των απασχολούμενων προέρχεται κατά κανόνα από τις ευέλικτες μορφές απασχόλησης. Μία από αυτές είναι και η μερική απασχόληση. Είναι ενδεικτικό ότι το πρώτο εξάμηνο του 2008 το μερίδιο αυτών που απασχολούνταν μερικώς ήταν 6%, το 2016 ήταν 10,9% και το 2017 είναι 11,4%. Αυτό σημαίνει ότι, ακόμη και τον τελευταίο χρόνο που αυξάνεται ο αριθμός των απασχολούμενων, οι νέες θέσεις εργασίας αφορούν κυρίως σε μερική απασχόληση. Μάλιστα, ενώ την περίοδο 2015-2016 (α' εξάμηνο) περίπου 11% των νέων θέσεων απασχόλησης που δημιουργήθηκαν ήταν μερικής απασχόλησης, το ποσοστό αυξήθηκε ξανά τον τελευταίο χρόνο (ήταν 40,6% την περίοδο 2014-2015), οπότε και έφτασε το 30,7%. Δηλαδή, μία στις τρεις νέες θέσεις εργασίας τον τελευταίο χρόνο είναι μερικής απασχόλησης, οπότε συνεπάγεται μειωμένες αποδοχές και αβεβαιότητα. Επιπλέον, αυτοί που εργάζονται μερικώς δηλώνουν όλο και συχνότερα ότι επιθυμούν θέση πλήρους απασχόλησης, αλλά δεν μπορούν να βρουν. Το παρήγορο είναι ότι το ποσοστό αυτό μειώθηκε κατά περίπου 2,5% εκατοστιαίες μονάδες τον τελευταίο χρόνο. Ωστόσο, παραμένει ιδιαίτερα υψηλό, λίγο πάνω από το 67%. Επομένως, δεν υπάρχει καμία δικαιολογία προς εφησυχασμό.

Κατ' αναλογία με την περίπτωση της ανεργίας, διαφοροποιήσεις υπάρχουν και στα ποσοστά απασχόλησης των αποφοίτων διαφορετικών βαθμίδων εκπαίδευσης. Περίπου οκτώ στους δέκα κατόχους μεταπτυχιακού ή/και διδακτορικού τίτλου απασχολούνται στο πρώτο εξάμηνο του 2017 και έξι στους δέκα απόφοιτους ΑΕΙ και ανώτερης τεχνικής επαγγελματικής εκπαίδευσης. Στις χαμηλότερες βαθμίδες εκπαίδευσης η εικόνα παραμένει αποκαρδιωτική. Λιγότεροι από τους μισούς απόφοιτους λυκείου, ένας στους τρεις απόφοιτους γυμνασίου και λιγότεροι από ένας στους έξι με απολυτήριο δημοτικού ή λιγότερη εκπαίδευση απασχολούνται. Ωστόσο, σε σύγκριση με το πρώτο εξάμηνο του 2016, μόνο το ποσοστό απασχόλησης των αποφοίτων λυκείου και γυμνασίου έχει αυξηθεί αισθητά (άνω της μίας εκατοστιαίας μονάδας). Στη διάρκεια της κρίσης λιγότερο έχει μειωθεί το ποσοστό απασχόλησης των κατόχων μεταπτυχιακού ή/και διδακτορικού τίτλου. Κατ' αναλογία με την ανεργία, οι διαφορές στα ποσοστά απασχόλησης κατά βαθμίδα εκπαίδευσης διευρύνονται στη διάρκεια της κρίσης. Αυτό σημαίνει ότι η ανομοιογένεια αυξήθηκε στη διάρκεια της κρίσης, δηλαδή κάποιες βαθμίδες πήγαν χειρότερα από άλλες σε όρους απασχόλησης. Επιπλέον, η ανάκαμψη της απασχόλησης τον τελευταίο χρόνο ενέτεινε, αντί να μειώσει, την ανομοιογένεια αυτή, σε αντίθεση με αυτό που καταγράφεται στην περίπτωση της ανεργίας.

Σε ετήσια βάση ο αριθμός των απασχολούμενων αυξήθηκε περίπου 1,9% (ή 70,9 χιλ. νέες θέσεις απασχόλησης). Μεγαλύτερη αύξηση καταγράφηκε στους κατόχους μεταπτυχιακού ή/και διδακτορικού τίτλου (11,2% ή 18 χιλ. νέες θέσεις) και ακο-

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1.3 Απασχολούμενοι κατά κλάδο (α' εξάμηνο)

	2016 (χιλ.)	2017 (χιλ.)	Διαφορά (%)	Μερίδιο επί της διαφοράς (%)
A. Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	458,3	454,0	-4,3	-6,1
B. Ορυχεία και λατομεία	13,5	12,5	-1,05	-1,5
Γ. Μεταποίηση	344,4	354,9	10,5	14,8
Δ. Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού	28,9	30,8	1,95	2,8
E. Παροχή νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης	22,7	26,5	3,8	5,4
ΣΤ. Κατασκευές	150,6	148,8	-1,8	-2,5
Z. Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών	652,8	672,6	19,8	27,9
H. Μεταφορά και αποθήκευση	180,7	186,6	5,85	8,3
Θ. Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης	327,5	339,4	11,9	16,8
I. Ενημέρωση και επικοινωνία	78,2	85,3	7,05	9,9
K. Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	93,4	94,5	1,05	1,5
Λ. Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	6,4	4,3	-2,1	-3,0
M. Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	203,3	202,5	-0,8	-1,1
N. Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	84,3	88,1	3,85	5,4
Ξ. Δημόσια διοίκηση και άμυνα. Υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	329,1	333,7	4,55	6,4
O. Εκπαίδευση	303,2	302,9	-0,3	-0,4
Π. Δραστηριότητες ανθρώπινης υγείας και κοινωνικής μέριμνας	216,2	223,7	7,5	10,6
P. Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία	48,0	53,0	5	7,1
Σ. Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	68,6	73,2	4,55	6,4
T. Δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών	41,6	37,0	-4,55	-6,4
Υ. Δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων	3,1	1,7	-1,4	-2,0

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία ΚΕΠΕ.

λουθούν οι απόφοιτοι ανώτερης τεχνικής επαγγελματικής εκπαίδευσης (3,8% ή 28 χιλ. νέες θέσεις) και οι απόφοιτοι ΑΕΙ (3,5% ή 25,6 χιλ. νέες θέσεις). Επομένως, δεν αποτελεί έκπληξη ότι το μερίδιο των απασχολούμενων αποφοίτων από τις συγκεκριμένες βαθμίδες στο σύνολο των απασχολούμενων αυξήθηκε, ενώ των αποφοίτων από τις υπόλοιπες βαθμίδες είτε έμεινε σταθερό, είτε μειώθηκε. Η διεύρυνση της απασχόλησης αποφοίτων υψηλών βαθμίδων εκπαίδευσης το πρώτο εξάμηνο του έτους οφείλεται στην ενίσχυση της ζήτησης, είτε με σκοπό την υποκατάσταση αποφοίτων χαμηλότερων βαθμίδων, είτε λόγω γνήσιας ανάγκης της αγοράς για τις δεξιότητες και τα χαρακτηριστικά που ενσωματώνουν

αυτοί οι απόφοιτοι. Προφανώς, το δεύτερο είναι το καλύτερο σενάριο.

Η μεταβολή των απασχολούμενων σε ετήσια βάση δεν ήταν ομοιόμορφη σε όλες τις περιφέρειες. Σε τρεις περιφέρειες (Ήπειρος, Ιόνια νησιά και νησιά Νοτίου Αιγαίου) οι απασχολούμενοι μειώθηκαν και μαζί μειώθηκε και το ποσοστό απασχόλησης. Στα νησιά χάθηκαν περίπου 10 χιλ. θέσεις εργασίας και άλλες περίπου 2 χιλ. στην Ήπειρο από το πρώτο εξάμηνο του περασμένου έτους. Σε όλες τις υπόλοιπες περιφέρειες σημειώθηκε αύξηση, η οποία όμως διαφέρει κατά περιφέρεια. Οι μεγαλύτερες αυξήσεις στο ποσοστό απασχόλησης καταγράφηκαν στη Θεσσαλία (3,2%), την Κρήτη (2,8%) και τη Δυτική Ελλάδα (2,6%). Στις

ίδιες περιφέρειες εντοπίζονται και οι μεγαλύτερες αυξήσεις στον αριθμό των απασχολουμένων. Αυτό συνεπάγεται ότι από τη συνολική αύξηση κατά 70,9 χιλ. των θέσεων απασχόλησης, το 27,5% δημιουργήθηκε στη Θεσσαλία, το 22,6% στην Κρήτη και το 21,7% στη Δυτική Ελλάδα. Από την άλλη πλευρά, η αύξηση των απασχολουμένων ήταν ασθενής στην Κεντρική Μακεδονία (μόλις 1,15 χιλ. νέες θέσεις) και το Βόρειο Αιγαίο (1,9 χιλ. νέες θέσεις). Συνολικά, το ποσοστό απασχόλησης το πρώτο εξάμηνο του έτους διακυμάνθηκε από 35,4% στην Ήπειρο ως 44,3% στο Νότιο Αιγαίο. Επίσης, καταγράφηκε μείωση του εύρους και του λόγου της τυπικής απόκλισης προς τον αριθμητικό μέσο των ποσοστών απασχόλησης. Αυτό σημαίνει ότι οι περιφέρειες έγιναν περισσότερο ομοιογενείς σε σύγκριση με το πρώτο εξάμηνο του έτους συγκλίνοντας, ευτυχώς, προς τα πάνω. Ωστόσο, τα ποσοστά απασχόλησης παραμένουν εξαιρετικά χαμηλά.

Η κατανομή της απασχόλησης κατά κλάδο παρουσιάζει ενδιαφέρον (βλ. Πίνακα 3.1.3 πιο πάνω). Οι απασχολούμενοι στο *Χονδρικό και λιανικό εμπόριο*, τον μεγαλύτερο κλάδο σε όρους απασχόλησης της ελληνικής οικονομίας, αυξήθηκαν κατά 19,8 χιλ. άτομα. Πρόκειται για τη μεγαλύτερη αύξηση σε απόλυτους όρους και αντιστοιχεί στο 27,9% της συνολικής αύξησης των απασχολουμένων. Ως αποτέλεσμα, το μερίδιο του κλάδου αυξήθηκε περαιτέρω σε 18,1% του συνόλου των απασχολουμένων το πρώτο εξάμηνο του έτους (από 17,9% το αντίστοιχο του 2016). Δεύτερος σε αύξηση απασχολουμένων ήταν ο κλάδος *Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης* κατά 11,9 χιλ. άτομα που αντιστοιχεί στο 16,8% των νέων θέσεων απασχόλησης σε ετήσια βάση. Πρόκειται για τον τέταρτο μεγαλύτερο κλάδο σε όρους απασχόλησης το πρώτο τρίμηνο του 2017. Επιπλέον, 10,5 χιλ. επιπλέον απασχολούμενους απόκτησε η *Μεταποίηση* που αντιπροσωπεύουν το 14,8% των νέων θέσεων και, τέλος, ο κλάδος *Δραστηριότητες ανθρώπινης υγείας και κοινωνικής μέριμνας* δημιούργησε 7,5 χιλ. θέσεις απασχόλησης (ή 10,6% του συνόλου). Ο δεύτερος μεγαλύτερος εργοδότης, ο κλάδος *Γεωργία, δασοκομία και αλιεία*, μείωσε κατά 4,3 χιλ. τους απασχολούμενους και είναι μεταξύ των επτά κλάδων που συρρικνώθηκαν σε όρους απασχόλησης. Φαίνεται, λοιπόν, ότι οι μεγαλύτεροι κλάδοι της ελληνικής οικονομίας αύξησαν τους απασχολούμενους τους σε ετήσια βάση, με εξαίρεση τη γεωργία. Ωστόσο, συνεχίζει να απασχολεί πάνω από το 12% του συνόλου των απασχολουμένων και, επομένως, η πορεία του κλάδου αυτού οφείλει να προβληματίσει, τουλάχιστον ως προς τη διαχείριση των ατόμων που αποχωρούν και τη διευκόλυνση της μετάβασής τους σε άλλους κλάδους. Αντίστοιχα, πρέπει να διερευνηθεί η πηγή της αύξησης των απασχολουμένων

(4,5 χιλ. άτομα) στον δημόσιο, κατά κανόνα, κλάδο *Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση*.

3.1.4. Μισθωτή απασχόληση (ΕΡΓΑΝΗ)

Τυπικά η μισθωτή απασχόληση είναι λιγότερο διαδεδομένη στην Ελλάδα –αν και κυρίαρχη– σε σύγκριση με άλλες χώρες της ΕΕ. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι, σύμφωνα με τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Στατιστικής Αρχής (EUROSTAT), η Ελλάδα συνεχίζει να έχει το πρώτο τρίμηνο του 2017 περίπου 20 εκατοστιαίες μονάδες χαμηλότερο μερίδιο μισθωτών στο σύνολο των απασχολουμένων σε σύγκριση με τις χώρες της ΕΕ28 και τις χώρες της Ευρωζώνης (65% έναντι 85% περίπου). Αυτό συμβαίνει, κυρίως, διότι έχει διπλάσιο ποσοστό αυτοαπασχολούμενων (κοντά στο 30%) από αυτές. Παρά τη μείωση στον αριθμό των μισθωτών στη διάρκεια της κρίσης κατά 17% περίπου (πρώτο τρίμηνο 2017 έναντι πρώτου τριμήνου 2008), η μείωση ήταν αντίστοιχη με τη συνολική μείωση της απασχόλησης. Επομένως, δεν φαίνεται να συμβαίνει κάποιος μετασχηματισμός της απασχόλησης στην Ελλάδα προς όφελος της μισθωτής απασχόλησης, καθώς οι ενδείξεις που είχαν καταγραφεί σε προηγούμενα τεύχη των *Οικονομικών Εξελίξεων* έχουν εκλείψει. Είναι γεγονός, ωστόσο, ότι το θεσμικό πλαίσιο στην Ελλάδα ενδέχεται να παρερμηνεύει κάποιες μορφές μισθωτής απασχόλησης και να τις εμφανίζει ως αυτοαπασχόληση, π.χ. απασχόληση με μπλοκάκι παροχής υπηρεσιών. Αυτό σημαίνει ότι η μισθωτή απασχόληση υποεκτιμάται σε κάποιο βαθμό στην Ελλάδα.

Το πληροφοριακό σύστημα ΕΡΓΑΝΗ καταγράφει τις ροές μισθωτής απασχόλησης λαμβάνοντας στοιχεία από το σύνολο των νόμιμων επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στη χώρα. Τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία αφορούν τον μήνα Αύγουστο, ο οποίος εμφανίζει συχνότερα αρνητικές ροές μισθωτής απασχόλησης, δηλαδή μείωση του αριθμού των μισθωτών. Το αρνητικό ισοζύγιο του Αυγούστου 2017 ήταν 14.402 θέσεις απασχόλησης, η δεύτερη χειρότερη επίδοση από το 2008 και έπειτα. Η χειρότερη ήταν το 2016, οπότε χάθηκαν 16.128 θέσεις μισθωτής απασχόλησης. Εκτός του Αυγούστου, ολόκληρο το 2017 μόνο τον Ιανουάριο καταγράφηκαν επίσης αρνητικές ροές. Η κινητικότητα είναι επίσης αυξημένη σε σύγκριση με το 2016, καθώς καταγράφηκαν περισσότερες προσλήψεις και αποχωρήσεις.

Σε επίπεδο οκταμήνου, δηλαδή Ιανουαρίου-Αυγούστου, τα στοιχεία δίνουν μια καλύτερη και πιο αξιόπιστη εικόνα της πορείας της μισθωτής απασχόλησης. Η μελέτη ενός και μόνο μήνα μπορεί να οδηγήσει σε εσφαλμένα συμπεράσματα, ειδικά λόγω της εποχικό-

τητας της ελληνικής οικονομίας και της αβεβαιότητας που επικρατεί τα τελευταία χρόνια. Πιο συγκεκριμένα, το πρώτο οκτάμηνο του 2017 έγιναν περίπου 1,6 εκατ. προσλήψεις, ενώ αποχώρησαν από την εργασία τους 1,3 εκατ. άτομα. Οι ροές συνολικά ήταν θετικές κατά περίπου 250 χιλ. άτομα, περίπου 10 χιλ. περισσότερα σε σύγκριση με το 2016. Πρόκειται για την καλύτερη επίδοση των τελευταίων ετών, τουλάχιστον από το 2001, οπότε υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία.

Από τις νέες θέσεις μισθωτής απασχόλησης που καταγράφηκαν στο οκτάμηνο, το 33,2% ήταν νέοι 15-24 ετών (πάνω από 82 χιλ.), όταν το αντίστοιχο μερίδιο το 2016 ήταν 31,8%. Ακολουθούν τα άτομα 30-44 ετών (27,1%). Αν αθροίσουμε τις καθαρές ροές των δύο ηλικιακών ομάδων, οπότε προκύπτει η ομάδα 15-29, η οποία συνήθως αποκαλείται «νέοι», τότε το μερίδιό τους στις προσλήψεις το πρώτο οκτάμηνο του 2017 έφτασε το 47,8%, ελαφρώς αυξημένο σε σύγκριση με το 2016. Η υπεραντιπροσώπηση των νέων στις προσλήψεις, στοιχείο που υπονοεί ότι προτιμώνται από τους εργοδότες, φαίνεται και από την αναντιστοιχία των μεριδίων τους στον πληθυσμό των ανέργων με τα μερίδια των νέων θέσεων που καταλαμβάνουν. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι το πρώτο εξάμηνο του έτους οι νέοι 15-29 ετών αντιπροσωπεύουν το 11,4% των ανέργων (συγκρίνετε με το 33,2% των νέων θέσεων στο οκτάμηνο), ενώ τα άτομα 30-44 ετών αντιπροσωπεύουν το 41% των ανέργων (αλλά κατέλαβαν μόλις το 27,1% των νέων θέσεων μισθωτής απασχόλησης). Κάποιες διαφορές λόγω ηλικίας πρέπει να αναγνωριστούν. Για παράδειγμα, ένα άτομο ηλικίας άνω των 30 είναι ίσως πιο πιθανό να προχωρήσει σε δική του επιχείρηση ή να ασκήσει ελεύθερο επάγγελμα. Ωστόσο, είναι μάλλον δύσκολο να δικαιολογηθεί ολόκληρη η διαφορά.

Οι κλάδοι που πρωτοστατούν στις προσλήψεις κατά τους μήνες Φεβρουάριο-Ιούλιο είναι τα *Καταλύματα*, οι *Δραστηριότητες υπηρεσιών εστίασης* και το *Λιανικό εμπόριο*. Ακολουθούν το *Χονδρικό εμπόριο* και η *Βιομηχανία τροφίμων*. Παρόμοια είναι η εικόνα τα προηγούμενα έτη. Είναι σαφές, λοιπόν, ότι ο τουριστικός κλάδος είναι αυτός που απορροφά ανέργους κατά κόρον, ενώ ευθύνεται και για την αύξηση της απασχόλησης σε σχετιζόμενους με αυτόν κλάδους, όπως π.χ. το λιανικό εμπόριο. Αντίστοιχα, βέβαια, τον Αύγουστο είναι ο κλάδος που απολύει τους περισσότερους. Αυτό εξηγεί και τη μείωση του μεριδίου των προσλήψεων πλήρους απασχόλησης τους καλοκαιρινούς μήνες, αφού επικρατεί η κάλυψη εποχικών αναγκών στις τουριστικές επιχειρήσεις.

Η επέκταση των προσλήψεων ευέλικτης απασχόλησης συνεχίζονται και το 2017. Σε επίπεδο οκταμήνου λιγότερες από τις μισές προσλήψεις ήταν πλήρους

απασχόλησης (756 χιλ. ή 47,6%), το 38,5% ήταν προσλήψεις μερικής απασχόλησης και οι υπόλοιπες ήταν προσλήψεις εκ περιτροπής απασχόλησης. Μόνο τον Απρίλιο και τον Μάιο οι προσλήψεις πλήρους απασχόλησης ήταν περισσότερες από το 50% των νέων προσλήψεων, ενώ τον Φεβρουάριο και τον Ιούνιο καταγράφηκαν τα χαμηλότερα μερίδια, κοντά στο 43%. Σε σύγκριση με το 2016 τα μερίδια δεν εμφανίζουν ουσιαστικές αποκλίσεις, ενώ και η κατανομή τους μεταξύ των μηνών παραμένει αναλλοίωτη. Αυτό σημαίνει ότι η αγορά μισθωτής απασχόλησης έχει διαμορφώσει ένα συγκεκριμένο πρότυπο συμπεριφοράς. Έγκειται στην κυβέρνηση να αποφασίσει αν είναι ικανοποιητικό ή όχι και αν απαιτούνται παρεμβάσεις για να αλλάξει.

Η μεταβολή των συμβάσεων πλήρους απασχόλησης σε μερικής και εκ περιτροπής συμβάσεις εργασίας με ή χωρίς τη σύμφωνη γνώμη του απασχολούμενου παρουσίασαν μικρή αύξηση σε σύγκριση με τους πρώτους οκτώ μήνες του 2016 (833 περισσότερες περιπτώσεις). Σίγουρα η εικόνα είναι πολύ καλύτερη σε σύγκριση με την αντίστοιχη περίοδο του 2015, οπότε καταγράφηκαν 56.125 μετατροπές συμβάσεων, ωστόσο στόχος πρέπει να είναι η μείωση, ειδικά των μετατροπών που δεν έχουν τη σύμφωνη γνώμη του απασχολούμενου. Αντιθέτως, σε ετήσια βάση αυξήθηκαν κατά 124 περιπτώσεις. Ως μερίδια στο σύνολο των μετατροπών, οι μετατροπές σε συμβάσεις χωρίς τη σύμφωνη γνώμη του απασχολούμενου είναι στα ίδια επίπεδα με το 2016 (περίπου 14,5%) και πολύ χαμηλότερα σε σύγκριση με το 2015 (53,1%).

3.1.5. Συμμετοχή στο εργατικό δυναμικό

Το ποσοστό συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό δεν μεταβλήθηκε στη διάρκεια της κρίσης, παρά μόνο ελάχιστα. Το πρώτο εξάμηνο του έτους η εικόνα δεν αλλάζει, καθώς το γενικό ποσοστό συμμετοχής αυξήθηκε από 52,1% σε 52,2%. Η μεταβολή αυτή αντιστοιχεί σε 17 χιλ. λιγότερα οικονομικά ενεργά άτομα το πρώτο εξάμηνο του 2017 σε σύγκριση με το πρώτο εξάμηνο του 2016. Πρόκειται για εύκολα ερμηνεύσιμο παράδοξο, καθώς την ίδια περίοδο μειώθηκε ο πληθυσμός (παρονομαστής του δείκτη) κατά περίπου 36 χιλ. άτομα. Η μείωση του πληθυσμού μπορεί να οφείλεται σε διάφορους παράγοντες, μεταξύ των οποίων και η μετανάστευση. Περαιτέρω, περίπου έξι στους δέκα άντρες συμμετέχουν στο εργατικό δυναμικό το πρώτο εξάμηνο του 2017. Το αντίστοιχο μέγεθος για τις γυναίκες ήταν 44,9%, δηλαδή 15 περίπου εκατοστιαίες μονάδες μικρότερο, όπως παραδοσιακά ισχύει και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Το πρώτο εξάμηνο του 2017 (τελευταία διαθέσιμα στοιχεία) ο μέσος

όρος του δείκτη συμμετοχής για την ΕΕ28 ήταν 64% για τους άνδρες και 51,5% για τις γυναίκες. Σημειώνεται ότι η διαφορά στην περίπτωση των γυναικών είναι λίγο μεγαλύτερη.

Ωστόσο, η σταθερότητα της συμμετοχής δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχει κινητικότητα μεταξύ των ομάδων, όπως αυτές ορίζονται κάθε φορά με βάση το φύλο και την ηλικία. Εξετάζοντας, λοιπόν, τις μεταβολές στον αριθμό των οικονομικά ενεργών ατόμων, προκύπτει ότι η μείωση του εργατικού δυναμικού σε σύγκριση με το πρώτο εξάμηνο του 2016 προέρχεται κατά κύριο λόγο από τις γυναίκες (12 χιλ. ή περίπου τα 2/3). Ηλικιακά, αυξήσεις εμφανίζουν όλες οι ομάδες, εκτός από την ομάδα 25-29 ετών (34,2 χιλ.) και την ομάδα 30-44 ετών (46,8 χιλ.). Συνδυάζοντας φύλο και ηλικία φαίνεται ότι οι γυναίκες ηλικίας 30-44 ετών καταγράφουν τη μεγαλύτερη μείωση (37,7 χιλ.) και ακολουθούν οι άνδρες 25-29 ετών (22,8 χιλ.). Μια πιο προσεκτική ματιά φανερώνει ότι η μείωση στους άνδρες είναι πιο γενικευμένη, καθώς αφορά τρεις ηλικιακές ομάδες. Σε αντιδιαστολή, η ομάδα 45-64 ετών αύξησε αισθητά τον αριθμό των οικονομικά ενεργών ατόμων ανεξαρτήτως φύλου (49,1 χιλ. συνολικά). Με αυτά τα στοιχεία είναι δύσκολο να μιλήσει κάποιος για αποθάρρυνση του εργατικού δυναμικού. Επομένως, μάλλον βαρύνει περισσότερο το κίνητρο ενίσχυσης του εισοδήματος του νοικοκυριού που πλήττεται στην επιλογή μεταξύ συμμετοχής ή μη στην αγορά εργασίας.

Το ποσοστό συμμετοχής στην αγορά εργασίας είναι σχεδόν γραμμική θετική συνάρτηση του ύψους της εκπαίδευσης. Οι κάτοχοι μεταπτυχιακού ή/και διδακτορικού τίτλου συμμετέχουν σε ποσοστό περίπου 90%, οι απόφοιτοι ανώτερης τεχνικής επαγγελματικής εκπαίδευσης ακολουθούν με περίπου 80% και τρίτοι έρχονται οι απόφοιτοι ΑΕΙ με ποσοστό κοντά στο 70%. Λιγότερο συχνά συμμετέχουν αυτοί που έχουν απολυτήριο δημοτικού ή λιγότερη εκπαίδευση. Το ποσοστό συμμετοχής δεν άλλαξε τον τελευταίο χρόνο ουσιαστικά για καμία εκπαιδευτική ομάδα. Ωστόσο, σημαντικές διαφορές καταγράφονται στο καθαρό αποτέλεσμα (εισροές-εκροές) ανά εκπαιδευτική ομάδα. Σε ετήσια βάση οι κάτοχοι μεταπτυχιακού ή/και διδακτορικού τίτλου αυξήθηκαν περισσότερο από όλες τις εκπαιδευτικές ομάδες (9,9% ή 17,9 χιλ. άτομα), ακολούθησαν οι απόφοιτοι ανώτερης τεχνικής επαγγελματικής εκπαίδευσης (2,2% ή 21,2 χιλ. άτομα) και οι απόφοιτοι ΑΕΙ (1,7% ή 14,7 χιλ. άτομα). Οι απόφοιτοι των υπόλοιπων βαθμίδων εκπαίδευσης μειώθηκαν, σε κάποιες περιπτώσεις σημαντικά (με απολυτήριο δημοτικού ή λιγότερη εκπαίδευση: 9,2%

ή 54,1 χιλ. άτομα). Επομένως, σε ετήσια βάση ενισχύθηκε η παρουσία στο εργατικό δυναμικό ατόμων υψηλού εκπαιδευτικού επιπέδου.

Αναφορικά με την περιφερειακή διάσταση της συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό κάποια βασικά στοιχεία αξίζει να αναφερθούν. Συγκεκριμένα, η μείωση του αριθμού αυτών που συμμετέχουν στο εργατικό δυναμικό (υπενθυμίζεται περίπου 17 χιλ. άτομα) προήλθε από δύο κυρίως περιφέρειες: μόνο στην Αττική οι καθαρές εκροές εργατικού δυναμικού υπολογίστηκαν σε 15,5 χιλ. άτομα, ενώ επιπλέον 11 χιλ. άτομα αποχώρησαν από το εργατικό δυναμικό της Κεντρικής Μακεδονίας. Από την άλλη πλευρά, στα νησιά του Βορείου Αιγαίου και τη Θεσσαλία καταγράφηκαν οι μεγαλύτερες αυξήσεις εργατικού δυναμικού κατά 7,6 χιλ. και 6,2 χιλ. άτομα, αντίστοιχα. Οι αυξομειώσεις αυτές του εργατικού δυναμικού μπορεί να οφείλονται σε πολλούς παράγοντες. Η διερεύνησή τους όμως δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί με τις υπάρχουσες πληροφορίες. Τέλος, το ποσοστό συμμετοχής κυμάνθηκε το πρώτο εξάμηνο του έτους από 47,7% στην Ήπειρο ως 54,9% στα νησιά του Νοτίου Αιγαίου και την Κρήτη σημειώνοντας μείωση της ανομοιογένειας μεταξύ των περιφερειών.

3.1.6. Αποδοχές

Οι αποδοχές των μισθωτών απασχολούμενων εκτιμάται ότι αυξήθηκαν το 2016 έναντι του 2015 κατά 0,8%, ενώ το 2017 σε σχέση με το 2016 αναμένεται αύξηση 1,5% (ΕΚ, 2017³). Αν πραγματικά συμβεί αυτό, θα πρόκειται για τη δεύτερη συνεχή χρονιά αύξησης των ονομαστικών αποδοχών των μισθωτών. Όπως αναμενόταν, σε πραγματικούς όρους (με βάση το ΑΕΠ) η αύξηση είναι πολύ μικρότερη: 0,7% το 2016 και 0,3% το 2017. Σημειώνεται ότι οι ρυθμοί μεταβολής του εργατικού κόστους ήταν αρνητικοί τα προηγούμενα έτη, αρχής γενομένης το 2010, με τη μεγαλύτερη μείωση να καταγράφεται το 2013 (έναντι του 2012). Ως αποτέλεσμα το μερίδιο των αμοιβών των μισθωτών στο ΑΕΠ συρρικνώθηκε από 60% το 2011 σε 56,3% το 2013 –υπενθυμίζεται σε ένα μειούμενο ούτως ή άλλως ΑΕΠ–, ενώ αυξήθηκε οριακά το 2016 σε 58,5%. Επιπλέον, το μοναδιαίο κόστος εργασίας στη χώρα ακολούθησε καθοδική πορεία από το 2010 (100) λαμβάνοντας την ελάχιστη τιμή του το 2015 (85,9). Έκτοτε αυξήθηκε κατά 1,8 μονάδες το 2016, ενώ για το 2017 εκτιμάται ότι θα αυξηθεί περαιτέρω (88,5). Ωστόσο, θα παραμείνει πάνω από 10 μονάδες χαμηλότερο σε σύγκριση με το 2010. Σημειώνεται ότι

3. European Commission (2017), *Statistical Annex of European Economy*, Spring 2017, Economic and Financial Affairs. Διαθέσιμο στο: <https://ec.europa.eu/info/files/statistical-annex-european-economy-spring-2017_en>.

το πραγματικό μοναδιαίο κόστος εργασίας είναι κατά τι υψηλότερο ως απόρροια των σχετικών μεταβολών του πληθωρισμού.

Ο δείκτης μισθών που δημοσιεύει η ΕΛΣΤΑΤ, από την άλλη πλευρά, δείχνει μείωση το πρώτο τρίμηνο του έτους κατά 17,1% και αύξηση το δεύτερο τρίμηνο κατά 10,7%, σε σύγκριση με το προηγούμενο κάθε φορά τρίμηνο. Η ετήσια μεταβολή είναι θετική και στα δύο τρίμηνα. Ακόμη και αν ληφθούν υπόψη η εποχικότητα και οι ημέρες εργασίας, οι μεταβολές του δείκτη των μισθών δεν αλλάζουν πρόσημο, όμως περιορίζεται η μεταβλητότητά τους ως αποτέλεσμα της αφαίρεσης ενός ακόμη παράγοντα μεταβολής κάθε φορά. Η μεταβολή του δείκτη των μισθών στο πρώτο τρίμηνο του έτους είναι πάντοτε αρνητική, λόγω της καταβολής του δώρου Χριστουγέννων τον Δεκέμβριο. Επομένως, πιο ξεκάθαρη εικόνα δίνει η ετήσια μεταβολή. Αυτή αρχίζει να δείχνει θετικό πρόσημο από το τρίτο τρίμηνο του 2014. Έκτοτε, μόνο το δεύτερο τρίμηνο του 2015 και το τέταρτο του 2016 η μεταβολή είναι αρνητική. Παρ' όλα αυτά, οι δύο αυτές μειώσεις (ειδικά η πρώτη) σχεδόν αντισταθμίζουν τις αυξήσεις των μισθών τα υπόλοιπα τρίμηνα. Ως αποτέλεσμα, ο δείκτης των μισθών είναι περίπου στο ίδιο επίπεδο με το δεύτερο τρίμηνο του

2014. Επομένως, παρατηρείται μια στασιμότητα των μισθών τα τελευταία δύο έτη, παρά την αύξηση των απασχολούμενων. Αυτό πιθανόν ερμηνεύεται από το είδος της απασχόλησης, η οποία συνεπάγεται χαμηλότερες αποδοχές, αλλά και από τη διαθεσιμότητα απασχολούμενων προς εργασία με τις ίδιες αμοιβές (η οποία θα συνεχιστεί όσο τα επίπεδα ανεργίας είναι εξόχως υψηλά).

3.1.7. Συμπεράσματα

Η πορεία της αγοράς εργασίας δεν δικαιολογεί θριαμβολογίες. Η ανεργία συνεχίζει να μειώνεται και η απασχόληση αυξάνεται. Ωστόσο, γκρίζα σημεία υπάρχουν, με πρώτο και κυριότερο τα ίδια τα μεγέθη, αφού η ανεργία συνεχίζει να είναι πάνω από 20% και η απασχόληση κοντά στο 40%. Ένα δεύτερο αρνητικό στοιχείο είναι οι αργοί ρυθμοί μεταβολής, καθώς η κατάσταση φαίνεται να βελτιώνεται, αλλά με πολύ αργούς ρυθμούς. Ένα τρίτο σημείο προβληματισμού είναι το είδος και η ποιότητα των νέων θέσεων εργασίας. Με την επέκταση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης, οι νέες θέσεις δεν φαίνεται να είναι διατηρήσιμες, ενώ ελέγχεται και κατά πόσον μπορούν να εξασφαλίσουν αξιοπρεπή διαβίωση.

3.2. Υλική στέρηση: Πρόσφατες εξελίξεις και χαρακτηριστικά

Νικόλαος Κ. Κανελλόπουλος

3.2.1. Εισαγωγή

Η μέτρηση του επιπέδου και των χαρακτηριστικών της ευημερίας, είτε σε ατομικό είτε σε οικογενειακό επίπεδο, αποτελεί ένα ιδιαίτερα χρήσιμο πεδίο των οικονομικών, καθώς μπορεί να εντοπίσει τις πληθυσμιακές ομάδες που αντιμετωπίζουν προβλήματα και τη σοβαρότητά τους, βοηθώντας τους σχεδιαστές οικονομικής πολιτικής στην αποτελεσματικότερη αντιμετώπισή τους. Ως προς τούτο οι πιο συνηθισμένοι τρόποι προσέγγισης της ευημερίας είναι η μέτρηση της εισοδηματικής φτώχειας, του κοινωνικού αποκλεισμού και του βαθμού εισοδηματικής ανισότητας σε μια οικονομία¹. Για τη μέτρηση της ευημερίας, συμπληρωματικά με τα προηγούμενα, χρησιμοποιείται, επίσης, συστηματικά πλέον και από την Ευρωπαϊκή Ένωση, ο βαθμός υλικής στέρησης. Δηλαδή η αδυναμία του ατόμου να διαθέτει, όχι λόγω επιλογής αλλά λόγω οικονομικών δυσκολιών, ορισμένα αγαθά και υπηρεσίες που, κατά γενική ομολογία θεωρούνται απαραίτητα για ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης. Ειδικότερα, χρησιμοποιείται το ποσοστό των ατόμων που αντιμετωπίζουν (σοβαρή) υλική στέρηση, όταν δηλαδή δεν μπορούν να αποκτήσουν τουλάχιστον (τέσσερα) τρία βασικά αγαθά και υπηρεσίες από έναν συγκεκριμένο κατάλογο εννέα αντικειμένων². Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά της (σοβαρής) υλικής στέρησης, καθώς και η διαχρονική της εξέλιξη, ενώ γίνεται και μια περιγραφική προσέγγιση της σχέσης της με τη φτώχεια στην Ελλάδα.

Η ευρέως αποδεκτή και αξιόπιστη πηγή στατιστικών δεδομένων για τη μέτρηση των συνθηκών διαβίωσης των νοικοκυριών σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο είναι η δειγματοληπτική Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών (EU-SILC). Η έρευνα διεξάγεται ετησίως από την ΕΛΣΤΑΤ, συντονίζεται από την Eurostat και προσφέρει, για 32 ευρωπαϊ-

κές χώρες και την Τουρκία, συγκρίσιμα στοιχεία σχετικά με τη διανομή και τη σύνθεση του εισοδήματος, τον κοινωνικό αποκλεισμό, την υλική στέρηση, ενώ επίσης συλλέγει πληροφόρηση για τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των ατόμων, τη θέση τους στην αγορά εργασίας, κ.ά. Στη συνέχεια, θα χρησιμοποιηθούν τα στοιχεία της EU-SILC για τα πρόσφατα έτη μέχρι τα τελευταία διαθέσιμα, δηλαδή αυτά του 2016 (EU-SILC 2016), τα οποία δημοσιεύτηκαν το καλοκαίρι του 2017 και αναφέρονται στα εισοδήματα του 2015. Εντούτοις, για τους δείκτες υλικής στέρησης το έτος αναφοράς είναι το έτος διενέργειας της έρευνας, εν προκειμένω το 2016.

3.2.2. Διεθνείς συγκρίσεις

Όπως αναφέρθηκε, για τη μέτρηση της σοβαρής υλικής στέρησης χρησιμοποιείται το ποσοστό των ατόμων που δεν μπορούν να διαθέτουν, για οικονομικούς λόγους, τέσσερα «βασικά» αγαθά/υπηρεσίες. Το ποσοστό αυτό για τα έτη 2005 και 2016, καθώς και οι κοινωνικές δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ και κατά κεφαλήν για το 2014, παρουσιάζονται για διάφορες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο Διάγραμμα 3.2.1. Προκύπτει ότι η Ελλάδα, για το 2016, καταγράφει το τρίτο υψηλότερο ποσοστό σοβαρής υλικής στέρησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση (22,4%), ακολουθώντας τη Βουλγαρία (31,9%) και τη Ρουμανία (23,8%), και ακολουθούμενη από την Ουγγαρία (16,2%). Στον αντίποδα, οι χώρες με τον χαμηλότερο δείκτη σοβαρής υλικής στέρησης είναι η Δανία και η Ολλανδία (2,6%), η Φινλανδία (2,2%), το Λουξεμβούργο (2%) και η Σουηδία (με το εντυπωσιακό 0,8%).

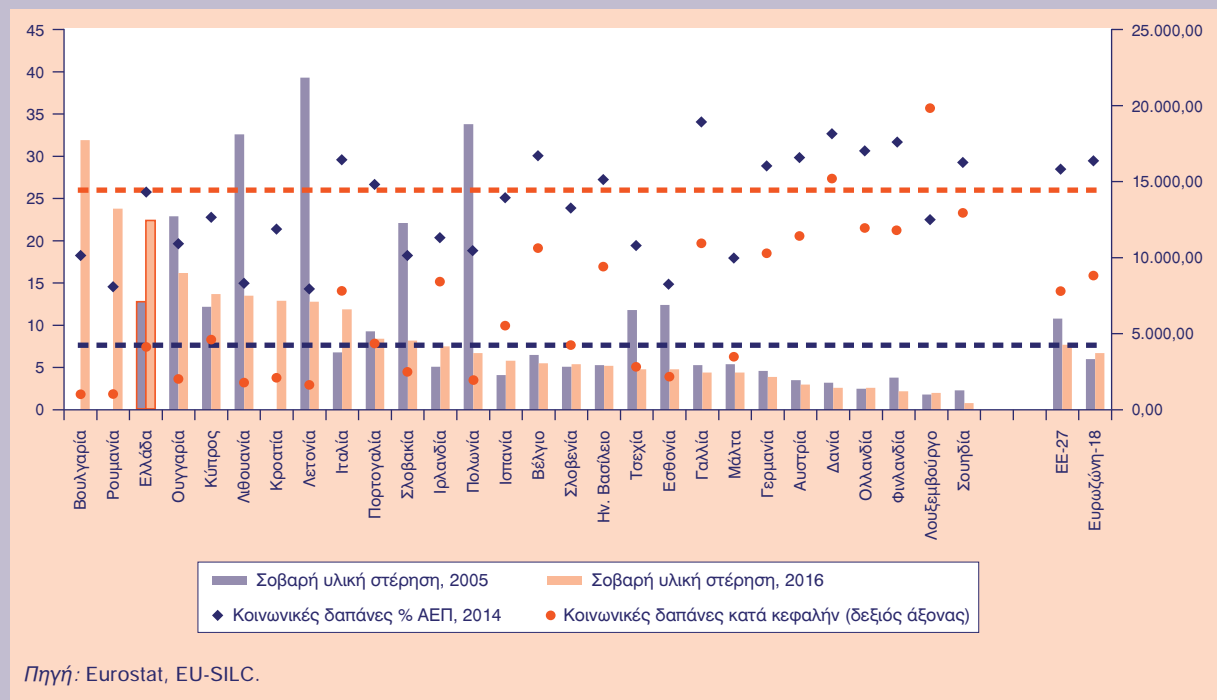
Το ποσοστό των ατόμων με σοβαρή υλική στέρηση στην Ελλάδα καταγράφει αύξηση μεταξύ 2005 και 2016, η οποία ανέρχεται σε 9,6 εκατοστιαίες μονάδες (εμ), ενώ ακολουθεί η Ιταλία με 5,1εμ. Αύξηση καταγράφουν επίσης και οι άλλες χώρες με προγράμματα οικονομικής προσαρμογής. Ειδικότερα, η Ιρλανδία (2,4εμ), η Ισπανία (1,7εμ) και η Κύπρος (1,5εμ), ενώ η Πορτογαλία σημειώνει οριακή μείωση (-0,9εμ). Με εξαίρεση τη Σλοβενία και την Ολλανδία, στις οποίες εντοπίζεται μια μικρή αύξηση, αν και αμφότερες είναι πολύ χαμηλά στην κατάταξη, οι υπόλοιπες χώρες την εξεταζόμενη περίοδο μείωσαν το ποσοστό του πλη-

1. Κανελλόπουλος, Ν.Κ. (2016), "Πρόσφατες εξελίξεις στην ανισότητα και τη διανομή του εισοδήματος", *Οικονομικές Εξελίξεις*, τεύχος 29, σελ. 35-40 και Κανελλόπουλος, Ν.Κ. (2015), "Πρόσφατες εξελίξεις στη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό", *Οικονομικές Εξελίξεις*, τεύχος 26, σελ. 36-40.

2. Στον κατάλογο αυτόν, ο οποίος είναι κοινός για όλες τις χώρες της ΕΕ, περιλαμβάνονται η οικονομική αδυναμία: 1) Αντιμετώπισης έκτακτων αλλά αναγκαίων δαπανών, 2) Πληρωμής μιας εβδομάδας διακοπών, 3) Ανταπόκρισης στην πληρωμή πάγιων λογαριασμών, 4) Διατροφής που να περιλαμβάνει κάθε δεύτερη ημέρα κρέας, κοτόπουλο ή ψάρι, 5) Ικανοποιητικής θέρμανσης στο σπίτι, 6) Κατοχής πλυντηρίου ρούχων, 7) Κατοχής έγχρωμης τηλεόρασης, 8) Κατοχής τηλεφώνου, 9) Κατοχής ΙΧ επιβατικού αυτοκινήτου.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.2.1

Ποσοστό πληθυσμού με σοβαρή υλική στέρηση σε χώρες της Ευρώπης και δαπάνη για κοινωνική προστασία

Πηγή: Eurostat, EU-SILC.

θυσμού τους που ζει σε συνθήκες σοβαρής υλικής στέρησης. Εντυπωσιακή είναι η μείωση που καταγράφεται στην Πολωνία (-27εμ), στη Λετονία (-26,5εμ) και στη Λιθουανία (-19εμ). Τέλος, αξιοσημείωτη είναι η πρακτική εξαφάνιση της υλικής στέρησης στη Σουηδία, αφού από το χαμηλό 2,3% το 2005 κατέβηκε στο αμελητέο 0,8% το 2016.

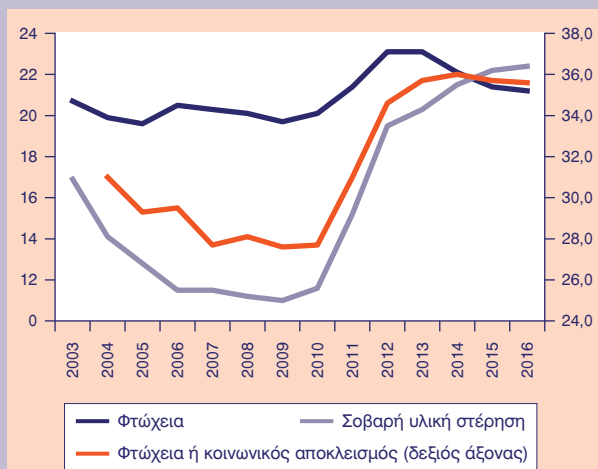
Τόσο το επίπεδο σοβαρής υλικής στέρησης, όσο και η διαχρονική μεταβολή του, αναμένεται να σχετίζονται με τις κοινωνικές δαπάνες κάθε χώρας. Στο Διάγραμμα 3.2.1 παρουσιάζονται οι κοινωνικές δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ της κάθε χώρας. Η διακεκομμένη πορτοκαλί οριζόντια γραμμή είναι το ύψος των κοινωνικών δαπανών στην Ελλάδα (26% του ΑΕΠ). Είναι εντυπωσιακό ότι, από τις 25 χώρες που καταγράφουν σοβαρή υλική στέρηση μικρότερη από την Ελλάδα, οι 14 δαπανούν χαμηλότερο ποσοστό του ΑΕΠ τους για κοινωνικές πολιτικές. Το ποσοστό αυτό για το 2014, αν και φαίνεται αρκετά υψηλό, μάλλον μπορεί να θεωρηθεί «πλασματικό», μιας και το ΑΕΠ της Ελλάδας στα χρόνια της κρίσης σημείωσε σημαντική μείωση. Ένας άλλος τρόπος προσέγγισης των κοινωνικών δαπανών είναι να τις εκφράσουμε ως κατά κεφαλήν μέγεθος. Στην περίπτωση αυτή, από τις 25 χώρες με μικρότερο ποσοστό σοβαρής υλικής στέρησης από την Ελλάδα, οι 9 δαπανούν ανά κάτοικο για κοινωνικές πολιτικές λιγότερα από ό,τι η Ελλάδα. Εξάλλου

και το 2005, πριν την εκδήλωση της οικονομικής κρίσης, η Ελλάδα ήταν έκτη στην κατάταξη αναφορικά με το ύψος του ποσοστού σοβαρής υλικής στέρησης. Φαίνεται, λοιπόν, ότι συστηματικά χώρες που ξοδεύουν λιγότερα για κοινωνική προστασία από την Ελλάδα καταγράφουν πολύ καλύτερες επιδόσεις στα ποσοστά υλικής στέρησης. Συναφώς το πρόβλημα της αντιμετώπισης της σοβαρής υλικής στέρησης δεν είναι μόνο το ύψος των κοινωνικών δαπανών αλλά και η πολύ χαμηλή αποτελεσματικότητά τους.

3.2.3. Σοβαρή υλική στέρηση και φτώχεια

Στο Διάγραμμα 3.2.2 παρουσιάζονται η διαχρονική εξέλιξη της σοβαρής υλικής στέρησης, το ποσοστό φτώχειας, καθώς και το ποσοστό των φτωχών ή κοινωνικά αποκλεισμένων στην Ελλάδα. Είναι χαρακτηριστικό ότι η φτώχεια, η οποία μετράει σε σχετικούς όρους την έλλειψη εισοδήματος, παραμένει σχετικά σταθερή, καταγράφοντας μια μικρή αύξηση μετά το 2010. Από την άλλη, η σοβαρή υλική στέρηση, που μετράει την έλλειψη συγκεκριμένων αγαθών/υπηρεσιών που παραμένουν τα ίδια διαχρονικά, από το 2003 έως και το 2009 μειώθηκε σταθερά κατά 6εμ καταδεικνύοντας βελτίωση του επιπέδου ευημερίας, ενώ έκτοτε και μέχρι το 2016 αυξάνεται αδιάλειπτα κατά 11,4εμ, ως αποτέλεσμα της οικονομικής κρίσης. Το

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.2.2
Διαχρονική εξέλιξη σοβαρής υλικής στέρησης, φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού, 2003-2016

Πηγή: Eurostat, EU-SILC.

βάθος της στέρησης ενισχύεται ακόμα περισσότερο, αν ληφθεί υπόψη ότι την περίοδο που αυτή αυξάνεται οι τιμές καταγράφουν πτώση, καθιστώντας ορισμένα από τα αγαθά και τις υπηρεσίες που χρησιμοποιού-

νται στη μέτρησή της φθηνότερα σε ονομαστικούς όρους σε σχέση με πριν. Στη διεύρυνση της υλικής στέρησης έχει συμβάλει και η υψηλή φορολογική επιβάρυνση, η οποία το 2016 αυξήθηκε περισσότερο από μία εκατοστιαία μονάδα ως αποτέλεσμα των αυξημένων άμεσων και έμμεσων φόρων, καθώς και των ασφαλιστικών κρατήσεων³.

Από τον ορισμό της σοβαρής υλικής στέρησης γίνεται σαφές ότι τα άτομα που αντιμετωπίζουν προβλήματα σοβαρής υλικής στέρησης και τα άτομα που είναι φτωχά δεν είναι απαραίτητα τα ίδια. Άτομα τα οποία είναι φτωχά είναι δυνατόν να κατέχουν ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης, ενώ νοικοκυριά τα οποία βρίσκονται σε υψηλότερα εισοδηματικά κλιμάκια, λόγω αυξημένων ή έκτακτων υποχρεώσεων, ενδεχομένως να μην μπορούν να αποκτήσουν, παρόλο που το επιθυμούν, τουλάχιστον τέσσερα βασικά αγαθά και υπηρεσίες. Είναι λοιπόν χρήσιμο να γνωρίζουμε, πέρα από το μέγεθος της σοβαρής υλικής στέρησης, τη συσχέτιση της με τη φτώχεια, αφού μείωση του ενός δεν συνεπάγεται απαραίτητα και μείωση του άλλου.

Στον Πίνακα 3.2.1 καταγράφεται η διαχρονική εξέλιξη τεσσάρων πληθυσμιακών ομάδων: Αυτών που δεν είναι ούτε φτωχοί ούτε αντιμετωπίζουν σοβαρή υλική στέρηση, αυτών που είναι μόνο φτωχοί, αυτών που

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2.1 Εξέλιξη της σοβαρής υλικής στέρησης και φτώχειας, 2003-2016

	Ούτε φτωχοί ούτε σοβαρή υλική στέρηση	Μόνο φτωχοί	Μόνο σοβαρή υλική στέρηση	Φτωχοί και σοβαρή υλική στέρηση	Σύνολο
2003	70,2	13,0	9,2	7,7	100
2004	72,1	13,8	8,0	6,1	100
2005	73,3	13,8	7,1	5,8	100
2006	73,8	14,7	5,7	5,8	100
2007	74,9	13,7	4,9	6,6	100
2008	75,0	13,8	4,8	6,3	100
2009	75,3	13,7	4,9	6,1	100
2010	75,4	13,0	4,5	7,1	100
2011	72,5	12,4	6,1	9,1	100
2012	69,2	11,3	7,7	11,8	100
2013	68,9	10,8	8,0	12,4	100
2014	69,2	9,3	8,8	12,8	100
2015	69,1	8,7	9,5	12,6	100
2016	69,3	8,2	9,4	13,0	100

Πηγή: Eurostat, EU-SILC.

3. OECD (2017), *Tax Policy Reforms 2017: OECD and Selected Partner Economies*, OECD Publishing, Paris.

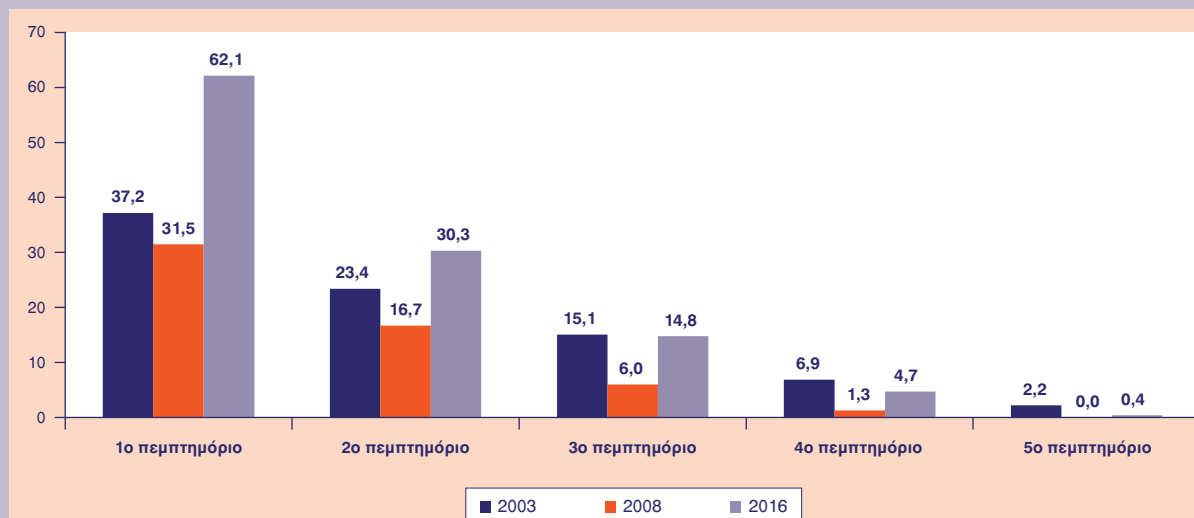
αντιμετωπίζουν μόνο σοβαρή υλική στέρηση, καθώς και αυτών που είναι φτωχοί και ταυτόχρονα αντιμετωπίζουν σοβαρή υλική στέρηση. Το ποσοστό των ατόμων που δεν είναι ούτε φτωχοί ούτε αντιμετωπίζουν σοβαρή υλική στέρηση εμφανίζει σταδιακή άνοδο πριν την κρίση και από 70% το 2003 φτάνει στο 75,4%, το 2010. Ακολούθως υποχώρησε και φαίνεται να σταθεροποιείται σε επίπεδο οριακά χαμηλότερο από το 2003. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η εξέλιξη του ποσοστού των ατόμων που καταγράφονται μόνο ως φτωχοί, το οποίο κυμαίνεται μεταξύ 8,2%-14,7%. Το εντυπωσιακό με αυτή τη μεταβλητή είναι ότι, ενώ έως το 2006 εμφανίζει έστω οριακή άνοδο, μετά, ακόμα και κατά τη διάρκεια της κρίσης, συνεχώς μειώνεται. Στον αντίποδα βρίσκονται αυτοί που αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα διαβίωσης, οι οποίοι αποτελούσαν μικρότερο και συρρικνούμενο μέρος του πληθυσμού σε σχέση με τους αποκλειστικά φτωχούς, αλλά τα τελευταία έτη φαίνεται να συγκλίνουν. Ειδικότερα, από 9,2% το 2003 μειώθηκαν σταδιακά σε 4,5% το 2010 και έκτοτε αυξάνονται σε 9,4% το 2016. Η πληθυσμιακή ομάδα η οποία βρίσκεται στην πιο δύσκολη θέση, αφού αντιμετωπίζει ταυτόχρονα εισοδηματική φτώχεια και σοβαρά προβλήματα διαβίωσης, κυμαίνεται από 5,8%-13%, ενώ από το 2006, δηλαδή πριν την εκδήλωση της τρέχουσας οικονομικής κρίσης, καταγράφει συνεχώς αύξηση ως μερίδιο του συνολικού πληθυσμού. Αξίζει να αναφέρουμε ότι, ενώ το 2003 η συγκεκριμένη ομάδα ήταν η μικρότερη σε σχέση με τις υπόλοιπες που αντιμετώπιζαν κάποιο πρόβλημα, το 2016 έχει καταστεί η μεγαλύτερη και με αισθητή διαφορά.

Φαίνεται, λοιπόν, ότι υπάρχει κάποια σχέση μεταξύ φτώχειας και υλικής στέρησης, αλλά η προσέγγιση ομάδων που αντιμετωπίζουν προβλήματα μόνο από τη σκοπιά του εισοδήματος είναι ελλιπής, αφού αγνοεί περίπου το 9% των ατόμων που αντιμετωπίζουν μόνο σοβαρή υλική στέρηση. Φυσικά συμβαίνει και το αντίθετο, αφού μια ανάλυση μόνο όσων έχουν προβλήματα διαβίωσης συνεπάγεται ότι αγνοείται από την ανάλυση το 8% των ατόμων που είναι μόνο φτωχοί. Συναφώς, είναι σκόπιμο αμφότερα τα προβλήματα της φτώχειας και της σοβαρής υλικής στέρησης να συνεξετάζονται.

Το γεγονός ότι σημαντικό μέρος όσων αντιμετωπίζουν σοβαρή υλική στέρηση δεν περιορίζεται στους φτωχούς προκύπτει, επίσης, αν εξεταστεί η διάχυσή τους στην εισοδηματική κατανομή (Διάγραμμα 3.2.3). Αρχικά παρατηρείται ότι υπάρχουν άτομα που αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα υλικής στέρησης ακόμα και στο ανώτατο πεμπτημόριο της κατανομής, αν και είναι πάρα πολύ λίγα. Όπως είναι αναμενόμενο, η πλειονότητα εντοπίζεται στα χαμηλότερα πεμπτημόρια και, κυρίως, στα δύο πρώτα, στα οποία καταγράφεται και αύξηση. Ειδικότερα, από το χαμηλότερο 20% του πληθυσμού το 2016 το 62% είχε σοβαρά προβλήματα διαβίωσης (2003: 37,2%, 2008: 31,5%), ενώ το αντίστοιχο μερίδιο για το δεύτερο πεμπτημόριο είναι 30% και για το τρίτο 14,8%. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι, σε λιγότερο από μια δεκαετία μεταξύ 2008-2016, το ποσοστό όσων αντιμετωπίζουν σοβαρή υλική στέρηση υπερδιπλασιάστηκε σε όλα τα πεμπτημόρια, καταδεικνύοντας ότι δεν είναι

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.2.3

Ποσοστό ατόμων με σοβαρή υλική στέρηση ανά εισοδηματικό πεμπτημόριο

Πηγή: Eurostat, EU-SILC.

μόνο το χαμηλό εισόδημα που προκαλεί ανέχεια, αλλά και οι υψηλές υποχρεώσεις (δάνεια), καθώς και η μεγαλύτερη συμμετοχή σε υπηρεσίες που παλαιότερα προσφέρονταν φθηνότερα από το κράτος (υγεία, φάρμακα, κτλ.). Οπότε η ανάλυση μόνο των φτωχών αγνοώντας όσους έχουν προβλήματα διαβίωσης αφήνει απ' έξω ένα σημαντικό κομμάτι ατόμων με σοβαρά προβλήματα.

3.2.4. Χαρακτηριστικά της σοβαρής υλικής στέρησης

Στο Διάγραμμα 3.2.4 απεικονίζεται η διαχρονική εξέλιξη της σοβαρής υλικής στέρησης για το σύνολο του πληθυσμού και για επιλεγμένες πληθυσμιακές ομάδες για έτη 2003-2016. Όλες οι πληθυσμιακές ομάδες στην αρχή της εξεταζόμενης περιόδου καταγράφουν ποσοστά υλικής στέρησης σαφώς υψηλότερα από το εθνικό, με άλλα λόγια είναι ομάδες υψηλού κινδύνου. Παρ' όλα αυτά το 2016 μόνο οι ηλικιωμένοι άνω των 65 και οι συνταξιούχοι καταγράφουν ποσοστά αισθητά χαμηλότερα από το εθνικό, ενώ και διαχρονικά φαίνεται ότι το ποσοστό των

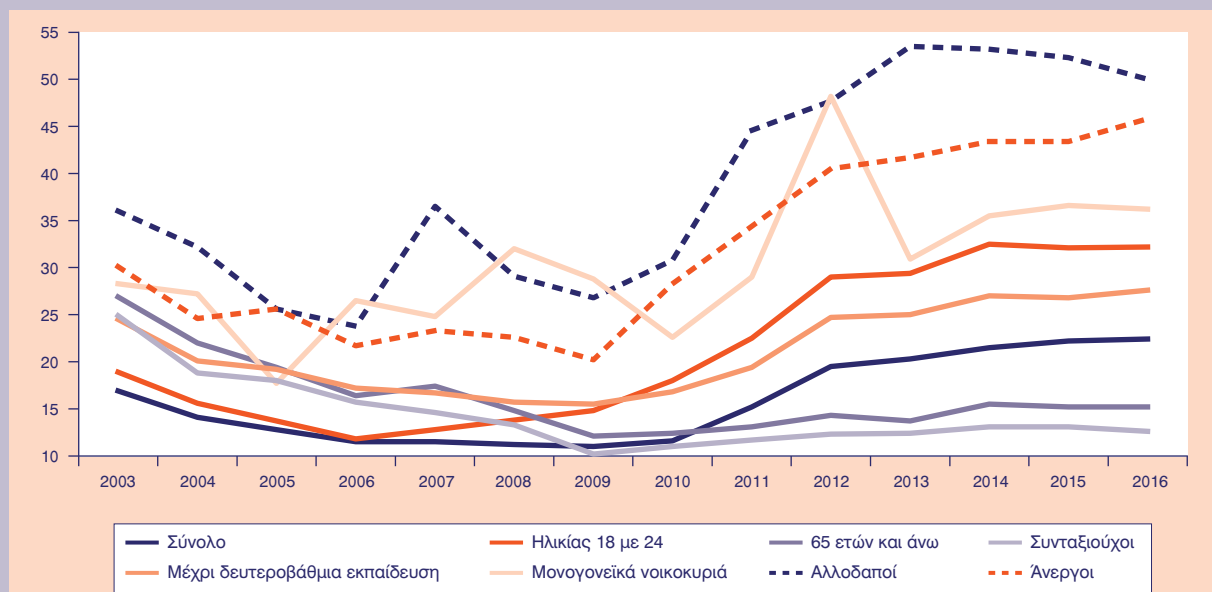
ατόμων με σοβαρή υλική στέρηση σε αυτές τις πληθυσμιακές ομάδες έχει μειωθεί εντυπωσιακά σχεδόν στο μισό (για τους άνω των 65 από 26,9% το 2003 κατέληξαν σε 15,2% το 2016, ενώ οι συνταξιούχοι από 24,9% το 2003 σε 14,4% το 2016)⁴. Οι συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες, παρ' όλες τις σημαντικές μειώσεις στο διαθέσιμο εισόδημά τους, διατηρούν κατά κανόνα κάποιο εξασφαλισμένο εισόδημα από συντάξεις, σε αντίθεση με τους ανέργους, το οποίο τους προσφέρει ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης.

Πιο συχνή δραστηριότητα

Η δυνατότητα των ατόμων να έχουν πρόσβαση στα αγαθά και τις υπηρεσίες που θεωρούνται απαραίτητα για μια αξιοπρεπή ζωή είναι στενά συνυφασμένη με το εισόδημά τους, και άρα και την κατάσταση απασχόλησής τους. Ενδεικτικά, ένας στους δύο άνεργους αντιμετωπίζει πρόβλημα σοβαρής υλικής στέρησης, ποσοστό τρεις φορές μεγαλύτερο σε σχέση με όσους εργάζονται. Είναι, λοιπόν, λογικό να αναμένουμε ότι η βελτίωση του οικονομικού κλίμα-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.2.4

Διαχρονική εξέλιξη ποσοστού σοβαρής υλικής στέρησης για επιμέρους πληθυσμιακές ομάδες, 2003-2016

Πηγή: Eurostat, EU-SILC.

4. Το μειωμένο ποσοστό ηλικιωμένων και συνταξιούχων μεταξύ 2003 και 2016 που δηλώνουν προβλήματα ανέχειας πιθανόν να οφείλεται στο γεγονός ότι, κατά μέσο όρο, όσοι συνταξιοδοτήθηκαν την εξεταζόμενη περίοδο έλαβαν συντάξεις υψηλότερες από πιο ηλικιωμένους που λόγω θανάτου δεν λαμβάνονται υπόψη στους υπολογισμούς το 2016. Επίσης, ενδέχεται οι πιο πρόσφατα συνταξιοδοτούμενοι να έχουν υψηλότερες αποταμιεύσεις και λιγότερες ιατροφαρμακευτικές ανάγκες.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2.2 Σοβαρή υλική στέρηση σε επιλεγμένες ομάδες, 2003 και 2016

	2003*	2016*	Μεταβολή 2003-2016		
			Απόλυτη	%	Μέση ετήσια
Σύνολο	16,9	22,4	5,5	32,5%	2,0%
Πιο συχνή δραστηριότητα					
Απασχολούμενος	12,2	15,5	3,3	27,0%	1,7%
Μη απασχολούμενος	23,0	25,2	2,2	9,6%	0,7%
Άνεργος	30,1	45,8	15,7	52,2%	3,0%
Συνταξιούχος	24,9	12,6	-12,3	-49,4%	-4,7%
Λοιποί εκτός εργατικού δυναμικού	20,1	27,1	7,0	34,8%	2,2%
Φύλο					
Γυναίκες	18,0	22,6	4,6	25,6%	1,6%
Άνδρες	15,8	22,2	6,4	40,5%	2,5%
Ηλικία					
<18	12,6	26,7	14,1	111,9%	5,5%
18-24	18,9	32,2	13,3	70,4%	3,9%
25-49	13,8	23,7	9,9	71,7%	3,9%
50-64	16,9	20,9	4,0	23,7%	1,5%
65+	26,9	15,2	-11,7	-43,5%	-4,0%
Επίπεδο εκπαίδευσης					
Έως Γυμνάσιο	24,5	27,6	3,1	12,7%	0,9%
Λύκειο και Μεταλυκειακά	12,1	23,1	11,0	90,9%	4,7%
Τριτοβάθμια	4,9	9,6	4,7	95,9%	4,9%
Τύπος νοικοκυριού					
Νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά	13,0	26,1	13,1	100,8%	5,1%
Νοικοκυριά χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	21,0	19,1	-1,9	-9,0%	-0,7%
Ένας ενήλικας άνω των 65	39,1	16,9	-22,2	-56,8%	-5,8%
Μονογονεϊκό νοικοκυριό με εξαρτώμενα παιδιά	28,3	36,2	7,9	27,9%	1,8%
Δύο ενήλικες με τρία ή περισσότερα παιδιά	16,9	34,3	17,4	103,0%	5,2%
Δύο ενήλικες, τουλάχιστον ο ένας άνω των 65	25,6	12,8	-12,8	-50,0%	-4,8%
Δύο ή περισσότεροι ενήλικες με εξαρτώμενα παιδιά	12,6	25,7	13,1	104,0%	5,2%
Ιδιοκτησιακό καθεστώς					
Ιδιοκτήτης, χωρίς οικονομικές υποχρεώσεις (δάνειο, υποθήκη, κτλ.)	14,5	18,7	4,2	29,0%	1,8%
Ενοικιαστής (ενοίκιο σε τιμές αγοράς)	25,5	31,4	5,9	23,1%	1,5%
Ενοικιαστής (χαμηλότερο ή καθόλου ενοίκιο)	20,8	27,7	6,9	33,2%	2,1%
Υπηκοότητα					
Ελληνική	17,0	19,7	2,7	15,9%	1,1%
Άλλη	36,0	50,0	14,0	38,9%	2,4%
Τόπος κατοικίας					
Μεγάλες πόλεις	15,5	21,6	6,1	39,4%	2,4%
Αγροτικές περιοχές	19,7	23,9	4,2	21,3%	1,4%
Πόλεις και προάστια	11,1	21,8	10,7	96,4%	4,9%

Πηγή: Eurostat, EU-SILC.

Σημείωση: *Η έντονη γραμματοσειρά δείχνει ποσοστό σοβαρής υλικής στέρησης υψηλότερο από το αντίστοιχο εθνικό.

τος και η τόνωση της απασχόλησης θα συνδράμουν θετικά στη γενικότερη ευημερία, μειώνοντας σημαντικά τον αριθμό των ατόμων με σοβαρές στερήσεις. Ακόμα πιο εντυπωσιακή είναι η πρόοδος που καταγράφουν οι συνταξιούχοι μειώνοντας σχεδόν στο μισό το ποσοστό των ευάλωτων ατόμων, ενώ στον αντίποδα οι άνεργοι με υλικές στερήσεις αυξήθηκαν κατά 52%. Γίνεται λοιπόν σαφές ότι τα όποια δίχτυα κοινωνικής προστασίας υπάρχουν εξαντλούνται στην πληρωμή συντάξεων, αφήνοντας ολοκληρωτικά απέξω μεγάλες πληθυσμιακές ομάδες. Τα χαμηλά επιδόματα τακτικής ανεργίας και η ανύπαρκτη προστασία ανεργίας για όσους δεν έχουν εργαστεί ως μισθωτοί ή δεν πληρούν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά οδηγούν σχεδόν τους μισούς (45,8%) άνεργους στην ανέχεια.

Ηλικία, φύλο και εκπαίδευση

Αν και διαχρονικά οι γυναίκες αντιμετωπίζουν προβλήματα υλικής στέρησης σε ποσοστό υψηλότερο από τον εθνικό μέσο όρο και παλαιότερα ήταν οριακά πιο εκτεθειμένες σε σχέση με τους άνδρες (18% για τις γυναίκες έναντι 15,8 για τους άνδρες το 2003), κατά τα πρόσφατα έτη δεν φαίνεται να υπάρχει συστηματική διαφορά ανάμεσα στα δύο φύλα (22,6% για τις γυναίκες και 22,2% για τους άνδρες το 2016). Εντούτοις, φαίνεται ότι οι νεότερες ηλικίες καταγράφουν υψηλότερα ποσοστά υλικής στέρησης, ειδικά αυτοί μεταξύ 18 και 24 ετών. Είναι επίσης ενδεικτικό ότι σε όλες τις ηλικιακές ομάδες το ποσοστό των ατόμων με υλική στέρηση αυξάνεται ξεκάθαρα, με εξαίρεση τους άνω των 65 όπου μέχρι το 2009 μειωνόταν και έκτοτε δείχνει σημάδια σταθεροποίησης. Αυτό μάλλον συνδέεται με το γεγονός ότι η κατηγορία αυτή κατά κανόνα περιλαμβάνει συνταξιούχους, που, όπως αναφέρθηκε, απορροφούν ένα σημαντικό μέρος των κοινωνικών δαπανών με τη μορφή συντάξεων, διατηρώντας έτσι ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης έναντι των υπολοίπων.

Όπως είναι αναμενόμενο, όσο υψηλότερο το επίπεδο εκπαίδευσης, τόσο μικρότερο το ποσοστό των ατόμων με υλική στέρηση. Πιο συγκεκριμένα, το 2016 το ποσοστό ατόμων που αντιμετωπίζουν σοβαρή υλική στέρηση για απόφοιτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης υπολογίζεται σε 9,6% (2003: 4,9% και 2009: 3%), για απόφοιτους δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε 23,1% (2003: 12,1% και 2009: 8,9%) και για άτομα με χαμηλότερο εκπαιδευτικό επίπεδο σε 27,6% (2003: 24,5% και 2009: 15,5%). Οι εντυπωσιακές αυτές διαφορές σίγουρα σχετίζονται και με την πιθανότητα εργασίας, η οποία είναι υψηλότερη για άτομα με περισσότερα προσόντα, καθώς και με τις υψηλότερες αμοιβές.

Σύνθεση του νοικοκυριού και ιδιοκτησιακό καθεστώς κατοικίας

Η μετατόπιση της σοβαρής υλικής στέρησης από τους ηλικιωμένους στους πιο νέους προκύπτει και αν εξεταστεί και η σύνθεση των νοικοκυριών, όπου τα νοικοκυριά στα οποία υπάρχουν παιδιά και δεν υπάρχουν άτομα μεγαλύτερης ηλικίας φαίνεται να έχουν υψηλότερη πιθανότητα υλικής στέρησης. Όπως φαίνεται και στον Πίνακα 3.2.2, τα νοικοκυριά με παιδιά, και ειδικότερα τα μονογονεϊκά νοικοκυριά με παιδιά, αντιμετωπίζουν προβλήματα σοβαρής υλικής στέρησης, με το ποσοστό τους να έχει διπλασιαστεί μεταξύ 2003 και 2016. Βλέπουμε, λοιπόν, ότι το πρόβλημα της ανέχειας στα παιδιά επιδεινώνεται με γοργούς ρυθμούς. Η άμεση αντιμετώπισή του είναι πολύ σημαντική, μιας και η σοβαρή υλική στέρηση έχει σοβαρές μακροχρόνιες συνέπειες στην οικονομική και επαγγελματική κατάσταση των ατόμων, στο επίπεδο υγείας τους, κτλ.

Επίσης, υψηλότερη υλική στέρηση καταγράφουν όσα νοικοκυριά μένουν σε κατοικία με ενοίκιο έναντι όσων κατοικούν σε ιδιότητα σπίτια. Παρ' όλα αυτά για τους τελευταίους, ειδικά όσους έχουν στεγαστικά δάνεια, καταγράφεται δραματική αύξηση (2007: 5,9%, 2016: 22,8%), καταδεικνύοντας ότι οι τραπεζικές υποχρεώσεις αυξάνουν την πιθανότητα ανέχειας, η οποία πλέον είναι λιγότερο συνυφασμένη με την περιουσία.

Τόπος κατοικίας και υπηκοότητα

Η ύπαρξη προβλημάτων υλικής στέρησης δεν φαίνεται να διαφέρει ανάλογα με τον βαθμό ασκτικότητας, αν και το 2003 οι διαφορές ήταν σαφώς πιο μεγάλες. Τέλος, η ανέχεια συσχετίζεται με την υπηκοότητα, αφού το 2016 οι μισοί από όσους έχουν ξένη υπηκοότητα αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα υλικής στέρησης.

3.2.5. Συμπεράσματα

Συνοψίζοντας, η Ελλάδα και πριν την οικονομική κρίση ήταν από τις ευρωπαϊκές χώρες με υψηλή σοβαρή υλική στέρηση. Η σχετική της θέση τα τελευταία χρόνια επιδεινώθηκε ραγδαία τόσο γιατί το ποσοστό των ατόμων με υλική στέρηση στην Ελλάδα διευρύνθηκε, όσο και γιατί στις υπόλοιπες χώρες το αντίστοιχο ποσοστό μειώθηκε. Εντούτοις, φαίνεται ότι το κοινωνικό κράτος, αν και δαπανά σημαντικό μέρος του ΑΕΠ, αδυνατεί να καλύψει τις αυξημένες, λόγω κρίσης, ανάγκες για κοινωνική προστασία και γι' αυτό και καταγράφονται πολύ υψηλά ποσοστά ανέχειας, πολύ υψηλότερα από άλλες ευρωπαϊκές χώρες με παρόμοια ή και μικρότερη κατανομή πόρων.

Από την ανάλυση των στοιχείων προκύπτει μία σαφής μετακίνηση της ανέχειας από τους ηλικιωμένους και τους συνταξιούχους προς τους πιο νέους, και ιδιαίτερα τους άνεργους, οι οποίοι καταγράφουν το δεύτερο υψηλότερο ποσοστό ανέχειας στην Ελλάδα, μετά τους μετανάστες. Τέλος, προκύπτει ότι η ανέχεια χτυπά και τα νοικοκυριά με παιδιά.

Όλα αυτά καθιστούν σκόπιμη την άμεση εφαρμογή πολιτικών για την προστασία των κοινωνικοοικονομικών ομάδων που επλήγησαν περισσότερο από την κρίση. Υπό αυτό το πρίσμα σημαντικά θετικά αποτελέσματα θα έχουν πολιτικές φιλικές προς την απασχόληση, εφόσον οι άνεργοι φαίνεται να πλήττονται περισσότερο. Ειδικότερα, πολιτικές που ενθαρρύνουν τις προσλήψεις, είτε πρόκειται για ουσιαστικές διαρθρωτικές αλλαγές απελευθέρωσης αγορών, είτε για διεύρυνση των ήδη ασκούμενων ενεργητικών πολιτι-

κών απασχόλησης, είτε για επενδύσεις για τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας δύνανται να αποτελέσουν τον καταλύτη για τη μείωση της ανεργίας, τη συνολική βελτίωση των δεικτών ευημερίας και την αποκατάσταση της εύθραυστης κοινωνικής συνοχής. Δεδομένου ότι το πρόβλημα της υλικής στέρησης δεν περιορίζεται αποκλειστικά σε νοικοκυριά με χαμηλά εισοδήματα, επιλεκτική μείωση των φορολογικών βαρών, καθώς και πολιτικές περιορισμού και επίλυσης του προβλήματος των μη εξυπηρετούμενων δανείων, θα συνέβαλλαν στη μείωσή της και θα αύξαναν ποικιλοτρόπως την οικονομική δραστηριότητα. Τέλος, θετικά αναμένεται να συμβάλλουν η πλήρης εφαρμογή του κοινωνικού εισοδήματος αλληλεγγύης με τις συμπληρωματικές του δράσεις για επανένταξη των ανέργων στην απασχόληση, καθώς και η καλύτερη στόχευση των κοινωνικών επιδομάτων.

4. Αναπτυξιακές πολιτικές και κλάδοι

4.1. Επισκόπηση βασικών ενεργειακών και περιβαλλοντικών δεικτών της ελληνικής οικονομίας

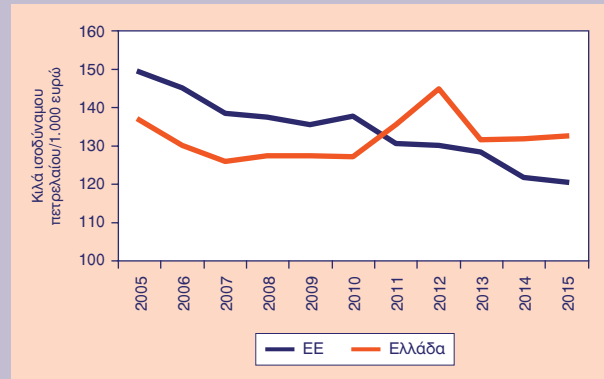
Βασίλης Λυχναράς

Σε προηγούμενα άρθρα, έχει παρουσιαστεί και μελετηθεί η εξέλιξη των κύριων παραμέτρων του ενεργειακού τομέα της Ελλάδας. Ωστόσο, έχει επίσης ενδιαφέρον η μελέτη των βασικών ενεργειακών και περιβαλλοντικών δεικτών που σχετίζονται με την οικονομία. Το παρακάτω κείμενο αποτυπώνει την εξέλιξη αυτών των δεικτών, με σκοπό να σκιαγραφήσει μια γενικότερη εικόνα των βασικών χαρακτηριστικών των τομέων. Ταυτόχρονα, παρουσιάζει τη σύγκριση με τους αντίστοιχους δείκτες για το σύνολο των χωρών της ΕΕ, ώστε να εξαχθούν συμπεράσματα για τη θέση της Ελλάδας σε σχέση με τα υπόλοιπα κράτη-μέλη. Ως πηγή όλων των δεδομένων των δεικτών χρησιμοποιήθηκε η βάση της Eurostat, από την οποία μπορεί να αντληθούν και αναλυτικότερες πληροφορίες σχετικά με τους ορισμούς και τα χαρακτηριστικά των δεικτών.

4.1.1. Ενεργειακή ένταση της οικονομίας

Μια ενδιαφέρουσα παράμετρος που συνδέει την κατανάλωση ενέργειας μια χώρας με την οικονομία είναι ο δείκτης *Ενεργειακής έντασης της οικονομίας*¹, ο οποίος εκτιμάται ως ο λόγος της μικτής ενεργειακής κατανάλωσης προς το ΑΕΠ της χώρας και μετριέται σε μονάδες κιλών ισοδύναμου πετρελαίου ανά 1.000 ευρώ. Συνεπώς, παρά το ότι ο δείκτης αποτυπώνεται σε καθαρά οικονομικούς όρους, δίνει μια ουσιαστική εικόνα για τις ενεργειακές ανάγκες μιας οικονομίας σε σχέση με τις οικονομικές δυνατότητές της. Τα ετήσια στοιχεία είναι διαθέσιμα μέχρι και το 2015 και από το Διάγραμμα 4.1.1 παρατηρούμε ότι, μέχρι και το 2010, η οικονομία της Ελλάδας παρουσίαζε χαμηλότερη ενεργειακή ένταση από τον μέσο όρο

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.1
Ενεργειακή ένταση της οικονομίας

των χωρών της ΕΕ, ενώ τα τελευταία χρόνια αυτή αυξήθηκε και τον ξεπέρασε. Αυτό ωστόσο, οφείλεται πρωτίστως στη μείωση του ΑΕΠ της χώρας και σε μικρότερο βαθμό στην αύξηση της ενεργειακής της κατανάλωσης.

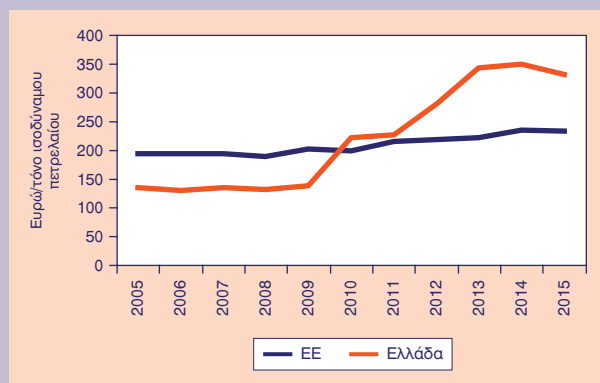
4.1.2. Ενεργειακοί και περιβαλλοντικοί φόροι

Μια ακόμα ουσιαστική παράμετρος για την οικονομία και την ανάπτυξη της χώρας σχετίζεται με τη φορολογία πάνω στην ενέργεια. Ο δείκτης που εκτιμά τον Έμμεσο φορολογικό συντελεστή στην ενέργεια² καταγράφεται σε μονάδες ευρώ/τόνο ισοδύναμου πετρελαίου και ορίζεται ως ο λόγος των φορολογικών εσόδων από την ενέργεια (σε αποπληθωρισμένες τιμές ευρώ) προς την τελική κατανάλωση ενέργειας (σε τόνους ισοδύναμου πετρελαίου). Και σε αυτή την περίπτωση, τα στοιχεία της Eurostat φτάνουν μέχρι το 2015 και, όπως παρατηρούμε από το Διάγραμμα 4.1.2, τα τελευταία χρόνια υπήρξε σημαντική αύξηση του συντελεστή στη χώρα μας, κάτι που φαίνεται εντονότερα στη σύγκριση με τον μέσο όρο της ΕΕ. Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι ο συγκεκριμένος δείκτης επιβεβαιώνει σε κάποιο βαθμό τη συζήτηση των τελευταίων ετών σχετικά με την αυξανόμενη επιβάρυνση της φορολογίας στο κόστος της ενέργειας. Ενδεικτικό στοιχείο του παραπάνω γεγονό-

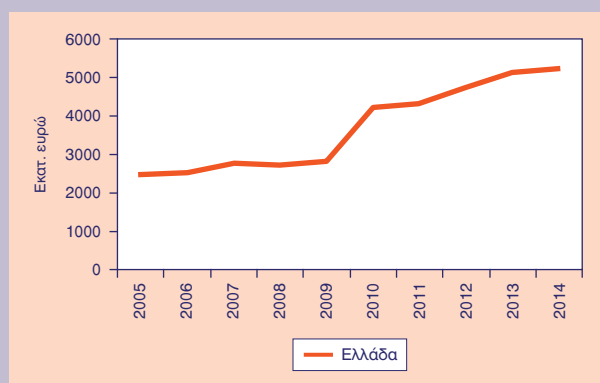
1. Energy intensity of the economy: <<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsdec360>>.

2. Implicit tax rate on energy: <<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsdcc360>>.

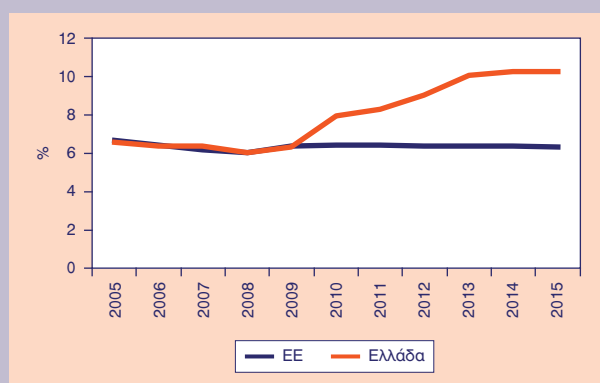
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.2
Έμμεσος φορολογικός συντελεστής στην ενέργεια

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.3
Συνολικά έσοδα από τη φορολογία της ενέργειας

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.4
Έσοδα από τους περιβαλλοντικούς φόρους

τος είναι επίσης και η σημαντική άνοδος των συνολικών ετήσιων εσόδων από τη φορολογία της ενέργειας³, η εξέλιξη της οποίας καταγράφεται (σε εκατ. ευρώ) στο Διάγραμμα 4.1.3. Τα διαθέσιμα στοιχεία από την Eurostat φτάνουν μόνο μέχρι το 2014, αλλά είναι χαρακτηριστικά της αύξησης των εσόδων μετά το 2009.

Ένας ακόμα δείκτης που σχετίζεται με τη φορολογία είναι τα Έσοδα από τους περιβαλλοντικούς φόρους⁴, τα οποία καταγράφονται από την Eurostat ως ποσοστό των περιβαλλοντικών φόρων προς το σύνολο των φορολογικών εσόδων. Έτσι, αποτυπώνεται κατά κάποιον τρόπο η σημασία των φόρων που σχετίζονται με το περιβάλλον στα φορολογικά έσοδα του κράτους. Όπως φαίνεται από το Διάγραμμα 4.1.4, και σε αυτή την περίπτωση, όπως και στην ενεργειακή φορολογία, παρατηρείται σημαντική αύξηση του ποσοστού σε σχέση με τον μέσο όρο της ΕΕ. Φαίνεται δηλαδή ότι, ενώ μέχρι το 2009 το ποσοστό των περιβαλλοντικών φόρων στην Ελλάδα ήταν περίπου στο 6%, όπως και ο μέσος όρος της ΕΕ, στη συνέχεια αυξήθηκε σημαντικά, φτάνοντας το 10% του συνόλου των φόρων.

4.1.3. ΑΠΕ και εκπομπές αερίων ρύπων

Σε αυτό τον τομέα, ένας χαρακτηριστικός περιβαλλοντικός δείκτης είναι αυτός που καταγράφει τις Κατά κεφαλήν εκπομπές αερίων ρύπων του θερμοκηπίου⁵ σε ισοδύναμους τόνους εκπομπών CO₂⁶. Βάσει αυτού μπορεί κάποιος να παρατηρήσει την τάση των εκπομπών των αερίων ρύπων, όπως έχουν οριστεί στο Πρωτόκολλο του Κιότο, σε σχέση με τον συνολικό πληθυσμό της χώρας. Όπως φαίνεται από το Διάγραμμα 4.1.5, το επίπεδο των εκπομπών στην Ελλάδα βρισκόταν και παραμένει υψηλότερο από τον μέσο όρο των κρατών-μελών της ΕΕ. Ωστόσο, είναι σημαντικό ότι η πτωτική τάση που καταγράφεται στην Ελλάδα ακολουθεί ταχύτερους ρυθμούς, με αποτέλεσμα να τείνει προς τον μέσο όρο της Ευρώπης.

Αντίστοιχα, υπάρχει και ένας δείκτης ο οποίος εστιάζει στις εκπομπές αερίων ρύπων από την ενέργεια. Συγκεκριμένα, ο δείκτης αυτός καταγράφει

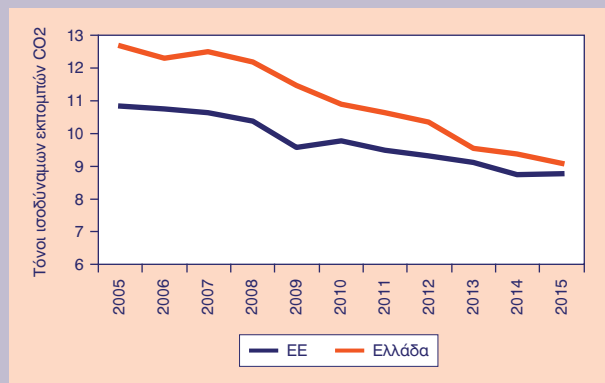
3. Energy taxes: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=t2020_rt300>.

4. Environmental tax revenues: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=t2020_rt320>.

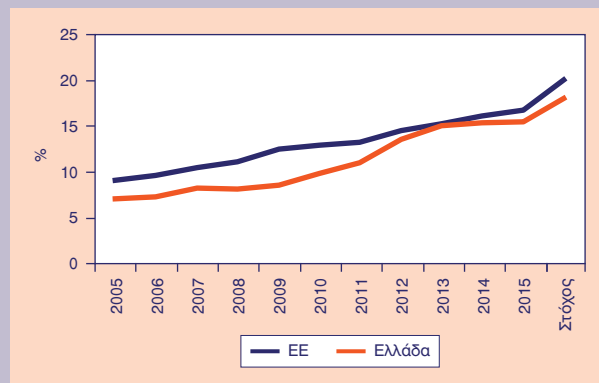
5. Greenhouse gas emissions per capita: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=t2020_rd300>.

6. Tonnes of CO₂ equivalent per capita.

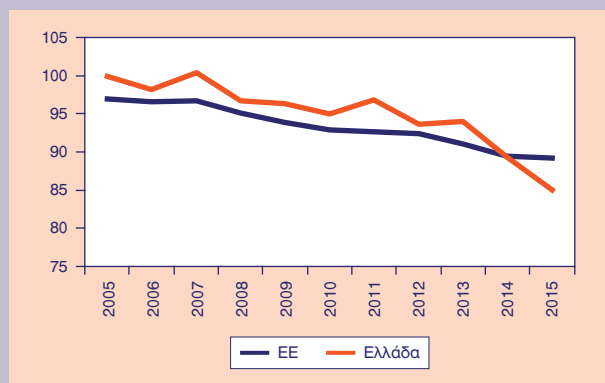
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.5
Κατά κεφαλήν εκπομπές αερίων ρύπων
θερμοκηπίου

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.7
Ποσοστό συμμετοχής των ΑΠΕ
στη μικτή τελική ενεργειακή κατανάλωση

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.6
Ένταση των εκπομπών αερίων ρύπων
του θερμοκηπίου από την κατανάλωση ενέργειας

την Ένταση των εκπομπών αερίων ρύπων του θερμοκηπίου από την κατανάλωση ενέργειας⁷ και υπολογίζεται ως ο λόγος των αερίων ρύπων που σχετίζονται με την ενέργεια (διοξείδιο του άνθρακα, μεθάνιο και νιτρικά οξέα) προς τη μικτή εγχώρια κατανάλωση ενέργειας⁸. Τα στοιχεία της Eurostat έχουν ως βάση το 2000 (2000=100). Στο Διάγραμμα 4.1.6 παρατηρούμε τη συνεχή πτώση του δείκτη, ενώ δεν φαίνεται από το διάγραμμα ότι και πριν το 2005, αλλά ακόμα και πριν το έτος βάσης (2000), ο δείκτης βαίνει μειούμενος. Μάλιστα, είναι ιδιαίτερα ενθαρρυντικό ότι το

2015 ο δείκτης για τη χώρα μας πέφτει κάτω και από τον μέσο όρο της ΕΕ των 28 κρατών-μελών.

Επίσης, το Ποσοστό συμμετοχής των ΑΠΕ στη μικτή τελική ενεργειακή κατανάλωση⁹ αποτελεί μια ευρέως διαδεδομένη παράμετρο και βασικό δείκτη που σχετίζεται με την κάλυψη των υποχρεώσεων των κρατών-μελών έναντι της Οδηγίας 2009/28/ΕΚ. Παρατηρούμε από το Διάγραμμα 4.1.7 ότι η χώρα μας υπολείπεται μεν του μέσου όρου της ΕΕ, ακολουθεί ωστόσο συστηματικά την ανοδική τάση της Ευρώπης. Στο τέλος των καμπυλών του διαγράμματος φαίνονται και οι στόχοι που έχουν τεθεί από τη συγκεκριμένη Οδηγία για το 2020 και είναι 20% για το σύνολο της Ευρώπης και 18% για τη χώρα μας.

4.1.4. Ανακύκλωση

Στον τομέα της ανακύκλωσης, η Eurostat καταγράφει κάποιους χαρακτηριστικούς δείκτες, τρεις εκ των οποίων παρουσιάζονται στη συνέχεια. Ο πρώτος αφορά το Ποσοστό ανακύκλωσης των αστικών απορριμμάτων¹⁰ και υπολογίζεται ως ο λόγος της ποσότητας των απορριμμάτων που ανακυκλώνονται από τους δήμους προς τη συνολική ποσότητα των απορριμμάτων που συλλέγονται. Ο δείκτης αυτός παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 4.1.8 και, όπως φαίνεται, τα ποσοστά ανακύκλωσης στη χώρα μας παραμένουν σε

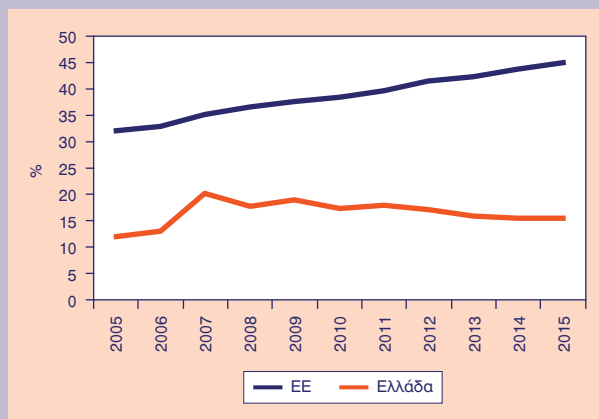
7. Greenhouse gas emissions intensity of energy consumption: <<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsdcc220>>.

8. Energy-related greenhouse gas emissions (carbon dioxide, methane and nitrous oxide) and gross inland energy consumption.

9. Share of renewable energy in gross final energy consumption: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=t2020_31>.

10. Recycling rate of municipal waste: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=t2020_rt120>.

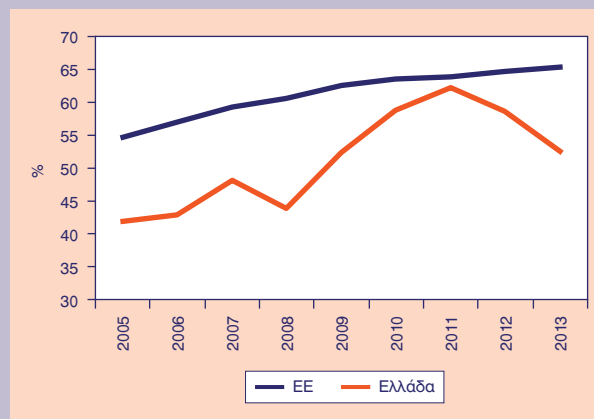
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.8
Ποσοστό ανακύκλωσης αστικών απορριμμάτων

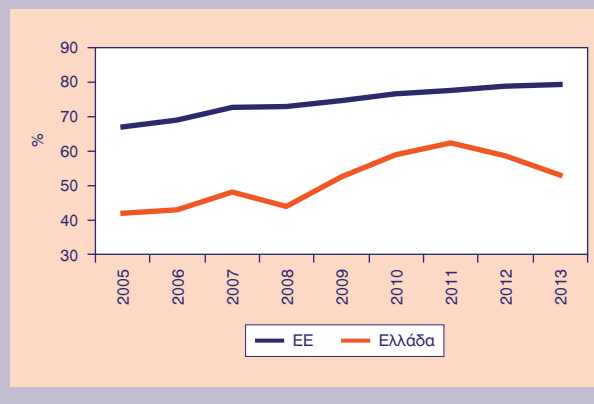
πολύ χαμηλά επίπεδα σε σχέση με τον μέσο όρο των χωρών της ΕΕ. Μάλιστα, ενώ το ποσοστό ανακύκλωσης στην ΕΕ ακολουθεί αυξητική τάση και έφτασε το 2015 στο 45%, στη χώρα μας, μετά το 2007 μειώθηκε από 20% σε περίπου 15%.

Οι άλλοι δύο δείκτες αφορούν πιο συγκεκριμένα τη διαχείριση των συσκευασιών. Έτσι, ο πρώτος από αυτούς είναι ο δείκτης του *Ποσοστού ανακύκλωσης συσκευασιών*¹¹, όπως αυτές ορίζονται στο άρθρο 6(1) της Οδηγίας 94/62/ΕΚ. Ο δείκτης εκτιμάται ως ο λόγος της συνολικής ποσότητας των συσκευασιών που ανακυκλώνονται, προς το σύνολο των παραχθεισών συσκευασιών και παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 4.1.9. Ο δεύτερος είναι ο δείκτης του *Ποσοστού ανάκτησης συσκευασιών*¹². Ο συγκεκριμένος δείκτης εκτιμάται ως ο λόγος της συνολικής ποσότητας των συσκευασιών που ανακτώνται ή που αξιοποιούνται σε μονάδες αποτέφρωσης για την ανάκτηση ενέργειας, σύμφωνα με τους σκοπούς του άρθρου 6(1) της Οδηγίας 94/62/ΕΚ, προς το σύνολο των παραχθεισών συσκευασιών και αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 4.1.10. Δυστυχώς, τα μέχρι στιγμής διαθέσιμα στοιχεία για τη χώρα μας καλύπτουν μόνο την περίοδο μέχρι το 2013. Βλέπουμε λοιπόν και για τους δύο δείκτες ότι η χώρα μας βρίσκεται χαμηλότερα από τον μέσο όρο της ΕΕ τόσο στην ανακύκλωση, όσο και την ανάκτηση και αξιοποίηση των συσκευασιών. Μάλιστα, η θέση της Ελλάδας φαίνεται να επιδεινώθηκε μετά το 2011.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.9
Ποσοστό ανακύκλωσης συσκευασιών

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.10
Ποσοστό ανάκτησης συσκευασιών

4.1.5. Σύνοψη

Ένα κύριο συμπέρασμα που προκύπτει από τους περισσότερους δείκτες είναι ότι, σε όλες σχεδόν τις κατηγορίες των δεικτών, η Ελλάδα βρίσκεται σε δυσμενέστερη θέση σε σχέση με τον μέσο όρο των χωρών της ΕΕ, αν και σε πολλές περιπτώσεις η πορεία της είναι θετική. Ωστόσο, υπάρχουν και περιπτώσεις επιδείνωσης των δεικτών στη χώρα μας, ειδικά σε ό,τι αφορά τους δείκτες που σχετίζονται με τη φορολογία της ενέργειας και τους περιβαλλοντικούς φόρους, αλλά και με τον τομέα της ανακύκλωσης.

11. Recycling rates for packaging waste: <<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=ten00063>>.

12. Recovery rates for packaging waste: <<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=ten00062>>.

4.2. Παρουσίαση του κλάδου της βιομηχανίας με βάση τους δείκτες παραγωγής και κύκλου εργασιών

Γεωργία Σκίνηζη

Η βιομηχανική παραγωγή είναι μία εξαιρετικά σημαντική μεταβλητή, καθώς απεικονίζει σε μεγάλο βαθμό την οικονομική δραστηριότητα και συνδέεται άμεσα με τις οικονομικές επιδόσεις μιας χώρας. Στο τμήμα αυτό παρουσιάζουμε τις κλαδικές εξελίξεις όπως αυτές προκύπτουν μέσα από τους δείκτες υψηλής συχνότητας¹. Η ανάλυση επικεντρώνεται στους δείκτες που αφορούν τη βιομηχανική παραγωγή και τον κύκλο εργασιών με στόχο την πληρέστερη αποτύπωση και βαθύτερη κατανόηση της πραγματικής οικονομίας, καθώς και την ανίχνευση ενδεχόμενων πρόδρομων ενδείξεων αναφορικά με την πορεία του κλάδου.

4.2.1. Δείκτες βιομηχανικής παραγωγής

Το Διάγραμμα 4.2.1 παρουσιάζει τον γενικό δείκτη βιομηχανικής παραγωγής² και τον δείκτη μεταποίησης³, καθώς και τις ποσοστιαίες μεταβολές των δύο δεικτών για την περίοδο 2000-2016. Οι αρνητικές επιπτώσεις της οικονομικής ύφεσης στη βιομηχανική παραγωγή γίνονται εμφανείς από το 2008, οπότε και οι δύο δείκτες αρχίζουν να μειώνονται. Ο δείκτης βιομηχανικής παραγωγής μειώνεται για επτά συνεχόμενα έτη από το 2008 μέχρι και το 2014, ενώ το 2015 παρουσιάζει οριακή αύξηση 1% και το 2016 αύξηση 2,4%, η οποία είναι και η μεγαλύτερη αύξηση που παρατηρήθηκε κατά την υπό εξέταση χρονική περίοδο. Ο δείκτης της μεταποίησης μειώνεται σταθερά από το 2008 μέχρι και το 2013. Το 2014 αυξήθηκε κατά 1,8%, το 2015 κατά 1,9% και το 2016 παρατηρείται η μεγαλύτερη αύξηση των τελευταίων 16 ετών κατά 4,1%.

Από το 2007 (το έτος πριν την οικονομική κρίση) μέχρι το 2016, ο δείκτης βιομηχανικής παραγωγής έχει μειωθεί κατά 25,9%, ενώ ο δείκτης μεταποίησης κατά 24,7%. Οι σημαντικές αυτές μειώσεις καταδει-

κνύουν τον βαθμό στον οποίο η οικονομική κρίση έχει επηρεάσει τη βιομηχανική παραγωγή της χώρας. Αξίζει να σημειωθεί ότι η μέση ετήσια μεταβολή του δείκτη βιομηχανικής παραγωγής την περίοδο πριν την οικονομική κρίση (2001-2007) ήταν -0,1%, ενώ η μέση ετήσια μεταβολή για την ίδια περίοδο για τον δείκτη μεταποίησης ήταν -0,4%. Οι αντίστοιχες μεταβολές για την περίοδο 2008-2016 είναι -3,2% και -3%. Το γεγονός αυτό καταδεικνύει ότι η βιομηχανική παραγωγή της χώρας δεν βρισκόταν σε αναπτυξιακή τροχιά ούτε την περίοδο πριν την οικονομική κρίση, η οποία φυσικά χειροτέρεψε την κατάσταση.

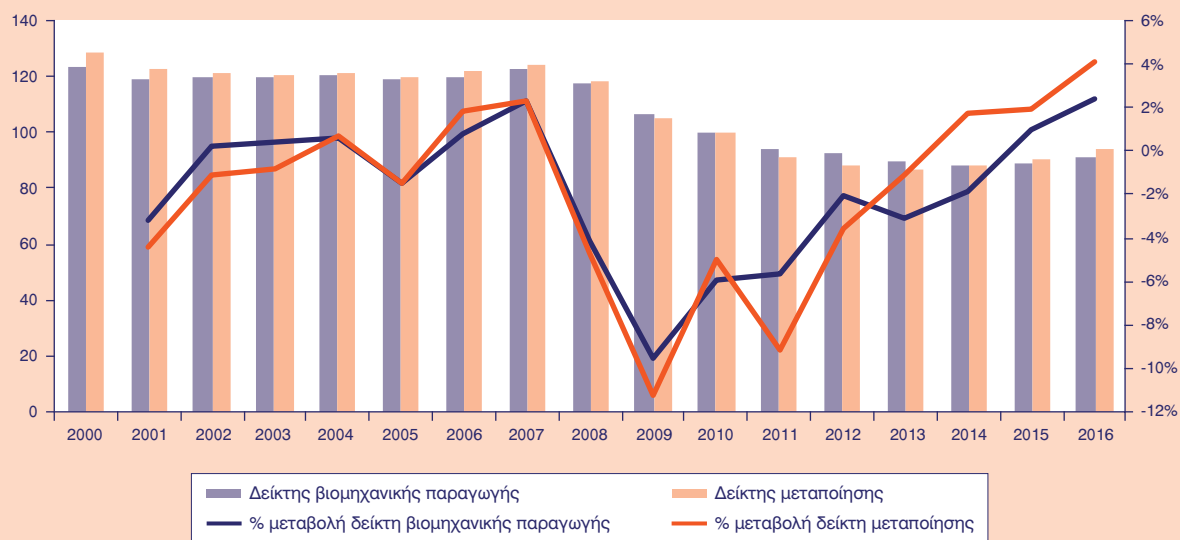
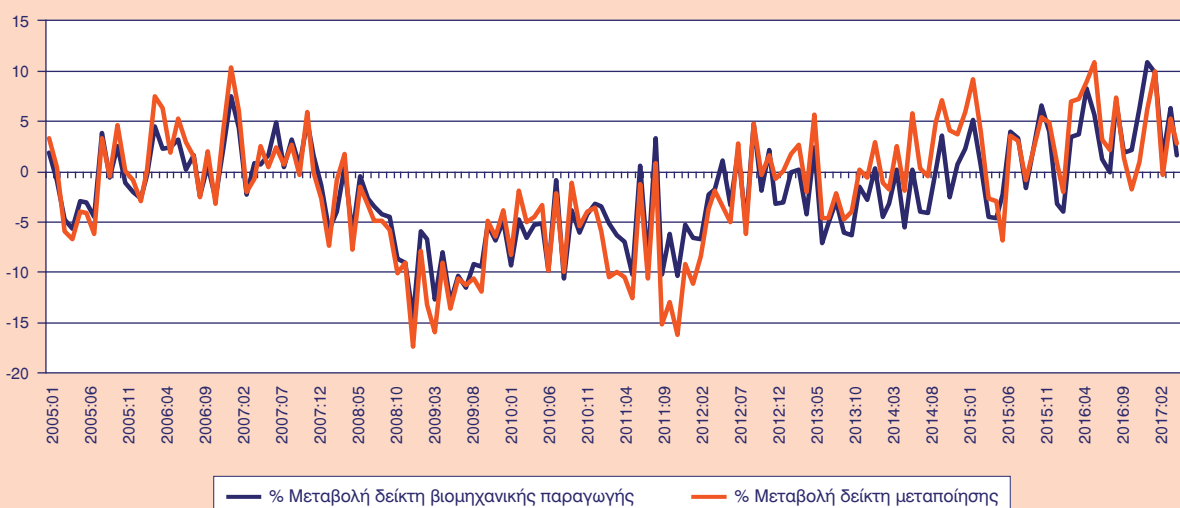
Προκειμένου να παρακολουθήσουμε την εξέλιξη των δύο δεικτών σε μεγαλύτερη λεπτομέρεια το Διάγραμμα 4.2.2 παρουσιάζει τις ποσοστιαίες μεταβολές του γενικού δείκτη βιομηχανικής παραγωγής και του δείκτη μεταποίησης ως προς τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους. Οι δύο δείκτες ακολουθούν παρόμοια πορεία (γεγονός αναμενόμενο δεδομένου ότι ο δείκτης μεταποίησης αποτελεί τον υποδείκτη του δείκτη βιομηχανικής παραγωγής με τη μεγαλύτερη στάθμιση). Το 2014 εμφανίζονται τα πρώτα περιορισμένα σημάδια ανάκαμψης. Οι μηνιαίες μεταβολές των δύο δεικτών έχουν θετικό πρόσημο για τους περισσότερους μήνες του 2015. Το 2016 οι μηνιαίες μεταβολές του γενικού δείκτη παίρνουν αρνητικό πρόσημο για τρεις μόνο μήνες (Φεβρουάριο, Μάρτιο και Σεπτέμβριο), ενώ οι μηνιαίες μεταβολές του δείκτη μεταποίησης παίρνουν αρνητικό πρόσημο για δύο μόνο μήνες (Μάρτιο και Δεκέμβριο). Αξίζει να σημειωθεί ότι τον Ιούλιο του 2016 ο δείκτης μεταποίησης αυξάνεται κατά 10,87% (σε σχέση με τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους), η μεγαλύτερη αύξηση που έχει καταγραφεί την υπό εξέταση περίοδο (Ιανουάριος 2001-Ιούνιος 2017). Το πρώτο εξάμηνο του 2017 είναι επίσης ιδιαίτερα θετικό. Η μέση μηνιαία μεταβολή του γενικού δείκτη είναι 6,06%, ενώ του δείκτη μεταποίησης είναι 4,14%. Επίσης, ο γενικός δείκτης βιομηχανικής παραγωγής αυξήθηκε τον Φεβρουάριο του 2017 κατά 10,85% (σε σχέση με τον Φεβρουάριο του 2016), η μεγαλύτερη αύξηση που έχει παρατηρηθεί την υπό εξέταση περίοδο.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης η πορεία των επιμέρους δεικτών βιομηχανικής παραγωγής που αφορούν την ενέργεια, τα ενδιάμεσα, τα κεφαλαιουχικά, τα διαρκή καταναλωτικά και τα μη διαρκή καταναλω-

1. Τα στοιχεία των δεικτών που παρουσιάζονται στο τμήμα αυτό προέρχονται από την ΕΛΣΤΑΤ.

2. Ο γενικός δείκτης βιομηχανικής παραγωγής περιλαμβάνει τους κλάδους: ορυχεία, μεταποίηση, ηλεκτρισμός και νερό. Έτος βάσης είναι το 2010 και τα στοιχεία είναι εποχικά διορθωμένα.

3. Ο δείκτης μεταποίησης είναι υποδείκτης του γενικού δείκτη βιομηχανικής παραγωγής και ο συντελεστής στάθμισής τους είναι 69,53%.

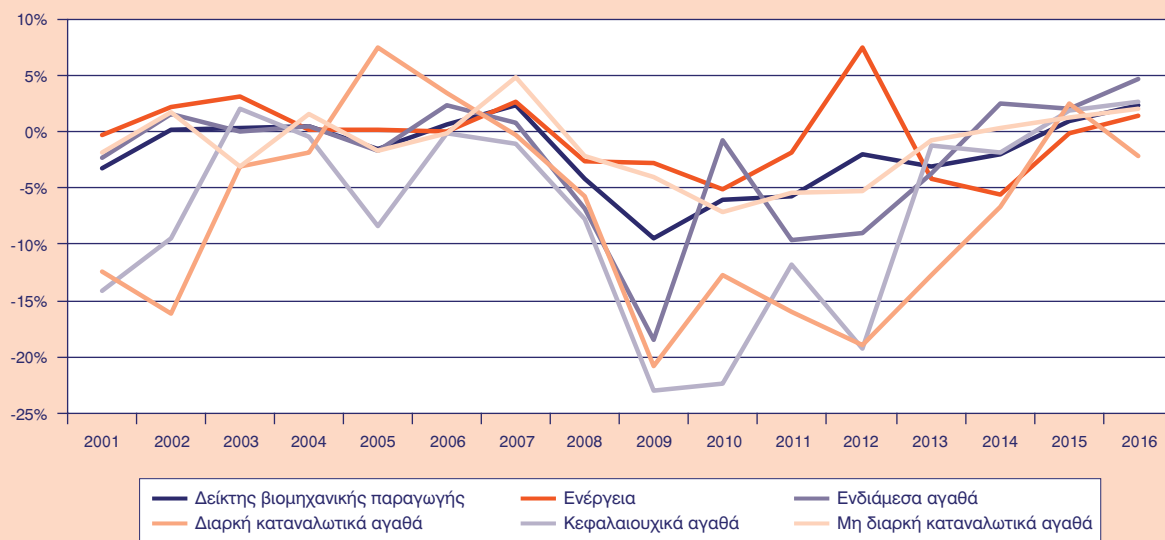
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.2.1**Γενικός δείκτης βιομηχανικής παραγωγής και δείκτης μεταποίησης και οι ετήσιες μεταβολές τους****ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.2.2****Ποσοστιαίες μεταβολές ως προς τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους του γενικού δείκτη βιομηχανικής παραγωγής και του δείκτη μεταποίησης**

τικά αγαθά. Το Διάγραμμα 4.2.3 παρουσιάζει τις ποσοστιαίες μεταβολές των δεικτών αυτών ως προς το προηγούμενο έτος. Από το 2008 μέχρι και το 2014 και οι πέντε δείκτες μειώνονται σταθερά με μικρές εξαιρέσεις (αυξάνονται ο δείκτης ενέργειας το 2012, ο δείκτης ενδιάμεσων αγαθών το 2014 και ο δείκτης μη διαρκών καταναλωτικών αγαθών επίσης το 2014). Το 2015 και οι πέντε δείκτες παρουσίασαν αύξηση. Ο δείκτης διαρκών καταναλωτικών αγαθών παρουσίασε τη

μεγαλύτερη αύξηση κατά 2,7%. Το 2016, με εξαίρεση τον δείκτη διαρκών καταναλωτικών αγαθών ο οποίος μειώθηκε κατά 2,1%, οι υπόλοιποι δείκτες αυξήθηκαν. Τη μεγαλύτερη αύξηση την παρουσίασε ο δείκτης ενδιάμεσων αγαθών (η οποία ήταν και η μεγαλύτερη αύξηση που έχει παρατηρηθεί στον δείκτη αυτόν από το 2001) και ακολουθεί ο δείκτης κεφαλαιουχικών αγαθών με αύξηση 2,7% (επίσης η μεγαλύτερη αύξηση που έχει παρατηρηθεί στον δείκτη αυτόν από το 2001).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.2.3

Ποσοστιαίες μεταβολές των επιμέρους ετήσιων δεικτών βιομηχανικής παραγωγής

Το πρώτο εξάμηνο του 2017 φαίνεται να είναι ιδιαίτερα θετικό για όλους τους δείκτες με εξαίρεση τον δείκτη μη διαρκών καταναλωτικών αγαθών, για τον οποίο καταγράφεται μέση μηνιαία μείωση 2,1%. Για τους υπόλοιπους δείκτες η μέση μηνιαία μεταβολή είναι 11,7% για τον δείκτη ενέργειας, 6,4% για τον δείκτη ενδιάμεσων αγαθών, 8,1% για τον δείκτη κεφαλαιουχικών αγαθών και 4,6% για τον δείκτη διαρκών καταναλωτικών αγαθών.

4.2.2. Δείκτες κύκλου εργασιών

Σημαντικές πληροφορίες για την πορεία της οικονομίας μάς δίνει και ο γενικός δείκτης κύκλου εργασιών στη βιομηχανία⁴, ο οποίος μετράει τη δραστηριότητα της βιομηχανίας στην αγορά σε όρους αξίας, καθώς επίσης και οι δείκτες κύκλου εργασιών στη βιομηχανία εξωτερικής αγοράς και εγχώριας αγοράς. Το Διάγραμμα 4.2.4 παρουσιάζει τους τρεις προαναφερθέντες δείκτες, ενώ το Διάγραμμα 4.2.5 παρουσιάζει τις ετήσιες μεταβολές τους. Παρατηρούμε ότι το έτος κατά το οποίο έγινε εμφανής η οικονομική κρίση στους δείκτες κύκλου εργασιών είναι το 2009 (ενώ στους δείκτες βιομηχανικής παραγωγής και μεταποίησης οι δείκτες αρχίζουν να μειώνονται από το 2008). Το 2009 και οι τρεις δείκτες κύκλου εργασιών παρουσίασαν σημαντική πτώση, η οποία ξεπέρασε το 22%. Ο δείκτης εγχώριας αγοράς συνέχισε

να μειώνεται μέχρι και το 2016. Επίσης, για πρώτη φορά ο δείκτης πέφτει κάτω από τις 80 μονάδες το 2015 και παραμένει κάτω από τις 80 μονάδες το 2016. Μετά τη σημαντική πτώση που παρουσίασε το 2009, ο δείκτης εξωτερικής αγοράς καταγράφει σημαντικές αυξήσεις τα επόμενα τρία έτη (2010-2012). Τα τελευταία τέσσερα έτη (2013-2016) ο δείκτης παρουσιάζει μείωση. Το 2015 καταγράφεται η δεύτερη μεγαλύτερη μείωση κατά τη διάρκεια του υπό εξέταση χρονικού διαστήματος, 11,1% και το 2016 η τρίτη μεγαλύτερη μείωση, 7,4%. Παρόμοια πορεία ακολουθεί και ο συνολικός δείκτης κύκλου εργασιών, ο οποίος αυξάνεται κατά την τριετία 2010-2012 και μειώνεται τα επόμενα τέσσερα έτη 2013-2016. Ιδιαίτερα το 2015 παρουσιάζει τη δεύτερη μεγαλύτερη μείωση κατά 10,1% και το 2016 την τέταρτη μεγαλύτερη μείωση, 5% (η τρίτη μεγαλύτερη μείωση ήταν το 2013 κατά 5,9%).

Προκειμένου να παρουσιαστεί η πορεία των δεικτών σε μεγαλύτερη λεπτομέρεια το Διάγραμμα 4.2.6 παρουσιάζει τις μηνιαίες μεταβολές τους ως προς τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους για το διάστημα από τον Ιανουάριο του 2005 μέχρι τον Ιούνιο του 2017. Από τον Νοέμβριο του 2014 μέχρι και τον Ιούλιο του 2016 ο γενικός δείκτης κύκλου εργασιών παρουσιάζει συνεχή μείωση. Ο δείκτης εγχώριας αγοράς μειώνεται συνεχώς από τον Νοέμβριο του 2014 μέχρι και τον Ιούλιο του 2016 (μοναδική εξαί-

4. Ο γενικός δείκτης κύκλου εργασιών περιλαμβάνει τους κλάδους: ορυχεία και μεταποίηση.

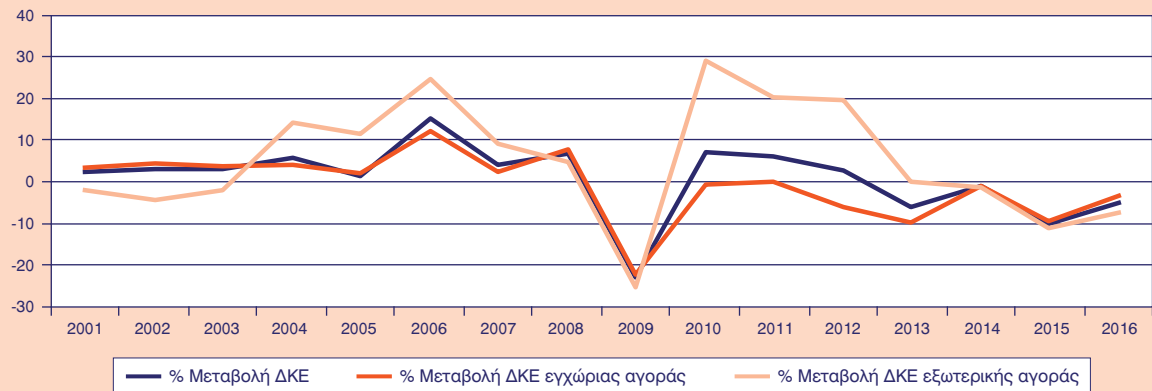
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.2.4

Δείκτες κύκλου εργασιών

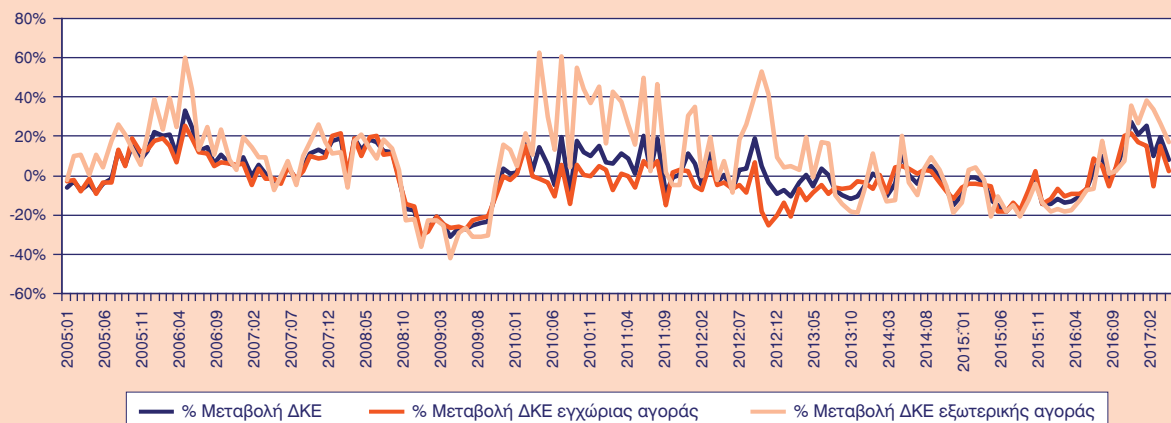
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.2.5

Ποσοστιαίες μεταβολές των ετήσιων δεικτών κύκλου εργασιών στη βιομηχανία

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.2.6

Μηνιαίες μεταβολές των δεικτών κύκλου εργασιών στη βιομηχανία ως προς τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους

ρηση ο Δεκέμβριος του 2015). Ο δείκτης εξωτερικής αγοράς μειώνεται συνεχώς από τον Μάιο του 2015 μέχρι και τον Αύγουστο του 2016. Το πρώτο εξάμηνο του 2017 φαίνεται να είναι θετικό και για τους τρεις δείκτες. Ο γενικός δείκτης αυξάνεται συνεχώς και η μέση μηνιαία αύξηση είναι 18,5%. Ο δείκτης εγχώριας αγοράς αυξάνεται συνεχώς με εξαίρεση τον Μάρτιο του 2017 και η μέση μηνιαία αύξηση είναι 10,9%. Τέλος, ο δείκτης εξωτερικής αγοράς επίσης αυξάνεται συνεχώς και η μέση μηνιαία αύξηση είναι 29,5%.

4.2.3. Συμπεράσματα

Για δεύτερη συνεχόμενη χρονιά μετά το 2008, οπότε και έγιναν ορατές οι επιπτώσεις την οικονομικής κρίσης, ο δείκτης βιομηχανικής παραγωγής καταγράφει αύξηση, της τάξης του 2,4%, το 2016. Ο δείκτης μεταποίησης επίσης παρουσιάζει αύξηση το 2016 για τρίτη συνεχόμενη χρονιά. Τα στοιχεία για το πρώτο εξάμηνο του 2017 είναι επίσης ενθαρρυντικά, καθώς ο γενικός δείκτης βιομηχανικής παραγωγής παρουσιάζει συνεχείς αυξήσεις και ο δείκτης μεταποίησης παρουσιάζει επίσης συνεχείς αυξήσεις, με εξαίρεση τον Απρίλιο οπότε και καταγράφεται οριακή μείωση της τάξης του 0,37%. Επιπροσθέτως, αυξημένοι παρουσιάζονται, το 2016 σε σχέση με το 2015, οι δεί-

κτες και των τεσσάρων από τις πέντε βασικές ομάδες αγαθών (ενέργεια, ενδιάμεσα, κεφαλαιουχικά και μη διαρκή καταναλωτικά αγαθά). Εξαίρεση αποτελεί η κατηγορία των διαρκών καταναλωτικών αγαθών. Ενθαρρυντικά είναι τα στοιχεία για το πρώτο εξάμηνο του 2017, καθώς η μέση μηνιαία μεταβολή για το διάστημα αυτό είναι θετική για τους δείκτες της ενέργειας, των ενδιάμεσων αγαθών, των κεφαλαιουχικών αγαθών και των διαρκών καταναλωτικών αγαθών.

Από την άλλη πλευρά, οι δείκτες του κύκλου εργασιών στη βιομηχανία εξακολουθούν να μειώνονται το 2016, αλλά η μείωση είναι μικρότερη σε σχέση με το 2015. Τα στοιχεία για το πρώτο εξάμηνο του 2017 είναι θετικά, καθώς και οι τρεις δείκτες καταγράφουν συνεχείς αυξήσεις (με εξαίρεση τον δείκτη κύκλου εργασιών εγχώριας αγοράς ο οποίος μειώθηκε τον Απρίλιο του 2017 σε σχέση με τον Απρίλιο του 2016). Οι μέσες μηνιαίες μεταβολές των τριών δεικτών για το πρώτο εξάμηνο του 2017 είναι θετικές και σημαντικά μεγαλύτερες από τις αντίστοιχες του δεύτερου εξαμήνου του 2016, ενώ οι αντίστοιχες μεταβολές του πρώτου εξαμήνου του 2016 ήταν αρνητικές. Ενδεχομένως, οι αυξήσεις αυτές στους μηνιαίους δείκτες κύκλου εργασιών να αποτελούν μία πρώτη ένδειξη ότι, μετά από τέσσερα χρόνια συνεχών μειώσεων, το 2017 θα δούμε τους δείκτες κύκλου εργασιών να αυξάνονται.

Προσδιοριστικοί παράγοντες της επιτυχίας στις σπουδές στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση: Μια πρώτη ματιά από ένα Τμήμα Οικονομικών Επιστημών

Δάφνη Νικολίτσα *

1. Εισαγωγή

Τα θέματα που άπτονται της εκπαίδευσης εγείρουν πάντα έντονο ενδιαφέρον στην κοινή γνώμη. Ενδεικτικά, από τη συγκριτική συχνότητα αναζήτησης επιμέρους όρων στο διαδίκτυο φαίνεται ότι οι αναζητήσεις με τον όρο εκπαίδευση ξεπερνούν κατά πολύ εκείνες για τον όρο “συντάξεις” ή “εγκληματικότητα”. Και παρότι οι πολίτες φαίνονται διαχρονικά όλο και περισσότερο δυσαρεστημένοι με την παροχή εκπαίδευσης στη χώρα μας, όπως προκύπτει από στοιχεία της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας (ESS Rounds 1-5) που δείχνει ότι στο διάστημα 2002 με 2010 αυξήθηκε το ποσοστό των πολιτών που αξιολογούν ότι το εκπαιδευτικό σύστημα είναι κακό, δεν καταγράφεται ούτε δομημένη και τεκμηριωμένη συζήτηση για το θέμα ούτε και συνεπής και μακρόπνοη πολιτική. Αντίθετα, σε άλλες ανεπτυγμένες χώρες (βλ. π.χ. Ην. Βασίλειο, ΗΠΑ, Καναδά, Φινλανδία) η συζήτηση περιλαμβάνει ανταλλαγή απόψεων με επιχειρήματα τα οποία στηρίζονται, μεταξύ άλλων, σε αποτελέσματα επιστημονικών ερευνών που εξετάζουν τις επιμέρους πτυχές του εκπαιδευτικού συστήματος.

Ένα από τα θέματα που απασχολούν την κοινή γνώμη (εκπαιδευτικούς, φοιτητές, γονείς) αφορά τη μετάβαση από το Λύκειο στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση. Ενώ μέχρι πριν λίγα χρόνια το μέλημα των φοιτητών και των γονέων τους ήταν η εξασφάλιση μιας θέσης στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, τώρα το ενδιαφέρον έχει μεταφερθεί στη διάρκεια ολοκλήρωσης των σπουδών

και στην εύρεση θέσης εργασίας μετά την αποφοίτηση από την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση. Η ανησυχία αυτή ενδεχομένως να αποτελεί μια συνέπεια της μεγάλης ανόδου του αριθμού των εισακτέων στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση χωρίς στρατηγικό σχεδιασμό, ο οποίος να περιλαμβάνει την αναμόρφωση της Δευτεροβάθμιας και Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης και τη σύνδεσή τους με την αγορά εργασίας (βλ. μεταξύ άλλων IOBE, 2017 και OECD, 2011).

Τίθεται, επομένως, εύλογα το ερώτημα των προσδιοριστικών παραγόντων της επιτυχίας στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση. Το παρόν άρθρο εστιάζει, και συνιστά μια αρχική ανάλυση, στο αν οι προτιμήσεις και οι επιδόσεις των μαθητών στο Λύκειο προοιωνίζονται τις επιδόσεις τους στο Πανεπιστήμιο. Στην επόμενη ενότητα (Ενότητα 2) εξετάζουμε αν οι προτιμήσεις των φοιτητών για τα ακαδημαϊκά Τμήματα στα οποία τελικά φοιτούν συσχετίζονται με την ταχύτητα ολοκλήρωσης των σπουδών. Στη Ενότητα 3 επικεντρωνόμαστε σε ένα μόνο Τμήμα Ανώτατου Εκπαιδευτικού Ιδρύματος (ΑΕΙ) για το οποίο έχουμε περισσότερα στοιχεία για τις σχολικές και ακαδημαϊκές επιδόσεις των φοιτητών.

2. Αριθμός εισακτέων, βαθμοί εισαγωγής και διάρκεια ολοκλήρωσης των σπουδών: η συνολική εικόνα

2.1. Αριθμός εισακτέων και βαθμοί εισαγωγής

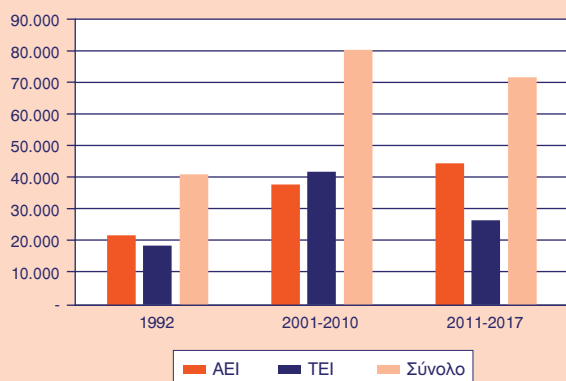
Στο διάστημα 1992-2017 ο καθορισμένος από το Υπουργείο Παιδείας αριθμός εισακτέων στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση (Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα, ΑΕΙ και Τεχνολογικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα, ΤΕΙ) περίπου διπλασιάστηκε (βλ. Διάγραμμα 1)¹. Η μεταβολή αυτή προήλθε τόσο από την αύξηση του αριθμού των εισακτέων σε ήδη υπάρχοντα, στις αρχές της δεκαετίας του 1990, Τμήματα, Σχολές και Ιδρύματα όσο και τη δημιουργία νέων. Στο μεγαλύτερο διάστημα των 25 αυτών ετών η εισαγωγή των φοιτητών στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση βασιζόταν στις συγκριτικές επιδόσεις των μαθητών και στις προτιμήσεις αυτών. Μόνο στο διά-

* Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Κρήτης.

1. Ο αριθμός των εισακτέων κάθε χρόνο προσδιορίζεται από το Υπουργείο Παιδείας μετά από πρόταση των επιμέρους Τμημάτων. Οι προτάσεις των επιμέρους Τμημάτων είναι για χαμηλότερο αριθμό εισακτέων από αυτόν που τελικά αποφασίζει το Υπουργείο.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1

Αριθμός εισακτέων στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, 1992-2017

Πηγές: Υπουργείο Παιδείας, Δια Βίου μάθησης και Θρησκευμάτων (για το διάστημα 2001-2010) και αποφάσεις Υπουργείου Παιδείας επιμέρους ετών (για τα λοιπά έτη).

στημα 2006 (εισαγωγή για το ακαδημαϊκό έτος 2006-07) έως και 2009 (εισαγωγή για το ακαδημαϊκό έτος 2009-10) εφαρμόστηκε ένα ελάχιστο κριτήριο για τις επιδόσεις των φοιτητών προκειμένου να γίνουν δεκτοί στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση². Η αύξηση των προσφερόμενων θέσεων στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, σε συνδυασμό με την έλλειψη βαθμολογικού κριτηρίου, φαίνεται ότι είχαν μεγαλύτερη επίπτωση από την οποιαδήποτε αύξηση της ζήτησης για Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, καθώς ο ελάχιστος βαθμός για την εισαγωγή στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα υποχώρησε σημαντικά στο πρώτο ήμισυ της δεκαετίας του 2000.

Η εισαγωγή στα AEI, όμως, είναι μόνο αναγκαία συνθήκη για την απόκτηση του πτυχίου, το οποίο προσδοκούν όσοι αποφασίζουν να ακολουθήσουν την επιλογή της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης μετά την αποφοίτηση από το Λύκειο. Ο αριθμός των φοιτητών που ολοκληρώνουν τις σπουδές τους, τόσο στο προβλεπόμενο διάστημα των τεσσάρων ετών φοίτησης όσο και σε πολύ εκτενέστερο χρονικό διάστημα, είναι πολύ χαμηλός (βλ. IOBE, 2017 και OECD, 2011).

Η καθυστέρηση στην ολοκλήρωση των σπουδών αποδίδεται σε διάφορες αιτίες, μεταξύ άλλων, στην ανάγκη των φοιτητών να εργάζονται προκειμένου να αντεπεξέλθουν οικονομικά οι ίδιοι και οι οικογένειές τους, παράγοντας που έγινε εντονότερος στη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, στην απογοήτευση

εκ μέρους των φοιτητών που μπορεί να αποδοθεί, μεταξύ άλλων, σε έλλειψη ενδιαφέροντος, σε αδυναμία των φοιτητών να αντεπεξέλθουν στις απαιτήσεις των σπουδών, στην αποτυχία των ακαδημαϊκών Τμημάτων να δημιουργήσουν ελκυστικό περιβάλλον και στις περιορισμένες προοπτικές επαγγελματικής αποκατάστασης (βλ. IOBE, 2017· OECD, 2011 και Καραμεσίνη, 2008).

2.2. Αναντιστοιχία μεταξύ προτιμήσεων των μαθητών και των Τμημάτων στα οποία τελικά εισάγονται

Η διεθνής βιβλιογραφία επισημαίνει ότι ανάμεσα στους βασικούς προσδιοριστικούς παράγοντες της επιλογής του πεδίου σπουδών εκ μέρους των υποψήφιων φοιτητών συγκαταλέγονται οι βαθμοί τους στα επιμέρους μαθήματα, οι εκτιμήσεις των ίδιων για τις ικανότητές τους να αντεπεξέλθουν στο πρόγραμμα σπουδών και για το εργασιακό περιβάλλον στο οποίο οδηγεί το πρόγραμμα σπουδών, τα αναμενόμενα εισοδήματα και η αποδοχή του αντικειμένου από τους γονείς και τον κοινωνικό περίγυρο (βλ. μεταξύ άλλων Kugler, Tinsley και Ukhaneva, 2017· Kirkeboen, Leuven και Mogstad, 2016· Wiswall και Zafar, 2015· Zafar, 2013 και Beffy, Fougère και Maurel, 2012).

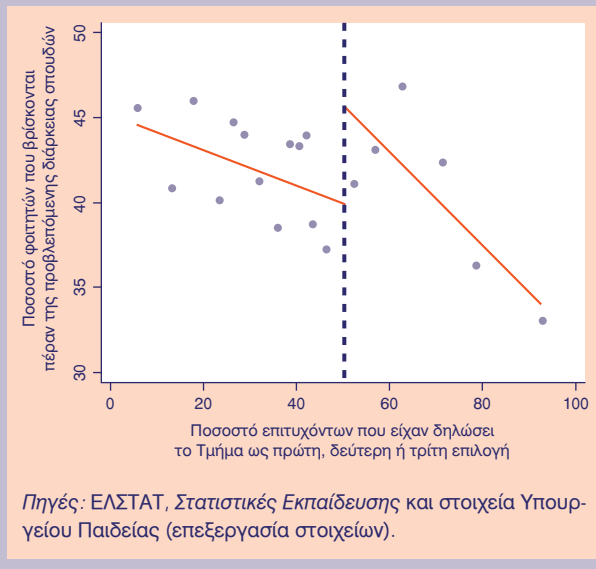
Στο ελληνικό σύστημα πρόσβασης στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, οι επιτυχόντες στο σύστημα των Πανελλαδικών Εξετάσεων εισάγονται σε ένα συγκεκριμένο Τμήμα (όχι σε Σχολή) το αντικείμενο του οποίου είναι πολλές φορές πολύ στενά προσδιορισμένο (π.χ. Πληροφορική με εφαρμογή στη Βιοϊατρική, Αξιοποίηση Φυσικών Πόρων και Γεωργικής Μηχανικής, Επιστημών της Προσχολικής Αγωγής και Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού κ.λπ.). Το Τμήμα εισαγωγής προκύπτει ως συνάρτηση της βαθμολογίας του υποψήφιου φοιτητή, της ζήτησης που υπάρχει για τα Τμήματα που έχει δηλώσει και των προτιμήσεών του. Ο υποψήφιος φοιτητής έχει δικαίωμα να δηλώσει πολύ μεγάλο αριθμό Τμημάτων, τα οποία μάλιστα μπορούν να ανήκουν σε τελείως διαφορετικά επιστημονικά πεδία (π.χ. μαθητές που ακολούθησαν την Τεχνολογική Κατεύθυνση έχουν τη δυνατότητα να δηλώσουν Τμήματα Παιδαγωγικών Σχολών καθώς και Τμήματα Οικονομικών Επιστημών)³. Στη βιβλιογραφία εκφράζεται προβληματισμός (βλ. μεταξύ άλλων Blakemore, 2014) για το αν οι μαθητές της Β' και της Γ' Λυκείου, στην ηλικία των 16 και 17 ετών, είναι

2. Βλ. Νόμο 3404/2005 για την εισαγωγή της σχετικής ρύθμισης (Άρθρο 13, Παράγραφος 1) και Νόμο 3848/2010 για την κατάργηση της ρύθμισης (Άρθρο 35, Παράγραφος 1).

3. Το άρθρο δεν αντανάκλα αλλαγές στο σύστημα πρόσβασης στην Ανώτατη Εκπαίδευση που αποφασίστηκαν μέσα στο 2017.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2

Ποσοστό φοιτητών που δηλώνουν το Τμήμα μέχρι και τρίτη επιλογή και ποσοστό φοιτητών που βρίσκονται πέραν της προβλεπόμενης διάρκειας σπουδών

σε θέση να γνωρίζουν ποια κατεύθυνση σπουδών τους ταιριάζει. Όμως το να αφήνεις στους φοιτητές ανοικτές πολλαπλές επιλογές για τις Σχολές και τα Τμήματα στα οποία μπορούν τελικά να εισαχθούν δεν επιλύει το πρόβλημα της σωστής αντιστοίχισης μεταξύ επιθυμιών και κλίσεων υποψήφιων φοιτητών από τη μια, και των γνώσεων, δεξιοτήτων και ειδικοτήτων που χρειάζεται και παρέχει κάθε Σχολή από την άλλη. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα, και μάλιστα αφού τα περισσότερα προγράμματα σπουδών δεν επιτρέπουν τον συνδυασμό επιστημονικών πεδίων, ενώ και τα ίδια τα Ιδρύματα Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης δεν δίνουν τη δυνατότητα αλλαγής επιστημονικού πεδίου μετά την επιτυχία του φοιτητή.

Χρησιμοποιώντας στοιχεία για το ποσοστό των φοιτητών σε κάθε Τμήμα οι οποίοι έχουν υπερβεί το κανονικό εξάμηνο σπουδών, καθώς και για τις προτιμήσεις των επιτυχόντων φοιτητών ανά Τμήμα, διερευνούμε την υπόθεση της αρνητικής συσχέτισης ανάμεσα στο ποσοστό των φοιτητών που έχει δηλώσει ένα Τμήμα ανάμεσα στις πρώτες προτιμήσεις του και στο ποσοστό των φοιτητών που έχει υπερβεί το κανονικό εξάμηνο σπουδών. Η αιτιολόγηση είναι ότι όσοι πέτυχαν σε Τμήμα το οποίο ήταν στις πρώτες προτιμήσεις τους έχουν περισσότερη διάθεση, κίνητρα και δεξιότητες που ταιριάζουν στο Τμήμα αυτό προκειμένου να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους με μεγαλύτερη ταχύτητα. Το Διάγραμμα 2 συνοψίζει τα δεδομένα και δείχνει ότι, όσο υψηλότερο είναι το ποσοστό των φοιτητών που είχαν δηλώσει το Τμήμα στο οποίο φοιτούν

ως πρώτη, δεύτερη ή τρίτη επιλογή, τόσο πιο χαμηλό το ποσοστό των φοιτητών που έχουν υπερβεί την κανονική διάρκεια σπουδών στο Τμήμα. Η αρνητική αυτή σχέση φαίνεται να είναι εντονότερη όταν το ποσοστό των φοιτητών που προτιμούν το Τμήμα (ως πρώτη, δεύτερη ή τρίτη επιλογή) υπερβαίνει το 50%.

Στην επόμενη ενότητα χρησιμοποιούμε στοιχεία από ένα συγκεκριμένο Τμήμα ΑΕΙ για να εξετάσουμε, μεταξύ άλλων, και τη συσχέτιση μεταξύ μαθητικών και ακαδημαϊκών επιδόσεων.

3. Συσχέτιση μεταξύ σχολικών και ακαδημαϊκών επιδόσεων

3.1. Εισαγωγή

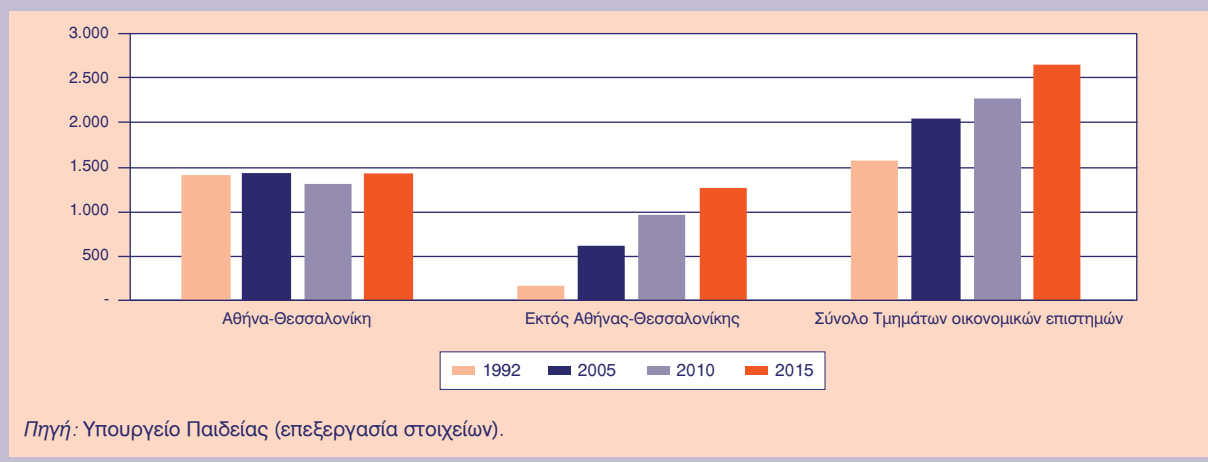
Η ύπαρξη συσχέτισης μεταξύ σχολικών και ακαδημαϊκών επιδόσεων είναι εν πολλοίς αναμενόμενη, αφού οι δεξιότητες των ατόμων προσδιορίζουν και τις δύο. Όμως οι δεξιότητες δεν είναι ο μόνος προσδιοριστικός παράγοντας των επιδόσεων. Οι γνώσεις, η σωστή αντιστοίχιση ανάμεσα στις γνώσεις και δεξιότητες που έχουν οι μαθητές από τη μια, και αυτές που απαιτεί το ακαδημαϊκό Τμήμα από την άλλη, οι προτιμήσεις των μαθητών, η ποιότητα των σπουδών στο ακαδημαϊκό Τμήμα προσδιορίζουν, μεταξύ άλλων, τις ακαδημαϊκές επιδόσεις. Η απόδοση σε κάθε έναν από αυτούς τους παράγοντες της αναλογούσας βαρύτητας δεν είναι απλή, κατ' αρχήν επειδή ορισμένοι από τους παράγοντες δεν μπορούν εύκολα να παρατηρηθούν ή να αποτιμηθούν (π.χ. δεξιότητες), ενώ επιπλέον οι παράγοντες αυτοί αλληλοεπηρεάζονται (π.χ. ένας μαθητής με δεξιότητες μπορεί να χρησιμοποιήσει τις γνώσεις με πιο αποτελεσματικό τρόπο από ό,τι ένας μαθητής χωρίς δεξιότητες). Γνωρίζοντας αυτούς τους περιορισμούς προχωράμε στη συνέχεια για να δούμε τις συσχετίσεις μεταξύ μαθητικών και φοιτητικών επιδόσεων σε ένα Τμήμα Οικονομικών Επιστημών ΑΕΙ.

3.2. Οι σπουδές οικονομικών επιστημών

Ένα επιστημονικό πεδίο στο οποίο ο αριθμός των εισακτέων καθώς και ο αριθμός των Τμημάτων έχει αυξηθεί σημαντικά διαχρονικά είναι εκείνο των Οικονομικών Επιστημών (βλ. και Παγουλάτος και Μπουρίκος, 2006). Το Διάγραμμα 3 δείχνει αναλυτικά στοιχεία για τον αριθμό των εισακτέων σε επιμέρους έτη στο διάστημα 1992-2015 στα Τμήματα (αμιγώς) Οικονομικών Επιστημών των επιμέρους ΑΕΙ. Η άνοδος στον αριθμό των φοιτητών μεταξύ 1992 και 2005 αντανακλά και την ίδρυση νέων Τμημάτων, ενώ από το 2005 και μετά ο αριθμός των Τμημάτων είναι σταθερός. Από το Διάγραμμα 3 προκύπτει μια αύξηση περίπου 30% μεταξύ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3

Αριθμός εισακτέων φοιτητών σε Τμήματα Οικονομικών Επιστημών

2005 και 2015 στον συνολικό αριθμό των εισακτέων στα Τμήματα αυτά. Όμως, η άνοδος έχει προέλθει αποκλειστικά από τα Τμήματα που βρίσκονται σε ΑΕΙ εκτός Αθήνας και Θεσσαλονίκης, στα οποία ο αριθμός των φοιτητών υπερδιπλασιάστηκε.

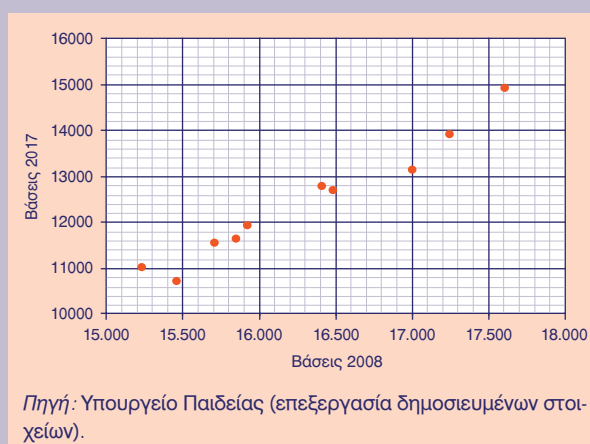
Αυτά συνέβησαν σε μια χρονική περίοδο στην οποία το πρόγραμμα σπουδών στις Οικονομικές Επιστήμες έχει αλλάξει δραστικά, με βασικό χαρακτηριστικό της μεταβολής τη μεγαλύτερη έμφαση στα Μαθηματικά, και χωρίς να έχουν γίνει αλλαγές στην ίδια έκταση στην προετοιμασία των υποψήφιων φοιτητών τόσο όσον αφορά τις γνώσεις που απαιτούνται, όσο και την παρεχόμενη πληροφόρηση για το αναμενόμενο περιεχόμενο των σπουδών.

Οι βάσεις για την εισαγωγή σε κάθε Τμήμα μεταξύ 2008 και 2017 έχουν υποχωρήσει σημαντικά όπως φαίνεται από το Διάγραμμα 4, το οποίο αποτυπώνει στον οριζόντιο άξονα τις βάσεις σε κάθε Τμήμα για το 2008 και στο κάθετο άξονα τις βάσεις το 2017. Επιπλέον, σημειώνεται ότι τα ποσοστά των φοιτητών που αποφοιτούν με «Άριστα» από τα Τμήματα αυτά (βλ. Διάγραμμα 5) είναι πολύ χαμηλό. Για το σύνολο των Τμημάτων το ποσοστό αυτό, για το ακαδημαϊκό έτος 2013-14, το τελευταίο έτος για το οποίο υπάρχουν στοιχεία, είναι μόλις 1,4%.

Τα στοιχεία που χρησιμοποιούνται στο υπόλοιπο της ενότητας αναφέρονται στο σύνολο των εισακτέων μετά από Πανελλήνιες Εξετάσεις σε ένα Τμήμα Οικονομικών Επιστημών ΑΕΙ για τρία συνεχόμενα ακαδημαϊκά έτη, ξεκινώντας από το έτος 2004-05 (δηλ. συμμετοχή στις Πανελλήνιες Εξετάσεις τον Ιούνιο του 2004). Οι εισακτέοι με Πανελλήνιες Εξετάσεις αποτελούν το μεγαλύτερο ποσοστό των εισακτέων σε κάθε

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4

Βάσεις εισαγωγής στα επιμέρους Τμήματα Οικονομικών Επιστημών, 2008 και 2017

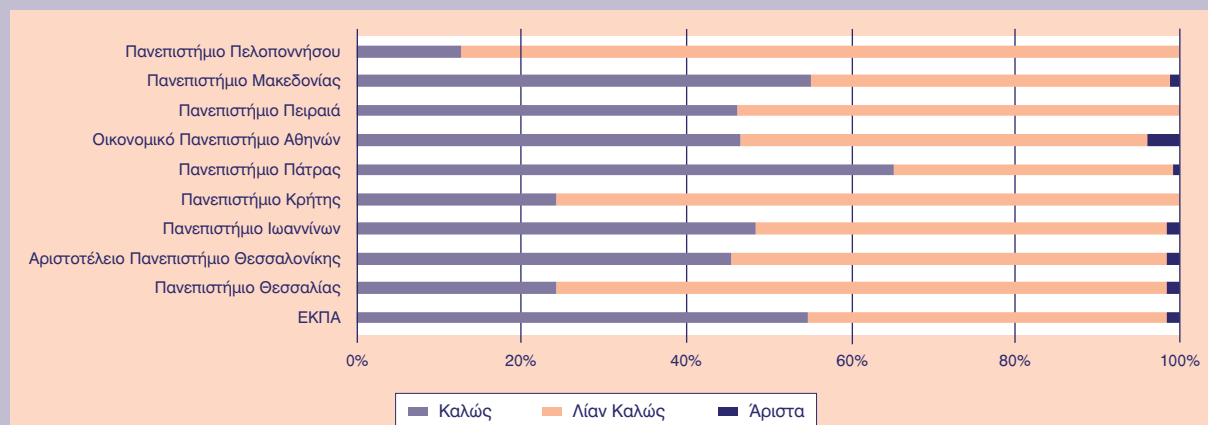
Τμήμα. Οι υποψήφιοι φοιτητές για τα Τμήματα Οικονομικών Επιστημών μπορούσαν να ακολουθήσουν μια από τρεις κατευθύνσεις: Τεχνολογική, Θετική ή Θεωρητική, με την προϋπόθεση ότι εξετάζονταν πανελλαδικά και στο μάθημα Αρχές Οικονομικής Θεωρίας. Οι διαθέσιμες πληροφορίες σχετικά με τις επιλογές και τις επιδόσεις στο Λύκειο των εισακτέων συνοψίζονται στον Πίνακα 1.

Οι περισσότεροι εισαχθέντες προέρχονταν από την Τεχνολογική Κατεύθυνση (βλ. Πίνακα 1) και στο διάστημα που εξετάζουμε εδώ, 2004 έως 2006, για την πρόσβαση των φοιτητών μετράνε οι βαθμοί στη Νεοελληνική Γλώσσα, την Ιστορία, τα Μαθηματικά και Στοιχεία Στατιστικής⁴, τα Μαθηματικά Κατεύθυνσης, τη Φυσική, τις Αρχές Οργάνωσης και Διοί-

4. Η Φυσική και η Βιολογία εξετάζονταν πανελλαδικά μόνο μέχρι και το 2005.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5

Ποσοστό αποφοίτων ανάλογα με τον βαθμό του πτυχίου, ακαδημαϊκό έτος 2013-14

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Στατιστικές Εκπαίδευσης (επεξεργασία στοιχείων).

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 Επιδόσεις και επιλογές στο Λύκειο των εισακτέων στο εξεταζόμενο Τμήμα Οικονομικών Επιστημών στο διάστημα 2004-2006

	2004	2005	2006
<i>Τρόπος εισαγωγής</i>			
Πανελλήνιες	82,7	80,9	83,5
Άλλοι τρόποι	17,3	19,1	16,5
<i>Κατεύθυνση την οποία είχαν ακολουθήσει οι επιτυχόντες</i>			
Τεχνολογική Κατεύθυνση (κύκλος Πληροφορικής και Οικονομικών)	78,3	77,1	87,8
Θετική	14,5	13,7	7,4
Θεωρητική	7,2	9,2	4,7
<i>Σχολικές επιδόσεις</i>			
Βαθμός ενδεικτικού Β' Λυκείου	16,00	15,98	16,17
Βαθμός απολυτηρίου Γ' Λυκείου	17,026	16,89	16,57
Αριθμός μορίων εισαγωγής	16.005,60	15.714,19	15.783,87
% όσων δήλωσαν το Τμήμα ως πρώτη επιλογή	23,6	14,9	16,5
% όσων δήλωσαν το Τμήμα από δεύτερη έως πέμπτη επιλογή	23,70	23,57	25,46
% όσων δήλωσαν μη Οικονομικό Τμήμα ως πρώτη επιλογή	35,6	47,2	67,7

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων του εξεταζόμενου Τμήματος.

κτησης Επιχειρήσεων και Υπηρεσιών, την Ανάπτυξη Εφαρμογών σε Προγραμματιστικό Περιβάλλον και τις Αρχές Οικονομικής Θεωρίας.

Τρία σημαντικά στοιχεία διαφαίνονται από Πίνακα 1: πρώτον, το πολύ χαμηλό ποσοστό των φοιτητών που είχαν δηλώσει το Τμήμα ως πρώτη επιλογή, δεύτερον, το πολύ υψηλό ποσοστό όσων δήλωσαν μη Οικονομι-

κό Τμήμα ως πρώτη επιλογή και, τρίτον, οι σχετικά μέτριες μέσες επιδόσεις των μαθητών όπως κρίνονται είτε από τον βαθμό απολυτηρίου Γ' Λυκείου είτε από τον αριθμό των μορίων εισαγωγής.

Ο Πίνακας 2 παρουσιάζει αναλυτικά τη βαθμολογία στα επιμέρους μαθήματα, τα οποία προσμετρούνται για τη διαμόρφωση του συνολικού αριθμού των

ΠΙΝΑΚΑΣ 2 Βαθμοί στα μαθήματα Γενικής Παιδείας και Κατεύθυνσης

	2004		2005		2006	
A. Σύνολο εισακτέων						
	<i>Προφορικός</i>	<i>Γραπτός</i>	<i>Προφορικός</i>	<i>Γραπτός</i>	<i>Προφορικός</i>	<i>Γραπτός</i>
<i>Μαθήματα Γενικής Παιδείας</i>						
Νοελληνική Γλώσσα	15,1	13,2	15,3	13,2	14,8	13,0
Ιστορία	16,2	14,4	15,7	14,0		
Μαθήματα & Στοιχεία Στατιστικής					19,0	17,8
<i>Μαθήματα Κατεύθυνσης</i>						
Μαθηματικά	14,1	12,1	13,6	11,4	13,1	11,1
Φυσική	14,1	12,2	12,8	10,6	13,6	11,7
Αρχές Οργάνωσης & Διοίκησης Επιχειρήσεων & Υπηρεσιών	16,2	14,4	16,9	14,9	17,5	16,2
Ανάπτυξη Εφαρμογών σε Προγραμματιστικό Περιβάλλον	17,3	16,8	16,7	14,8	16,9	15,3
<i>Μαθήματα Επιλογής</i>						
Αρχές Οικονομικής Θεωρίας	18,0	16,8	18,6	16,9	19,0	17,9
B. Στο υψηλότερο δεκατημόριο των μορίων εισαγωγής						
	<i>Προφορικός</i>	<i>Γραπτός</i>	<i>Προφορικός</i>	<i>Γραπτός</i>	<i>Προφορικός</i>	<i>Γραπτός</i>
<i>Μαθήματα Γενικής Παιδείας</i>						
Νοελληνική Γλώσσα	16,8	14,5	15,6	14,0	14,7	12,7
Ιστορία	17,6	16,1	16,3	14,6		
Μαθήματα & Στοιχεία Στατιστικής					19,6	18,9
<i>Μαθήματα Κατεύθυνσης</i>						
Μαθηματικά	17,7	15,9	13,7	11,7	15,6	13,7
Φυσική	18,5	17,1	14,4	12,6	16,0	14,2
Αρχές Οργάνωσης & Διοίκησης Επιχειρήσεων & Υπηρεσιών	18,6	17,1	17,2	15,4	18,8	17,7
Ανάπτυξη Εφαρμογών σε Προγραμματιστικό Περιβάλλον	19,0	18,2	18,6	17,4	18,7	17,7
<i>Μαθήματα Επιλογής</i>						
Αρχές Οικονομικής Θεωρίας	19,9	19,7	19,6	19,0	19,6	19,0
Γ. Στο χαμηλότερο δεκατημόριο των μορίων εισαγωγής						
	<i>Προφορικός</i>	<i>Γραπτός</i>	<i>Προφορικός</i>	<i>Γραπτός</i>	<i>Προφορικός</i>	<i>Γραπτός</i>
<i>Μαθήματα Γενικής Παιδείας</i>						
Νοελληνική Γλώσσα	15,3	13,5	15,0	13,2	14,5	12,8
Ιστορία	15,1	13,4	15,5	13,9		
Μαθήματα & Στοιχεία Στατιστικής					18,8	17,8
<i>Μαθήματα Κατεύθυνσης</i>						
Μαθηματικά	13,6	11,6	13,3	11,4	12,5	10,5
Φυσική	12,1	10,5	12,6	10,7	11,9	10,0
Αρχές Οργάνωσης & Διοίκησης Επιχειρήσεων & Υπηρεσιών	15,2	13,3	17,8	16,2	18,0	16,4
Ανάπτυξη Εφαρμογών σε Προγραμματιστικό Περιβάλλον	16,8	14,8	15,9	14,3	15,8	14,2
<i>Μαθήματα Επιλογής</i>						
Αρχές Οικονομικής Θεωρίας	17,5	16,5	17,7	16,6	18,7	17,5

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων του εξεταζόμενου Τμήματος.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3 Κατανομή της διάρκειας σπουδών: % φοιτητών του Τμήματος ανάλογα με τον χρόνο που μεσολάβησε μέχρι να αποφοιτήσουν

4 έτη	17,58
5 έτη	34,34
>5 και έως 6 έτη	17,86
>6 και έως 10 έτη	18,13
Άνω των 10 ετών ¹	12,09

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων του εξεταζόμενου Τμήματος.

Σημείωση: 1. Στο διάστημα άνω των 10 ετών περιλαμβάνονται και άτομα τα οποία εισήχθησαν στο Τμήμα στο διάστημα 2004-2006 αλλά δεν είχαν μέχρι το 2016 ολοκληρώσει τις σπουδές τους.

μορίων εισαγωγής⁵. Η βαθμολογία παρουσιάζεται τόσο για το σύνολο του δείγματος, όσο και ξεχωριστά για τους φοιτητές με το υψηλότερο 10% των μορίων εισαγωγής (υψηλότερο δεκατημόριο των μορίων εισαγωγής) και για τους φοιτητές με το χαμηλότερο 10% των μορίων εισαγωγής (χαμηλότερο δεκατημόριο των μορίων εισαγωγής). Ο μέγιστος βαθμός στα μαθήματα του σχολείου είναι 20.

Τα στοιχεία του πίνακα δείχνουν τα μαθήματα στα οποία οι μαθητές δυσκολεύονται περισσότερο: τη Νεοελληνική Γλώσσα από τα Μαθήματα Γενικής Παιδείας και τα Μαθηματικά και τη Φυσική από τα Μαθήματα Κατεύθυνσης. Οι βαθμοί στα προφορικά είναι μεγαλύτεροι από τους βαθμούς στα γραπτά και διαφέρουν συνήθως όσο η μέγιστη επιτρεπόμενη απόκλιση των δύο μονάδων. Οι βαθμοί στα Μαθηματικά Κατεύθυνσης είναι ιδιαίτερα χαμηλοί για τους περισσότερους επιτυχόντες φοιτητές, δηλ. ακόμη και για φοιτητές που βρίσκονται ανάμεσα στους φοιτητές με το υψηλότερο 10% των μορίων εισαγωγής.

Ο Πίνακας 3 δείχνει την κατανομή των φοιτητών που εισήχθησαν στο Τμήμα με Πανελλήνιες Εξετάσεις στο διάστημα 2004 έως 2006 ανάλογα με τον χρόνο διάρκειας των σπουδών. Η μέση διάρκεια σπουδών για όσους έχουν ολοκληρώσει τις σπουδές τους είναι 11,1 εξάμηνα δηλ. λίγο πάνω από 5 έτη και ο διάμεσος χρόνος ολοκλήρωσης των σπουδών είναι 10 εξάμηνα δηλ. ακριβώς 5 έτη. Ο ελάχιστος χρόνος

ολοκλήρωσης των σπουδών είναι 8 εξάμηνα (4 έτη) και ο μέγιστος χρόνος ολοκλήρωσης των σπουδών 23 εξάμηνα (δηλ. λίγο πάνω από 11 έτη).

3.3. Ακαδημαϊκές επιδόσεις

Οι βαθμοί των φοιτητών τόσο στα επιμέρους μαθήματα όσο και ο βαθμός του πτυχίου μπορούν να θεωρηθούν ως το αποτέλεσμα/προϊόν μιας παραγωγικής διαδικασίας η οποία σχηματικά μπορεί να αποτυπωθεί ως εξής:

$$Y = \varphi(x, z) \quad (1)$$

όπου το Y είναι ο βαθμός σε ένα μάθημα ή στο πτυχίο, x είναι ένα διάνυσμα εισροών στην παραγωγική διαδικασία και z είναι τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του φοιτητή. Στις εισροές συγκαταλέγονται η προσπάθεια και οι κλίσεις των φοιτητών, οι γνώσεις που έχουν αποκτήσει, ενώ στα δημογραφικά χαρακτηριστικά περιλαμβάνονται παράγοντες όπως η ηλικία και το φύλο.

Δυστυχώς στοιχεία για την προσπάθεια των φοιτητών δεν είναι εύκολα διαθέσιμα, αν και η διεθνής βιβλιογραφία αναφέρει έρευνες που έχουν γίνει στις οποίες οι ίδιοι οι φοιτητές αναφέρουν τις ώρες μελέτης ή και την παρακολούθηση των διαλέξεων. Καθώς δεν είναι σαφές αν οι πιο "αδύναμοι" φοιτητές μελετούν για περισσότερες ώρες, είναι πιθανόν, σε περίπτωση που η ανάλυση μεταξύ ακαδημαϊκών επιδόσεων και ωρών μελέτης δεν λάβει υπόψη αυτή την ενδογένεια, να καταλήξουμε σε παράδοξα αποτελέσματα. Παλαιότερες έρευνες (βλ. π.χ. Schuman κ.ά., 1985) είχαν καταλήξει στο συμπέρασμα ότι περισσότερες ώρες μελέτης δεν οδηγούν σε καλύτερες ακαδημαϊκές επιδόσεις. Πρόσφατες έρευνες όμως φαίνεται να αναγνωρίζουν έναν θετικό ρόλο για τις ώρες μελέτης (βλ., μεταξύ άλλων, Beattie, Laliberté and Oreopoulos, 2016 και Bonersønning and Orstad, 2012). Η σημασία της παρακολούθησης των διαλέξεων φαίνεται, από την άλλη, να είναι γενικότερα αποδεκτή ως θετική. Στην ανάλυση στο άρθρο αυτό δεν χρησιμοποιούμε στοιχεία για τις ώρες μελέτης ή την παρακολούθηση των διαλέξεων, καθώς δεν είναι διαθέσιμα.

Όσον αφορά τις κλίσεις των φοιτητών, αυτές δεν είναι άμεσα παρατηρήσιμες ή μετρήσιμες. Στη βιβλιογραφία οι κλίσεις προσεγγίζονται συνήθως με τη βαθμολογία σε διαγωνισμούς ή μαθήματα και το ίδιο θα κάνουμε και εμείς. Θέλουμε να εξετάσουμε αν, πέρα από το γενικό επίπεδο δεξιοτήτων των φοιτητών, το

5. Το 2004 και το 2005 ο αριθμός των μαθημάτων Γενικής Παιδείας που συνυπολογίζεται είναι πέντε. Περιλαμβάνονται ακόμη η Ιστορία, η Φυσική και η Βιολογία.

οποίο προσεγγίζουμε με τον βαθμό του απολυτηρίου, οι βαθμοί τους σε συγκεκριμένα μαθήματα (Μαθηματικά Κατεύθυνσης και Νεοελληνική Γλώσσα) μπορούν να προβλέψουν τόσο τους βαθμούς τους σε βασικά υποχρεωτικά μαθήματα οικονομικών σπουδών όσο και τον βαθμό πτυχίου.

Η βιβλιογραφία, τόσο από την πλευρά της Παιδαγωγικής όσο και από την πλευρά της Ψυχολογίας και των Οικονομικών (βλ. μεταξύ άλλων, Almlund, Duckworth, Heckman and Kautz, 2011), τονίζουν τη σημασία των κινήτρων για τις ακαδημαϊκές επιδόσεις. Ελλείπει άλλων στοιχείων για τα κίνητρα των φοιτητών, τα προσεγγίζουμε με τη σειρά προτίμησης που είχαν δηλώσει το Τμήμα στο οποίο τελικά εισήχθησαν.

Επίσης, λαμβάνουμε υπόψη μας και δημογραφικούς παράγοντες (φύλο), καθώς οι περισσότερες έρευνες δείχνουν ότι υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ φύλων, με τις γυναίκες να έχουν καλύτερες επιδόσεις από τους άνδρες τόσο στο σχολείο όσο και στο πανεπιστήμιο⁶.

Τέλος, στην ανάλυση λαμβάνουμε υπόψη το ακαδημαϊκό έτος στο οποίο αναφερόμαστε προκειμένου να ελέγξουμε για αλλαγές στο πρόγραμμα σπουδών και στους διδάσκοντες.

3.4. Βαθμοί σε βασικά υποχρεωτικά μαθήματα

Εξετάζουμε τους προσδιοριστικούς παράγοντες των βαθμών των φοιτητών στα εξής τρία βασικά υποχρεωτικά μαθήματα του πρώτου έτους του προγράμματος σπουδών: Μαθηματικά Ι, Μικροοικονομική Θεωρία Ι και Μακροοικονομική Θεωρία Ι. Η ανάλυση ακολουθεί εκείνη των Dolado and Morales (2007). Οι βαθμοί που χρησιμοποιούμε στην παρούσα ανάλυση είναι οι βαθμοί των φοιτητών όταν έχουν πια περάσει το μάθημα, δηλ. δεν χρησιμοποιούμε τους βαθμούς όταν οι φοιτητές απέτυχαν να περάσουν το μάθημα⁷.

Για να έχουμε εκ προοιμίου μια εικόνα για την κατανομή των βαθμών στα επιμέρους μαθήματα, παρουσιάζουμε στον Πίνακα 4 την κατανομή των φοιτητών ανάλογα με τους βαθμούς τους σε κάθε μάθημα με βάση ορισμένα χαρακτηριστικά τους: φύλο, κατεύ-

θυνση που ακολούθησαν στο Λύκειο, βαθμό απολυτηρίου και βαθμούς στα Μαθηματικά Κατεύθυνσης (μόνο για όσους ακολούθησαν την Τεχνολογική Κατεύθυνση) και στα Νέα Ελληνικά. Ο Πίνακας 4 παρουσιάζει το ποσοστό των φοιτητών στην κάθε κατηγορία π.χ. άτομα που ακολούθησαν την Τεχνολογική Κατεύθυνση οι οποίοι βαθμολογήθηκαν με Καλώς, Λίαν Καλώς ή Άριστα σε κάθε μάθημα. Τα ποσοστά κάθε γραμμής (ανά μάθημα) αθροίζουν στο 100. Στις γραμμές που αντιστοιχούν στους βαθμούς απολυτηρίου ή των μαθημάτων παρουσιάζονται μέσοι όροι π.χ. φοιτητές που βαθμολογήθηκαν με άριστα (8,5 και πάνω) στα Μαθηματικά Ι είχαν πάρει 12,7 στα 20 στα Μαθηματικά Κατεύθυνσης της Γ' Λυκείου. Από τον Πίνακα 4 προκύπτουν οι εξής παρατηρήσεις:

- (α) Το ποσοστό των φοιτητών που βαθμολογούνται με Άριστα είναι ιδιαίτερα χαμηλό. Το συντριπτικά μεγαλύτερο ποσοστό των φοιτητών βαθμολογείται με Καλώς.
- (β) Σε όλα τα μαθήματα οι φοιτήτριες παίρνουν καλύτερους βαθμούς από τους φοιτητές.
- (γ) Οι φοιτητές που είχαν ακολουθήσει τη Θετική Κατεύθυνση, οι οποίοι είναι ποσοστό γύρω στο 10% όπως φαίνεται από τον Πίνακα 1, έχουν μεγαλύτερη πιθανότητα από τους φοιτητές των άλλων Κατευθύνσεων να πάρουν υψηλό βαθμό στα Οικονομικά μαθήματα (Μακρο και Μικροοικονομική).
- (δ) Ο βαθμός απολυτηρίου και ο βαθμός στα Μαθηματικά Κατεύθυνσης φαίνεται να συσχετίζονται θετικά με τη βαθμολογία στα πανεπιστημιακά μαθήματα.
- (ε) Ο βαθμός στη Νεοελληνική γλώσσα δεν διαφέρει σημαντικά μεταξύ των φοιτητών.

Ένας εναλλακτικός τρόπος να αποτυπωθούν οι διαφορές μεταξύ των επιμέρους ομάδων είναι να δούμε μέσα σε κάθε ομάδα το ποσοστό των φοιτητών που βαθμολογήθηκαν με Καλώς, Λίαν Καλώς ή Άριστα. Συγκρίνοντας τα ποσοστά αυτά με τη σύνθεση του δείγματος⁸ που εξετάζουμε, μπορούμε να καταγράψουμε τις όποιες διαφορές υπάρχουν. Πιο συγκεκριμένα, στο δείγμα οι φοιτήτριες αποτελούν το 59%, ενώ το ποσοστό των γυναικών ανάμεσα σε όσα άτομα βαθ-

6. Άλλες μελέτες χρησιμοποιούν περισσότερα δημογραφικά χαρακτηριστικά όπως π.χ. ηλικία, υπηκοότητα, γεωγραφικό τόπο καταγωγής. Στην περίπτωση που εξετάζουμε εδώ, όμως, τα δύο πρώτα χαρακτηριστικά δεν έχουν σημαντική διαφοροποίηση στον πληθυσμό που εξετάζουμε, ενώ το τρίτο χαρακτηριστικό, το οποίο λαμβάνει αρκετά διαφορετικές τιμές, θα αποτελέσει αντικείμενο μελλοντικής διερεύνησης.

7. Η χρήση βαθμών μόνο όταν οι φοιτητές έχουν πια περάσει το μάθημα δημιουργεί μεθοδολογικά προβλήματα, καθώς τα δεδομένα είναι "αποκομμένα" (truncated) στο πέντε. Το πρόβλημα αυτό θα αποτελέσει θέμα μελλοντικής διερεύνησης.

8. Τα στοιχεία που εξετάζουμε αποτελούν δείγμα του συνολικού πληθυσμού των φοιτητών του Τμήματος (δηλ. του πληθυσμού των φοιτητών που έχουν φοιτήσει στο Τμήμα στο διάστημα όλων των ετών λειτουργίας του). Ωστόσο, στο συγκεκριμένο χρονικό διάστημα που εξετάζουμε εδώ αποτελούν το σύνολο του πληθυσμού που εισήχθησαν με Πανελλήνιες Εξετάσεις.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4 Κατανομή των φοιτητών, των σχολικών επιδόσεων τους και των προτιμήσεων τους ανά βαθμό, σε τρία υποχρεωτικά μαθήματα

	Μαθηματικά I			Μακροοικονομική θεωρία I			Μικροοικονομική θεωρία I		
	Καλώς	Λίαν Καλώς	Άριστα	Καλώς	Λίαν Καλώς	Άριστα	Καλώς	Λίαν Καλώς	Άριστα
	Φύλο								
Φοιτητές	51,72	36,21	12,07	56,90	32,76	10,34	65,22	31,30	3,48
Φοιτήτριες	46,39	37,95	15,66	49,40	34,34	16,26	64,46	25,90	9,64
	Κατεύθυνση στο Λύκειο								
Τεχνολογικής Κατεύθυνσης	46,48	38,68	14,84	56,59	30,23	13,18	67,76	26,94	5,31
Θεωρητικής Κατεύθυνσης	52,63	36,84	10,53	35,00	55,00	10,00	42,11	52,63	5,26
Θετικής Κατεύθυνσης	60,00	26,67	13,33	37,93	48,28	13,79	50,00	28,57	21,43
	Μέσοι βαθμοί στο Λύκειο								
Απολυτήριο Μαθηματικά Κατεύθυνσης	16,80	17,00	17,10	16,80	16,90	17,40	16,80	16,90	17,60
Νεοελληνική Γλώσσα	11,70	12,10	12,70	11,60	12,50	12,70	11,70	12,50	13,70
	Σειρά στην οποία οι φοιτητές επέλεξαν το Τμήμα								
Πρώτες τρεις επιλογές	52,29	28,44	19,27	61,11	26,85	12,04	61,11	30,56	8,33
Τέταρτη μέχρι και όγδοη	60,67	23,60	15,73	60,44	27,47	12,09	65,12	30,23	4,65
Χαμηλότερα από όγδοη	63,73	28,43	7,84	59,22	25,25	15,53	68,82	24,73	6,45

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων του εξεταζόμενου Τμήματος.

μολογήθηκαν με άριστα είναι πολύ υψηλότερο από το ποσοστό αυτό. Επίσης, φαίνεται ότι, σε όλα τα μαθήματα, ανάμεσα σε εκείνους που πήραν άριστα το ποσοστό εκείνων που είχαν δηλώσει το Τμήμα ως μια από τις πρώτες τρεις επιλογές είναι πολύ υψηλότερο από το ποσοστό εκείνων που δήλωσαν το Τμήμα σε αυτή τη σειρά στο δείγμα συνολικά, το οποίο είναι 36%.

Εξειδικεύοντας τη συνάρτηση (1) ως εξής

$$Y_i = \alpha + \sum_{j=1}^k \beta_j x_{ji} + \sum_{h=1}^m \gamma_h z_{hi} + e_i \quad (2)$$

όπου Y είναι ο βαθμός του φοιτητή i σε ένα από τα τρία μαθήματα που εξετάζουμε, x_j οι k μεταβλητές

που προσεγγίζουν τις δεξιότητες και τις προτιμήσεις των φοιτητών και z_h οι m δημογραφικές μεταβλητές, εκτιμούμε τους συντελεστές με τη μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων. Οι εκτιμήσεις παρουσιάζονται στον Πίνακα 5.

Προκειμένου να κάνουμε συγκρίσεις μεταξύ των επιπτώσεων των επιμέρους μεταβλητών στους βαθμούς των υποχρεωτικών μαθημάτων, χρησιμοποιούμε στις εκτιμήσεις που παρουσιάζονται στον Πίνακα 5 τις τυποποιημένες μεταβλητές των αντίστοιχων βαθμών⁹. Η κάθε στήλη στον Πίνακα 5 αντιστοιχεί στη βαθμολογία σε ένα διαφορετικό μάθημα. Οι παλινδρομήσεις περιλαμβάνουν και μεταβλητές για το έτος σπουδών στο οποίο ο φοιτητής πέρασε επιτυχώς το μάθημα,

9. Η μετατροπή αυτή συνεπάγεται ότι οι βαθμοί έχουν μέσο μηδέν και διακύμανση μονάδα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5 Εκτιμήσεις της εξίσωσης (2) με τη μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων

	(1)	(2)	(3)
	Μαθηματικά I	Μακροοικονομική I	Μικροοικονομική I
Βαθμός απολυτηρίου	0,175* (0,073)	0,226** (0,071)	0,117 (0,071)
Μαθηματικά Κατεύθυνσης	0,054* (0,023)	0,049~ (0,025)	0,035 (0,025)
Νεοελληνική Γλώσσα	-0,052~ (0,030)	-0,009 (0,031)	0,010 (0,028)
Σειρά προτίμησης του Τμήματος	-0,019* (0,010)	0,007 (0,011)	-0,012 (0,010)
Αριθμός παρατηρήσεων	248	248	247
R ²	0,169	0,099	0,082

Σημειώσεις:

1. Τυπικά σφάλματα εντός παρενθέσεων.

2. Οι εκθέτες επί των συντελεστών δηλώνουν στατιστική σημαντικότητα με τον εξής τρόπο: *** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$, ~ $p < 0,10$.

μεταβλητή για το φύλο καθώς και μια σταθερά, που δεν εμφανίζονται όμως στον πίνακα. Σημειώνεται ότι η μεταβλητή για το φύλο δεν είναι στατιστικά σημαντική στα δύο από τα τρία μαθήματα. Από τον Πίνακα 5 φαίνεται ότι η ερμηνευτική ικανότητα των παλινδρομήσεων είναι χαμηλή, κάτι ωστόσο που καταγράφεται και σε άλλες μελέτες με τέτοιου τύπου διαστρωματικά δεδομένα (βλ. π.χ. Oreopoulos and Petronijevic, 2016). Όμως, φαίνεται από τα αποτελέσματα ότι φοιτητές που έχουν καλύτερο βαθμό στο απολυτήριο λυκείου έχουν υψηλότερους βαθμούς σε δύο από τα τρία υποχρεωτικά μαθήματα. Πιο συγκεκριμένα, μια επιπλέον μονάδα στο απολυτήριο λυκείου συνδέεται με 0,25 μονάδες υψηλότερο βαθμό στα Μαθηματικά I και 0,3 μονάδες υψηλότερο βαθμό στη Μακροοικονομική I. Επιπλέον, παρά το γεγονός ότι ο βαθμός στα Μαθηματικά Κατεύθυνσης έχει ληφθεί υπόψη στον υπολογισμό του βαθμού του απολυτηρίου, μια παραπάνω μονάδα στα Μαθηματικά Κατεύθυνσης συνδέεται με υψηλότερο βαθμό στα Μαθηματικά I και στη Μακροοικονομική I κατά περίπου 0,1 μονάδες. Ο υψηλός βαθμός στη Νεοελληνική Γλώσσα φαίνεται να συνδέεται αρνητικά με τις επιδόσεις στα Μαθηματικά I. Τέλος, όσο χαμηλότερα στις προτιμήσεις των φοιτητών βρίσκεται το Τμήμα, τόσο χειρότερος είναι ο βαθμός τους στα Μαθηματικά I.

Καθώς η κατανομή των βαθμών είναι ασύμμετρη αριστερά (συγκέντρωση των βαθμολογιών γύρω από το

5) προχωράμε και σε εκτιμήσεις με βάση ένα διατεταγμένο υπόδειγμα logit (Πίνακας 6) και με βάση την τεχνική της ισομερούς παλινδρόμησης (quantile regression) (Πίνακας 7) που επιτρέπει να εξετάσουμε τις συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών σε όλο το εύρος της κατανομής των βαθμών.

Στον Πίνακα 6 παρουσιάζονται στην πρώτη στήλη για κάθε μάθημα οι επιδράσεις στην πιθανότητα ο βαθμός του φοιτητή να είναι «Καλώς» δηλ. μεταξύ 5 και 6,5 από μια μεταβολή στις ερμηνευτικές μεταβλητές. Στη δεύτερη στήλη για κάθε μάθημα παρουσιάζονται οι επιδράσεις στην πιθανότητα ο βαθμός του φοιτητή να είναι «Άριστα» δηλ. μεταξύ 8,5 και 10,0 από μια μεταβολή στις ερμηνευτικές μεταβλητές. Τα πρόσημα των συντελεστών συνάδουν με τα αναμενόμενα: υψηλότεροι βαθμοί στο απολυτήριο λυκείου και στα Μαθηματικά Κατεύθυνσης αυξάνουν την πιθανότητα για βαθμό Άριστα, ενώ όσο πιο χαμηλά το Τμήμα στις προτιμήσεις των φοιτητών τόσο μικρότερη η πιθανότητα για Άριστα.

Τέλος, ο Πίνακας 7 παρουσιάζει συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών σε όλο το εύρος της κατανομής των βαθμών. Με τη μέθοδο αυτή και πάλι εκτιμούμε την πιθανότητα να βρίσκεται κανείς στο κάθε εκατοστημόριο σε σύγκριση με το προηγούμενο, αλλά αξιοποιούμε τη συνέχεια της μεταβλητής. Η επιλογή των εκατοστημορίων για κάθε μάθημα έχει γίνει με τρόπο ώστε να

ΠΙΝΑΚΑΣ 6 Εκτιμήσεις με βάση διατεταγμένο υπόδειγμα logit (οριακές επιδράσεις)

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
	Μαθηματικά I	Μαθηματικά I	Μακροοικονομική I	Μακροοικονομική I	Μικροοικονομική I	Μικροοικονομική I
Βαθμός απολυτηρίου	Καλώς -0,063~ (0,034)	Άριστα 0,034~ (0,018)	Καλώς -0,0911** (0,032)	Άριστα 0,047* (0,019)	Καλώς -0,031 (0,033)	Άριστα 0,0085 (0,0096)
Μαθηματικά Κατεύθυνσης	-0,019~ (0,011)	0,011~ (0,006)	-0,026** (0,012)	0,013* (0,0067)	-0,014 (0,012)	0,0039 (0,0033)
Νεοελληνική Γλώσσα	0,024 (0,014)	-0,013 (0,0077)	-0,00132 (0,016)	0,00068 (0,008)	0,0032 (0,013)	-0,00088 (0,0035)
Σειρά επιλογής του Τμήματος	0,013** (0,0050)	-0,0073** (0,0029)	-0,002 (0,0053)	0,00083 (0,0027)	0,0059 (0,005)	-0,0016 (0,0014)

Αριθμός παρατηρήσεων

Ψευδο-R²

Σημειώσεις:

1. Η εξαρτημένη μεταβλητή λαμβάνει τρεις τιμές που αντιστοιχούν στη βαθμολογία: καλώς, λίαν καλώς και άριστα.
2. Οι συντελεστές που παρουσιάζονται εδώ μετρούν τις επιδράσεις της μεταβολής στις ερμηνευτικές μεταβλητές επί της πιθανότητας ο βαθμός να είναι Καλώς (πρώτη στήλη σε κάθε μάθημα) ή Άριστα (δεύτερη στήλη σε κάθε μάθημα).
3. Τυπικά σφάλματα εντός παρενθέσεων.
4. Οι εκθέτες επί των συντελεστών δηλώνουν στατιστική σημαντικότητα με τον εξής τρόπο: *** p<0,001, ** p<0,01, * p<0,05, ~ p<0,10.

ΠΙΝΑΚΑΣ 7 Εκτιμήσεις της (1) με βάση τη μέθοδο της ισομερούς παλινδρόμησης

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
	Μαθηματικά I	Μαθηματικά I	Μαθηματικά I	Μακροοικονομική I	Μακροοικονομική I	Μακροοικονομική I
Εκατοστημότητα	35%	50%	75%	40%	50%	75%
	<i>Επιδόσεις στο Λύκειο</i>					
Βαθμός απολυτηρίου	0,224* (0,102)	0,151 (0,111)	0,135 (0,084)	0,265** (0,101)	0,279* (0,108)	0,195 (0,148)
Μαθηματικά Κατεύθυνσης	0,038 (0,036)	0,048 (0,039)	0,097** (0,030)	0,045 (0,036)	0,097* (0,038)	0,102~ (0,052)
Νεοελληνική Γλώσσα	-0,026 (0,046)	-0,027 (0,050)	-0,063~ (0,038)	0,024 (0,046)	0,017 (0,049)	-0,042 (0,067)
	<i>Σεβρά επιλογής του Τμήματος από τους φοιτητές (Πρώτη ως τρίτη επιλογή ομάδα αναφοράς)</i>					
Τέταρτη μέχρι και όγδοη επιλογή	-0,098 (0,232)	0,031 (0,253)	-0,092 (0,190)	0,346 (0,230)	0,414~ (0,245)	0,099 (0,337)
Χαμηλότερα από όγδοη επιλογή	-0,188 (0,228)	-0,218 (0,249)	-0,502** (0,187)	0,203 (0,226)	0,242 (0,241)	0,196 (0,331)
Αριθμός παρατηρήσεων	248	248	248	248	248	248

Σημειώσεις:

1. Τυπικά σφάλματα εντός παρενθέσεων.

2. Οι εκθέτες επί των συντελεστών δηλώνουν στατιστική σημαντικότητα με τον εξής τρόπο: *** p<0,001, ** p<0,01, * p<0,05, ~ p<0,10.

αντιστοιχεί σε παρόμοιους βαθμούς σε κάθε μάθημα. Έτσι π.χ. στα Μαθηματικά I το 35% των φοιτητών βρίσκεται χαμηλότερα από 5,5, ενώ στη Μακροοικονομική I το 40% των φοιτητών έχει βαθμολογηθεί με βαθμό 5,5 ή χειρότερα. Τα αποτελέσματα για τη Μικροοικονομική I δεν παρουσιάζονται, καθώς δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικοί συντελεστές. Από τα αποτελέσματα αυτά φαίνεται ότι οι επιδόσεις στο σχολείο διαφοροποιούν τις επιδόσεις εκείνων των φοιτητών που βρίσκονται στο δεξιό άκρο της κατανομής, δηλ. έχουν υψηλότερους βαθμούς.

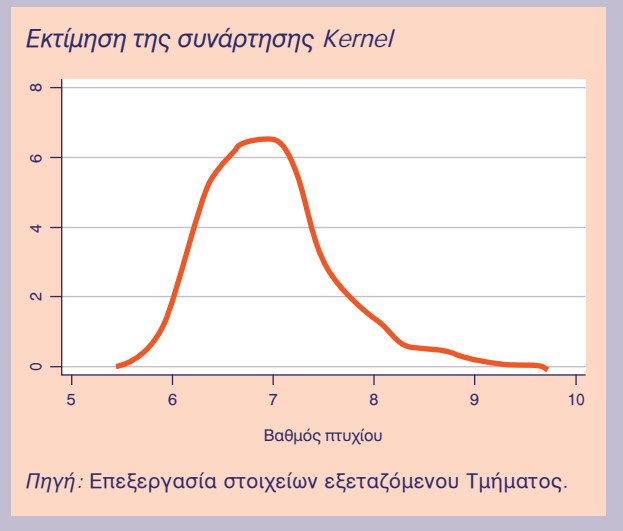
3.5. Βαθμός πτυχίου

Το Διάγραμμα 6 δείχνει την κατανομή των βαθμών των πτυχίων. Η κατανομή αυτή είναι πολύ πιο κοντά στην κανονική κατανομή από ό,τι οι κατανομές των βαθμών των υποχρεωτικών μαθημάτων, καθώς ο συνολικός βαθμός του πτυχίου αποτελεί τον μέσο όρο μεγάλου αριθμού μαθημάτων (υποχρεωτικών και επιλογής). Στον Πίνακα 8 παρουσιάζουμε τις εκτιμήσεις από παλινδρόμηση του βαθμού του πτυχίου επί μεταβλητών που αποτυπώνουν τα δημογραφικά χαρακτηριστικά, που μετρούν τις επιδόσεις στο λύκειο και τη σειρά δήλωσης του Τμήματος στις προτιμήσεις του φοιτητή. Τα αποτελέσματα της εκτίμησης δείχνουν ότι ο βαθμός στο απολυτήριο και στα Μαθηματικά Κατεύθυνσης σχετίζονται με τον βαθμό του πτυχίου. Η σειρά επιλογής είναι μόνο (πολύ) οριακά στατιστικά σημαντική, ενώ η διάρκεια των σπουδών φαίνεται να σχετίζεται αρνητικά με τον βαθμό του πτυχίου.

4. Σύνοψη και συμπεράσματα

Τα παραπάνω αποτελούν μια πρώτη ματιά σε ένα θέμα το οποίο απασχολεί την εκπαιδευτική κοινότητα διεθνώς: *ποιοι παράγοντες επηρεάζουν τις επιδόσεις των φοιτητών*. Οι σχολικές επιδόσεις και οι προτιμήσεις των φοιτητών φαίνεται να επιδρούν στη διάρκεια των σπουδών και στις ακαδημαϊκές επιδόσεις. Ειδικά για την προετοιμασία των φοιτητών Οικονομικών Επιστημών φαίνεται ότι τα Μαθηματικά Κατεύθυνσης έχουν κάποιο θετικό ρόλο. Ωστόσο, σημαντικό μέρος της όποιας διαφοροποίησης στους βαθμούς στο πανεπιστήμιο παραμένει ανεξηγήτο με βάση αυτούς τους παράγοντες. Ο ρόλος της προσπάθειας που καταβάλλουν οι ίδιοι οι φοιτητές καθώς και η αντιστοίχιση ανάμεσα στην προετοιμασία στο λύκειο για το συγκεκριμένο Τμήμα υποδοχής θα πρέπει να διερευνηθούν. Τέλος, σημειώνουμε ότι η ασύμμετρη κατανομή των βαθμών των φοιτητών προκαλεί προβληματισμό, καθώς δεν είναι σαφές αν οι φοιτητές αυτοί κατέχουν πραγματικά το αντικείμενο το οποίο σπουδάζουν ή όχι.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6
Κατανομή βαθμού πτυχίου

ΠΙΝΑΚΑΣ 8 Εκτιμήσεις της εξίσωσης (2) για τον βαθμό του πτυχίου με τη μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων

Επιδόσεις στο Λύκειο	
Βαθμός απολυτηρίου	0,165*** (0,036)
Μαθηματικά Κατεύθυνσης	0,028* (0,014)
Νεοελληνική Γλώσσα	-0,020 (0,016)
Σειρά επιλογής του Τμήματος από τους φοιτητές (πρώτη ως τρίτη επιλογή ομάδα αναφοράς)	
Τέταρτη μέχρι και όγδοη επιλογή	0,011 (0,079)
Χαμηλότερα από όγδοη επιλογή	-0,102 (0,070)
Διάρκεια σπουδών	
Αριθμός εξαμήνων για ολοκλήρωση των σπουδών	-0,106*** (0,013)
Σταθερά	5,198*** -0,667
Αριθμός παρατηρήσεων	248
R ²	0,418

Βιβλιογραφικές αναφορές

1. Ελληνική βιβλιογραφία

ΙΟΒΕ (2017), *Τριτοβάθμια εκπαίδευση στην Ελλάδα Επιπτώσεις της κρίσης και προκλήσεις*. Αθήνα: ΙΟΒΕ.

Καραμεσίνη, Μ. (2008), *Η απορρόφηση των πτυχιούχων στην αγορά εργασίας*. Αθήνα: Διόνικος.

Παγουλάτος, Γ. και Δ. Μπουρίκος (2006), «Σπουδές Οικονομίας και Διοίκησης Επιχειρήσεων» στη μελέτη του ΕΛΙΑΜΕΠ (επιμ. Δ. Α. Σωτηρόπουλος): *Έρευνα του ΕΛΙΑΜΕΠ για την Πανεπιστημιακή Εκπαίδευση στην Ελλάδα*. Αθήνα: ΕΛΙΑΜΕΠ. (<http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2008/07/chapter12.pdf>)

2. Ξένη βιβλιογραφία

Almlund, M., A. Duckworth, J. Heckman and T. Kautz (2011), "Personality Psychology and Economics". Στο *Handbook of the Economics of Education*, Vol.4, 1-181, Επιμ. Machin, S., E.A. Hanushek and K. Woessmann. Amsterdam: Elsevier.

Beattie, G., J-W.P. Laliberté and P. Oreopoulos (2016), "Thrivers and divers: using non-academic measures to predict college success and failure", *NBER Working Paper* 22629.

Beffy, M., D. Fougère and A. Maurel (2012), "Choosing the field of study in postsecondary education: do expected earnings matter?", *Review of Economics and Statistics*, 94:1, 334-347.

Blakemore, S.-J. (2014), Keynote speech at the Science Community Representing Education (SCORE) annual conference.

Bonesrønning, H. and L. Opstad (2012), "How much is students' college performance affected by quantity of study?", *International Review of Economics Education*, 11:2, 46-62.

Dolado, J.J. and E. Morales (2007), "Which factors determine academic performance of undergraduate students in econom-

ics? Some Spanish evidence", *FEDEA Documento De Trabajo* 2007-23.

European Commission (2014), "European area of skills and qualifications", *Special Eurobarometer Survey* 417 (http://ec.europa.eu/comfrontoffice/publicopinion/archives/ebs/ebs_417_en.pdf).

ESS Rounds 1-5: European Social Survey Data (2002-2010). NSD - Norwegian Centre for Research Data, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC.

Kirkeboen, L., E. Leuven and M. Mogstad (2016), "Field of study, earnings and self-selection", *Quarterly Journal of Economics*, 131:3, 1057-1111.

Kugler, A.D., C.H. Tinsley and O. Ukhaneva (2017), "Choice of majors: are women really different from men?", *IZA Discussion Paper* No. 10947.

OECD (2011), *Education policy advice for Greece, Strong Performers and Successful Reformers in Education*, OECD Publishing. (<http://dx.doi.org/10.1787/9789264119581-en>).

Oreopoulos, P. and U. Petronijevic (2016), "Student coaching: how far can technology go?", *NBER Working Paper* No. 22630.

Schuman, H., E. Walsh, C. Olson and B. Etheridge (1985), "Effort and reward: the assumption that college grades are affected by the quantity of study", *Social Forces*, 63:4, 945-966.

Smith, J. and R. Naylor, (2001), "Determinants of degree performance in UK universities: a statistical analysis of the 1993 student cohort", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 63:1, 29-60.

Wiswall, M. and B. Zafar (2015), "Determinants of college major choice: identification using an information experiment", *Review of Economic Studies*, 82:2, 791-824.

Zafar, B. (2013), "College major choice and the gender gap", *Journal of Human Resources*, 48:3, 545-595.

Δείκτες περιφερειακών ανισοτήτων για πολιτικές περιφερειακής ανάπτυξης

Θεόδωρος Τσέκερης *

1. Εισαγωγή

Η μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων αποτελεί κεντρικό στόχο της περιφερειακής διάστασης του εθνικού σχεδίου αναπτυξιακής στρατηγικής της Ελλάδας. Το διαχρονικό πρόβλημα των ανισοτήτων μεταξύ της Αττικής και των υπόλοιπων περιφερειών έχει αντιμετωπιστεί με ανεπαρκή και αναποτελεσματικό τρόπο, οδηγώντας σε απώλειες ευκαιριών και την υποβάθμιση των συνθηκών διαβίωσης των λιγότερο ευνοημένων περιοχών. Η σταδιακή μείωση των διαπεριφερειακών ανισοτήτων μπορεί να συμβάλλει στην ανάκαμψη της οικονομίας, με την αποτελεσματικότερη αξιοποίηση των συντελεστών παραγωγής και τη μεγαλύτερη διάχυση των αναπτυξιακών επιδράσεων στον χώρο. Η δημιουργία ενός συστήματος δεικτών για την παρακολούθηση των περιφερειακών ανισοτήτων και των σχετικών επιδράσεων των αναπτυξιακών πολιτικών κρίνεται σκόπιμη, ώστε να εντοπίζονται σε τακτική βάση οι ανάγκες, οι δυνατότητες και τα συγκριτικά πλεονεκτήματα κάθε περιφέρειας, καθώς και οι παραγωγικές ευκαιρίες και προοπτικές που διανοίγονται για επενδύσεις και απασχόληση.

Οι διαπεριφερειακές ανισότητες μπορούν να εκφραστούν σε σχέση με διάφορα στατιστικά μεγέθη της διασποράς του κατά κεφαλήν ΑΕΠ, το οποίο αποτελεί ένα γενικευμένο μέγεθος της ευημερίας μιας περιφέρειας (Shankar and Shah, 2003). Οι δείκτες ανισοτήτων αναπαριστώνται πρώτα σε περιφερειακό επίπεδο, σε σχέση με την Αττική, αφού είναι η πιο ανεπτυγμένη περιφέρεια της χώρας. Συνεπώς, η σύγκριση των περιφερειών ως προς την Αττική επιτρέπει την κατάταξη της απόδοσής τους αναφορικά με την περιφέρεια που έχει τη βέλτιστη απόδοση. Σε εθνικό επίπεδο, υπολογίζονται τα μεγέθη της τυπικής απόκλισης, του μη σταθμισμένου συντελεστή διακύμανσης και του σταθμισμένου συντελεστή διακύμανσης (δείκτη Williamson). Η διαχρονική εξέλιξη των μεγεθών αυτών αποτυπώνει τη σύγκλιση σ.

Επιπροσθέτως, υπολογίζονται οι δείκτες Gini και Theil. Επιπλέον, υπολογίζεται ο συντελεστής σύγκλισης β , ο οποίος αποτυπώνει τον ρυθμό με τον οποίο οι λιγότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες συγκλίνουν με τις περισσότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες. Στη συνέχεια παρουσιάζεται ένας Σύνθετος Δείκτης Ευημερίας και Ανάπτυξης (ΣΔΕΑ) (επίσης, βλ. Πετράκος και Ψυχάρης, 2004· OECD, 2016), ο οποίος παρέχει μια συνολική εικόνα της εξέλιξης της απόδοσης των περιφερειών, αφού λαμβάνει υπόψη όχι μεμονωμένους δείκτες αλλά ένα σύνολο επιμέρους δεικτών που αφορούν κεντρικούς αναπτυξιακούς στόχους.

2. Δείκτες ανισοτήτων μεταξύ των περιφερειών

2.1. Δείκτες ανισοτήτων σε περιφερειακό επίπεδο

Η ανισότητα μιας περιφέρειας i ως προς την Αττική εκφράζεται με το απόλυτο μέγεθος του λογαρίθμου του λόγου του κατά κεφαλήν ΑΕΠ της (y_i) προς το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Αττικής (y_0):

$$D_i = \left| \log \left(\frac{y_i}{y_0} \right) \right|. \quad (1)$$

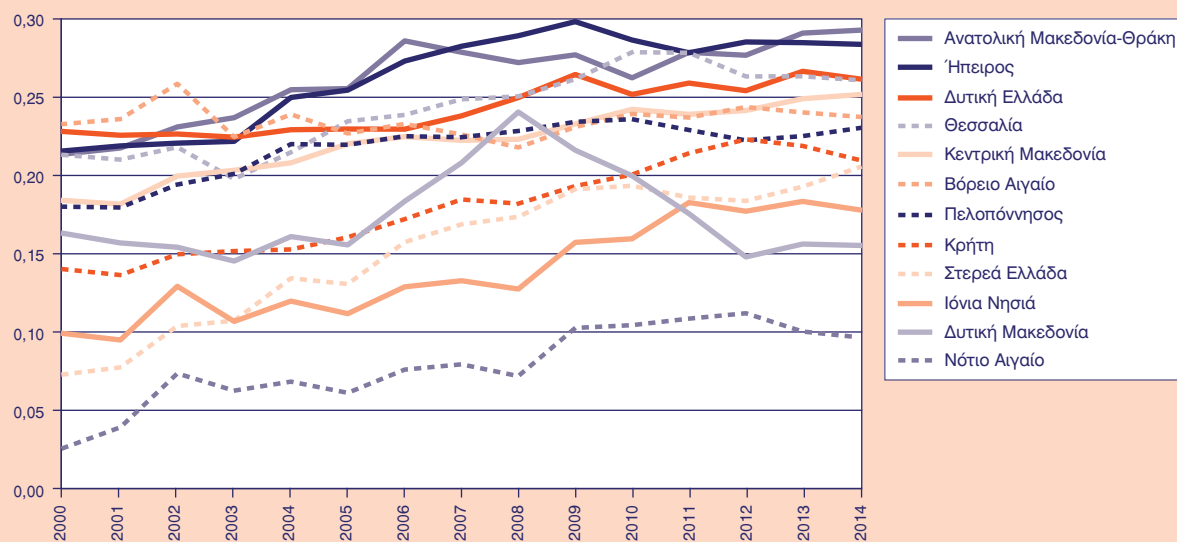
Σύμφωνα με την εξίσωση (1), σε περίπτωση που το επίπεδο του κατά κεφαλήν ΑΕΠ μιας περιφέρειας i φθάσει το αντίστοιχο της Αττικής ($y_i = y_0$), τότε η ανισότητα εκμηδενίζεται ($D_i = 0$). Αντιθέτως, το μέγεθος της ανισότητας αυξάνει όσο μεγαθύνεται η διαφορά μεταξύ y_i και y_0 .

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 1, η χώρα χαρακτηρίζεται διαχρονικά από την υστέρηση όλων των περιφερειών της σε σχέση με την Αττική. Το μέγεθος της ανισότητας ακολουθεί μια ανοδική πορεία τόσο πριν όσο και κατά τη διάρκεια της κρίσης (από το 2008), με εξαίρεση την περιφέρεια της Δυτικής Μακεδονίας, όπου το μέγεθος της ανισότητάς της σε σχέση με την Αττική μειώθηκε κατά -35% μεταξύ 2008-2014. Αυτή η σημαντική διαφοροποίηση σε σύγκριση με τις υπόλοιπες περιφέρειες μπορεί να αποδοθεί, μεταξύ άλλων παραγόντων που υπεισέρχονται στο γενικευμένο μέγεθος του ΑΕΠ, στη λειτουργία των εγκαταστάσεων της ΔΕΗ στους νομούς Κοζάνης και Φλώρινας. Κατά την ίδια περίοδο, μια μικρή μείωση (κατά -2%) του μεγέθους της ανισότητας παρουσιάζει και η Ήπειρος.

* Ερευνητής Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1

Περιφερειακές ανισότητες στην Ελλάδα, ως προς το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Αττικής, 2000-2014

Σημείωση: Οι περιφέρειες αναγράφονται κατά φθίνουσα σειρά με βάση το μέγεθος της ανισότητάς τους σε σχέση με την Αττική το έτος 2014.

2.2. Διαχρονική εξέλιξη μεγεθών περιφερειακής διασποράς (σύγκλιση σ)

Τα μεγέθη της περιφερειακής διασποράς του κατά κεφαλήν ΑΕΠ που υπολογίζονται σε εθνικό επίπεδο αναφέρονται στην τυπική απόκλιση, τον (μη σταθμισμένο) συντελεστή διακύμανσης και τον δείκτη Williamson. Πιο συγκεκριμένα, το μέγεθος της τυπικής απόκλισης σ των κατά κεφαλήν περιφερειακών ΑΕΠ υπολογίζεται ως εξής:

$$\sigma = \sqrt{\sum_i \frac{[\log(y_i) - \log(\bar{y}_u)]^2}{n}}, \quad (2)$$

όπου $\log(y_i)$ και $\log(\bar{y}_u)$ είναι οι λογάριθμοι του κατά κεφαλήν ΑΕΠ της περιφέρειας i και της (μη σταθμισμένης) μέσης τιμής των κατά κεφαλήν περιφερειακών ΑΕΠ, και n είναι ο αριθμός των περιφερειών. Η τυπική απόκλιση λαμβάνει την κατώτατη τιμή (μηδέν) όταν το κατά κεφαλήν ΑΕΠ είναι το ίδιο για όλες τις περιφέρειες (απόλυτη ισότητα) και τη μέγιστη τιμή όταν όλο το ΑΕΠ συγκεντρώνεται σε μια περιφέρεια (απόλυτη ανισότητα). Ο συντελεστής διακύμανσης είναι ο λόγος της τυπικής απόκλισης προς τη μέση τιμή:

$$CV_u = \frac{\sqrt{\sum_i \frac{[\log(y_i) - \log(\bar{y}_u)]^2}{n}}}{\bar{y}_u}. \quad (3)$$

Ο συντελεστής διακύμανσης λαμβάνει τιμές από το μηδέν (στην περίπτωση της απόλυτης ισότητας) έως $\sqrt{n-1}$ (στην περίπτωση της απόλυτης ανισότητας). Ο δείκτης Williamson είναι το μέγεθος του συντελεστή διακύμανσης σταθμισμένο ως προς το μερίδιο κάθε περιφέρειας στον εθνικό πληθυσμό, δηλαδή:

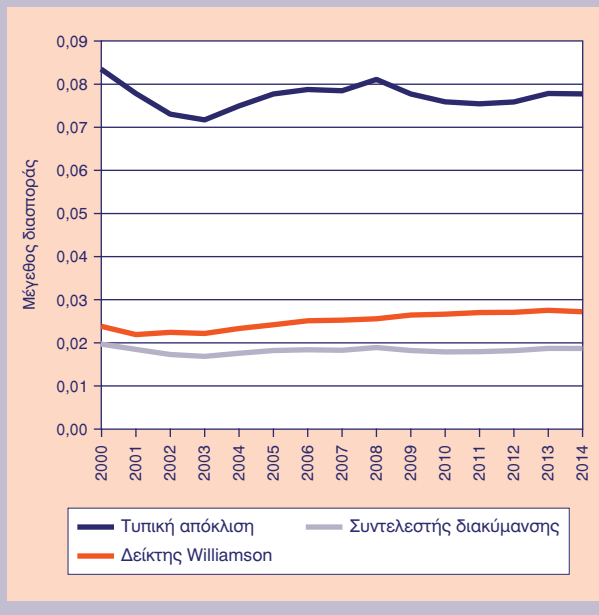
$$CV_w = \frac{\sqrt{\sum_i \frac{[\log(y_i) - \log(\bar{y})]^2 \frac{p_i}{P}}{P}}}{\bar{y}}, \quad (4)$$

όπου $\log(\bar{y})$ είναι ο λογάριθμος του εθνικού μέσου κατά κεφαλήν ΑΕΠ, p_i είναι το μέγεθος του πληθυσμού της περιφέρειας i και P είναι ο εθνικός πληθυσμός. Ο σταθμισμένος συντελεστής διακύμανσης λαμβάνει τιμές από το μηδέν (στην περίπτωση της απόλυτης ισότητας) έως $\sqrt{(P-p_i)/p_i}$, όπου i υποδηλώνει την περιφέρεια που συγκεντρώνει όλο το ΑΕΠ (στην περίπτωση της απόλυτης ανισότητας).

Το Διάγραμμα 2 δείχνει ότι η σύγκλιση σ μεταξύ των περιφερειών είτε δεν υφίσταται είτε είναι πολύ μικρή, αφού τα μεγέθη διασποράς δεν μεταβλήθηκαν σημαντικά κατά την περίοδο 2000-2014. Σύμφωνα με τα μεγέθη της τυπικής απόκλισης και του συντελεστή διακύμανσης, η διασπορά του κατά κεφαλήν ΑΕΠ μειώθηκε σε πολύ μικρό βαθμό κατά τη διάρκεια της κρίσης (2008-2014). Σύμφωνα με το μέγεθος του δείκτη Williamson, η διασπορά αυξήθηκε μεταξύ των ετών 2000-2008 και στη συνέχεια

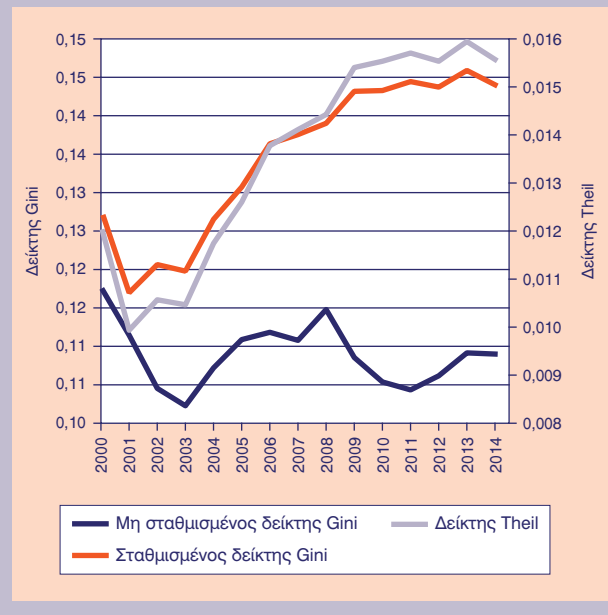
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2

Εξέλιξη των μεγεθών διασποράς του κατά κεφαλήν ΑΕΠ (σύγκλιση σ) μεταξύ των ελληνικών περιφερειών, 2000-2014

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3

Δείκτες ανισότητας Gini (μη σταθμισμένος και σταθμισμένος) και Theil, 2000-2014

–κατά τη διάρκεια της κρίσης– παρέμεινε σταθερή. Τα αποτελέσματα αυτά δείχνουν ότι η ετερογένεια των περιφερειών, ως προς τη διασπορά του επιπέδου του κατά κεφαλήν ΑΕΠ, είναι σημαντικά επίμονη στο πέρασμα του χρόνου και υπό την επίδραση της οικονομικής κρίσης, έτσι ώστε να μην επαληθεύουν την υπόθεση της διαπεριφερειακής σύγκλισης.

2.3. Δείκτες Gini και Theil

Δύο δείκτες που χρησιμοποιούνται εκτεταμένα στη διεθνή βιβλιογραφία για τη μέτρηση των διαπεριφερειακών ανισοτήτων εντός μιας χώρας είναι αυτοί του Gini και του Theil. Ο δείκτης Gini εκφράζει την κανονικοποιημένη μέση τιμή των απόλυτων διαφορών του κατά κεφαλήν ΑΕΠ μεταξύ όλων των περιφερειών, δηλαδή:

$$G_u = \frac{1}{2 \bar{y}_u} \frac{1}{n(n-1)} \sum_i \sum_j |y_i - y_j|, \quad (5)$$

όπου y_i και y_j είναι το κατά κεφαλήν ΑΕΠ των περιφερειών i και j , αντίστοιχα, n είναι ο αριθμός των περιφερειών και \bar{y}_u είναι η μη σταθμισμένη μέση τιμή των κατά κεφαλήν ΑΕΠ όλων των περιφερειών. Η απόλυτη ισότητα μεταξύ των περιφερειών εκφράζεται με τη μηδενική τιμή, ενώ η απόλυτη ανισότητα με τη μονάδα. Εναλλακτικά, ο δείκτης Gini μπορεί να εκφραστεί με τη στάθμιση των απόλυτων διαφορών των κατά

κεφαλήν περιφερειακών ΑΕΠ με τα μερίδια πληθυσμού των περιφερειών στο εθνικό σύνολο, ως εξής:

$$G_w = \frac{1}{2 \bar{y}} \sum_i \sum_j |y_i - y_j| \frac{p_i p_j}{P^2}, \quad (6)$$

όπου \bar{y} είναι ο εθνικός μέσος όρος του κατά κεφαλήν ΑΕΠ, p_i και p_j είναι το μέγεθος του πληθυσμού των περιφερειών i και j , αντίστοιχα, και P είναι ο εθνικός πληθυσμός. Η τιμή του σταθμισμένου δείκτη Gini κυμαίνεται από μηδέν (στην περίπτωση της απόλυτης ισότητας) έως $1 - (p_i/P)$, όπου i υποδηλώνει την περιφέρεια που συγκεντρώνει όλο το ΑΕΠ (στην περίπτωση της απόλυτης ανισότητας). Ο δείκτης Theil αποτελεί ένα μέγεθος εντροπίας των περιφερειακών ανισοτήτων και εκφράζεται ως εξής:

$$T = \sum_i x_i \log \left(\frac{x_i}{q_i} \right), \quad (7)$$

όπου x_i είναι το μερίδιο του ΑΕΠ της περιφέρειας i και q_i είναι το μερίδιο του πληθυσμού της περιφέρειας i στο εθνικό σύνολο. Η τιμή του δείκτη Theil κυμαίνεται από μηδέν (στην περίπτωση της απόλυτης ισότητας, όπου τα κατά κεφαλήν περιφερειακά ΑΕΠ είναι τα ίδια, δηλαδή, ανάλογα του πληθυσμού των περιφερειών) έως $\log(P/p_i)$ (στην περίπτωση της απόλυτης ανισότητας).

Το Διάγραμμα 3 αναπαριστά τον (μη σταθμισμένο και σταθμισμένο) δείκτη Gini και τον δείκτη Theil. Η

τιμή του μη σταθμισμένου δείκτη Gini παρουσιάζει ελαφρές διακυμάνσεις, χωρίς σημαντικές διαφοροποιήσεις κατά την εξεταζόμενη περίοδο (2000-2014). Ωστόσο, οι τιμές τόσο του σταθμισμένου δείκτη Gini όσο και του δείκτη Theil, οι οποίοι λαμβάνουν υπόψη την επίδραση της συγκέντρωσης του πληθυσμού, δείχνουν σημαντικές αυξητικές τάσεις. Συγκεκριμένα, η τιμή του σταθμισμένου δείκτη Gini αυξήθηκε κατά 25% (από το 11,7% στο 14,6%) και η τιμή του δείκτη Theil αυξήθηκε κατά 60% (από το 1% στο 1,6%) μεταξύ των ετών 2001-2013. Η τιμή και των δύο αυτών δεικτών εμφανίζει μια μικρή πτώση μεταξύ 2013-2014. Η σημαντική αύξηση των διαπεριφερειακών ανισοτήτων, όπως αποτυπώνεται στους δύο δείκτες, μπορεί να αποδοθεί σε μεγάλο βαθμό στην αυξανόμενη συγκέντρωση του ΑΕΠ στην περιφέρεια Αττικής κατά την εξεταζόμενη περίοδο, παρά το γεγονός ότι ο πληθυσμός της συγκεκριμένης περιφέρειας δεν παρουσίασε ουσιαστική μεταβολή την ίδια περίοδο.

2.4. Δυναμικός δείκτης διαπεριφερειακών ανισοτήτων (σύγκλιση β)

Το Διάγραμμα 4 αποτυπώνει την απόλυτη (absolute ή unconditional) σύγκλιση β, δηλαδή τον ρυθμό με τον οποίο οι λιγότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες συγκλίνουν με τις περισσότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες, σε σχέση με το μέγεθος του κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Υποθέτοντας ότι $\gamma_{i,t,t+T} \equiv \log(y_{i,t+T}/y_{i,t})/T$ είναι ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης του κατά κεφαλήν ΑΕΠ μιας περιφέρειας i μεταξύ του αρχικού έτους αναφοράς $t=2000$ και του τελικού έτους αναφοράς $t+T=2014$, όπου $T+1=15$ είναι τα έτη που περιλαμβάνονται στην περίοδο ανάλυσης, και ότι $\log(y_{i,t})$ είναι ο λογά-

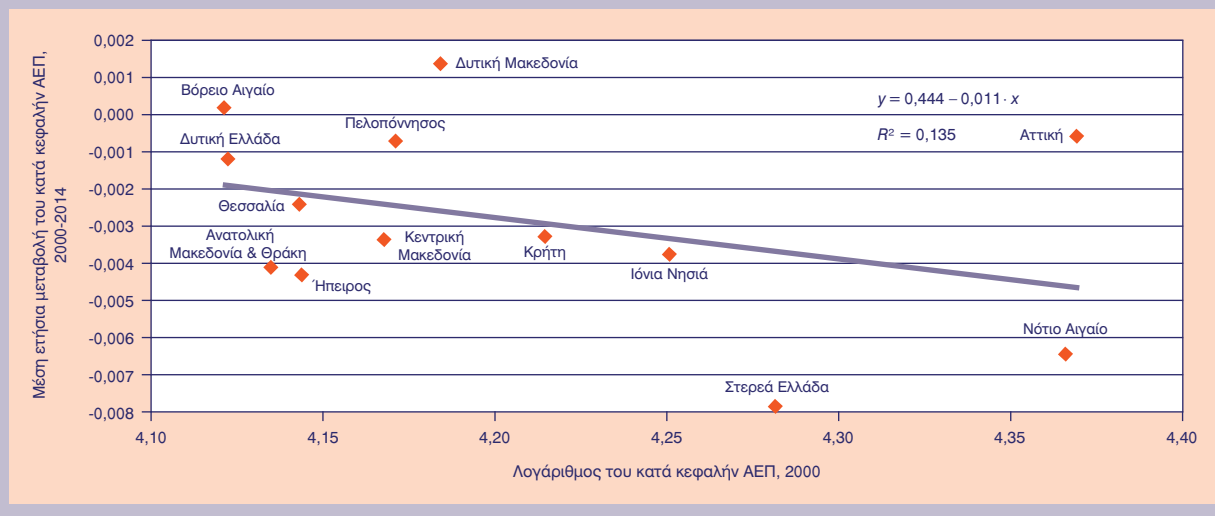
ριθμός του κατά κεφαλήν ΑΕΠ της περιφέρειας i το έτος t , τότε η μεταβλητή $\gamma_{i,t,t+T}$ δίνεται μέσα από την ευθεία παλινδρόμηση:

$$\gamma_{i,t,t+T} = a - b \log(y_{i,t}) + \varepsilon_{i,t}. \quad (8)$$

Στο Διάγραμμα 4 επιβεβαιώνεται ότι ο συντελεστής κλίσης είναι αρνητικός ($b = -0,011$), υποδεικνύοντας ότι οι περιφέρειες με χαμηλότερο εισόδημα αναπτύσσονται ταχύτερα από τις περιφέρειες με υψηλότερο αρχικό εισόδημα. Η μέση ταχύτητα σύγκλισης β, η οποία προκύπτει από την εξίσωση $b = (1 - e^{-\beta T})/T$, είναι θετική, ήτοι, 1,2% κατ' έτος, αλλά πολύ μικρή (αντίστοιχα με άλλες συναφείς μελέτες για προηγούμενες χρονικές περιόδους, π.χ., Παντελάδης και Τσιάπα, 2012) και όχι στατιστικά σημαντική κατά την εξεταζόμενη περίοδο 2000-2014. Περιφέρειες με χαμηλό κατά κεφαλήν ΑΕΠ, όπως το Βόρειο Αιγαίο και η Δυτική Ελλάδα, δείχνουν αυξημένους ρυθμούς σύγκλισης. Ωστόσο, υπάρχουν περιφέρειες που βρίσκονται μακριά από τη γραμμή παλινδρόμησης και άρα διαφοροποιούνται από την υποτιθέμενη πορεία σύγκλισης β. Ιδιαίτερα η θέση της Αττικής στο Διάγραμμα 4 υποδηλώνει ότι είναι μια περιφέρεια με ταυτόχρονα υψηλό κατά κεφαλήν ΑΕΠ και υψηλότερο ρυθμό μεταβολής συγκριτικά με πολλές άλλες περιφέρειες. Με βάση τον εκτιμώμενο ισχύο ρυθμό σύγκλισης, υπολογίζεται ότι απαιτούνται περίπου $t_{0,5} = \ln 2 / \beta = 57$ έτη για την εξάλειψη του χάσματος μεταξύ των περιφερειών κατά το ήμισυ. Το αποτέλεσμα της πολύ αργής σύγκλισης και της αδυναμίας των λιγότερο ανεπτυγμένων περιφερειών να προσεγγίσουν τις περισσότερο ανεπτυγμένες είναι σε συμφωνία με τα αποτελέσματα των προηγούμενων δεικτών που αποτυπώνουν σημαντική διαχρονική επιμονή των διαπεριφερειακών ανισοτήτων.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4

Σύγκλιση β μεταξύ των περιφερειών της Ελλάδας, 2000-2014

3. Σύνθετος Δείκτης Ευημερίας και Ανάπτυξης των περιφερειών

Ο Σύνθετος Δείκτης Ευημερίας και Ανάπτυξης (ΣΔΕΑ) μιας περιφέρειας λαμβάνει υπόψη περισσότερους του ενός παράγοντες για την αποτύπωση των συνθηκών διαβίωσης, ευημερίας και ανάπτυξης των κατοίκων της. Επομένως, μπορεί να θεωρηθεί ότι παρέχει μια πληρέστερη ή συνολική εικόνα της εξέλιξης της κατάστασης των περιφερειών. Με βάση τα διαθέσιμα δεδομένα καθώς και διεθνή πρότυπα (OECD, 2016), ο ΣΔΕΑ κατασκευάζεται (ως γραμμικό άθροισμα, δηλαδή με ίσες σταθμίσεις) από ένα σύνολο οκτώ επιλεγμένων επιμέρους περιφερειακών δεικτών, οι οποίοι εκφράζουν τις συνθήκες διαβίωσης (εισόδημα, απασχόληση, ανεργία), την ποιότητα ζωής (εκπαίδευση, προσδόκιμο ζωής) και τις προοπτικές ευημερίας και ανάπτυξης (ποσοστό νέων, γήρανση πληθυσμού, παραγωγικότητα).

Σημειώνεται ότι, ενώ οι μεταβλητές της απασχόλησης, της ανεργίας, της εκπαίδευσης και της ηλικιακής σύνθεσης (ποσοστά νέων και ηλικιωμένων) του πληθυσμού είναι διαθέσιμες μέχρι το 2016, η μεταβλητή του προσδόκιμου ζωής είναι διαθέσιμη μέχρι το 2015, ενώ οι μεταβλητές του εισοδήματος και του περιφερειακού ΑΕΠ (για τον υπολογισμό της παραγωγικότητας) είναι διαθέσιμες μέχρι το 2014. Για τον λόγο αυτό, ο ΣΔΕΑ υπολογίζεται για τη χρονική περίοδο 2000-2014, για την οποία υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία για όλες τις μεταβλητές. Συγκεκριμένα, οι μεταβλητές που συνθέτουν τον ΣΔΕΑ είναι οι εξής:

- 1) Μέσο διαθέσιμο εισόδημα ανά κάτοικο: ο λόγος του συνολικού διαθέσιμου εισοδήματος προς τον πληθυσμό κάθε περιφέρειας (από τους Εθνικούς Περιφερειακούς Λογαριασμούς της ΕΛΣΤΑΤ).
- 2) Δείκτης απασχόλησης: ο λόγος του αριθμού των απασχολούμενων προς τον πληθυσμό κάθε περιφέρειας στην ηλικιακή ομάδα μεταξύ 15-64 ετών, εκφρασμένος σε ποσοστό % (σύμφωνα με την Eurostat).
- 3) Δείκτης ανεργίας: ο λόγος του αριθμού των ανέργων προς τον οικονομικά ενεργό πληθυσμό κάθε περιφέρειας, εκφρασμένος σε ποσοστό % (σύμφωνα με την Eurostat).
- 4) Ποσοστό νέων: ο λόγος του αριθμού των νέων (μεταξύ 15-29 ετών) προς τον πληθυσμό κάθε περιφέρειας, εκφρασμένος σε ποσοστό % (από τις τριμηνιαίες Έρευνες Εργατικού Δυναμικού της ΕΛΣΤΑΤ).
- 5) Ποσοστό ηλικιωμένων: ο λόγος του αριθμού των ηλικιωμένων (από 65 ετών και άνω) προς τον πληθυσμό κάθε περιφέρειας, εκφρασμένος σε

ποσοστό % (από τις τριμηνιαίες Έρευνες Εργατικού Δυναμικού).

- 6) Προσδόκιμο ζωής: η προβλεπόμενη διάρκεια ζωής κατά το έτος γέννησης, σε αριθμό ετών (σύμφωνα με την Eurostat).
- 7) Δείκτης εκπαιδευτικής επίτευξης ως προς το ποσοστό των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης: ο λόγος του αριθμού των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης προς τον συνολικό πληθυσμό κάθε περιφέρειας στην ηλικιακή ομάδα 25-64 ετών, εκφρασμένος σε ποσοστό % (σύμφωνα με την Eurostat).
- 8) Παραγωγικότητα: ο λόγος του ακαθάριστου προϊόντος προς το σύνολο των απασχολούμενων κάθε περιφέρειας, σε ευρώ ανά εργαζόμενο (από τους Εθνικούς Περιφερειακούς Λογαριασμούς και τις τριμηνιαίες Έρευνες Εργατικού Δυναμικού).

Οι επιμέρους δείκτες κατασκευάζονται από κάθε μία από τις αναφερόμενες μεταβλητές μέσω της κανονικοποίησής τους. Ειδικότερα, υπολογίζεται η ελάχιστη (min) και η μέγιστη (max) τιμή κάθε μεταβλητής σε κάθε έτος. Στην περίπτωση που μια μεταβλητή (εισόδημα, απασχόληση, εκπαίδευση, προσδόκιμο ζωής, ποσοστό νέων, παραγωγικότητα) συμβάλλει θετικά στον ΣΔΕΑ, τότε κανονικοποιείται ως εξής:

$$\hat{x}_i = \left(\frac{x_i - \min(x)}{\max(x) - \min(x)} \right) \times 10. \quad (9)$$

Στην περίπτωση που μια μεταβλητή (ανεργία, γήρανση πληθυσμού) συμβάλλει αρνητικά στον ΣΔΕΑ, τότε κανονικοποιείται ως εξής:

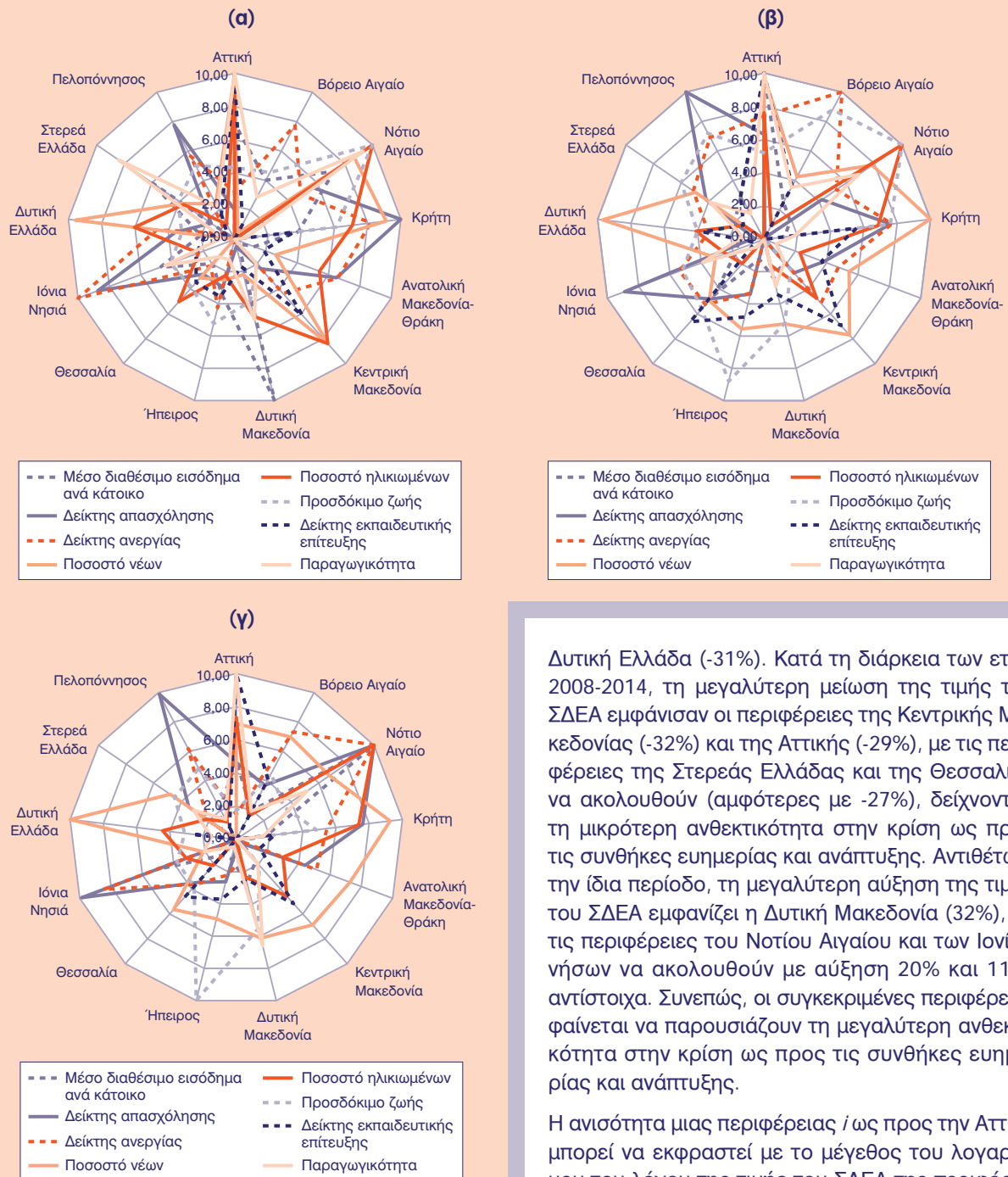
$$\tilde{x}_i = \left(\frac{\max(x) - x_i}{\max(x) - \min(x)} \right) \times 10. \quad (10)$$

Συνεπώς, όσο ο ΣΔΕΑ μιας περιφέρειας υποχωρεί προς την κατώτατη τιμή (μηδέν), τόσο επιδεινώνονται συνολικά οι συνθήκες ευημερίας και ανάπτυξης των κατοίκων της. Αντιθέτως, όσο ο ΣΔΕΑ μιας περιφέρειας προσεγγίζει την ανώτατη τιμή (δέκα), τόσο βελτιώνονται συνολικά οι συνθήκες ευημερίας και ανάπτυξης των κατοίκων της.

Οι επιμέρους οκτώ δείκτες ευημερίας και ανάπτυξης των ελληνικών περιφερειών παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 5 για τα έτη 2000, 2008 και 2014, ενώ το Διάγραμμα 6 δείχνει την εξέλιξη του ΣΔΕΑ των ελληνικών περιφερειών κατά την περίοδο 2000-2014. Η Αττική κατείχε τη μεγαλύτερη τιμή του ΣΔΕΑ μέχρι το 2013, με καθοδική τάση κατά τη διάρκεια της κρίσης. Το έτος 2014, τη μεγαλύτερη τιμή απέκτησε η περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου. Η τιμή του ΣΔΕΑ για την εν λόγω περι-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5

Επιμέρους δείκτες ευημερίας και ανάπτυξης των ελληνικών περιφερειών κατά τα έτη
(α) 2000, (β) 2008 και (γ) 2014

Δυτική Ελλάδα (-31%). Κατά τη διάρκεια των ετών 2008-2014, τη μεγαλύτερη μείωση της τιμής του ΣΔΕΑ εμφάνισαν οι περιφέρειες της Κεντρικής Μακεδονίας (-32%) και της Αττικής (-29%), με τις περιφέρειες της Στερεάς Ελλάδας και της Θεσσαλίας να ακολουθούν (αμφότερες με -27%), δείχνοντας τη μικρότερη ανθεκτικότητα στην κρίση ως προς τις συνθήκες ευημερίας και ανάπτυξης. Αντιθέτως, την ίδια περίοδο, τη μεγαλύτερη αύξηση της τιμής του ΣΔΕΑ εμφανίζει η Δυτική Μακεδονία (32%), με τις περιφέρειες του Νοτίου Αιγαίου και των Ιονίων νήσων να ακολουθούν με αύξηση 20% και 11%, αντίστοιχα. Συνεπώς, οι συγκεκριμένες περιφέρειες φαίνεται να παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη ανθεκτικότητα στην κρίση ως προς τις συνθήκες ευημερίας και ανάπτυξης.

Η ανισότητα μιας περιφέρειας i ως προς την Αττική μπορεί να εκφραστεί με το μέγεθος του λογαρίθμου του λόγου της τιμής του ΣΔΕΑ της περιφέρειας αυτής ($\Sigma\Delta E A_i$) προς την τιμή του ΣΔΕΑ της Αττικής ($\Sigma\Delta E A_0$):

$$D'_i = \log \left(\frac{\Sigma\Delta E A_i}{\Sigma\Delta E A_0} \right). \quad (11)$$

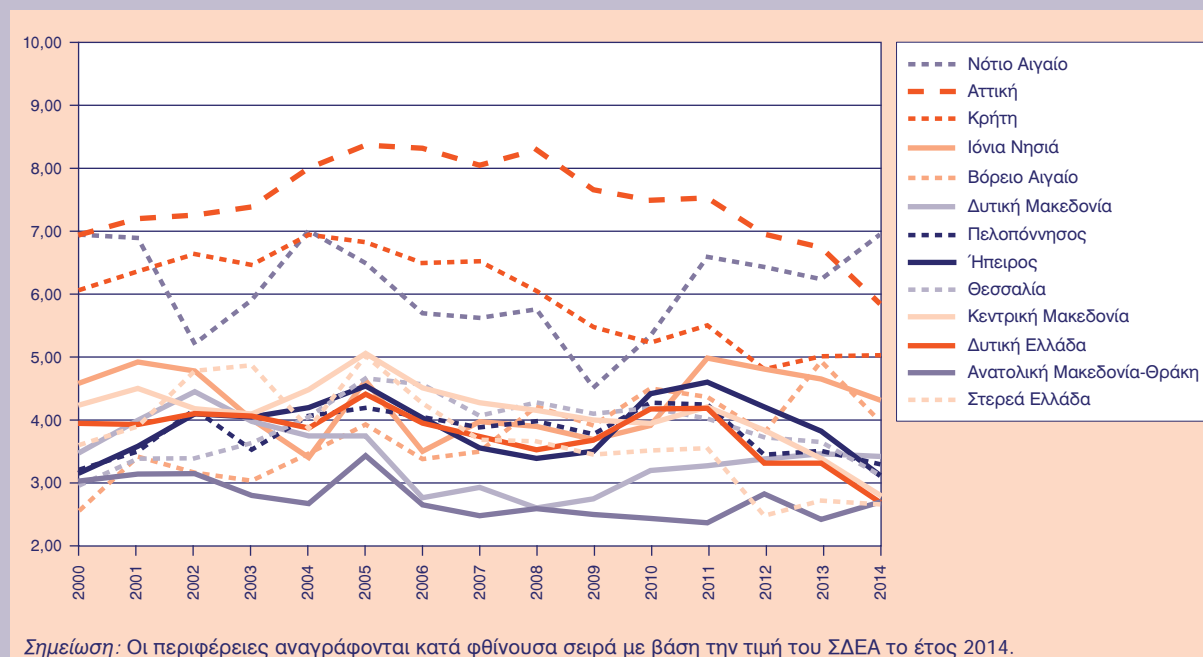
Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 7, οι περιφέρειες του Νοτίου Αιγαίου και της Κρήτης παρουσιάζουν

φέρεια ανέκαμψε σημαντικά από το 2010. Ο ΣΔΕΑ έχει επηρεαστεί αρνητικά από την κρίση και στην περιφέρεια Κρήτης, η οποία κατέχει την τρίτη υψηλότερη τιμή.

Μεταξύ 2000-2014, η περιφέρεια Βορείου Αιγαίου αύξησε την τιμή του ΣΔΕΑ κατά 55%, ενώ τη μεγαλύτερη μείωση εμφάνισαν η Κεντρική Μακεδονία (-33%) και η

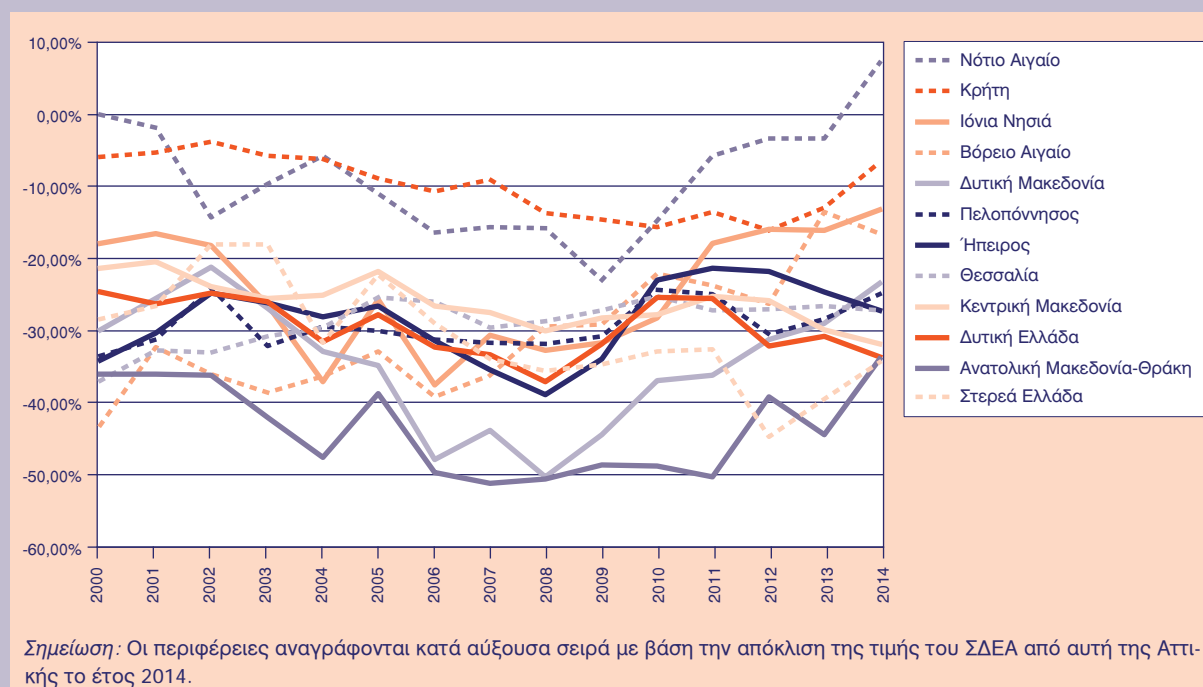
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6

Συνολικός Δείκτης Ευημερίας και Ανάπτυξης (ΣΔΕΑ) των ελληνικών περιφερειών, 2000-2014

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 7

Περιφερειακές ανισότητες με βάση την απόκλιση της τιμής του ΣΔΕΑ κάθε περιφέρειας από αυτή της Αττικής, 2000-2014

διαχρονικά τη μικρότερη ανισότητα ως προς την Αττική (η λογαριθμική διαφορά δεν πέφτει κάτω του -10% το 2014), ενώ οι περιφέρειες της Στερεάς Ελ-

λάδας, της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, και της Δυτικής Ελλάδας εμφανίζουν τη μεγαλύτερη ανισότητα ως προς την Αττική (-34% το 2014).

4. Συμπεράσματα

Στο παρόν άρθρο προτείνονται και υπολογίζονται μια σειρά από δείκτες, οι οποίοι βασίζονται σε άμεσα διαθέσιμες μεταβλητές στο επίπεδο Περιφέρειας (NUTS-2), για να αποτυπώσουν την εξέλιξη των οικονομικών και κοινωνικών αποκλίσεων μεταξύ των περιφερειών της Ελλάδας. Οι δείκτες που παρουσιάζονται εδώ καθιστούν εμφανή τη διαχρονικότητα των περιφερειακών ανισοτήτων στην χώρα. Οι περιγραφόμενες ανισότητες αντικατοπτρίζουν διαρθρωτικά προβλήματα που διέπουν την ανάπτυξη και την αποτελεσματική χρήση των συντελεστών παραγωγής στις περιφέρειες, τόσο πριν όσο και κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης (Caraveli and Tsionas, 2012; Papaioannou et al., 2017).

Ειδικότερα, η υστέρηση όλων των περιφερειών σε σχέση με την Αττική διατηρήθηκε σημαντική κατά τη διάρκεια της κρίσης, υπό όρους κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Παράλληλα, οι λιγότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες συγκλίνουν με πολύ αργό ρυθμό (1,2% κατ' έτος μεταξύ 2000-2014) με τις περισσότερες ανεπτυγμένες περιφέρειες. Ωστόσο, η κατασκευή ενός Σύνθετου Δείκτη Ευημερίας και Ανάπτυξης (ΣΔΕΑ) δείχνει την καθοδική του πορεία για την Αττική κατά τη διάρκεια της κρίσης και τη σταδιακή μείωση των ανισοτήτων, κατά μέσο όρο, από το -33% το 2008 στο -22% το 2014. Ειδικότερα, οι πληθυσμιακά μεγαλύτερες περιφέρειες της Αττικής και της Κεντρικής Μακεδονίας παρουσιάζουν τη μικρότερη ανθεκτικότητα στην κρίση ως προς τις συνθήκες ευημερίας και ανάπτυξης. Αντιθέτως, η περιφέρεια της Δυτικής Μακεδονίας, μαζί με τις νησιωτικές περιφέρειες του Νοτίου Αιγαίου και των Ιονίων νήσων, παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη ανθεκτικότητα στην κρίση ως προς τις συνθήκες ευημερίας και ανάπτυξης.

Σημειώνεται ότι ο ΣΔΕΑ θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για τη βραχυχρόνια παρακολούθηση των περιφερειακών ανισοτήτων, εισάγοντας στη διαδικασία κατασκευής του μόνο μεταβλητές με τριμηνιαίο ρυθμό επικαιροποίησης (π.χ., από τις τριμηνιαίες Έρευνες Εργατικού Δυναμικού), όπως αυτές του ποσοστού των νέων και των ηλικιωμένων, των δεικτών

(πλήρους και μερικής) απασχόλησης και (βραχυχρόνιας και μακροχρόνιας) ανεργίας, και του επιπέδου εκπαιδευτικής επίτευξης. Ωστόσο, η ερμηνεία των αποτελεσμάτων του ΣΔΕΑ απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή λόγω της ίσης στάθμησης των επιμέρους δεικτών και της ευαισθησίας των τιμών στον ορισμό της κάθε μεταβλητής. Μια άλλη πιθανή αδυναμία του ΣΔΕΑ που θα μπορούσε να εξεταστεί σε μελλοντική έρευνα είναι ότι λαμβάνει υπόψη του παράγοντες που σε μεγάλο βαθμό αλληλοκαλύπτονται, όπως είναι οι δείκτες απασχόλησης και ανεργίας, και οι δείκτες του μέσου διαθέσιμου εισοδήματος και της παραγωγικότητας. Τέλος, ενδιαφέρον θα είχε και η διερεύνηση των ανισοτήτων εντός κάθε περιφέρειας, λαμβάνοντας όμως υπόψη την έλλειψη διαθεσιμότητας στοιχείων για πολλές από τις εξεταζόμενες μεταβλητές σε επίπεδα υψηλότερης χωρικής ανάλυσης (νομού, δήμου, κ.λπ.).

Βιβλιογραφία στην ελληνική γλώσσα

Παντελάδης, Ι., Τσιάπα, Μ. (2012). Ασυμμετρίες και ανισότητες στον ελληνικό χώρο. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, Τόμος 137, 51-84.

Πετράκος, Γ., Ψυχάρης, Γ. (2004). *Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

Βιβλιογραφία στην αγγλική γλώσσα

Caraveli, H., Tsionas, E. G. (2012). Economic restructuring, crises and the regions: the political economy of regional inequalities in Greece. *GreeSE Paper No.61, Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe*, London School of Economics and Political Science, U.K.

OECD (2016). *OECD Regional Well-Being: A user's guide*. Paris: OECD.

Papaioannou, S., Tsekeris, T., Tassis, C. (2017). *Regional and Sectoral Efficiency of the Greek Economy: Measurement and Determinants*, Studies, No. 78, Centre of Planning and Economic Research, Athens, Greece (υπό έκδοση).

Shankar, R., Shah, A. (2003). Bridging the economic divide within countries: A scorecard on the performance of regional policies in reducing regional income disparities. *World Development*, 31 (8), 1421-1441.

Ανάλυση των δαπανών υγείας στην Ελλάδα κατά την περίοδο 2009-2015

Ρωξάνη Καραγιάννη *

1. Εισαγωγή

Η ραγδαία αύξηση των δαπανών υγείας που συντελέστηκε την τελευταία δεκαετία αποτελεί σημείο συζήτησης της παγκόσμιας ερευνητικής κοινότητας. Αυτό οφείλεται αρχικά στη φύση του αγαθού της υγείας και στην αναγκαιότητά του για τη διασφάλιση του επιπέδου υγείας του πληθυσμού μιας χώρας. Σύμφωνα με τους Gerdtham και Jonsson (2000), οι δαπάνες υγείας αντικατοπτρίζουν τη ζήτηση υπηρεσιών υγείας μιας χώρας, με αποτέλεσμα οι κυβερνήσεις να δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στη συγκράτηση του κόστους και στη σχέση κόστους-αποδοτικότητας που θα πρέπει να διέπει τις δαπάνες υγείας, λαμβάνοντας υπόψη ότι το μεγαλύτερο ποσοστό τους χρηματοδοτείται από τη Γενική Κυβέρνηση είτε μέσω της φορολογίας είτε μέσω της υποχρεωτικής κοινωνικής ασφάλισης.

Οι de la Maisonneuve και Oliveira Martins (2013) εκτίμησαν ότι οι δημόσιες δαπάνες υγείας για τις χώρες του ΟΟΣΑ δύνανται να αυξηθούν από το 6% του ΑΕΠ το 2010 στο 9% το 2030 και στο 14% το 2060, εάν οι χώρες δεν εφαρμόσουν κατάλληλες διαρθρωτικές παρεμβάσεις συγκράτησης του κόστους των υγειονομικών συστημάτων. Τα κύρια αίτια αύξησης των δαπανών υγείας είναι δημογραφικοί, κοινωνικοοικονομικοί, υγειονομικοί και επιδημιολογικοί παράγοντες καθώς και η αύξηση του όγκου και της αξίας των υπηρεσιών υγείας. Η αύξηση του προσδόκιμου επιβίωσης και το φαινόμενο της γήρανσης του πληθυσμού είχαν ως αποτέλεσμα την αύξηση του αριθμού των ατόμων της τρίτης ηλικίας, η ιατρική φροντίδα των οποίων απαιτεί όλο και μεγαλύτερο χρόνο νοσηλείας και περισσότερους υγειονομικούς πόρους. Η συνεχιζόμενη ανάπτυξη και διεύρυνση των ιατρικών και διαγνωστικών πράξεων και η διάδοση της βιοϊατρικής τεχνολογίας συντέλεσαν στη έγκαιρη και ακριβή διάγνωση και θεραπεία των ασθενειών, αλλά ταυτόχρονα αύξησαν

το κόστος των παρεχόμενων υπηρεσιών υγείας. Η εξάπλωση και αύξηση των μακροχρόνιων και εκφυλιστικών νοσημάτων, οι χρόνιες και πολλές φορές αναποτελεσματικές παρεμβάσεις αυξάνουν ακόμη περισσότερο τις απαιτήσεις από τους ήδη περιορισμένους πόρους. Η καθολική ασφαλιστική κάλυψη, η αύξηση του κατά κεφαλήν διαθέσιμου εισοδήματος και η αλλαγή στον τρόπο διαβίωσης των πολιτών οδήγησαν στην υπερβάλλουσα κατανάλωση υπηρεσιών υγείας, διογκώνοντας τις ιδιωτικές δαπάνες υγείας. Επιπρόσθετα, παθογένειες των υγειονομικών συστημάτων όπως η προκλητή ζήτηση, ο ηθικός κίνδυνος, η μη ορθολογική αξιοποίηση της βιοτεχνολογίας, η υπερσυνταγογράφηση φαρμακευτικών σκευασμάτων και διαγνωστικών εξετάσεων, το πλεονάζον ιατρικό δυναμικό και οι σπατάλες στην οικονομική διαχείριση των μονάδων υπηρεσιών υγείας συντέλεσαν στη διαχρονική αύξηση των δαπανών υγείας (Marino *et al.*, 2017- de la Maisonneuve *et al.*, 2016).

Οι κυβερνήσεις δύνανται να εφαρμόσουν μία σειρά από διαρθρωτικές παρεμβάσεις για την αντιμετώπιση των αυξανόμενων δαπανών υγείας, οι οποίες αφορούν τόσο την πλευρά της ζήτησης όσο και την πλευρά της προσφοράς υπηρεσιών υγείας. Οι παρεμβάσεις αυτές έχουν ως κύριο στόχο την παραγωγική και αποδοτική αξιοποίηση των διατιθέμενων υγειονομικών πόρων. Παρεμβάσεις που αφορούν την πλευρά της ζήτησης όπως η συμμετοχή του ασθενούς στο κόστος ιατρικών και οδοντιατρικών επισκέψεων, φαρμακευτικών σκευασμάτων, εργαστηριακών και διαγνωστικών εξετάσεων, καθώς και η ειδική φορολόγηση προϊόντων που ενέχονται για την αυξημένη χρήση των υπηρεσιών υγείας, στοχεύουν στη μείωση της κατανάλωσης των υπηρεσιών υγείας και στην απελευθέρωση πόρων για αξιοποίησή τους σε άλλες ανάγκες και προτεραιότητες. Παρεμβάσεις που αφορούν την πλευρά της προσφοράς όπως οι σφαιρικοί προϋπολογισμοί¹, η αμοιβή των ιατρών κατά κεφαλήν εγγραφόμενων ασθενών, οι φραγμοί στην είσοδο στο ιατρικό επάγγελμα, η αξιολόγηση της τεχνολογίας υγείας, ο έλεγχος της φαρμακευτικής δαπάνης, ο έλεγχος των τιμών των παρεχόμενων υπηρεσιών υγείας, η μείωση των κερδών των εμπλεκόμενων στην εφοδιαστική αλυσίδα, η αναθεώρηση των αρνητικών και θετικών καταλόγων (negative and positive list)², ο έλεγχος της συνταγογράφησης στοχεύουν στη μείωση του όγκου των προσφερόμενων υπηρεσιών υγείας.

* Ερευνήτρια Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ).

1. Σφαιρικός προϋπολογισμός ορίζεται ο συνολικός προϋπολογισμός που παρέχει ένα σταθερό ποσό χρηματοδότησης για μία καθορισμένη χρονική περίοδο (συνήθως ένα έτος) για ένα συγκεκριμένο πληθυσμό. Κύριος στόχος είναι να περιοριστεί το ποσό που μπορεί να δαπανήσει ένα νοσοκομείο, ώστε να μειωθεί η συνολική δαπάνη στη φροντίδα υγείας.

2. Ο αρνητικός κατάλογος περιλαμβάνει φαρμακευτικά σκευάσματα τα οποία δεν αποζημιώνονται από τους ασφαλιστικούς οργανισμούς. Αντίθετα, ο θετικός κατάλογος περιλαμβάνει φαρμακευτικά σκευάσματα τα οποία συνταγογραφούνται από τους ιατρούς.

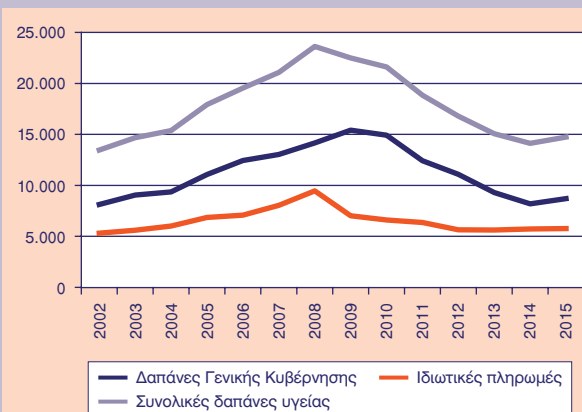
Είναι επομένως εύλογο οι δαπάνες υγείας να αποτελούν βασικό σημείο συζήτησης σε περιόδους οικονομικής ύφεσης, όπως αυτή που διανύει η χώρα μας. Βασικός στόχος των Μνημονίων Συνεννόησης από τον Μάιο του 2010 μέχρι και την πιο πρόσφατη αναθεώρησή τους τον Ιούνιο του 2017 υπήρξε ο εξορθολογισμός των δαπανών υγείας με ιδιαίτερη έμφαση στην αναδιάρθρωση του υγειονομικού συστήματος και στη συγκράτηση της δημόσιας φαρμακευτικής δαπάνης. Σκοπός του άρθρου είναι να αναλύσει τη διαχρονική εξέλιξη των δαπανών υγείας στη χώρα μας από την πλευρά των χρηματοδοτικών φορέων, των διαφόρων υγειονομικών δραστηριοτήτων και των παρόχων υπηρεσιών υγείας κατά την περίοδο 2009-2015. Η ανάλυση βασίζεται στα αναθεωρημένα στοιχεία δαπανών υγείας σε εθνικό επίπεδο με βάση το Σύστημα Λογαριασμών του ΟΟΣΑ (2011), που δημοσιοποίησε η Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ) τον Απρίλιο του 2017.

2. Η διαχρονική εξέλιξη των συνολικών δαπανών υγείας

Οι συνολικές δαπάνες υγείας, σε τρέχουσες τιμές, στην Ελλάδα καταγράφουν σημαντική μείωση μετά το 2009, προσεγγίζοντας το 8,38% του ΑΕΠ το 2015 συγκριτικά με 9,76% το 2009. Πιο αναλυτικά, οι συνολικές δαπάνες υγείας κατέγραψαν την υψηλότερη τιμή (€23.615 εκατ.) το 2008 συγκριτικά με €13.459 εκατ. το 2002, ενώ κατά τη διάρκεια της οικονομικής ύφεσης μειώθηκαν σταδιακά στα €14.732 εκατ. το 2015 (Διάγραμμα 1). Το 2015 είναι η πρώτη περίοδος της οικονομικής ύφεσης που παρατηρείται μικρή αύξηση ύψους €600 εκατ. στις συνολικές δαπάνες υγείας. Οι δαπάνες της Γενικής Κυβέρνησης³ και οι ιδιωτικές πληρωμές⁴ ακολούθησαν την τάση των συνολικών δαπανών υγείας. Οι δαπάνες της Γενικής Κυβέρνησης αυξήθηκαν από €8.137 εκατ. το 2002 στα €15.412 εκατ. το 2009 και μειώθηκαν στα €8.407 εκατ. το 2015, προσεγγίζοντας το επίπεδο του 2002. Οι ιδιωτικές δαπάνες αυξήθηκαν από €5.322 εκατ. το 2002 σε €9.459 εκατ. το 2008, για να μειωθούν στα €5.765 εκατ. το 2015. Οι ιδιωτικές δαπάνες υγείας παρουσιάζουν μικρές μεταβολές μετά το 2012 συγκριτικά με τις δαπάνες της Γενικής Κυβέρνησης.

Οι ρυθμοί μεταβολής⁵ των συνολικών, της Γενικής Κυβέρνησης και των ιδιωτικών δαπανών υγείας ακο-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1
Διαχρονική εξέλιξη των δαπανών υγείας
σε τρέχουσες τιμές, 2002-2015 (εκατ. ευρώ)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2017), OECD Health Data Statistics (2017).

λουθούν την ίδια περίπου τάση μέχρι το 2008 (Διάγραμμα 2). Στη συνέχεια παρατηρούνται μεταβολές αντίθετης κατεύθυνσης μεταξύ των δαπανών της Γενικής Κυβέρνησης και των νοικοκυριών. Κατά την περίοδο 2002-2009, οι συνολικές δαπάνες υγείας καταγράφουν μέση ετήσια αύξηση 4,42%, η οποία ακολουθήθηκε από μέση ετήσια μείωση 5,97% την περίοδο 2009-2015. Μετά το 2009, οι δαπάνες της Γενικής Κυβέρνησης και των ιδιωτικών πληρωμών μειώθηκαν ετησίως κατά 8,11% και 2,42%, αντίστοιχα, συγκριτικά με μέση ετήσια αύξηση 6,24% και 1,74% την περίοδο 2002-2009. Κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης, οι δαπάνες της Γενικής Κυβέρνησης καταγράφουν σταδιακή μείωση από -3,84% το 2010 μέχρι -10,25% το 2014, ενώ το 2015 παρατηρείται αύξηση κατά 7,34%. Η υψηλότερη μείωση (-17,38%) παρατηρείται το 2011, πρώτο έτος εφαρμογής των μνημονιακών δεσμεύσεων για τον τομέα της υγείας. Σε ό,τι αφορά τις ιδιωτικές δαπάνες, η μείωση κυμάνθηκε από -6,49% το 2010 μέχρι -10,89% το 2012. Οι ιδιωτικές δαπάνες καταγράφουν αυξητική πορεία κατά την περίοδο 2013-2015, με υψηλότερη τιμή 4,09% το 2014.

Οι συνολικές δαπάνες υγείας ως ποσοστό του ΑΕΠ, σε τρέχουσες τιμές, διαμορφώθηκαν διαχρονικά από 8,23% το 2002, σε 9,76% το 2008, 7,94% το 2014 και

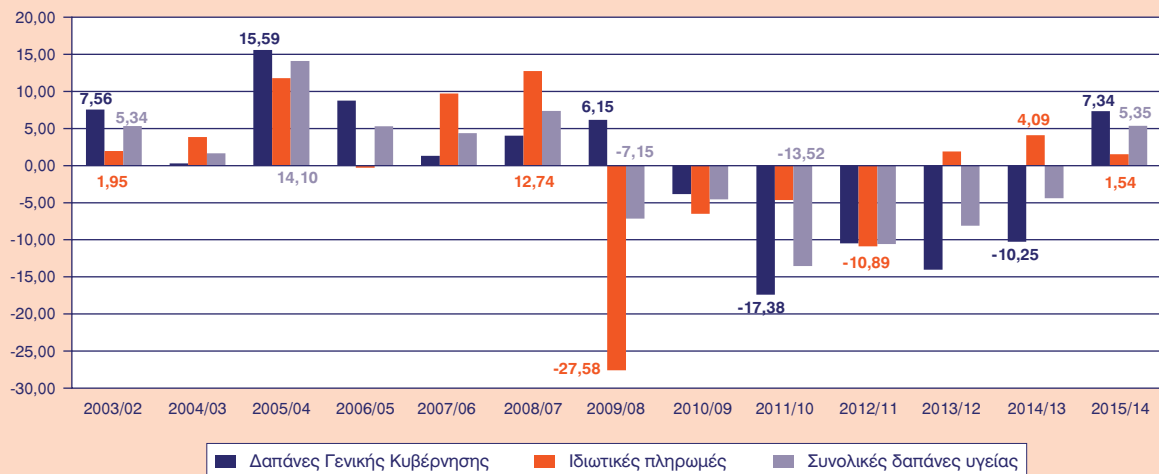
3. Περιλαμβάνει τις δαπάνες της Κεντρικής Κυβέρνησης και των Οργανισμών Κοινωνικής Ασφάλισης (ΟΚΑ).

4. Η έννοια της δημόσιας ή ιδιωτικής δαπάνης αναφέρεται στον χρηματοδοτικό φορέα και όχι στο ιδιοκτησιακό καθεστώς του παρόχου της υγειονομικής φροντίδας.

5. Για τον υπολογισμό του ρυθμού μεταβολής τα μεγέθη των δαπανών υγείας προσαρμόστηκαν με τον αποπληθωριστή ΑΕΠ (100=2010) (OECD, 2017).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2

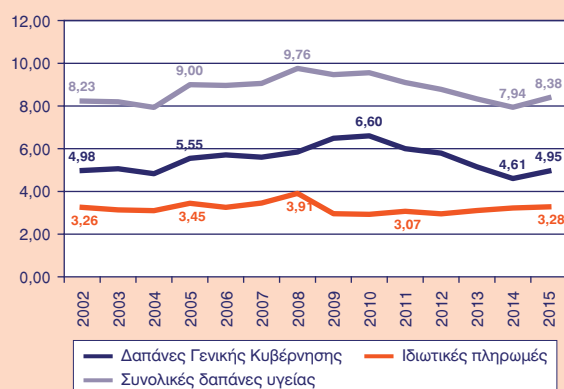
Διαχρονική εξέλιξη του ετήσιου ρυθμού μεταβολής (%) των δαπανών υγείας σε πραγματικές τιμές, 2002-2015

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2017), OECD Health Data Statistics (2017). Ίδιοι υπολογισμοί.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3

Διαχρονική εξέλιξη των δαπανών υγείας ως ποσοστό του ΑΕΠ σε τρέχουσες τιμές, 2002-2015

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2017), OECD Health Data Statistics (2017).

8,38% το 2015 (Διάγραμμα 3). Οι δαπάνες της Γενικής Κυβέρνησης κυμάνθησαν από 4,98% το 2002 σε 6,60% το 2010 και 4,95% το 2015, ενώ οι ιδιωτικές δαπάνες αυξήθηκαν από 3,26% το 2002 στο 3,91% το 2008, για να μειωθούν στο 3,28% το 2015. Παρατηρούμε ότι η εφαρμογή των διαρθρωτικών μέτρων είχε ως αποτέλεσμα το ύψος των δαπανών υγείας ως ποσοστό του ΑΕΠ να προσεγγίσει τα επίπεδα του 2002, με τις δαπάνες της Γενικής Κυβέρνησης να καταγράφουν την υψηλότερη μείωση (μέση ετήσια μεταβολή -4,15%) συγκριτικά με τις ιδιωτικές δαπάνες (+1,80%).

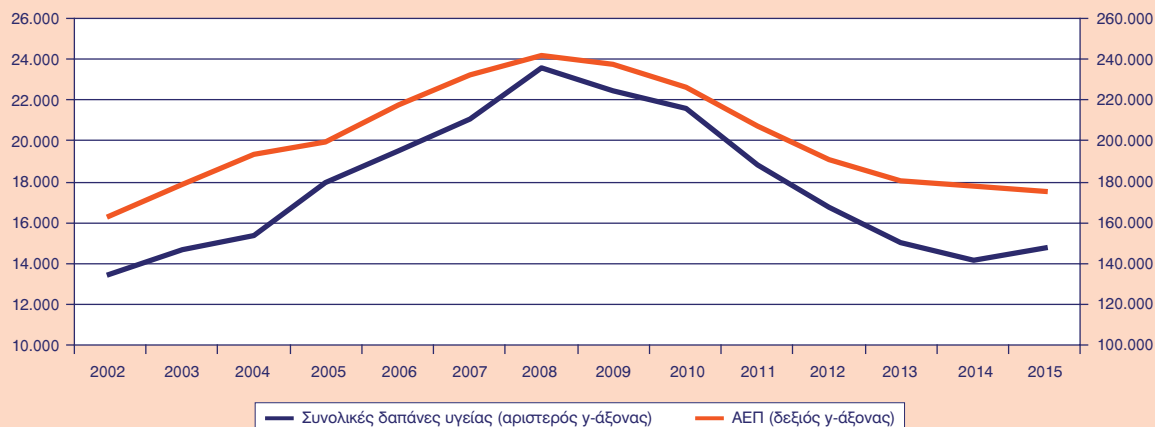
Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία, κοινωνικοί και οικονομικοί παράγοντες μπορεί να επηρεάσουν το μέγεθος των δαπανών υγείας. Οι Newhouse (1987), Leu (1986), Brown (1987), Parkin *et al.* (1987) και Gerdtham *et al.* (1992) υποστηρίζουν ότι η εισοδηματική ελαστικότητα είναι μεγαλύτερη της μονάδας και το κατά κεφαλήν εισόδημα συνδέεται θετικά με την αύξηση των δαπανών υγείας. Από την άλλη πλευρά, οι Barros (1998), Di Matteo και Di Matteo (1998), Giannoni και Hitiris (2002), Koenig *et al.* (2003), Di Matteo (2005) και Baltagi και Moscone (2010) εκτιμούν ότι η εισοδηματική ελαστικότητα είναι μεταξύ μηδενός και μονάδας, υποδηλώνοντας ότι οι υπηρεσίες υγείας είναι αναγκαίο αγαθό (Martin Martin *et al.*, 2011).

Τα αποτελέσματα της διεθνούς βιβλιογραφίας δεν καταλήγουν σε ξεκάθαρο συμπέρασμα για την επίδραση της γήρανσης του πληθυσμού στο μέγεθος των δαπανών υγείας. Οι Leu (1986), Gerdtham *et al.* (1992) και Hitiris και Posnett (1992) υποστηρίζουν ότι η γήρανση του πληθυσμού επηρεάζει σημαντικά την αύξηση των δαπανών υγείας. Οι Zweifel *et al.* (1999), Felder *et al.* (2000), Breyer και Felder (2006) και Werblow *et al.* (2007) συμπεραίνουν ότι η αύξηση των δαπανών υγείας ερμηνεύεται περισσότερο από το πόσο κοντά στο θάνατο (closeness to death) είναι ο ασθενής και λιγότερο από τη γήρανση του συνολικού πληθυσμού.

Ο Weisbord (1991) συμπεραίνει ότι η ιατρική τεχνολογία μπορεί να απλοποιεί τις ιατρικές διαδικασίες αλλά γενικότερα οδηγεί σε αύξηση της προσφοράς και

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4

Συνολικές δαπάνες υγείας και ΑΕΠ σε τρέχουσες τιμές, 2002-2015 (εκατ. ευρώ)

Πηγή: OECD Health Data Statistics (2017).

της ζήτησης, με τελικό αποτέλεσμα την αύξηση των δαπανών υγείας. Ο Reinhardt (2003) υποστηρίζει ότι, εκτός από τη διάδοση της τεχνολογίας, η ασυμμετρία στην αγοραστική δύναμη των υπηρεσιών υγείας προς την πλευρά της ζήτησης και η ανεπάρκεια των επαγγελματιών υγείας μπορεί να επηρεάζουν περισσότερο το μέγεθος των δαπανών υγείας συγκριτικά με τη γήρανση του πληθυσμού.

Οι Evans (1974), Rice (1983), McQuire *et al.* (1993) συμφωνούν ότι η προκλητή ζήτηση υπηρεσιών υγείας (supplier-induced demand) συμβάλλει στην αύξηση των δαπανών υγείας. Οι Pauly (1968) και Weisbord (1991) καταλήγουν ότι η αυξημένη κοινωνική ασφάλιση επηρεάζει το ύψος των δαπανών υγείας τόσο μέσω της προσφοράς όσο και της ζήτησης υπηρεσιών υγείας. Αντίστοιχα, η μελέτη του OECD (1996) συμπεραίνει ότι το υψηλό ποσοστό χρηματοδότησης των δαπανών υγείας από τη Γενική Κυβέρνηση μπορεί να οδηγήσει σε ελλείμματα στον δημόσιο τομέα, ενώ η υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση συμβάλλει στην εμφάνιση του φαινομένου του ηθικού κινδύνου.

Επιπρόσθετα, η εμφάνιση περιόδων οικονομικής ύφεσης και η ανάπτυξη πολιτικών παρεμβάσεων σε εθνικό ή περιφερειακό επίπεδο μπορεί να επηρεάσει σημαντικά το μέγεθος των δαπανών υγείας (van Gool and Pearson, 2014· Braendle and Colombier, 2016). Στην περίπτωση της Ελλάδας σημαντικό μερίδιο της συρρίκνωσης των συνολικών δαπανών υγείας οφείλεται στην οικονομική εξουγίανση μέσω της εφαρμογής διαρθρωτικών μέτρων μετά τη θέσπιση του Μνημονίου Συνεννόησης τον Μάιο του 2010 και των μετέπειτα αναθεωρήσεών του. Το μέγεθος των συνολικών δαπανών υγείας ως ποσοστό του ΑΕΠ επηρεάζεται

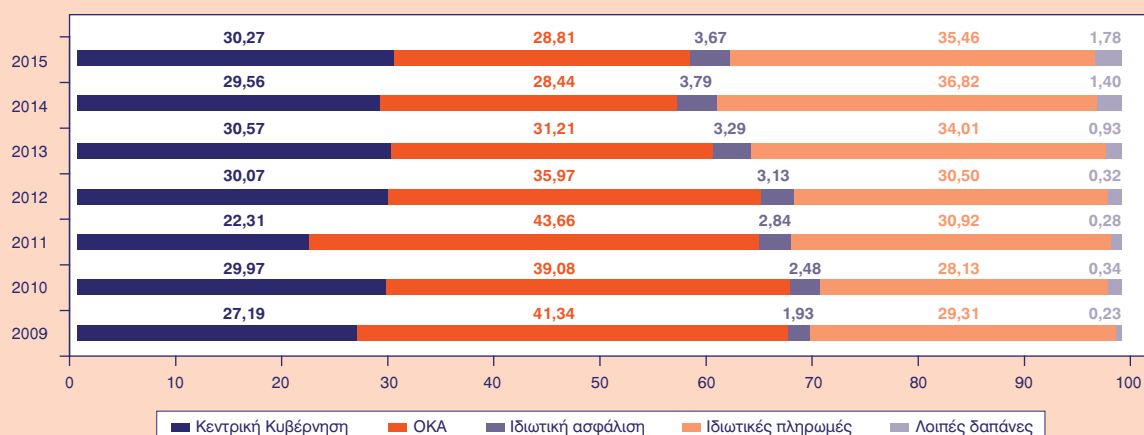
τόσο από τις μεταβολές στις δαπάνες υγείας όσο και από το σύνολο της εθνικής οικονομίας. Στην Ελλάδα, η δημοσιονομική κρίση που εμφανίστηκε το 2009 συντέλεσε στη σημαντική μείωση του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (Διάγραμμα 4). Ο ρυθμός μείωσης των δαπανών υγείας ήταν υψηλότερος από τον ρυθμό μείωσης του ΑΕΠ, με αποτέλεσμα οι δαπάνες υγείας ως ποσοστό του ΑΕΠ να μειωθούν από το 9,47% το 2009 στο 7,94% το 2014.

3. Η χρηματοδότηση του υγειονομικού συστήματος

Στο Διάγραμμα 5 παρουσιάζεται η ποσοστιαία κατανομή των συνολικών δαπανών υγείας ανά φορέα χρηματοδότησης σε τρέχουσες τιμές για την περίοδο 2009-2015. Η χρηματοδότηση αυτή αφορά όλες τις υγειονομικές δραστηριότητες όπως η ενδονοσοκομειακή περίθαλψη, οι υπηρεσίες αποκατάστασης, η μακροχρόνια φροντίδα υγείας, η επικουρική φροντίδα υγείας, τα φαρμακευτικά και ιατρικά προϊόντα, η δημόσια υγεία και οι διοικητικές υπηρεσίες. Κατά το πρώτο έτος της οικονομικής κρίσης, το κύριο χρηματοδοτικό βάρος επωμίστηκαν οι ΟΚΑ (41,34% επί των συνολικών δαπανών υγείας ή €9.297 εκατ.), οι ιδιωτικές πληρωμές (29,31% ή €6.592 εκατ.), ενώ ακολουθούσε η Κεντρική Κυβέρνηση (27,19% ή €6.115 εκατ.). Το 2015 το μερίδιο χρηματοδότησης από τους ΟΚΑ περιορίστηκε στο 28,81% (€4.245 εκατ.), ενώ των ιδιωτικών πληρωμών αυξήθηκε στο 35,46% (€5.224 εκατ.), της Κεντρικής Κυβέρνησης στο 30,27% (€4.459 εκατ.), της ιδιωτικής ασφάλισης στο 3,67% (€541 εκατ.) και των λοιπών δαπανών στο 1,78% (€262 εκατ.).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5

Ποσοστιαία κατανομή των δαπανών υγείας ανά φορέα χρηματοδότησης σε τρέχουσες τιμές, 2009-2015

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2017). Ίδιοι υπολογισμοί.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 Ρυθμός μεταβολής των δαπανών υγείας ανά φορέα χρηματοδότησης σε πραγματικές τιμές, 2009-2015

	2010/09	2011/10	2012/11	2013/12	2014/13	2015/14	2015/09	Μέση ετήσια μεταβολή
Κεντρική Κυβέρνηση	5,18	-35,62	20,54	-6,59	-7,56	7,90	-23,95	-2,69
ΟΚΑ	-9,77	-3,40	-26,32	-20,27	-12,89	6,76	-52,38	-10,98
Συνολικές δαπάνες Γενικής Κυβέρνησης	-3,84	-17,38	-10,47	-14,04	-10,25	7,34	-41,10	-8,11
Ιδιωτική ασφάλιση	22,88	-1,25	-1,21	-3,57	10,10	2,25	30,13	4,87
Ιδιωτικές πληρωμές	-8,42	-4,94	-11,78	2,45	3,51	1,47	-17,35	-2,95
Συνολικές ιδιωτικές δαπάνες	-6,49	-4,64	-10,89	1,89	4,09	1,54	-14,42	-2,42
Λοιπές δαπάνες	38,13	-28,92	2,46	166,67	44,96	33,54	419,34	42,81
Σύνολο δαπανών υγείας	-4,57	-13,52	-10,58	-8,10	-4,39	5,35	-31,69	-5,97

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2017). Ίδιοι υπολογισμοί.

Η εφαρμογή των μνημονιακών μέτρων σχετικά με τον εξορθολογισμό των δαπανών υγείας είχε ως αποτέλεσμα οι δαπάνες ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης των ΟΚΑ να μειωθούν με μεγαλύτερο ποσοστό συγκριτικά με τους υπόλοιπους φορείς χρηματοδότησης των υπηρεσιών υγείας (Πίνακας 1). Πιο αναλυτικά, κατά την περίοδο 2009-2015, η χρηματοδότηση από τους ΟΚΑ μειώθηκε κατά 52,38%, συρρικνώνοντας αντίστοιχα και το μερίδιο συμμετοχής τους στις δαπάνες υγείας κατά 12,53 ποσοστιαίες μονάδες. Η χρηματοδότηση από την Κεντρική Κυβέρνηση καθώς και οι δαπάνες υγείας των νοικοκυριών μειώθηκαν κατά 23,95% και 17,35%, αντίστοιχα, όμως το μερίδιο συμμετοχής τους στις συ-

νολικές δαπάνες αυξήθηκε κατά 3,08 και 6,15 ποσοστιαίες μονάδες. Η χρηματοδότηση των δαπανών υγείας από τις ιδιωτικές ασφαλιστικές εταιρείες καταγράφει σημαντική αύξηση κατά 30,13%, με αντίστοιχη αύξηση στο μερίδιο δαπανών κατά 1,74 ποσοστιαίες μονάδες. Την ίδια περίοδο, παρατηρείται αύξηση στις λοιπές δαπάνες και ειδικότερα στον κωδικό ΗΦ.4 κατά 419,34% λόγω της προσέλκυσης ευρωπαϊκών κονδυλίων για τη χρηματοδότηση του τομέα υγείας. Την περίοδο 2014-2015 καταγράφεται αύξηση στις δαπάνες της Κεντρικής Κυβέρνησης και των ΟΚΑ κατά 7,90% και 6,76%, αντίστοιχα, μετά τον σημαντικό περιορισμό των δαπανών υγείας στα πρώτα έτη της οικονομικής ύφεσης.

4. Οι δαπάνες υγείας ανά υγειονομική δραστηριότητα

Οι συνολικές δαπάνες υγείας, ανεξάρτητα από τον φορέα χρηματοδότησης, κατανέμονται στην ενδο-νοσοκομειακή και εξωνοσοκομειακή (δημόσια και ιδιωτική) περίθαλψη, στις υπηρεσίες αποκατάστασης και μακροχρόνιας νοσηλευτικής φροντίδας, στις επικουρικές υπηρεσίες υγειονομικής φροντίδας, όπως οι εργαστηριακές και οι απεικονιστικές εξετάσεις και οι υπηρεσίες μεταφοράς ασθενών και επείγουσας διάσωσης, στις υπηρεσίες διάθεσης ιατρικών προϊόντων σε εξωτερικούς ασθενείς όπως φάρμακα, γυαλιά και ακουστικά, στις υπηρεσίες πρόληψης και δημόσιας υγείας καθώς και στις υπηρεσίες διοίκησης του τομέα υγείας.

Από τον Πίνακα 2 και το Διάγραμμα 7 διαφαίνεται ότι οι κύριοι διαμορφωτές των συνολικών δαπανών

υγείας είναι οι υπηρεσίες ενδο-νοσοκομειακής και εξω-νοσοκομειακής περίθαλψης, ύψους €5.524,61 εκατ. για τη Γενική Κυβέρνηση και €3.491,61 εκατ. για τα νοικοκυριά το 2015, και η παροχή ιατρικών προϊόντων σε εξωτερικούς ασθενείς, όπως φάρμακα και διάφορα ιατρικά βοηθήματα, ύψους €2.253,23 εκατ. και €1.915,84 εκατ., αντίστοιχα, με τις πρώτες να υπερρέχουν σταθερά. Την τρίτη θέση κατέχουν οι εργαστηριακές και απεικονιστικές εξετάσεις και οι υπηρεσίες μεταφοράς των ασθενών με €305,12 εκατ. και €281,31 εκατ., αντίστοιχα.

Οι δαπάνες της Γενικής Κυβέρνησης σε πραγματικές τιμές μειώθηκαν σε όλες τις βασικές κατηγορίες υγειονομικών δραστηριοτήτων την περίοδο 2009-2015, με την υψηλότερη μέση ετήσια μείωση (-11,68%) να καταγράφεται στα φαρμακευτικά σκευάσματα και βοηθήματα, λόγω του αρχικού μνημονιακού στόχου συγκράτησης της φαρμακευτικής

ΠΙΝΑΚΑΣ 2 Δαπάνες ανά είδος υπηρεσιών υγείας, σε τρέχουσες τιμές, 2009-2015 (εκατ. ευρώ)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Γενική Κυβέρνηση							
Υπηρεσίες περίθαλψης	9.001,11	8.649,65	6.634,26	6.438,96	5.584,09	4.904,33	5.525,61
Υπηρεσίες αποκατάστασης	11,51	9,58	9,58	0,00	0,00	65,58	77,98
Υπηρεσίες μακροχρόνιας νοσηλευτικής φροντίδας	86,21	116,33	66,75	78,84	84,35	51,52	62,90
Επικουρικές υπηρεσίες υγειονομικής φροντίδας	519,69	473,09	490,55	359,97	489,14	368,09	305,12
Ιατρικά προϊόντα σε εξωτερικούς ασθενείς	5.159,30	5.115,98	4.684,69	3.693,76	2.648,22	2.212,14	2.253,23
Υπηρεσίες πρόληψης και δημόσιας υγείας	273,87	271,15	218,49	175,58	166,99	209,89	174,89
Διοίκηση του τομέα υγείας	360,50	285,08	321,01	335,67	330,13	383,19	304,78
Σύνολο	15.412,18	14.920,86	12.425,32	11.082,77	9.302,92	8.194,72	8.704,51
Ιδιωτικές δαπάνες							
Υπηρεσίες περίθαλψης	5.054,86	4.650,93	4.386,28	3.686,88	3.409,27	3.466,00	3.491,61
Υπηρεσίες αποκατάστασης	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Υπηρεσίες μακροχρόνιας νοσηλευτικής φροντίδας	7,53	9,76	10,72	14,34	7,34	7,34	5,14
Επικουρικές υπηρεσίες υγειονομικής φροντίδας	433,96	383,71	338,71	326,23	343,94	298,29	281,31
Ιατρικά προϊόντα σε εξωτερικούς ασθενείς	1.501,28	1.542,41	1.543,45	1.552,71	1.784,94	1.896,79	1.915,84
Υπηρεσίες πρόληψης και δημόσιας υγείας	3,70	3,70	3,70	3,51	3,51	3,27	18,00
Διοίκηση του τομέα υγείας	75,29	93,14	92,71	90,00	81,89	81,89	81,89
Σύνολο	7.076,61	6.683,66	6.375,57	5.673,67	5.630,89	5.753,59	5.793,79

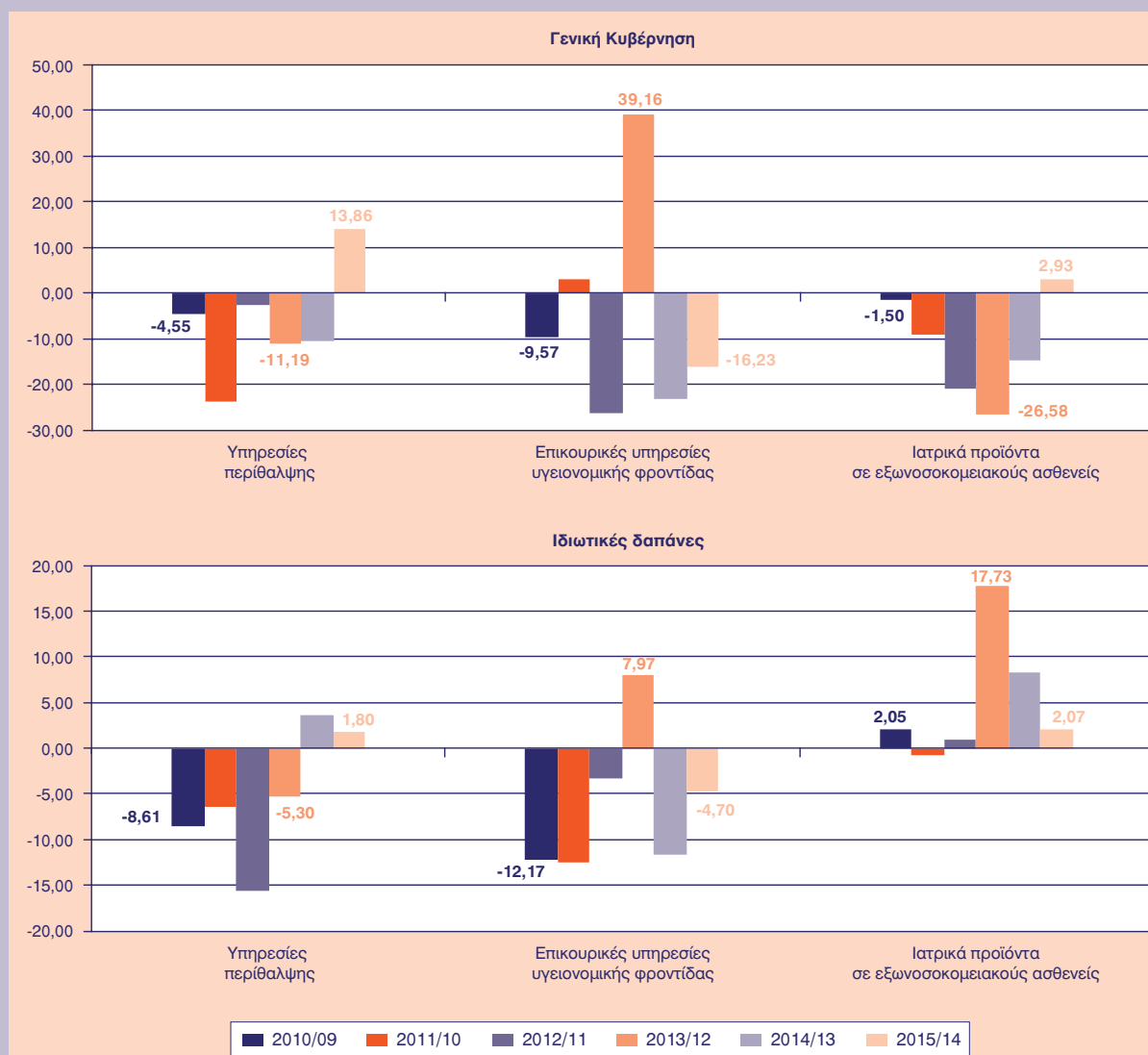
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2017).

δαπάνης, ο οποίος δεν θα έπρεπε να υπερβεί το 1,3% του ΑΕΠ το 2014. Βασικές διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις για την επίτευξή του ήταν η εφαρμογή νέας τιμολογιακής πολιτικής για τα φάρμακα, η αύξηση της χρήσης των γενοσήμων, η αναθεώρηση του αρνητικού και θετικού καταλόγου και η μετέπειτα εισαγωγή των clawbacks⁶. Οι υπηρεσίες περίθαλψης μειώθηκαν με μέση ετήσια μεταβολή 6,48% και οι επικουρικές υπηρεσίες με 5,58%. Την ίδια περίοδο, οι ιδιωτικές δαπάνες για περίθαλψη και επικουρική φροντίδα μειώθηκαν με μέση ετήσια μεταβολή

5,10% και 6,05%, αντίστοιχα. Αντίθετα, οι δαπάνες για φαρμακευτικά σκευάσματα και βοηθήματα αυξήθηκαν 5,06% κατά μέσο όρο ετησίως, υποδηλώνοντας μετακύλιση του κόστους από τη Γενική Κυβέρνηση στα νοικοκυριά είτε λόγω της διεύρυνσης του αρνητικού καταλόγου φαρμάκων, είτε λόγω της αύξησης της συμμετοχής των ασφαλισμένων σε ορισμένες κατηγορίες φαρμακευτικών προϊόντων. Στο Διάγραμμα 6 είναι εμφανής η συνεχής συρρίκνωση των δαπανών υγείας της Γενικής Κυβέρνησης για υπηρεσίες περίθαλψης και ιατρικών προϊόντων με

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6

Ρυθμός μεταβολής των δαπανών ανά υπηρεσία υγείας σε πραγματικές τιμές, 2009-2015

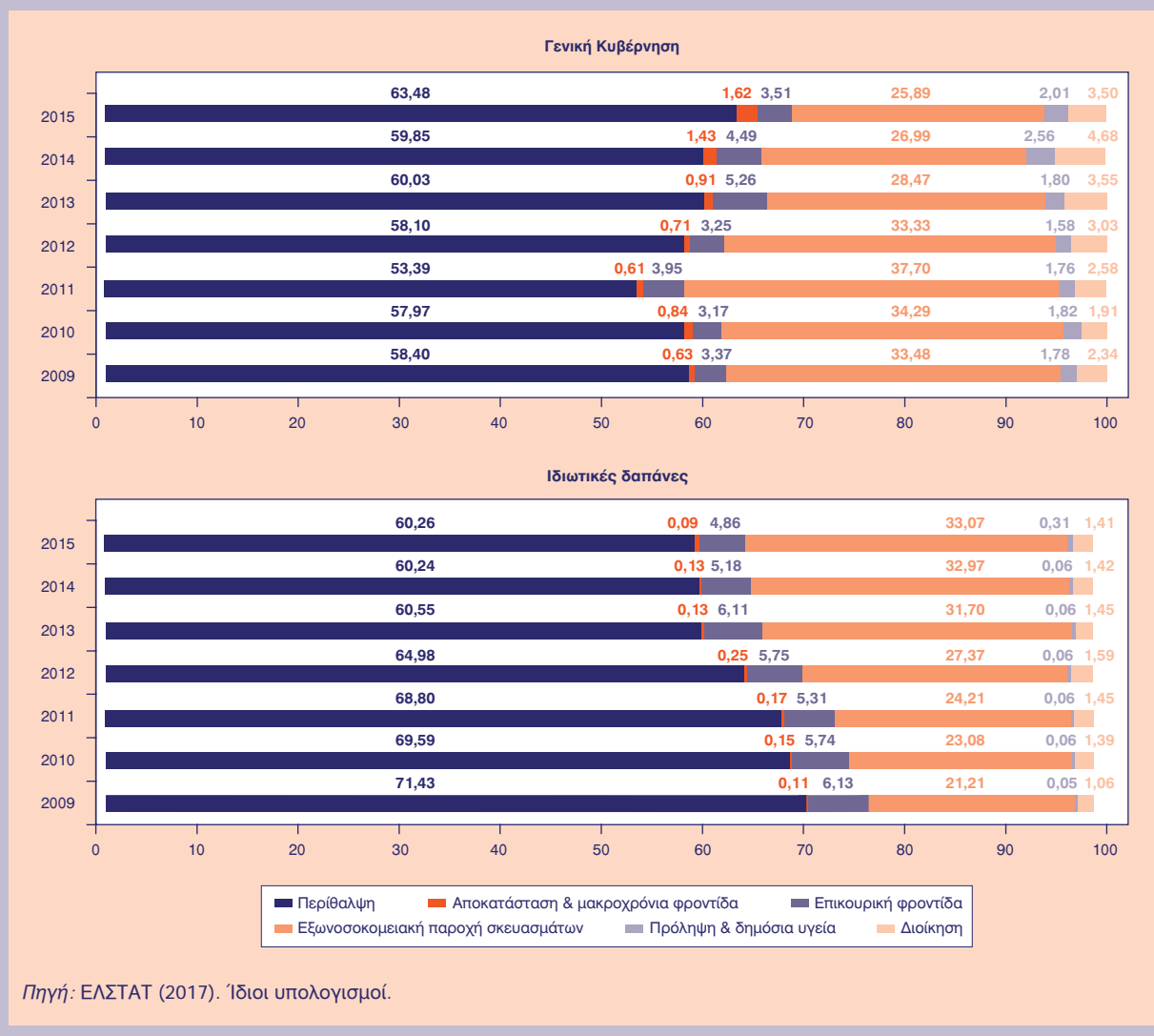

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2017). Ίδιοι υπολογισμοί.

6. Clawback είναι ένας μηχανισμός επιστροφής εσόδων από τους παρόχους υγείας (όπως ιδιωτικές κλινικές, διαγνωστικά κέντρα, φαρμακοποιούς) στα συστήματα υγείας. Συνήθως λειτουργεί ως εναλλακτική πολιτική μείωσης των τιμών των αγαθών και υπηρεσιών υγείας.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 7

Ποσοστιαία κατανομή των δαπανών ανά υγειονομική δραστηριότητα σε τρέχουσες τιμές, 2009-2015

μόνη εξαίρεση την περίοδο 2014-2015, όταν παρατηρείται αύξηση σε πραγματικές τιμές κατά 13,86% και 2,93%, αντίστοιχα. Από την άλλη πλευρά, οι δαπάνες των νοικοκυριών για ιατρικά προϊόντα και περίθαλψη καταγράφουν συνεχή αύξηση με φθίνοντα όμως ρυθμό μετά το 2013.

Στο Διάγραμμα 7 παρουσιάζεται η ποσοστιαία κατανομή των δαπανών υγείας της Γενικής Κυβέρνησης και των νοικοκυριών ανά υγειονομική δραστηριότητα σε τρέχουσες τιμές. Το μερίδιο δαπανών της Γενικής Κυβέρνησης για υπηρεσίες ενδονοσοκομειακής και εξωνοσοκομειακής περίθαλψης αυξήθηκε από 58,40% το 2009 σε 63,48% το 2015, ενώ το μερίδιο της παροχής φαρμακευτικών σκευασμάτων και βοηθητικών προϊόντων σε εξωτερικούς ασθενείς μειώθηκε από 33,48% σε 25,89%, αντίστοιχα. Από την άλλη πλευρά, τα νοικοκυριά φαίνεται να κατανέμουν μεγαλύτερο μερίδιο

για φάρμακα και βοηθήματα (33,07% το 2015 έναντι 21,21% το 2009) και μικρότερο μερίδιο για περίθαλψη (60,26% έναντι 71,43%, αντίστοιχα) και επικουρική φροντίδα (4,86% έναντι 6,13%, αντίστοιχα). Η εφαρμογή των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων οδήγησε στην ανακατανομή των μεριδίων δαπανών μεταξύ της Γενικής Κυβέρνησης και των νοικοκυριών. Τα νοικοκυριά φαίνεται να καλύπτουν τη μείωση της δημόσιας φαρμακευτικής δαπάνης, ενώ η Γενική Κυβέρνηση φαίνεται να χρηματοδοτεί μεγαλύτερο μερίδιο της εξωνοσοκομειακής και επικουρικής φροντίδας των νοικοκυριών.

5. Οι δαπάνες υγείας ανά πάροχο υπηρεσιών υγείας

Κύριοι πάροχοι ή προμηθευτές των υπηρεσιών υγείας είναι τα νοσοκομεία (δημόσια και ιδιωτικές κλινικές),

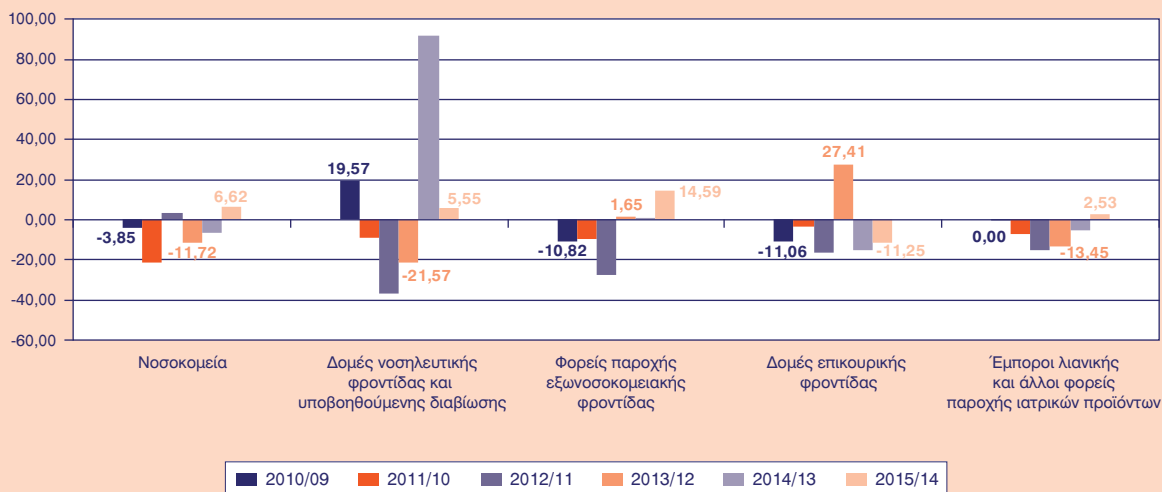
ΠΙΝΑΚΑΣ 3 Διαχρονική εξέλιξη των δαπανών υγείας ανά γενική κατηγορία παρόχων αγαθών και υπηρεσιών υγείας σε τρέχουσες τιμές, 2009-2015, (εκατ. ευρώ)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Νοσοκομεία	9.514,29	9.209,42	7.290,26	7.497,34	6.463,15	5.909,50	6.235,00
Δομές νοσηλευτικής φροντίδας και υποβοηθούμενης διαβίωσης	116,99	140,83	129,14	81,53	62,44	117,69	122,92
Φορείς παροχής εξωνοσοκομειακής φροντίδας	4.853,71	4.357,57	3.963,38	2.849,06	2.827,97	2.793,96	3.168,23
Δομές επικουρικής φροντίδας	859,02	769,17	749,28	624,88	777,40	645,92	567,24
Έμποροι λιανικής και άλλοι φορείς παροχής ιατρικών προϊόντων	6.588,09	6.632,19	6.189,11	5.245,36	4.433,16	4.108,93	4.169,07
Λοιποί φορείς	558,81	499,52	514,52	482,76	494,39	554,88	469,49
Συνολικές δαπάνες υγείας	22.490,92	21.608,69	18.835,69	16.780,93	15.058,52	14.130,87	14.731,94

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2017).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 8

Ρυθμός μεταβολής των δαπανών ανά πάροχο υγείας σε πραγματικές τιμές, 2009-2015

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2017). Ίδιοι υπολογισμοί.

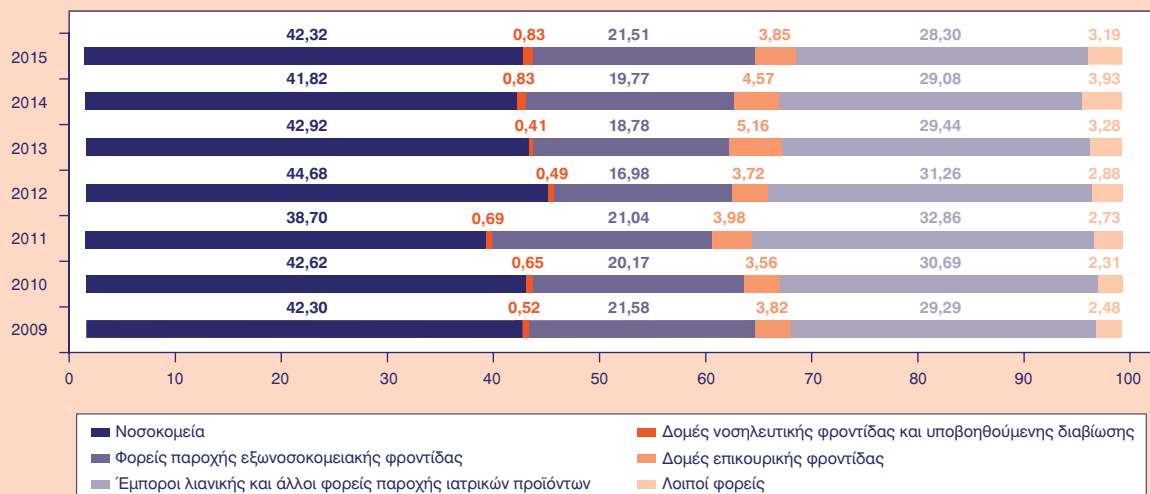
οι δομές νοσηλευτικής φροντίδας και υποβοηθούμενης διαβίωσης, οι φορείς παροχής εξωνοσοκομειακής φροντίδας όπως τα ιατρεία, τα οδοντιατρεία, τα διαγνωστικά κέντρα, οι έμποροι λιανικής και άλλοι φορείς παροχής ιατρικών προϊόντων όπως τα φαρμακεία και λοιποί φορείς που δραστηριοποιούνται στην παροχή και διοίκηση προγραμμάτων υγείας.

Η χρηματοδότηση των παρόχων υπηρεσιών υγείας σε τρέχουσες τιμές μειώθηκε σημαντικά κατά την περίοδο 2009-2014, ενώ αυξήθηκε το 2015 (Πίνακας 3). Πιο

αναλυτικά, οι δαπάνες των νοσοκομείων μειώθηκαν από €9.514 εκατ. το 2009 σε €6.235 εκατ. το 2015, καταγράφοντας μέση ετήσια μείωση 5,67%. Στο Διάγραμμα 8 παρουσιάζεται η διαχρονική μείωση της χρηματοδότησης των νοσοκομείων μέχρι το 2014, με την υψηλότερη μείωση (-21,47%) να παρατηρείται το 2010-2011. Η μείωση αυτή μπορεί να οφείλεται συνδυαστικά στην εφαρμογή διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων για τον περιορισμό της σπατάλης στα δημόσια νοσοκομεία μέσω του ελέγχου των προϋπολογισμών και

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 9

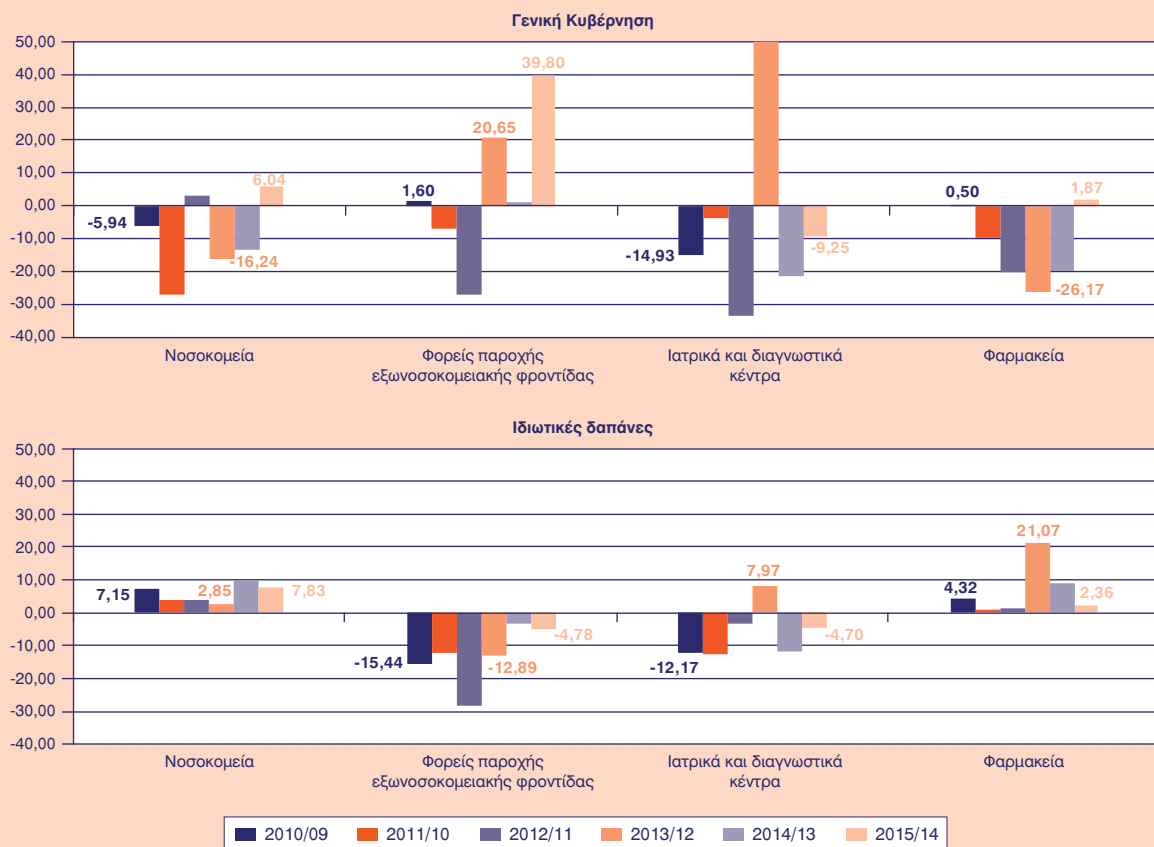
Ποσοστιαία κατανομή των δαπανών υγείας ανά πάροχο σε τρέχουσες τιμές, 2009-2012

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2017). Ίδιοι υπολογισμοί.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 10

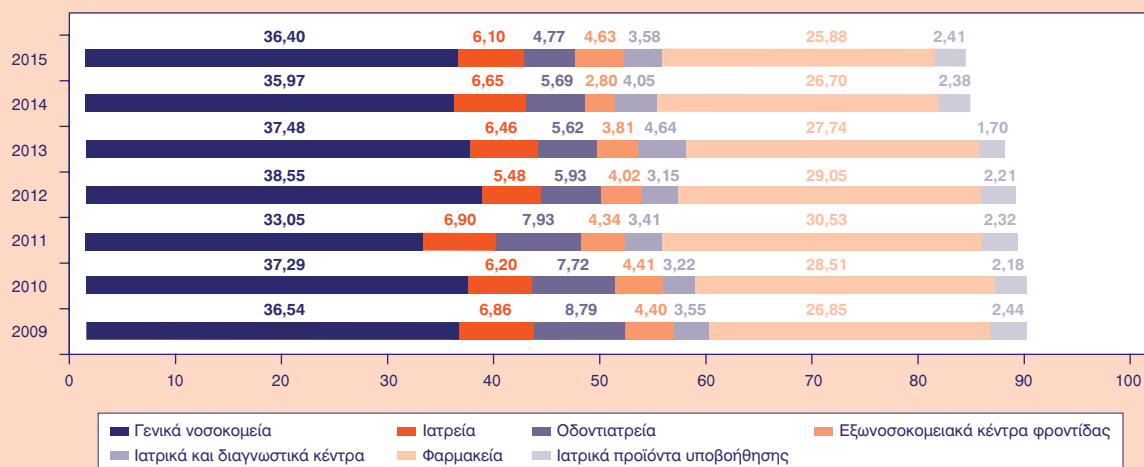
Ρυθμός μεταβολής των δαπανών σε κύριες κατηγορίες παρόχων σε πραγματικές τιμές ανά φορέα χρηματοδότησης, 2009-2015

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2017). Ίδιοι υπολογισμοί.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 11

Ποσοστιαία κατανομή των δαπανών σε κύριες κατηγορίες παρόχων σε τρέχουσες τιμές, 2009-2015

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2017). Ίδιοι υπολογισμοί.

της διεξαγωγής κεντρικών προμηθειών, αλλά και της συγκράτησης της ενδονοσοκομειακής φαρμακευτικής δαπάνης. Ως ποσοστό όμως των συνολικών δαπανών υγείας δεν φαίνεται να διαφοροποιείται διαχρονικά, αριθμώντας το 42% περίπου των συνολικών δαπανών υγείας (Διάγραμμα 9). Η Γενική Κυβέρνηση επωμίστηκε το μεγαλύτερο βάρος της χρηματοδότησης των νοσοκομείων συγκριτικά με τις ιδιωτικές πληρωμές. Το 2015, η Γενική Κυβέρνηση διέθεσε στα νοσοκομεία €4.390 εκατ., μειωμένα κατά 46% συγκριτικά με το 2009. Αντίθετα, οι ιδιώτες διέθεσαν €2.155 εκατ. ευρώ, αυξημένα κατά 41% συγκριτικά με το 2009 (Διάγραμμα 10). Το μεγαλύτερο μερίδιο της χρηματοδότησης κατανέμεται στα γενικά νοσοκομεία (περίπου 36% των συνολικών δαπανών υγείας) και πολύ μικρότερο ποσοστό στα ειδικά νοσοκομεία (Διάγραμμα 11).

Η χρηματοδότηση των εμπόρων λιανικής και άλλων φορέων παροχής ιατρικών προϊόντων μειώθηκε από €6.588 εκατ. το 2009 σε €4.169 εκατ. το 2015 (Πίνακας 3), καταγράφοντας μέση ετήσια μείωση 6,47%. Οι παρεμβάσεις συγκράτησης της δημόσιας φαρμακευτικής δαπάνης είχαν ως αποτέλεσμα η χρηματοδότηση κυρίως των φαρμακείων να μειωθεί κατά 34% κατά την περίοδο 2009-2015 (Διάγραμμα 8). Η χρηματοδότηση της Γενικής Κυβέρνησης προς τα φαρμακεία μειώθηκε κατά 56,30%, ενώ αυξήθηκε η συμμετοχή των νοικοκυριών κατά 43,76%, μετακυλίνοντας μέρος του κόστους από τον δημόσιο στον ιδιωτικό τομέα (Διάγραμμα 10). Τα φαρμακεία καταλαμβάνουν περίπου το 26% των συνολικών δαπανών υγείας, αποτελώντας μαζί με τα νοσοκομεία τους δύο βασικούς πυλώνες χρηματοδότησης του υγειονομικού συστήματος (Διάγραμμα 11).

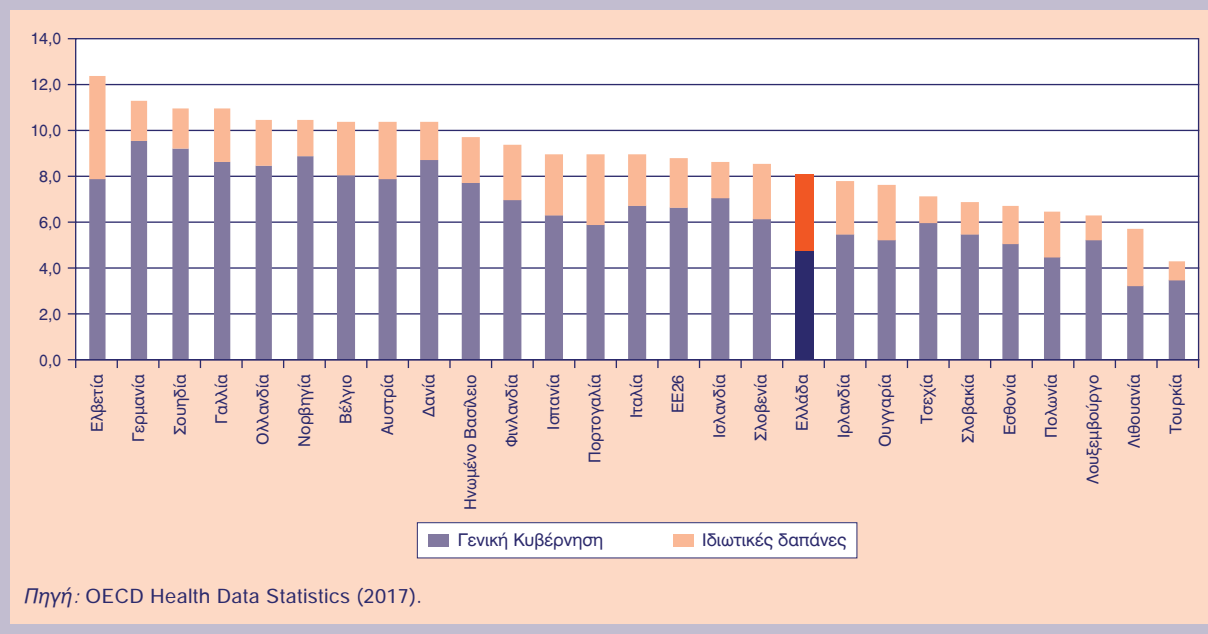
Αντίστοιχα, η χρηματοδότηση προς τους παρόχους εξωνοσοκομειακής φροντίδας, η οποία αφορά τα ιατρεία, οδοντιατρεία και τις δομές πρωτοβάθμιας περίθαλψης υγείας, μειώθηκε από €4.854 εκατ. το 2009 σε €3.168 εκατ. το 2015, καταγράφοντας μέση ετήσια μείωση 5,26% (Πίνακας 3). Διαχρονικά αποτελεί το 21% των συνολικών δαπανών υγείας. Μετά το 2013, η χρηματοδότηση αυτών των φορέων καταγράφει αυξητική πορεία, με μικρότερο όμως ρυθμό μεγέθυνσης συγκριτικά με τη ραγδαία μείωση που συντελέστηκε κατά την περίοδο 2009-2012 (Διάγραμμα 8). Το μέγεθος της χρηματοδότησης δεν διαφοροποιείται σημαντικά μεταξύ της Γενικής Κυβέρνησης και των ιδιωτικών πληρωμών. Παρ' όλα αυτά η ίδρυση του ΕΟΠΥΥ ως αγοραστή υπηρεσιών υγείας και η αναθεώρηση του τρόπου αποζημίωσης των ιατρών αύξησε τη χρηματοδότηση της Γενικής Κυβέρνησης προς τους φορείς εξωνοσοκομειακής φροντίδας κατά 17,84% την περίοδο 2009-2015, ενώ των ιδιωτικών πληρωμών μειώθηκε κατά 57,31% (Διάγραμμα 10). Οι δαπάνες στα ιατρεία και οδοντιατρεία αποτελούν κατά προσέγγιση το 6% και 5% των συνολικών δαπανών υγείας, αντίστοιχα. Κατά την περίοδο της κρίσης, η ποσοστιαία κατανομή των οδοντιατρείων μειώθηκε κατά 4 ποσοστιαίες μονάδες συγκριτικά με το 2009, ενώ των ιατρείων παρέμεινε σχετικά σταθερή.

6. Η εξέλιξη των δαπανών υγείας στις ευρωπαϊκές χώρες

Οι δαπάνες υγείας μειώθηκαν σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες ως αποτέλεσμα της οικονομικής κρίσης που ξεκίνησε το 2009, μετά από μία περίοδο συνεχούς

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 12

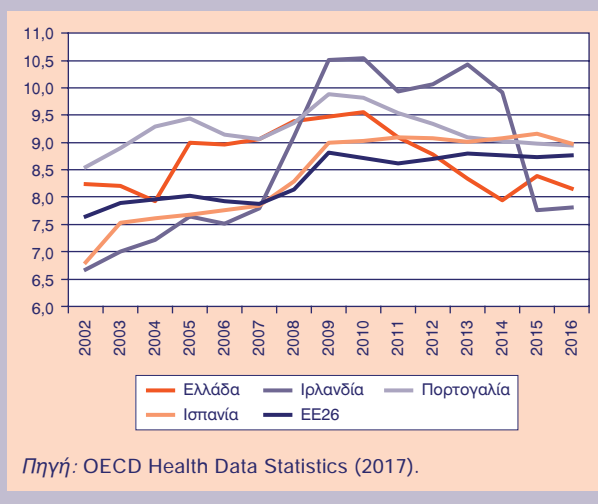
Συνολικές δαπάνες υγείας ως ποσοστό του ΑΕΠ στις ευρωπαϊκές χώρες, 2016 ή πιο πρόσφατο έτος

Πηγή: OECD Health Data Statistics (2017).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 13

Διαχρονική εξέλιξη των δαπανών υγείας ως ποσοστό του ΑΕΠ σε επιλεγμένες χώρες, 2002-2016

Πηγή: OECD Health Data Statistics (2017).

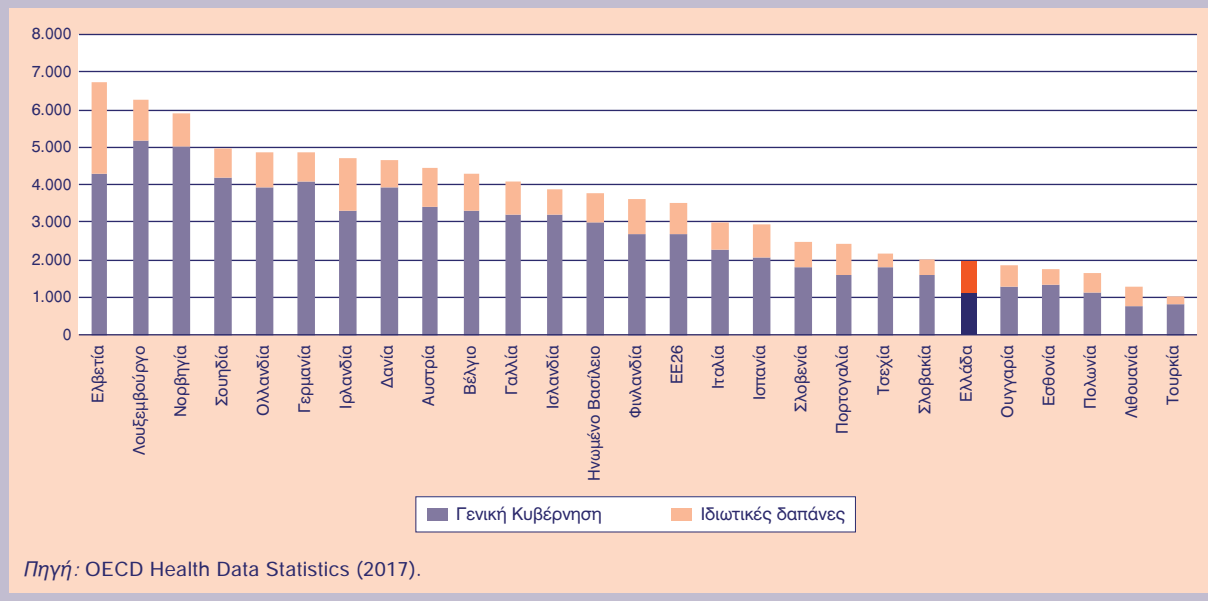
αύξησης. Λόγω της οικονομικής κρίσης, οι ευρωπαϊκές χώρες δέχτηκαν πιέσεις για συγκράτηση των δαπανών υγείας. Λαμβάνοντας υπόψη ότι η δημόσια χρηματοδότηση καταλαμβάνει τα 3/4 των συνολικών δαπανών υγείας, κατά μέσο όρο στις χώρες της ΕΕ, οι εκάστοτε κυβερνήσεις εφαρμόσαν διάφορες πολιτικές για να βελτιώσουν την αποτελεσματικότητα των συστημάτων υγείας όπως η αναπροσαρμογή του επιπέδου χρηματοδότησης, η ρύθμιση της ζήτησης των υπηρεσιών υγείας και ο έλεγχος του κόστους φρο-

ντίδας (Morgan και Astolfi, 2013, 2014). Τα τελευταία δύο έτη, οι δαπάνες υγείας σημειώνουν μία χαμηλή αλλά σταθερή αύξηση. Παρ' όλα αυτά ο ρυθμός μεταβολής τους είναι πολύ χαμηλότερος συγκριτικά με την προ κρίσης περίοδο (OECD, 2016).

Το 2016, οι συνολικές δαπάνες υγείας ως ποσοστό του ΑΕΠ της χώρας μας ανήλθαν στο 8,2%, καταλαμβάνοντας μία θέση πολύ κοντά στον μέσο όρο των 26 ευρωπαϊκών χωρών (Διάγραμμα 12). Ο μέσος όρος των ευρωπαϊκών χωρών ανήλθε στο 8,8% του ΑΕΠ, μέγεθος το οποίο παρέμεινε σχετικά αμετάβλητο κατά την περίοδο 2008-2015. Η Ελβετία, η Γερμανία, η Σουηδία και η Γαλλία κατανέμουν περίπου το 11% του ΑΕΠ στην υγεία, ενώ ακολουθούν η Ολλανδία, η Νορβηγία, το Βέλγιο, η Αυστρία και η Δανία με 10%. Στην αντίθετη πλευρά, η Τουρκία και η Λιθουανία συγκαταλέγονται στις χώρες με το μικρότερο ποσοστό δαπανών υγείας ως προς το ΑΕΠ, 4,3% και 5,7%, αντίστοιχα. Όπως απεικονίζεται στο Διάγραμμα 13, η Ελλάδα, η Ιρλανδία και η Πορτογαλία κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης κατέγραψαν ραγδαία μείωση των δαπανών υγείας ως ποσοστό του ΑΕΠ, σε αντίθεση με τον μέσο όρο των ευρωπαϊκών χωρών που παρέμεινε σχετικά σταθερός. Η Ιρλανδία κατέχει την πρώτη θέση μεταξύ των χωρών αυτών με μέση ετήσια μείωση -3,78% κατά την περίοδο 2009-2016 και ακολουθεί η Ελλάδα με -2,02% και η Πορτογαλία με -1,40%. Αντίθετα, η Σουηδία φαίνεται να αύξησε τις δαπάνες υγείας κατά 3,40%, η Νορβηγία κατά 2,11% και το Ηνωμένο Βασίλειο κατά 1,99% (OECD, 2017).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 14

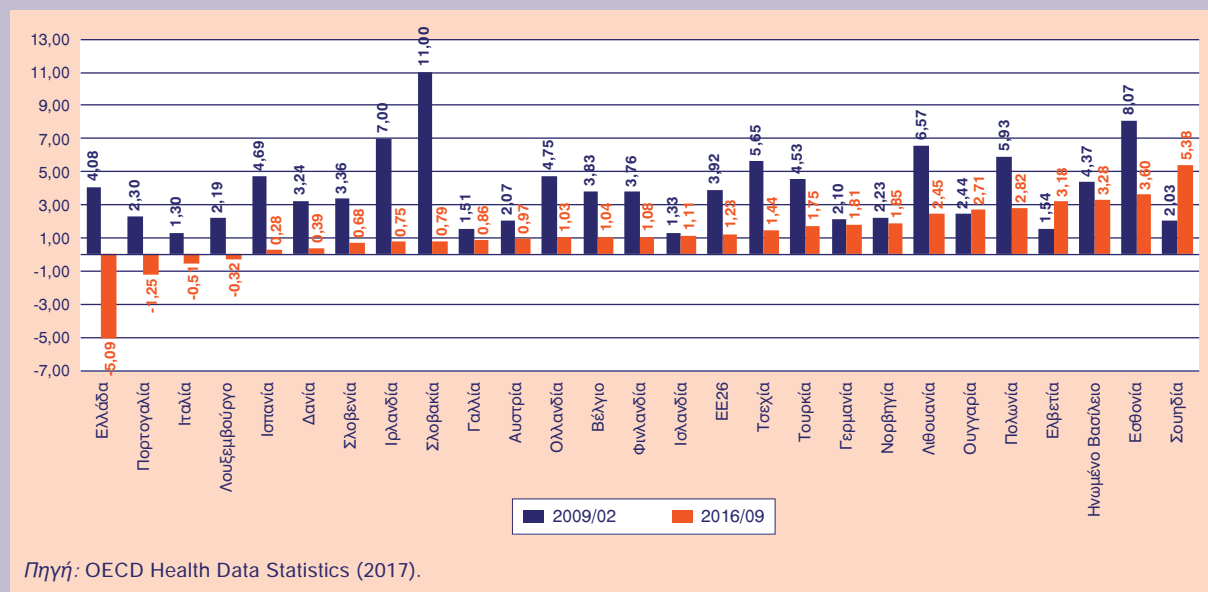
Κατά κεφαλήν συνολικές δαπάνες υγείας σε πραγματικές τιμές στις ευρωπαϊκές χώρες, 2016 ή πιο πρόσφατο έτος

Πηγή: OECD Health Data Statistics (2017).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 15

Μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής της κατά κεφαλήν δαπάνης υγείας σε πραγματικές τιμές, 2002-2016

Πηγή: OECD Health Data Statistics (2017).

Εξετάζοντας την κατά κεφαλήν δαπάνη υγείας σε πραγματικές τιμές, παρατηρούμε ότι χώρες με υψηλά εισοδήματα εμφάνισαν και υψηλότερες δαπάνες υγείας το 2016 (Διάγραμμα 14). Η Ελβετία (€6.718), το Λουξεμβούργο (€6.246) και η Νορβηγία (€5.887) είναι οι χώρες με την υψηλότερη κατά κεφαλήν δαπάνη υγείας. Η Ελλάδα βρίσκεται αρκετά κάτω από τον μέσο όρο (€3.518) των 26 ευρωπαϊκών χωρών με €1.937. Η Τουρκία (€1.006) και η Λιθουανία (€1.300)

είναι οι χώρες με τη χαμηλότερη κατά κεφαλήν δαπάνη υγείας. Στο σύνολο των ευρωπαϊκών χωρών, η κατά κεφαλήν δαπάνη σε πραγματικές τιμές αυξήθηκε κατά 0,7% ετησίως την περίοδο 2009-2015, συγκριτικά με 3,1% μεταξύ των ετών 2005 και 2009 (OECD, 2016). Η Ελλάδα βίωσε μία από τις μεγαλύτερες ανατροπές στη μεγέθυνση των δαπανών υγείας (Διάγραμμα 15). Κατά την περίοδο 2005-2009, η κατά κεφαλήν δαπάνη υγείας αυξήθηκε κατά μέσο

όρο 4,08% ετησίως. Μετά την εφαρμογή των μέτρων εξορθολογισμού του υγειονομικού συστήματος, η κατά κεφαλήν δαπάνη υγείας μειώθηκε κατά μέσο όρο 5,09% ετησίως. Η Πορτογαλία, η Ισπανία και η Σλοβακία βίωσαν επίσης σημαντικές μειώσεις στον ρυθμό μεγέθυνσης της κατά κεφαλήν δαπάνης.

7. Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Σύμφωνα με τους Reeves *et al.* (2014), η ανάλυση των στοιχείων για τις χώρες της Ευρώπης δεν καταδεικνύει ξεκάθαρη σχέση μεταξύ των περικοπών στις δαπάνες υγείας και της οικονομικής ύφεσης. Ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες αύξησαν τις συνολικές δαπάνες υγείας ως αποτέλεσμα των αυξανόμενων αναγκών του πληθυσμού, λόγω των υψηλών ελλειμμάτων και δημοσιονομικών χρεών, και άλλες ως μέσο βελτίωσης της ποιότητας και της προσβασιμότητας των υπηρεσιών υγείας, με απώτερο σκοπό την προαγωγή της οικονομικής ανάπτυξης. Από την άλλη πλευρά, ορισμένες χώρες, πιστεύοντας ότι η δημοσιονομική σταθερότητα προάγει τη μελλοντική ανάπτυξη, μείωσαν σημαντικά τις δημόσιες δαπάνες υγείας. Πιο συγκεκριμένα, η Ελλάδα, η Ιρλανδία, η Ισπανία και η Σλοβενία καταγράφουν σημαντικές μειώσεις στις δαπάνες υγείας σε πραγματικούς όρους, ενώ η Ολλανδία, η Γαλλία και η Ελβετία αυξήσεις.

Στην Ελλάδα η οικονομική ύφεση οδήγησε στη θέσπιση μίας σειράς διαρθρωτικών παρεμβάσεων για τον εξορθολογισμό του υγειονομικού συστήματος. Ο αρχικός στόχος της Γενικής Κυβέρνησης ήταν η δημόσια δαπάνη για τα εξωνοσοκομειακά φάρμακα να περιέλθει στο 1% του ΑΕΠ, δηλαδή περίπου στα 2 δις ευρώ (σύμφωνα με τον μέσο όρο των χωρών της ΕΕ), ενώ το σύνολο της δημόσιας φαρμακευτικής δαπάνης (εξωνοσοκομειακή και ενδονοσοκομειακή) δεν θα έπρεπε να υπερβεί το 1,3% του ΑΕΠ το 2014 (Μνημόνιο Συνεννόησης, Μάιος 2010). Για την επίτευξη του στόχου, η Ελλάδα θέσπισε μια σειρά μέτρων όπως αναθεώρηση της τιμολογιακής πολιτικής σύμφωνα με την ευρωπαϊκή βέλτιστη πρακτική, αναθεώρηση του αρνητικού και θετικού καταλόγου, εφαρμογή και έλεγχο της ηλεκτρονικής συνταγογράφησης, ανάπτυξη κεντρικών προμηθειών, αύξηση της κατανάλωσης των γενόσημων σκευασμάτων, μείωση του κέρδους των εμπόρων χονδρικής και λιανικής πώλησης των φαρμάκων, εισαγωγή rebates και clawbacks. Παράλληλα προχώρησε στην ίδρυση του ΕΟΠΥΥ ως αγοραστή υπηρεσιών υγείας και αναθεώρησε τον τρόπο αποζημίωσης των ιατρών στην πρωτοβάθμια φροντίδα υγείας. Σε ό,τι αφορά τα δημόσια νοσοκομεία εισήγαγε τη μηχανοργάνωση της οικονομικής διαχείρισης, τα DRGs και αναδιάρθρωσε τις διοικητικές υπηρεσίες για εξοικονόμηση πόρων. Ενδεικτικά ανα-

φέρουμε μερικά από τα μέτρα που συμπεριλαμβάνονται στο πιο πρόσφατα επικαιροποιημένο μνημόνιο (Μνημόνιο Συνεννόησης, Ιούλιος 2017) και τα οποία αναμένεται να ολοκληρωθούν στο επόμενο χρονικό διάστημα. Τα μέτρα αυτά περιλαμβάνουν τη διαχείριση των τιμών των φαρμάκων, τη βελτίωση της διαχείρισης των νοσοκομείων, την αύξηση των κεντρικών προμηθειών στα νοσοκομεία, τη διαχείριση της ζήτησης των φαρμάκων και της υγειονομικής περίθαλψης μέσω πρωτοκόλλων ηλεκτρονικής συνταγογράφησης, την εισαγωγή της αξιολόγησης τεχνολογίας υγείας, τον εκσυγχρονισμό των συστημάτων μηχανοργάνωσης και την ανάπτυξη ενός νέου ηλεκτρονικού συστήματος παραπομπής στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια φροντίδα υγείας που θα επιτρέπει τη διαμόρφωση οδών φροντίδας για τους ασθενείς.

Κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης και μετά την εφαρμογή πλήθους διαρθρωτικών παρεμβάσεων, οι δαπάνες υγείας της Γενικής Κυβέρνησης μειώθηκαν σημαντικά, σε αντίθεση με τη ραγδαία αύξηση που συντελέστηκε την περίοδο προ κρίσης. Από την άλλη πλευρά, οι ιδιωτικές δαπάνες μειώθηκαν κατά την περίοδο 2010-2012, αλλά στη συνέχεια καταγράφεται ανοδική πορεία με φθίνοντα ρυθμό. Σύμφωνα με τους Thomson *et al.* (2014), η Ελλάδα συγκρατείται μεταξύ των χωρών, στις οποίες η κατά κεφαλήν δαπάνη υγείας μειώθηκε σημαντικά προσεγγίζοντας τις τιμές του 2007. Μεγάλο μερίδιο της μείωσης αυτής, συγκριτικά με τον ιδιωτικό τομέα, οφείλεται στη συρρίκνωση των δαπανών υγείας της Γενικής Κυβέρνησης, ως αποτέλεσμα της οικονομικής εξυγίανσης του υγειονομικού συστήματος και της εφαρμογής των προαναφερθέντων διαρθρωτικών μέτρων. Το 2015 είναι το πρώτο έτος που καταγράφεται αύξηση στις δαπάνες υγείας μετά το 2009.

Η ενδονοσοκομειακή και η εξωνοσοκομειακή περίθαλψη –με κύριο συντελεστή τα γενικά νοσοκομεία– καθώς και η παροχή ιατρικών προϊόντων –κυρίως φαρμακευτικών σκευασμάτων– αποτελούν τους κύριους διαμορφωτές των συνολικών δαπανών υγείας. Η χρηματοδότησή τους γίνεται κυρίως από τη Κεντρική Κυβέρνηση, τους ΟΚΑ και τα νοικοκυριά.

Η συνεισφορά των ΟΚΑ περιορίστηκε σημαντικά στην υπό εξέταση περίοδο, κυρίως λόγω των περικοπών στη φαρμακευτική δαπάνη. Η ίδρυση του ΕΟΠΥΥ, η εισαγωγή της ηλεκτρονικής συνταγογράφησης, η αναθεώρηση του θετικού καταλόγου, η εφαρμογή τιμολογιακής πολιτικής εξωτερικής αναφοράς για τα φάρμακα, τα clawbacks και rebates είχαν ως αποτέλεσμα οι δαπάνες ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης των ΟΚΑ να μειωθούν με μεγαλύτερο ποσοστό συγκριτικά με τους υπόλοιπους φορείς χρηματοδότησης των υπηρεσιών υγείας.

Σύμφωνα με τους Morgan και Astolfi (2014), οι περικοπές στη φαρμακευτική δαπάνη στη χώρα μας αντιστοιχούσαν στο 1/3 των μειώσεων στον τομέα της υγείας την περίοδο 2009-2011, συμβάλλοντας στη μείωση του δημοσίου ελλείμματος κατά 1% του ΑΕΠ. Επιπρόσθετα, η Ελλάδα καταλαμβάνει την πρώτη θέση μεταξύ των χωρών με τις υψηλότερες μειώσεις στις δαπάνες για πρόληψη και δημόσια υγεία. Από την άλλη πλευρά, η συμμετοχή των πολιτών στη φαρμακευτική δαπάνη αυξήθηκε σημαντικά, ενώ για επικουρικές υπηρεσίες υγειονομικής φροντίδας μειώθηκε. Η αύξηση αυτή μπορεί να οφείλεται στο γεγονός ότι εφαρμόστηκαν πολιτικές που μετακάλισαν το κόστος από τους ΟΚΑ στα νοικοκυριά, όπως η αύξηση της συμμετοχής των ασφαλισμένων σε ορισμένες κατηγορίες φαρμακευτικών σκευασμάτων και η διεύρυνση της αρνητικής λίστας. Η μείωση στο διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών και η υψηλή ανεργία επέδρασαν αρνητικά στην αύξηση των ιδιωτικών πληρωμών σε φορείς εξωνοσοκομειακής φροντίδας, όπως ιατρεία, διαγνωστικά κέντρα και ιδιωτικές κλινικές.

Η ανάλυση των δαπανών υγείας κατά την περίοδο 2009-2015 καταδεικνύει τη σαφή μείωση των συνολικών δαπανών υγείας. Η συρρίκνωση αυτή είχε ως αποτέλεσμα το ύψος των δαπανών υγείας ως ποσοστό του ΑΕΠ να προσεγγίσει τα επίπεδα του 2002, με τις δαπάνες της Γενικής Κυβέρνησης να καταγράφουν την υψηλότερη μείωση συγκριτικά με τις ιδιωτικές δαπάνες. Ταυτόχρονα παρατηρείται ανακατανομή των μεριδίων δαπανών υγείας μεταξύ της Γενικής Κυβέρνησης και των νοικοκυριών. Τα νοικοκυριά φαίνεται να καλύπτουν τη μείωση της δημόσιας φαρμακευτικής δαπάνης, ενώ η Γενική Κυβέρνηση φαίνεται να χρηματοδοτεί μεγαλύτερο μερίδιο της εξωνοσοκομειακής και επικουρικής φροντίδας του πληθυσμού.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2017. *Σύστημα Λογαριασμών Υγείας έτους 2015*. Αθήνα.

Ξένη

Baltagi, B. and Moscone, F., 2010. Health care expenditure and income in the OECD reconsidered: Evidence from panel data. *IZA Discussion Paper* no. 4851, pp. 22.

Barros, P.P., 1998. The black box of health care expenditure growth determinants. *Health Economics*, 7, pp. 533-44.

Braendle, T. and Colombier, C., 2016. What drives public health care expenditure growth? Evidence from Swiss cantons, 1970-2012. *Health Policy*, 120, pp. 1051-1060.

Breyer, F. and Felder, S., 2006. Life expectancy and health care expenditures: a new calculation for Germany using the costs of dying. *Health Policy*, 75, pp. 178-86.

Brown, M.C., 1987. *Caring for profit: economic dimension of Canada's health industry*. Fraser Institute. Vancouver, Canada.

De la Maisonneuve, C. and Oliveira Martins, J., 2013. A projection method for public health and long-term care expenditures. *OECD Economics Department Working Papers*, No. 1048. Paris: OECD Publishing.

De la Maisonneuve, C., Moreno-Serra, R., Murtin, F. and Oliveira Martins, J., 2016. The drivers of public health spending: integrating policies and institutions. *OECD Economics Department Working Papers*, No. 1283. Paris: OECD Publishing.

Di Matteo, L., 2005. The macro determinants of health expenditure in the United States and Canada: assessing the impact of income, age distribution and time. *Health Policy*, 71, pp. 23-42.

Di Matteo, L. and Di Matteo, R., 1998. Evidence on the determinants of Canadian provincial government health expenditures: 1965-1991. *Journal of Health Economics*, 15, pp. 947-963.

Evans, R.G., 1974. Supplier-induced demand: some empirical evidence and implications, στο M. Perlman (ed.), *The Economics of Health and Medical Care*. London: Macmillan Publishing.

Felder, S., Meire, M. and Schmitt, H., 2000. Health care expenditure in the last months of life. *Journal of Health Economics*, 19, pp. 679-695.

Gerdtham, U.-G. and Jonsson, B., 2000. International comparisons of health care expenditure: theory, data and econometric analysis, στο Gulyer A.J. and J.P. Newhouse (eds.), *Handbook of Health Economics*, Elsevier Publishing, 1A, pp. 11-53.

Gerdtham, U.-G., Sogaard, I., Anderson, F. and Jonsson, B., 1992. Econometric analysis of health expenditure: a cross sectional study of OECD countries. *Journal of Health Economics*, 11, pp. 63-84.

Giannoni, M. and Hitiris, T., 2002. The regional impact of health care expenditure: the case of Italy. *Applied Economics*, 34, pp. 1829-1836.

Hitiris, T. and Posnett, J., 1992. The determinants and effects of health expenditure in developed countries. *Journal of Health Economics*, 11, pp. 173-181.

Koenig, L., Siegel, J.M., Dobson, A., Hearle, K., Ho, S. and Rodu-witz, R., 2003. Drivers of healthcare expenditures associated with physician activities. *The American Journal of Managed Care*, 9, pp. 34-42.

Leu, R.E., 1986. The public-private mix and international health care costs, στο A.J. Culyer and B. Jonsson (eds.), *Public and Private Health Services*. Oxford: Basil Blackwell Publishing.

Marino, A., Morgan, D., Lorenzoni, L. and James, C., 2017. Future trends in health care expenditure: A modeling framework for cross-country forecasts. *OECD Health Working Papers*, No. 95. Paris: OECD Publishing.

Martin Martin, J.J., Puerto Lopez del Amo Gonzales, M. and Dolores Cano Carcia, M., 2011. Review of the literature on the determinants of healthcare expenditure. *Applied Economics*, 43(1), pp. 19-46.

McGuire, A., Parkin, D., Hughes, D. and Gerard, K., 1993. Econometric analyses of national health expenditures: can positive economies help to answer normative questions? *Health Economics*, 2, pp. 113-126.

- Morgan, D. and Astolfi, R., 2013. Health spending growth at zero: Which sectors are most affected? *OECD Health Working Papers*, No. 60. Paris: OECD Publishing.
- Morgan, D. and Astolfi, R., 2014. Health spending continues to stagnate in many OECD countries. *OECD Health Working Papers*, No. 68. Paris: OECD Publishing.
- Newhouse, J.P., 1987. Cross national differences in health spending: what do they mean? *Journal of Health Economics*, 6, pp. 159-162.
- OECD, 1996. Health care reform: the will to change. *Health Policy Studies*, no 8. Paris: OECD Publishing.
- OECD, 2017. *Health Data Statistics 2017*. Paris: OECD Publishing.
- OECD/European Union, 2016. *Health at a Glance: Europe 2016*. Paris: OECD Publishing.
- Parkin, D., Mcguire, A. and Yule, B., 1987. Aggregate health expenditure and national income: is healthcare a luxury good. *Journal of Health Economics*, 6, pp. 109-127.
- Pauly, M., 1968. The economics of moral hazard. *American Economic Review*, 58, pp. 531-537.
- Reeves, A., McKee, M., Basu, S. and Stuckler, D., 2014. The political economy of austerity and healthcare: Cross-national analysis of expenditure changes in 27 European nations 1995-2011. *Health Policy*, 115, pp. 1-8.
- Reinhardt, V., 2003. Does the ageing of the population really drive the demand for healthcare? *Health Affairs*, 22, pp. 27-39.
- Rice, T., 1983. The impact of changing medicare reimbursement rates on physician-induced demand. *Medical Care*, 21, pp. 803-815.
- Thomson, S., Figueras, J., Evetovits, T., Jowett, M., Mladovsky, P., Maresso, A., Cylus, J., Karanikolos, M. and Kluge, H., 2014. *Economic crisis, health systems and health in Europe: impact and implications for policy*. Policy summary 12, European Observatory on Health Systems and Policies, pp.41. London: World Health Organization Publishing.
- Van Gool, K., and Pearson, M., 2014. Health, austerity and economic crisis: Assessing the short-term impact in OECD countries. *OECD Health Working Papers*, No. 76. Paris: OECD Publishing.
- Weisbord, B.A., 1991. The health care quadrilemma: an essay of technological change, insurance, quality of care and cost-containment. *Journal of Economic Literature*, 29, pp. 523-552.
- Werblow, A., Felder, S. and Zweifel P., 2007. Population ageing and healthcare expenditure: a school of "red herrings"? *Health Economics*, 16, pp. 1109-1126.
- Zweifel, P., Felder, S. and Meiers, M., 1999. Ageing of population and healthcare expenditure: a red herring? *Health Economics*, 8, pp. 485-496.

Μεταναστευτικές ροές και δημοσιονομική αποτύπωση: Μία πρώτη προσέγγιση

Χρήστος Τριαντόπουλος *

1. Εισαγωγή

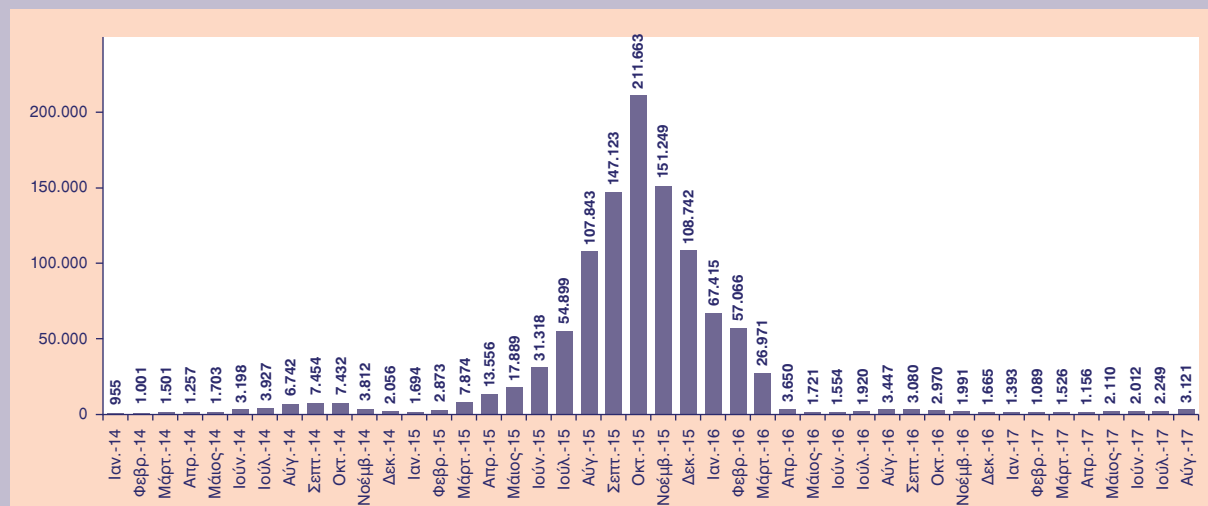
Σε μία δύσκολη οικονομική και δημοσιονομική συγκυρία, η Ελλάδα το 2015 βρέθηκε αντιμέτωπη με την ανάγκη διαχείρισης των ιδιαίτερα αυξημένων ροών μεταναστών και προσφύγων που αφίχθησαν στη χώρα μέσω της Μεσογείου, και δη, μέσω των νησιών του Αιγαίου. Επρόκειτο, ωστόσο, για πολύπλοκο και πολυπαράγοντικό φαινόμενο με έντονη γεωπολιτική, ανθρωπιστική, κοινωνική, πολιτική και οικονομική διάσταση, το οποίο έλαβε και μία ιδιαίτερη ευρωπαϊκή προέκταση, μιας και ο προορισμός των συγκεκριμένων ροών είναι οι περισσότεροι ανεπτυγμένες οικονομίες της Ευρώπης, και μάλιστα, του ευρωπαϊκού Βορρά (IMF, 2016). Η σταδιακή διόγκωση του φαινομένου, σε συνδυασμό με τις θεσμικές και οργανωτικές αδυναμίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) όσον αφορά τη συνεκτική και έγκαιρη διαχείρισή του, επέτρεψαν τη μετατροπή του σε μία (νέα) κρίση για το ευρωπαϊκό οικοδόμημα.

Από τη στιγμή, λοιπόν, που η Ελλάδα αποτέλεσε (και αποτελεί) βασική πύλη εισόδου των μεταναστευτικών και προσφυγικών ροών προς τα κράτη-μέλη της ΕΕ, η χώρα απέκτησε έναν κομβικό ρόλο στο ευρύτερο πλαίσιο διαχείρισης της «προσφυγικής κρίσης», ενώ η άλλη χώρα –με αντίστοιχο ρόλο– ήταν (και είναι) η Ιταλία.

Ειδικότερα, όσον αφορά την Ελλάδα, σύμφωνα με τα στοιχεία της Ύπατης Αρμοστείας του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) για τους Πρόσφυγες, ο συνολικός αριθμός των αφίξεων προσφύγων και μεταναστών μέσω της Μεσογείου έφτασε τις 856.723 το 2015, που συνιστά περίπου το 8,2% του πληθυσμού της χώρας, καταγράφοντας μία αύξηση 1988% σε σχέση με την προηγούμενη χρονιά –οπότε και οι εν λόγω ροές είχαν διαμορφωθεί στις 41.048 (Γράφημα 1). Το μεγαλύτερο μέρος των αφίξεων προσφύγων και μεταναστών (κυρίως από τη Συρία, το Ιράκ και το Αφγανιστάν) μέσω της Μεσογείου πραγματοποιήθηκε κατά το δεύτερο εξάμηνο του 2015, με την κορύφωση να παρατηρείται τον Σεπτέμβριο του 2015, όταν ο αριθμός των αφίξεων ανήλθε στις 211.663. Το φαινόμενο, ωστόσο, άρχισε να αποκλιμακώνεται σταδιακά, καθώς μετά τη συμφωνία της ΕΕ με την Τουρκία (Μάρτιος 2016) οι αφίξεις προσφύγων και μεταναστών άρχισαν να περιορίζονται αισθητά σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο (Καβουνίδη, 2017). Έτσι, σύμφωνα με τα στοιχεία της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, το 2016 οι αφίξεις προσφύγων και μεταναστών μέσω της Μεσογείου ανήλθαν στις 173.450 (με το 87% αυτών να πραγματοποιούνται

ΓΡΑΦΗΜΑ 1

Αφίξεις προσφύγων και μεταναστών στην Ελλάδα μέσω της Μεσογείου

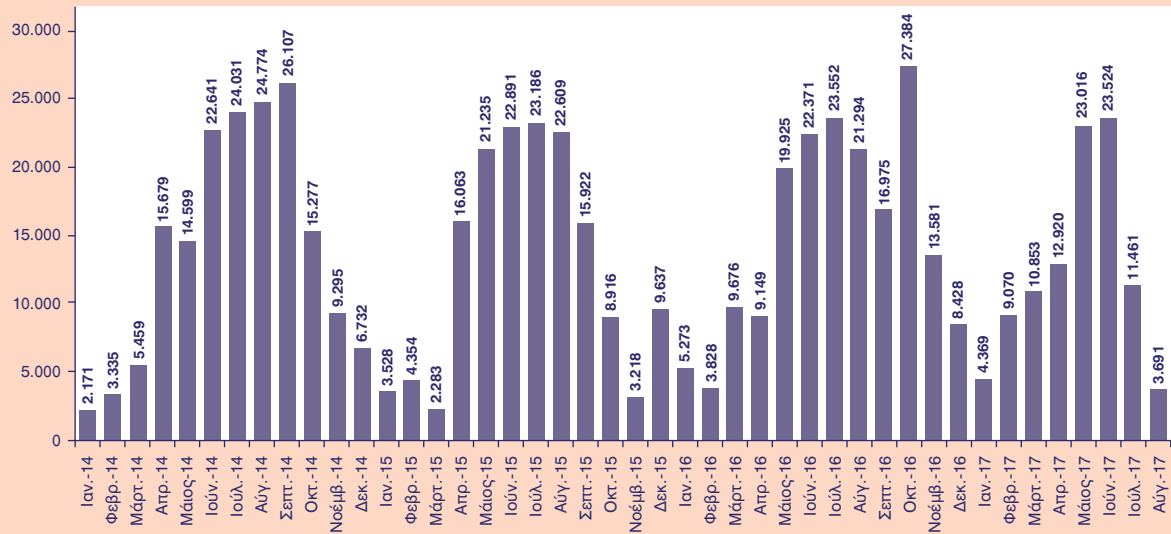
Πηγή: UNCHR.

Σημείωση: Τα στοιχεία για τον Αύγουστο του 2017 αφορούν την περίοδο μέχρι τις 27/8/2017.

* Ερευνητής Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ).

ΓΡΑΦΗΜΑ 2

Αφίξεις προσφύγων και μεταναστών στην Ιταλία μέσω της Μεσογείου

Πηγή: UNCHR.

Σημείωση: Τα στοιχεία για τον Αύγουστο του 2017 αφορούν την περίοδο μέχρι τις 30/8/2017.

κατά το πρώτο τρίμηνο του έτους), ενώ για το οκτάμηνο του 2017 (συγκεκριμένα στις 27/8/2017), οι εν λόγω αφίξεις διαμορφώθηκαν (μόλις) στις 14.656, που είναι χαμηλότερα από το αντίστοιχο μέγεθος για την ίδια περίοδο του 2014 (οι αφίξεις την περίοδο Ιανουαρίου-Αυγούστου 2014 ανήλθαν στις 20.284). Στο σύνολό τους, λοιπόν, για την περίοδο Ιανουαρίου 2014-Αυγούστου 2017 οι αφίξεις προσφύγων και μεταναστών μέσω της Μεσογείου διαμορφώθηκαν σε 1.085.867. Σε αντίθεση με την Ελλάδα, η Ιταλία δεν παρουσίασε κάποια αξιοσημείωτη έξαρση τα τελευταία χρόνια, διατηρώντας μία σχετική εποχικότητα στην ένταση των ροών προσφύγων και μεταναστών μέσω της Μεσογείου –που καθορίζεται σημαντικά και από τις καιρικές συνθήκες (Γράφημα 2). Έτσι, οι αφίξεις προσφύγων και μεταναστών μέσω της Μεσογείου στην Ιταλία διαμορφώθηκαν το 2014 στις 170.000, μειώθηκαν το 2015 στις 153.842, επανήλθαν το 2016 στις 181.436 και διαμορφώθηκαν κατά το πρώτο οκτάμηνο του 2017 στις 98.904.

Η διαχείριση των αυξημένων ροών προσφύγων και μεταναστών, παράλληλα με την ανθρωπιστική, κοινωνική και γεωπολιτική διάσταση, έχει μία σημαντική δημοσιονομική που σχετίζεται με την άμεση και έμμεση επίπτωση που προκύπτει στα δημόσια οικονομικά –η οποία καθορίζεται τόσο από την ένταση, όσο και από τη φάση του φαινομένου. Πρόκειται για μία δημοσιονομική επίπτωση, που είναι χρήσιμο –παρά τις εγγενείς αδυναμίες (βλ. έκτακτες συνθήκες, κατακερματισμός εμπλεκόμενων φορέων, εμπλοκή διαφόρων

χωρών, κ.ά.)– να μπορεί να αποτυπώνεται και να παρακολουθείται διακριτά (όπως συμβαίνει και σε άλλες περιπτώσεις), ώστε να συνεισφέρει στην άσκηση της εν λόγω πολιτικής. Η χρησιμότητα της διακριτής δημοσιονομικής αποτύπωσης καθίσταται αναγκαία σε περιπτώσεις χωρών, όπως η Ελλάδα, που βρίσκονται σε διαδικασία (αυστηρής) δημοσιονομικής προσαρμογής και σταθεροποίησης (Τριαντόπουλος, 2015). Στο πλαίσιο, λοιπόν, της ΕΕ, η διακριτή –πλήρης και λεπτομερής– αποτύπωση της δημοσιονομικής επίπτωσης από τη διαχείριση των ροών προσφύγων και μεταναστών έχει ιδιαίτερη σημασία, καθώς –λόγω των (ευρωπαϊκών) ιδιαιτεροτήτων του φαινομένου και της ελληνικής δημοσιονομικής κατάστασης– επιτρέπει τον σχεδιασμό μίας δημοσιονομικής «διευκόλυνσης» –αντίστοιχης της επίπτωσης (Υπουργείο Οικονομικών, 2016). Συγκεκριμένα, η εν λόγω δημοσιονομική «διευκόλυνση» δύναται να προκύψει είτε μέσω της αύξησης της κοινοτικής (τακτικής και έκτακτης) χρηματοδότησης προς τη χώρα, είτε μέσω της εξαίρεσης από τους δημοσιονομικούς στόχους (του προγράμματος προσαρμογής) της δημοσιονομικής επίπτωσης από τη διαχείριση του φαινομένου, είτε μέσω της χαλάρωσης της αυστηρότητας επί των δημοσιονομικών στόχων (λόγω των πιέσεων της συγκυρίας). Παράλληλα, η διακριτή δημοσιονομική αποτύπωση της επίπτωσης από το εν λόγω φαινόμενο επιτρέπει την ανάπτυξη δημοσιονομικών σεναρίων αναφορικά τόσο με την πορεία αυτού (βλ. αύξηση ροών), όσο και με τη μετεξέλιξή του (βλ. αύξηση αποθέματος).

Το παρόν άρθρο, αφού συζητήσει το σχετικό θεωρητικό υπόβαθρο: (α) αναλύει τις πρωτοβουλίες και τις διαδικασίες που θεσπίστηκαν την τελευταία περίοδο στην Ελλάδα στο πλαίσιο της ανάγκης διακριτής αποτύπωσης της δημοσιονομικής επίπτωσης από τη διαχείριση των αυξημένων προσφυγικών και μεταναστευτικών ροών και (β) αναπτύσσει τα δημοσιονομικά δεδομένα που σχετίζονται με καθεμία από τις εν λόγω διαδικασίες υπολογισμού της δημοσιονομικής επίπτωσης, ενώ (γ) προχωρά και στη διατύπωση προτάσεων για τη βελτίωση της τρέχουσας κατάστασης.

2. Θεωρητικό υπόβαθρο

Η αποτύπωση της δημοσιονομικής επίπτωσης από τη διαχείριση των προσφυγικών και μεταναστευτικών ροών, σύμφωνα με το σχετικό θεωρητικό υπόβαθρο, δύναται να πραγματοποιηθεί μέσω τριών βασικών προσεγγίσεων, η ευχέρεια αξιοποίησης των οποίων καθορίζεται, βέβαια, και από τις συνθήκες και τα δεδομένα που σχετίζονται με το φαινόμενο (Υπουργείο Οικονομικών, 2016). Η πρώτη προσέγγιση είναι αυτή της λογιστικής αποτύπωσης, η οποία αποτελεί την άμεση (στατική) καταμέτρηση της επίδρασης της μετανάστευσης, όπως αυτή προκύπτει, από τη μία πλευρά, από τη φορολογία και τις ασφαλιστικές εισφορές των μεταναστών (εφόσον ενταχθούν στην αγορά εργασίας), και, από την άλλη πλευρά, από τις δημόσιες δαπάνες που σχετίζονται με αυτούς και με την ευρύτερη διαχείριση του φαινομένου (OECD, 2013). Η δεύτερη προσέγγιση είναι αυτή των δυναμικών μοντέλων, η οποία προσδιορίζει τη μακροχρόνια επίδραση της μετανάστευσης μέσα από τον υπολογισμό των μελλοντικών επιπτώσεων της μετανάστευσης στα δημόσια οικονομικά –αλλά και των γενεών που ακολουθούν τους πρώτους μετανάστες– εστιάζοντας, μεταξύ άλλων, σε διαστάσεις των δημοσίων οικονομικών, όπως το δημόσιο χρέος και τη βιωσιμότητα του ασφαλιστικού συστήματος (Lee and Miller, 1997· Ekberg, 2011· Auerbach, Gokhale and Kotlikoff, 1991· OECD, 2013). Η τρίτη προσέγγιση είναι αυτή των μακροοικονομικών μοντέλων, η οποία και αφορά την αποτίμηση της συνολικής επίπτωσης της μετανάστευσης στην οικονομία, επικεντρώνοντας –μέσω της αξιοποίησης υπολογιστικών μοντέλων γενικής ισορροπίας– την ανάλυση, για συγκεκριμένη χρονική περίοδο, στις επιπτώσεις που έχουν αλλαγές στη μεταναστευτική πολιτική και μεταβολές στις προσφυγικές ροές σε πεδία, όπως οι κοινωνικές δαπάνες και ο Προϋπολογισμός (Chojnicki *et al.*, 2011· OECD, 2013).

Η δημοσιονομική επίπτωση –άσχετα με τη μέθοδο υπολογισμού της– μπορεί να είναι: (α) άμεση, που προκύπτει από την καταμέτρηση των δημοσίων δα-

πανών που αποτυπώνονται στον Προϋπολογισμό και σχετίζεται με επιχορηγήσεις του κράτους σε εμπλεκόμενους φορείς, προμήθειες, νέες δραστηριότητες, έργα, υποδομές, αλλά και παροχή σχετικών υπηρεσιών, και (β) έμμεση, που διαμορφώνεται από τον υπολογισμό του δημοσιονομικού κόστους που σχετίζεται με την (όποια) ποιοτική επιβάρυνση δημιουργείται στις παρεχόμενες από το Δημόσιο υπηρεσίες προς το σύνολο του πληθυσμού (βλ. αύξηση αριθμού μαθητών στις σχολικές τάξεις, αύξηση περιστατικών στα νοσοκομεία, κλπ.) (Nasser and Symansky, 2014· Υπουργείο Οικονομικών, 2016).

Μεταξύ των τριών προσεγγίσεων αυτή που δύναται να αποτυπώσει βραχυπρόθεσμα και κοντά σε πραγματικό χρόνο τη δημοσιονομική επίπτωση των προσφυγικών και μεταναστευτικών ροών –ώστε να μπορεί να εμπεριέχει και την επίπτωση από τη διαδικασία διέλευσης από τη χώρα προς άλλους προορισμούς– είναι η λογιστική αποτύπωση, ενώ οι άλλες δύο μέθοδοι καταμέτρησης της δημοσιονομικής επίπτωσης (δυναμικά και μακροοικονομικά μοντέλα) προσεγγίζουν το φαινόμενο της μετανάστευσης με μία –τουλάχιστον– μεσοπρόθεσμη (αν όχι μακροπρόθεσμη) διάσταση, εστιάζοντας, κυρίως, στην εγκατάσταση και ενσωμάτωση των μεταναστών στη χώρα προορισμού και όχι τόσο στη χώρα διέλευσης των ροών μεταναστών και προσφύγων προς τον τελικό προορισμό τους (Υπουργείο Οικονομικών, 2016). Φυσικά, και η λογιστική αποτύπωση μπορεί να αναπυχθεί σε ένα πλαίσιο μεσοπρόθεσμης ανάλυσης. Το ζητούμενο, συνεπώς, ως προς την επιλογή της κατάλληλης μεθόδου είναι, παράλληλα με τη διαθεσιμότητα των σχετικών στοιχείων και την αξιοπιστία των διαδικασιών συγκέντρωσης των στοιχείων, η φάση στην οποία βρίσκεται το προσφυγικό και μεταναστευτικό φαινόμενο.

Ειδικότερα, οι βασικές φάσεις διαχείρισης του εν λόγω φαινομένου, από τη στιγμή που οι πρόσφυγες και μετανάστες εισέλθουν (παράτυπα) στη χώρα, είναι τρεις. Η πρώτη φάση είναι αυτή όπου η χώρα –δρώντας ως σημείο πρώτης υποδοχής και διέλευσης προς τον τελικό προορισμό– διαχειρίζεται, στο πλαίσιο της κινητικότητας των ροών προσφύγων και μεταναστών, τις εν λόγω αφίξεις και παρέχει προσωρινή φιλοξενία, αρωγή και μέριμνα. Η δεύτερη φάση είναι αυτή όπου η χώρα –δρώντας ως τόπος προσωρινής εγκατάστασης– διαχειρίζεται, στο πλαίσιο ενδεχόμενης διακοπής των ροών προσφύγων και μεταναστών προς άλλες χώρες, την (προσωρινή) εγκατάσταση των εν λόγω αφίξεων και διαμορφώνει συνθήκες φιλοξενίας μέχρι να ξεκαθαριστεί το καθεστώς φιλοξενίας (αιτήσεις ασύλου, κ.ά.), αλλά και να κατευθυνθούν στους τελικούς προορισμούς. Η τρίτη

φάση είναι αυτή όπου η χώρα –δρώντας ως τόπος (μόνιμης) εγκατάστασης– διαχειρίζεται την ενσωμάτωση, στο πλαίσιο μιας ευρύτερης μεταναστευτικής πολιτικής, των προσφύγων και μεταναστών, αλλά και των επόμενων γενεών (Τριαντόπουλος, 2015· Υπουργείο Οικονομικών, 2016).

Από τη στιγμή, συνεπώς, που η καταλληλότητα της μεθόδου προσδιορισμού της δημοσιονομικής επίπτωσης των προσφυγικών και μεταναστευτικών ροών επηρεάζεται και από τη φάση στην οποία βρίσκεται το υπό ανάλυση φαινόμενο, διαφαίνεται –μέσα από τον συσχετισμό των φάσεων του φαινομένου και των προτεινόμενων μεθόδων– ότι κατά την πρώτη φάση διαχείρισης των ροών προσφύγων και μεταναστών – δηλαδή όταν η χώρα αποτελεί σημείο πρώτης υποδοχής και διέλευσης προς τον τελικό προορισμό– η ενδεδειγμένη προσέγγιση καταμέτρησης είναι αυτή της λογιστικής αποτύπωσης, ιδιαίτερα όταν η εν λόγω καταμέτρηση επιχειρείται σε πραγματικό χρόνο και καθώς το φαινόμενο είναι σε εξέλιξη. Όσο, ωστόσο, η εξέλιξη του φαινομένου εισέρχεται στη δεύτερη φάση και πορεύεται προς την τρίτη φάση –δηλαδή όταν η χώρα αποτελεί σημείο προσωρινής φιλοξενίας ή (εν τέλει) τελικό προορισμό– διαμορφώνονται οι συνθήκες για την καταμέτρηση με βάση είτε τα δυναμικά μοντέλα, είτε τα μακροοικονομικά υποδείγματα, μιας και υπάρχουν, σταδιακά, τα διαθέσιμα στοιχεία, αλλά και διαμορφώνονται οι καταστάσεις που επιτρέπουν την ένταξη του φαινομένου στο μακροοικονομικό περιβάλλον μιας κοινωνίας και οικονομίας (βλ. μόνιμη εγκατάσταση, διαδικασίες ενσωμάτωσης, κλπ.). Προς την ίδια κατεύθυνση, όσο η διαχείριση του φαινομένου κινείται προς την τρίτη φάση, τόσο διευρύνονται τα πεδία που εντοπίζεται η δημιουργία έμμεσης δημοσιονομικής επιβάρυνσης, μιας και σχετίζεται με όλη τη διαδικασία ενσωμάτωσης των ροών προσφύγων και μεταναστών (Υπουργείο Οικονομικών, 2016).

3. Διακριτή δημοσιονομική αποτύπωση

Στην περίπτωση της Ελλάδας, η διαχείριση του φαινομένου των αυξημένων προσφυγικών και μεταναστευτικών ροών μέσω της Μεσογείου μέχρι και τις αρχές του 2016 (από το 2015) εντοπίστηκε (κυρίως) στην πρώτη φάση, δηλαδή αυτή της αξιοποίησης της χώρας από τις ροές προσφύγων και μεταναστών ως χώρας διέλευσης με τελικό προορισμό άλλες χώρες (βλ. Βόρεια Ευρώπη). Σε εκείνη, λοιπόν, τη φάση (και χρονική στιγμή) η εφικτή και έγκυρη προσέγγιση για τη δημοσιονομική αποτύπωση της επίπτωσης του φαινομένου –λαμβάνοντας υπόψη και τις δομικές αδυναμίες ως προς τη διαθεσιμότητα σχετικών δεδομένων και τη δυναμική εξέλιξη του φαινομένου– ήταν η λογιστική (Υπουργείο Οικονομικών, 2016). Σταδι-

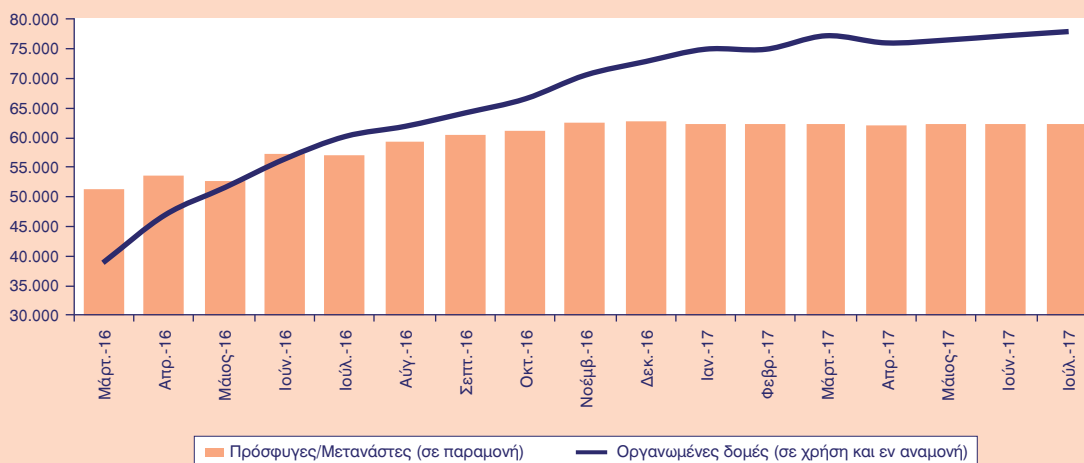
ακά, όμως, και μετά την «ανακοπή» των ροών προς τους τελικούς τους προορισμούς –τις ανεπτυγμένες οικονομίες της Βορείου Ευρώπης– σε συνέχεια της απόφασης των κυβερνήσεων των εν λόγω κρατών-μελών να αυστηροποιήσουν τη συνοριακή τους πολιτική («κλείνοντας» τις διόδους), η διαχείριση του φαινομένου στην Ελλάδα άρχισε σταδιακά να μετατοπίζεται στις επόμενες δύο φάσεις, αφού σημαντικός αριθμός προσφύγων και μεταναστών παρέμεινε στη χώρα –είτε (αρχικά) εν αναμονή αναχώρησης, είτε (εν συνεχεία) με προοπτική εγκατάστασης. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τα στοιχεία για την 1η Αυγούστου 2017 από την Ειδική Γραμματεία Επικοινωνιακού Σχεδιασμού Μεταναστευτικής και Προσφυγικής Πολιτικής (που δημιουργήθηκε αποκλειστικά για τη συγκεκριμένη ενημέρωση), ο αριθμός των προσφύγων και μεταναστών που παραμένουν στη χώρα –παράλληλα με τη λειτουργία του ευρωπαϊκού μηχανισμού ανακατανομής προσφύγων, των εθελοντικών επιστροφών και των αναχωρήσεων προς την Τουρκία– ανήλθε στους 62.206 (από 51.393 το Μάρτιο του 2016), ενώ, πλέον, η συνολική ονομαστική χωρητικότητα των διάφορων ειδών οργανωμένων δομών φιλοξενίας σε όλη την επικράτεια εκτιμάται κοντά στους 78.000 (από 39.000 τον Μάρτιο του 2016) (Γράφημα 3). Έτσι, με τα νέα, πλέον, δεδομένα (καθώς η διαχείριση του φαινομένου πορεύεται στην τρίτη φάση), οι ενδεδειγμένες μέθοδοι υπολογισμού και αποτύπωσης της δημοσιονομικής επίπτωσης από τη διαχείριση των προσφυγικών και μεταναστευτικών ροών είναι αυτές των δυναμικών και μακροοικονομικών μοντέλων, ώστε, αφενός, να ενσωματώνονται στα αποτελέσματα οι μακροπρόθεσμες επιπτώσεις σε συνάρτηση και με το ευρύτερο μακροοικονομικό περιβάλλον και, αφετέρου, να είναι εφικτή η διατύπωση διαφόρων σεναρίων. Σε κάθε περίπτωση, η βάση για την ανάπτυξη των δυναμικών και μακροοικονομικών μεθόδων είναι η επαρκής λογιστική αποτύπωση των δημοσιονομικών μεγεθών που σχετίζονται με το φαινόμενο, καθιστώντας σημαντική την προσπάθεια που ξεκίνησε το 2015.

Από την πρώτη στιγμή, λοιπόν, διαπιστώθηκε τόσο η ανάγκη διακριτής δημοσιονομικής αποτύπωσης της επίπτωσης από τη διαχείριση του φαινομένου, όσο, όμως, και οι δυσκολίες για να προκύψει ένα αξιόπιστο –έστω και λογιστικό– αποτέλεσμα (Τριαντόπουλος, 2015· Υπουργείο Οικονομίας, Υποδομών, Ναυτιλίας και Τουρισμού, 2015). Ειδικότερα, ο προσδιορισμός της δημοσιονομικής επίπτωσης –κατά την έναρξη του φαινομένου– είχε τα εξής προβλήματα (Υπουργείο Οικονομικών, 2016):

- (α) Την απουσία διακριτής δημοσιονομικής καταγραφής των δημοσίων δαπανών που αφορούν την αντιμετώπιση και διαχείριση του φαινομένου, με αποτέλεσμα τόσο οι εμπλεκόμενες υπηρεσίες

ΓΡΑΦΗΜΑ 3

Δομές και πρόσφυγες και μετανάστες σε παραμονή στην Ελλάδα

Πηγή: Ειδική Γραμματεία Επικοινωνιακού Σχεδιασμού Μεταναστευτικής και Προσφυγικής Πολιτικής.

Σημείωση: Δεν υπάρχουν διαθέσιμα τα αντίστοιχα στοιχεία μετά την 1/8/2017 στον διαδικτυακό τόπο της Ειδικής Γραμματείας Επικοινωνιακού Σχεδιασμού Μεταναστευτικής και Προσφυγικής Πολιτικής.

και δομές, όσο και ο κεντρικός φορέας δημοσιονομικής διαχείρισης να μην έχουν διαθέσιμα –σε μία πρώτη φάση– ακριβή σχετικά δημοσιονομικά δεδομένα.

- (β) Την πολυδιάστατη φύση του φαινομένου, δεδομένου ότι άπτεται διαφόρων πεδίων της πολιτικής, της κοινωνίας, της οικονομίας αλλά και της δημόσιας διοίκησης –και κατ’ επέκταση αφορά πολλούς εμπλεκόμενους φορείς σε κεντρικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, και έχει έντονη γεωπολιτική και ευρωπαϊκή διάσταση.
- (γ) Το ιδιαίτερα μεγάλο μέγεθος και τη δυναμική του φαινομένου, καθώς, αφενός, οι ροές προσφύγων και μεταναστών σημείωσαν μεγάλη αυξητική τάση, και, αφετέρου, παρουσίασαν μια ιδιαίτερη μεταβλητότητα ως προς τα δεδομένα που σχετίζονται με αυτές.
- (δ) Την απουσία χαρτογράφησης όλου του εύρους των εμπλεκόμενων στη διαχείριση του φαινομένου υπηρεσιών και φορέων, ώστε να υπήρχε μία ολοκληρωμένη εικόνα αναφορικά με τη δομή του κρατικού μηχανισμού που πραγματοποιεί τη δαπάνη και, κατ’ επέκταση, το είδος της συγκεκριμένης δαπάνης.
- (ε) Την αδυναμία –σε επίπεδο κρατικού μηχανισμού– επαρκούς συντονισμού της διαχείρισης του φαινομένου, ως αποτέλεσμα –παράλληλα με τις προαναφερθείσες ιδιαιτερότητες– του σύγχρονου βίου του αρμόδιου υπουργείου, της (συνεχούς) εμπλοκής νέων υπηρεσιών, της μεταφο-

ράς αρμοδιοτήτων μεταξύ υπουργείων και της εμπλοκής πολλών δομών και φορέων σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο.

Η πρώτη προσπάθεια, προς την κατεύθυνση της διακριτής αποτύπωσης της δημοσιονομικής επίπτωσης των αυξημένων προσφυγικών και μεταναστευτικών ροών, πραγματοποιήθηκε από το ελληνικό Δημόσιο τον Οκτώβριο του 2015, οπότε και καθιερώθηκε η καταγραφή των σχετικών δαπανών από το Γενικό Λογιστήριο του Κράτους (ΓΛΚ) μέσω ερωτηματολογίων προς τα υπουργεία και τους λοιπούς φορείς της Γενικής Κυβέρνησης (βλ. Εγκύκλιο ΓΛΚ: 22/10/2015 2/67851/ΔΠΔΣΜ). Πρόκειται, ειδικότερα, για ερωτηματολόγιο που: (α) αφορούσε το σύνολο των σχετιζόμενων δαπανών (τακτικών και επενδυτικών) σε υπουργεία, τοπική αυτοδιοίκηση, δημόσιες επιχειρήσεις και οργανισμούς, νομικά πρόσωπα, νοσοκομεία και οργανισμούς κοινωνικής ασφάλισης, (β) συμπληρώνεται τακτικά από τους αρμόδιους Γενικούς Διευθυντές Οικονομικών Υπηρεσιών (ΓΔΟΥ), (γ) περιλαμβάνει και λοιπά –πέραν των δημοσιονομικών– ποσοτικά στοιχεία που σχετίζονται με τη διαχείριση του φαινομένου (βλ. αριθμό περιστατικών, αριθμό εμπλεκόμενων οχημάτων, κλπ.), (δ) εμπεριέχει πρόβλεψη για την παροχή δημοσιονομικών στοιχείων που δύναται να ενταχθούν στο εναλλακτικό κόστος από τη διαχείριση του φαινομένου (βλ. μισθολόγια, κλπ.), και (ε) περιλαμβάνει τις εκτιμήσεις των αρμόδιων υπηρεσιών για το κλείσιμο του κάθε έτους –ανάλογα και με τα σενάρια για την εξέλιξη του φαινομένου.

Η συγκεκριμένη, λοιπόν, μέθοδος καταγραφής συμβάλλει στη διαμόρφωση μιας πρώτης εικόνας για τη δημοσιονομική επίπτωση, στη συγκέντρωση στοιχείων για το σύνολο της Γενικής Κυβέρνησης, στον υπολογισμό των δαπανών που δεν μπορούν να καταχωριστούν διακριτά (βλ. καύσιμα, μισθοδοσία, κλπ.), στην παροχή λοιπών ποσοτικών δεδομένων και στη δημιουργία και επεξεργασία σεναρίων. Παράλληλα, βέβαια, με τα θετικά στοιχεία της συγκεκριμένης καταγραφής, εντοπίζονται και ορισμένα (σημαντικά) αρνητικά, όπως η ύπαρξη επικαλύψεων, λαθών και παραλείψεων όσον αφορά τα δεδομένα που καταχωρίζονται στα ερωτηματολόγια και η μεγάλη και συνεχής ανάγκη συντονισμού (μεταξύ ΓΔΟΥ και φορέων) και επιβεβαίωσης των καταχωριζόμενων στοιχείων. Κατά την πρώτη φάση υλοποίησης της εν λόγω μεθόδου, η προσωρινή (μέχρι το πρώτο τρίμηνο του 2016) εμπλοκή στον συντονισμό και στην επεξεργασία των δεδομένων (που συγκέντρωνε το Γενικό Λογιστήριο του Κράτους) επιστημονικών φορέων, όπως το Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ) και το Συμβούλιο Οικονομικών Εμπειρογνομώνων (ΣΟΕ), αλλά και το Οικονομικό Γραφείο του Πρωθυπουργού, επέτρεψε την «παραγωγή» αξιόπιστων αποτελεσμάτων και τη διατύπωση σεναρίων αναφορικά με την εξέλιξη του φαινομένου και την αντίστοιχη δημοσιονομική επίπτωση.

Η δεύτερη προσπάθεια για τον διακριτό υπολογισμό της δημοσιονομικής επίπτωσης από τη διαχείριση του φαινομένου των προσφυγικών και μεταναστευτικών ροών περιλάμβανε τη δημιουργία, από τον Απρίλιο του 2016, ειδικών φορέων για την καταχώριση των δαπανών οι οποίες αφορούν το φαινόμενο που παρακολουθούνται από το Γενικό Λογιστήριο του Κράτους (βλ. Εγκύκλιο ΓΛΚ: 25/4/2016 2/36610/ΔΠΓΚ). Πρόκειται, ειδικότερα, για μία διαδικασία διακριτής λογιστικής καταχώρισης των σχετικών δαπανών όπου: (α) καταγράφονται άμεσα οι δαπάνες που αφορούν τις προσφυγικές και μεταναστευτικές ροές, (β) εμπεριέχονται μόνο οι δομές του Τακτικού Προϋπολογισμού του Κρατικού Προϋπολογισμού, και επιτρέπεται η άμεση παρακολούθηση της πορείας των εν λόγω δαπανών –εντός των σχετικών (προϋπολογισθέντων) ορίων. Η συγκεκριμένη, λοιπόν, διαδικασία επιτρέπει την ακριβή καταγραφή των σχετικών δαπανών που καταχωρίζονται, την άμεση καταχώριση των δαπανών και την άμεση διαθεσιμότητα (από το σχετικό πληροφοριακό σύστημα) των στοιχείων. Παράλληλα, όμως, η εν λόγω μέθοδος δεν επιτρέπει την καταχώριση δαπανών πέραν του Τακτικού Προϋπολογισμού του Κρατικού Προϋπολογισμού, την καταχώριση δαπανών που δεν μπορούν να επιμεριστούν (βλ. μισθοδοσία, καύσιμα, κ.ά.), την αξιοποίηση λοιπών ποσοτικών δεδομένων και την (ουσιαστική) διαμόρφωση σενα-

ρίων και εκτιμήσεων για την πορεία του φαινομένου. Στο πλαίσιο της δεύτερης προσπάθειας (με γνώμονα τα συστατικά της καταχώρισης) δύναται να ενταχθεί και η δημιουργία και λειτουργία, από τον Ιανουάριο του 2017, διακριτού υπουργείου –του Υπουργείου Μεταναστευτικής Πολιτικής– που είναι αρμόδιο για τη διαχείριση του φαινομένου των προσφυγικών και μεταναστευτικών ροών. Έτσι, η δαπάνη του Τακτικού Προϋπολογισμού για τις μεταναστευτικές ροές, παράλληλα με την καταγραφή στους ειδικούς φορείς, περιλαμβάνει και τις λειτουργικές δαπάνες του Υπουργείου Μεταναστευτικής Πολιτικής.

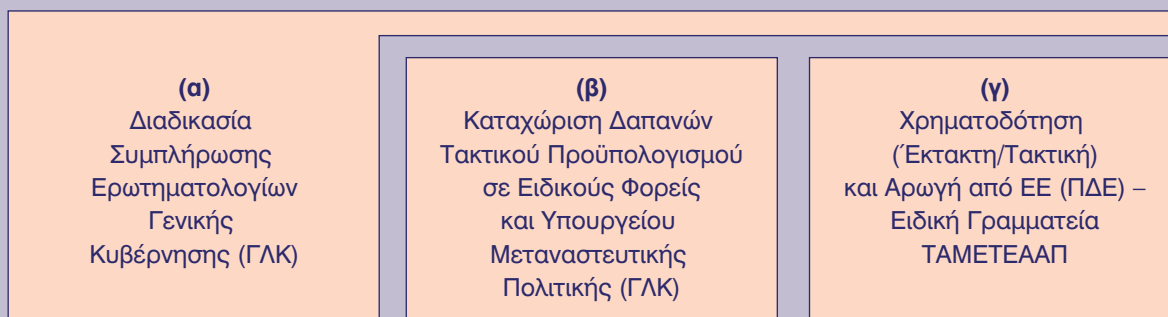
Ένα άλλο στάδιο (το τρίτο) που σχετίζεται με τον υπολογισμό της δημοσιονομικής επίπτωσης του φαινομένου είναι οι (τακτικοί και έκτακτοι) πόροι που έρχονται από την ΕΕ για την αντιμετώπιση του φαινομένου, εντάσσονται –κυρίως– στο Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων (εκτός Τακτικού Προϋπολογισμού) και συνεισφέρουν καθοριστικά στη χρηματοδότηση των αναγκών που προκύπτουν από τη διαχείριση του φαινομένου. Σε αυτό το πλαίσιο, τον Απρίλιο του 2017, δημιουργήθηκε στο Υπουργείο Οικονομίας και Ανάπτυξης η Ειδική Γραμματεία «Συντονισμού και Διαχείρισης Προγραμμάτων Ταμείου Ασύλου, Μετανάστευσης και Ένταξης και Ταμείου Εσωτερικής Ασφάλειας, και άλλων πόρων» (ΤΑΜΕΤΕΑΑΠ) για την αποτελεσματικότερη διαχείριση των πόρων από την ΕΕ (βλ. Ν. 4375/2016). Σύμφωνα με το αρχικό σκεπτικό της δημιουργίας της συγκεκριμένης Ειδικής Γραμματείας η αποστολή της είναι «[...] ο αποτελεσματικός συντονισμός, η επίβλεψη και η επιτάχυνση των ενεργειών του υπουργείου και των εμπλεκόμενων φορέων, η διαχείριση των πόρων που αφορούν στο κοινό ευρωπαϊκό σύστημα ασύλου, η ένταξη υπηκόων τρίτων χωρών και η νόμιμη μετανάστευση, η επιστροφή, η διαχείριση των εξωτερικών συνόρων και η κοινή πολιτική θεωρήσεων, καθώς και η διεξαγωγή του πολιτικού διαλόγου στους τομείς αυτούς [...]», ενώ στους στόχους εντάσσεται, επίσης, και «[...] η αξιοποίηση λοιπών πόρων, συμπεριλαμβανομένων και των πόρων έκτακτης ενίσχυσης, που αφορούν στη διαχείριση μεταναστευτικών ροών και σε λοιπά μεταναστευτικά ζητήματα [...]».

4. Διαθέσιμα δημοσιονομικά δεδομένα

Στο πλαίσιο, λοιπόν, των προαναφερθεισών κινήσεων και θεσμικών αλλαγών που πραγματοποιήθηκαν την τελευταία περίοδο, τα δεδομένα για τον συνολικό υπολογισμό της δημοσιονομικής επίπτωσης από τη διαχείριση του φαινομένου των προσφυγικών και μεταναστευτικών ροών δύναται (θεωρητικά) να αντληθούν από τρεις διακριτές, αλληλοεπικαλυπτόμενες και μη εναρμονισμένες πηγές δεδομένων: (α) τη διαδικασία συμπλήρωσης ερωτηματολογίων Γενικής

ΣΧΗΜΑ 1

Πηγές άντλησης δεδομένων για προσφυγικές και μεταναστευτικές ροές

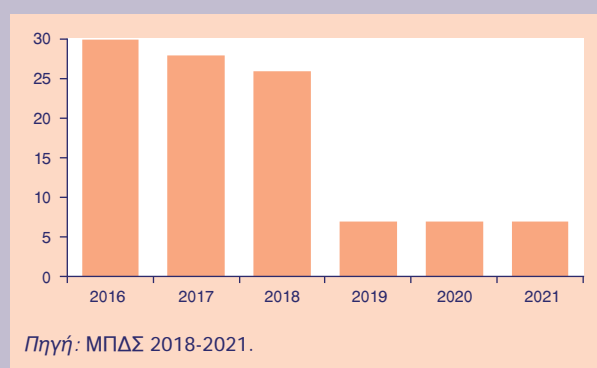

Κυβέρνησης, (β) την καταχώριση δαπανών Τακτικού Προϋπολογισμού σε ειδικούς φορείς και λειτουργικών δαπανών του Υπουργείου Μεταναστευτικής Πολιτικής, και (γ) την τακτική και έκτακτη χρηματοδοτική αρωγή από την ΕΕ (βλ. Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων) – Ειδική Γραμματεία ΤΑΜΕΤΕΑΑΠ (Σχήμα 1). Παρ' όλη, ωστόσο, την ανάπτυξη αυτών των τριών πηγών άντλησης δεδομένων αναφορικά με τη διαχείριση των προσφυγικών και μεταναστευτικών ροών, η διαμόρφωση αξιόπιστων εκτιμήσεων για τη δημοσιονομική επίπτωση δεν είναι εφικτή (με βάση τα τρέχοντα δεδομένα), καθώς: (α) δεν υπάρχει (πλήρης) εναρμόνιση στη λογική καταγραφής των δεδομένων και στις τρεις πηγές, (β) υπάρχει επικάλυψη μεταξύ των διαδικασιών και των πηγών (ειδικά της διαδικασίας των ερωτηματολογίων με τις άλλες δύο), και (γ) δεν υπάρχουν διαδικασίες που να μεριμνούν για τη διασφάλιση της αξιοπιστίας των δεδομένων (βλ. συντονισμός των αρκετών εμπλεκόμενων μερών και δομών), αλλά και για την επεξεργασία των δεδομένων ώστε να είναι σε κοινά αξιοποιήσιμη μορφή.

Όσον αφορά, ειδικότερα, τη διαδικασία καταγραφής δαπανών και διατύπωσης εκτιμήσεων μέσω των ερωτηματολογίων προς το Γενικό Λογιστήριο του Κράτους, αν και συνεχίζεται για λοιπούς υποτομείς της Γενικής Κυβέρνησης, δεν παρέχει, πλέον, αξιόπιστα και αξιοποιήσιμα δεδομένα, διότι: (α) δεν διατηρήθηκε ο αρχικός συντονισμός μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών, (β) δεν υπάρχει περαιτέρω επεξεργασία και έλεγχος των παρεχόμενων στοιχείων (βλ. διόρθωση επικαλύψεων, εντοπισμός παραλείψεων, κ.ά.), και (γ) δεν εναρμονίστηκαν τα ερωτηματολόγια με τις εξελίξεις ως προς τις άλλες δύο πηγές. Έτσι, πέρα από τα σενάρια που διαμορφώθηκαν κατά το πρώτο τρίμηνο του 2016 στη σχετική μελέτη των ΣΟΕ, Οικονομικού Γραφείου Πρωθυπουργού, ΚΕΠΕ, ΓΛΚ, Τράπεζας της Ελλάδος και των λοιπών εμπλεκόμενων φορέων (Υπουργείο Οικονομικών, 2016) και αξιοποιήθηκαν σχετικά και αρμοδίως, δεν υπάρχουν άλλα διαθέσιμα στοιχεία.

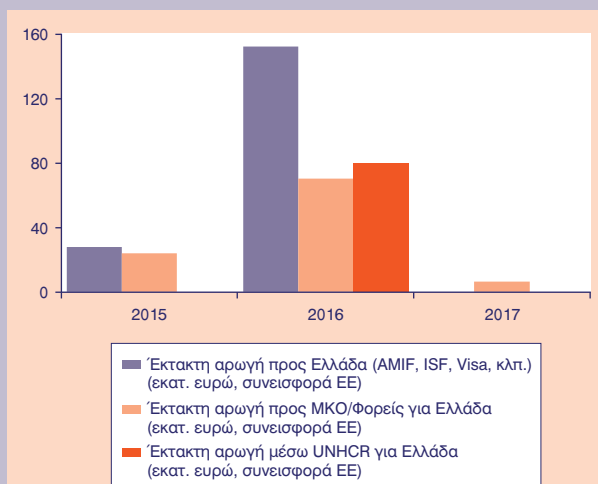
ΓΡΑΦΗΜΑ 4

Δαπάνες του Κρατικού Προϋπολογισμού για μεταναστευτικές ροές

Αναφορικά με τη δεύτερη πηγή δεδομένων, η καταχώριση δαπανών του Τακτικού Προϋπολογισμού του Κρατικού Προϋπολογισμού σε ειδικούς φορείς παρέχει αξιόπιστα δημοσιονομικά στοιχεία, που μαζί με τις λειτουργικές δαπάνες του Υπουργείου Μεταναστευτικής Πολιτικής συνθέτουν την (αντικριζόμενη με σχετικά έσοδα) δαπάνη για μεταναστευτικές ροές που εξαιρείται –μετά από σχετικές διαπραγματεύσεις το πρώτο εξάμηνο του 2016– από το «κατά πρόγραμμα» πρωτογενές δημοσιονομικό αποτέλεσμα. Σύμφωνα, λοιπόν, με τα στοιχεία του Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής (ΜΠΔΣ) 2018-2021, το 2016 η συγκεκριμένη δαπάνη για τις προσφυγικές και μεταναστευτικές ροές διαμορφώθηκε, μόλις, στα 30 εκατ. ευρώ από 71 εκατ. ευρώ που είχε προϋπολογιστεί αρχικά, ενώ η εν λόγω δαπάνη προβλέπεται να μειωθεί, φτάνοντας από το 2019 και έπειτα στα επίπεδα των 7 εκατ. ευρώ (Γράφημα 4). Πρόκειται, ωστόσο, για μία δαπάνη, η οποία –όπως έχει προαναφερθεί– δεν περιλαμβάνει δαπάνες που δεν μπορούν να αποτυπωθούν διακριτά από το σύνολο και να επιμεριστούν (βλ. μισθοί, καύσιμα, κ.ά.) και, φυσικά, δεν αφορά το σύνολο της Γενικής Κυβέρνησης.

ΓΡΑΦΗΜΑ 5
Σύναψη Συμφωνιών για έκτακτη αρωγή από ΕΕ

Πηγή: European Commission.

Σημείωση: Τα στοιχεία αφορούν την περίοδο μέχρι και τα τέλη του Ιουλίου του 2017 (26/7/2017).

Τέλος, όσον αφορά τη έκτακτη και τακτική χρηματοδοτική αρωγή από την ΕΕ –που έχει επωμιστεί και (μακράν) το μεγαλύτερο μέρος από το κόστος της εν λόγω διαχείρισης– αυτή διοχετεύεται –για τη διαχείριση του φαινομένου– είτε μέσω του δημοσίου τομέα, είτε μέσω του ιδιωτικού (βλ. μη κερδοσκοπικούς φορείς και μη κυβερνητικές οργανώσεις). Στο σύνολό της, η χρηματοδοτική αρωγή προς την Ελλάδα για τη διαχείριση των προσφυγικών και μεταναστευτικών ροών (ή «προσφυγική κρίση») έχει διαμορφωθεί, σύμφωνα με τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τον Ιούλιο του 2017 (26/7/2017), στα 871,3 εκατ. ευρώ. Από αυτούς τους πόρους:

- (α) Τα 509,5 εκατ. ευρώ συνιστούν την τακτική κοινοτική χρηματοδότηση της περιόδου 2014-2020, εκ των οποίων: (1) τα 294,6 εκατ. ευρώ προέρχονται από το Ταμείο Ασύλου, Μετανάστευσης και Ένταξης (Asylum, Migration and Integration Fund – AMIF), (2) τα 194,3 εκατ. ευρώ προέρχονται από το Ταμείο Εσωτερικής Ασφάλειας (Σύνορα) (Internal Security Fund – ISF), και (3) τα 20,5 εκατ. ευρώ προέρχονται από το Ταμείο Εσωτερικής Ασφάλειας (Αστυνομία).
- (β) Τα 361,8 εκατ. ευρώ συνιστούν έκτακτη κοινοτική χρηματοδότηση, εκ των οποίων: (1) τα 124,8 εκατ. ευρώ προέρχονται από το Ταμείο Ασύλου, Μετανάστευσης και Ένταξης, (2) τα 55,8 εκατ. ευρώ προέρχονται από το Ταμείο Εσωτερικής Ασφάλειας, και (3) 181,2 εκατ. ευρώ συνιστούν έκτακτη βοήθεια (Emergency Assistance) προς διεθνείς μη κερδοσκοπικές και μη κυβερνητικές

οργανώσεις προερχόμενες και από το Ταμείο Ασύλου, Μετανάστευσης και Ένταξης και το Ταμείο Εσωτερικής Ασφάλειας (Γράφημα 5).

Από το σύνολο των 871,3 εκατ. ευρώ είχαν εκταμιευθεί, μέχρι τον Ιούλιο του 2017 (26/7/2017), τα 395 εκατ. ευρώ, παρουσιάζοντας ένα ποσοστό απορρόφησης κοντά στο 45%, ενώ αξίζει να σημειωθεί ότι, μέχρι τα τέλη του Ιανουαρίου του 2017, είχαν απορροφηθεί τα 341,1 εκατ. ευρώ (από τα 395 εκατ. ευρώ), ενώ το μεγαλύτερο μέρος των σχετικών συμφωνιών έχει πραγματοποιηθεί το 2016.

Τέλος, η ΕΕ έχει διαμορφώσει για την περίοδο 2016-2018 ένα πλαίσιο έκτακτης ανθρωπιστικής αρωγής, μέσω του Έκτακτου Εργαλείου Αρωγής (Emergency Support Instrument) για την αντιμετώπιση του φαινομένου, προς μη κερδοσκοπικές και μη κυβερνητικές οργανώσεις. Πρόκειται για ένα εργαλείο έκτακτης χρηματοδοτικής αρωγής συνολικού ύψους 700 εκατ. ευρώ, εκ των οποίων, μέχρι τα τέλη του Ιουλίου του 2017, έχουν συμβασιοποιηθεί τα 401 εκατ. ευρώ, σημαντικό μέρος των οποίων αφορά και τη δραστηριότητα των μη κυβερνητικών και μη κερδοσκοπικών οργανισμών στην Ελλάδα (παράλληλα με την προαναφερθείσα χρηματοδότηση αυτών).

5. Συμπερασματικές σκέψεις

Την τελευταία περίοδο προωθήθηκαν και υλοποιήθηκαν –υπό την πίεση, φυσικά, των εξελίξεων και των συνθηκών που δημιουργούνταν στο υπό εξέταση φαινόμενο– σημαντικές διοικητικές διαδικασίες για τη διακριτή αποτύπωση της δημοσιονομικής επίπτωσης από τη διαχείριση των προσφυγικών και μεταναστευτικών ροών, οι οποίες, αρχικά, επέτρεψαν τη διαμόρφωση «στατικών» (στο πλαίσιο των αρχικών φάσεων εξέλιξης του φαινομένου) σεναρίων και, εν συνεχεία, τόσο την άντληση αντίστοιχων πόρων από τους διαύλους χρηματοδοτικής αρωγής της ΕΕ, όσο και την «εξαίρεση» της σχετικής δημοσιονομικής επίπτωσης από τους στόχους για το πρωτογενές πλεόνασμα, στο πλαίσιο του προγράμματος δημοσιονομικής προσαρμογής που ακολουθεί η χώρα. Παρ' όλα αυτά, όμως, εντοπίζεται μία σημαντική αδυναμία –λόγω μη συμβατότητας και μη εναρμόνισης των πηγών– ολοκληρωμένης (και διακριτής) εκτίμησης για τη δημοσιονομική επίπτωση της διαχείρισης του προσφυγικού φαινομένου. Πρόκειται για μία αδυναμία που έχει, πλέον, ιδιαίτερη σημασία, καθώς το εν λόγω φαινόμενο βρίσκεται στην τρίτη φάση εξέλιξης του –όπου ένας σημαντικός αριθμός προσφύγων και μεταναστών εγκαθίστανται μόνιμα στην Ελλάδα– και, εφεξής, είναι αναγκαία η αξιοποίηση δυναμικών και μακρο-

οικονομικών μεθόδων υπολογισμού της ευρύτερης (μακροχρόνιας) επίπτωσης του φαινομένου τόσο στα δημόσια οικονομικά της χώρας, όσο και στο σύνολο της οικονομίας.

Προς αυτή την κατεύθυνση, θα ήταν χρήσιμες ορισμένες –συμπληρωματικές– παρεμβάσεις στις διαδικασίες που έχουν διαμορφωθεί τα τελευταία χρόνια, όπως:

- (α) Ο εμπλουτισμός και η διεύρυνση της διαδικασίας (διακριτής) καταχώρισης των δημοσιονομικών δεδομένων για το προσφυγικό φαινόμενο σε όλη τη Γενική Κυβέρνηση μέσω της αξιοποίησης της σχετικής ηλεκτρονικής υποδομής.
- (β) Η βελτίωση της συνεκτικότητας των πηγών των δημοσιονομικών δεδομένων, εστιάζοντας (κυρίως) στη διαδικασία των ερωτηματολογίων, ώστε να μην υπάρχουν επικαλύψεις, κενά και ασάφειες, να προκύπτουν και άλλα ποσοτικά δεδομένα προς αξιοποίηση, και να επιτρέπεται η διαμόρφωση εκτιμήσεων και σεναρίων.
- (γ) Η διαμόρφωση μιας αξιόπιστης βάσης δημοσιονομικών και διοικητικών (λοιπών ποσοτικών) δεδομένων που θα επιτρέπει την ανάπτυξη δυναμικής ανάλυσης για τη μακροχρόνια επίπτωση του φαινομένου.

Πρόκειται, επί της ουσίας, για διοικητικές παρεμβάσεις (επί των τρεχουσών διαδικασιών) που θα επιτρέψουν τη διαμόρφωση μιας ολοκληρωμένης εικόνας για τη δημοσιονομική επίπτωση του φαινομένου, αλλά και την ανάπτυξη εκτιμήσεων και σεναρίων για μία κρίσιμη διάσταση τόσο για την οικονομία, όσο και για την κοινωνία.

Βιβλιογραφία

Auerbach, A., J. Gokhale and L. Kotlikoff (1991), "Generational Accounting: A Meaningful Alternative to Deficit Accounting", *Tax Policy and the Economy*, No. 5, pp. 55-110.

Chojnicki, X., F. Docquier and L. Ragot (2011), "Should the US have locked heaven's door? Reassessing the Benefits of Postwar Immigration", *Journal of Population Economics*, Vol. 24, pp. 317-359.

Ekberg, J. (2011), "Will Future Immigration to Sweden Make it Easier to Finance the Welfare System?", *Journal of Population Economics*, Vol. 27, pp. 103-124.

IMF (2016), *The Refugee Surge in Europe: Economic Challenges*, IMF Staff Discussion Note 16/02.

Καβουνίδη, Τζ. (2017), «Η Νέα Φάση της Προσφυγικής Κρίσης και οι Σχετικές Απόψεις της Ελληνικής Κοινωνίας», *Οικονομικές Εξελίξεις* (ΚΕΠΕ), τεύχος 33, σελ. 42-46.

Lee, R. and T. Miller (1997), "The Lifetime Fiscal Impacts of Immigrants and their Descendants", στο Smith, J. and B. Edmonston (eds.), *The New Americans – Economic, Demographic, and Fiscal Effects of Immigration*, National Academy, Washington, DC, pp. 297-362.

Nasser, R. and S. Symansky (2014), *The Fiscal Impact of the Syrian Refugee Crisis on Jordan*, USAID Report .

OECD (2013), "The Fiscal Impact of Immigration in OECD Countries", στο OECD, *International Migration Outlook 2013*, OECD Publishing, Paris.

Τριαντόπουλος, Χρ. (2015), «Προσφυγικές Ροές και Δημοσιονομικός Προγραμματισμός», *Ελληνική Οικονομία* (ΚΕΠΕ), τεύχος 22, σελ. 23-33.

Υπουργείο Οικονομίας, Υποδομών, Ναυτιλίας και Τουρισμού (2015), *Επιπτώσεις από τις Ροές Προσφύγων στα Νησιά Αιγαίου*, Συνοπτική Έκθεση Υπουργείου Οικονομίας, Υποδομών, Ναυτιλίας και Τουρισμού, Αθήνα, Σεπτέμβριος 2015.

Υπουργείο Οικονομικών (2016), *Οι Επιδράσεις των Προσφυγικών/Μεταναστευτικών Ροών στην Ελληνική Οικονομία: Δημοσιονομικές Δαπάνες, Έσοδα και Μακροοικονομικές Επιπτώσεις*, Συμβούλιο Οικονομικών Εμπειρογνομόνων και Οικονομικό Γραφείο Πρωθυπουργού, Αθήνα, Απρίλιος 2016.

Πρόσφατες Μελέτες και Εκθέσεις που έχουν εκδοθεί από το ΚΕΠΕ

ΜΕΛΕΤΕΣ

- No 77 I. Reziti, *Non-linear adjustment in the Greek milk market*. Athens, 2016.
- No 76 I. Κωνσταντακοπούλου, *Ανάλυση του ελληνικού εξωτερικού εμπορίου: Κλαδική ανάλυση, συγκριτικά πλεονεκτήματα, εξαγωγές και οικονομική ανάπτυξη, 2000-2014*. Αθήνα, 2015.
- No 75 Τζ. Καβουνίδη, I. Χολέζα, *Οι διαδρομές των νέων μεταναστευτικής προέλευσης στην εκπαίδευση και την αγορά εργασίας*. Αθήνα, 2013.
- No 74 Σ. Παπαϊωάννου, *Οικονομική μεγέθυνση στην Ελλάδα: Τάσεις και μεσοπρόθεσμες προοπτικές*. Αθήνα, 2013.
- No 73 E. A. Kaditi, *Analysis of the Greek food supply chain*. Athens, 2012.
- No 72 Θ. Π. Λιανού, Τ. Καβουνίδη, *Μεταναστευτικά ρεύματα στην Ελλάδα κατά τον 20ό αιώνα*. Αθήνα, 2012.
- No 71 A. Koutroulis, *Finance and economic growth: The case of Greece 1960-2005*. Athens, 2011.
- No 70 Th. Tsekeris, *Travel consumption and market competition in Greece*. Athens, 2010.
- No 69 I. Ρεζίτη, *Η διαδικασία μετακύλισης τιμής στον ελληνικό αγροδιατροφικό τομέα: Η περίπτωση των οπωροκηπευτικών*. Αθήνα, 2010.
- No 68 Κ. Αθανασούλη, *Η επαγγελματική μετάβαση των πτυχιούχων των Φιλοσοφικών Σχολών*. Αθήνα, 2010.
- No 67 Κ. Ευστρατόγλου, *Αξιολόγηση της επαγγελματικής κατάρτισης ανέργων στην Ελλάδα*. Αθήνα, 2009.
- No 66 P. I. K. Prodromidis, *The spatial distribution of male and female employment and unemployment in Greece*. Athens, 2008.
- No 65 Γ. Παναγόπουλου, *Βασιλεία II: Περιγραφή και Συνέπειες για το Τραπεζικό Σύστημα*. Αθήνα, 2008.
- No 64 M. G. Arghyrou, *The effects of the accession of Greece to the EMU: Initial estimates and future prospects*. Athens, 2006.
- No 63 P. I. K. Prodromidis, *A regional analysis of declared incomes in Greece*. Athens, 2006.
- No 62 Σ. Σπαθή, *Σύγκριση των αεροπορικών και ακτοπλοϊκών μεταφορών στις γραμμές εσωτερικού. Οικονομική εκτίμηση της ζήτησης*. Αθήνα, 2005.
- No 61 Κ. Ν. Κανελλόπουλου σε συνεργασία Π. Παπακωνσταντίνου, *Οικονομικές διαστάσεις της κατάρτισης ενηλίκων*. Αθήνα, 2005.
- No 60 Θ. Τερροβίτη, *Παραγωγή και χρήση των τεχνολογιών της πληροφορίας και των επικοινωνιών στην Ελλάδα: Σημασία και επιπτώσεις*. Αθήνα, 2005.
- No 59 Αν. Λαμπροπούλου, *Η ελληνική γεωργία στο διεθνές ανταγωνιστικό περιβάλλον*. Αθήνα, 2005.
- No 58 M. Panopoulou, *Technological change and corporate strategy in the Greek banking industry*. Athens, 2005.
- No 57 Σ. Χανδρινού, σε συνεργασία Κ. Αλτίνογλου και Α. Πεπέ, *Εξέλιξη των ΜΜΕ στη χώρα μας: Εκτίμηση και σύγκριση της αποδοτικότητας και ευελιξίας των ΜΜΕ και των μεγάλων μεταποιητικών παραγωγικών μονάδων*. Αθήνα, 2005.

ΕΚΘΕΣΕΙΣ

- No 77 *Ο πολιτισμικός και ο θρησκευτικός τουρισμός ως συνιστώσες του εθνικού τουριστικού προϊόντος*, των Ν. Βαγιονή και Σ. Σκούλτσου. Αθήνα, 2016.
- No 76 *The emigration of Greeks and diaspora engagement policies for economic development*, by J. Cavounidis. Athens, 2016.

- No 75 *General Government Spending Review, 2013-2016: An analysis framework for Future Spending Reviews in Greece*, by Y. Monogios, E. I. Nitsi (coordinators), J. N. Anastassakou, I. Cholezas, N. C. Kanellopoulos, R. Karagiannis, I. Konstantakopoulou, V. Lychnaras and Th. Tsekeris. Athens, 2016.
- No 74 *Εμπορευματικές μεταφορές και ανάπτυξη διεθνών εφοδιαστικών κόμβων στην Ελλάδα*, του Θ. Τσέκερη. Αθήνα, 2016.
- No 73 *Αποτίμηση της απελευθέρωσης σε είκοσι επιλεγμένα επαγγέλματα*, των Α. Κώτση (συντονίστριας), Ε. Αθανασίου, Ν.Κ. Κανελλόπουλου, Ρ. Καραγιάννη και Ι. Κατσελίδη. Αθήνα, 2016.
- No 72 *Προτάσεις για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού στην Ελλάδα*, του Β. Καφούρου. Αθήνα, 2015.
- No 71 *Βαθμός απελευθέρωσης των επαγγελματιών και αναμενόμενες επιπτώσεις*, των Α. Κώτση (συντονίστριας), Ε. Αθανασίου, Ν.Κ. Κανελλόπουλου, Ρ. Καραγιάννη, Σ. Παπαϊωάννου και Ι. Κατσελίδη. Αθήνα, 2015.
- No 70 *The economies of the Western Balkans: Transition, growth and prospects for EU Accession*, by R. Panagiotou. Athens, 2012.
- No 69 *Η εξίσωση των ορίων συνταξιοδότησης των γυναικών προς τα αντίστοιχα των ανδρών: Σημασία και επιπτώσεις*, των Λ. Αθανασίου, Φ. Ζερβού, Α. Κώτση. Αθήνα, 2012.
- No 68 *Αεροπορικές μεταφορές και αεροδρόμια στην Ελλάδα: Σύγχρονες εξελίξεις, οικονομική σημασία και αποδοτικότητα*, των Θ. Τσέκερη και Κ. Βογιατζόγλου. Αθήνα, 2011.
- No 67 *Συνθήκες αγοράς και ανταγωνισμός στην ελληνική οικονομία*, Μελετητικής Ομάδας ΚΕΠΕ, επιμέλεια Κ. Κανελλόπουλος. Αθήνα, 2011.
- No 66 *Ξενοδοχεία πολυτελείας στην Ελλάδα: Δυναμική και αναπτυξιακές δυνατότητες*, των Ν. Βαγιονή, Ε. Κασιμάτη, Β. Καφούρου. Αθήνα, 2011.
- No 65 *Αγορά εργασίας: Εξελίξεις και αρχές πολιτικής*, των Κ.Ν. Κανελλόπουλου, Κ. Αθανασούλη, Κ. Ευστρατόγλου, Γ. Παναγόπουλου, Π. Παπακωνσταντίνου, Π.Κ. Προδρομίδη. Αθήνα, 2010.
- No 64 *Μισθός, συντάξιμος χρόνος και συνθήκες εργασίας δημόσιου και ιδιωτικού τομέα*, των Κ.Ν. Κανελλόπουλου και Φ. Ζερβού. Αθήνα, 2010.
- No 63 *Μεταφορές και Οικονομία: Συμβολή, τάσεις και προοπτικές στην Ελλάδα με έμφαση στις χερσαίες μεταφορές*, των Θ. Τσέκερη και Αικ. Τσούμα. Αθήνα, 2010.
- No 62 *Η Ελληνική Εμπορική Ναυτιλία*, των Σ. Σπαθή, Σ. Καραγιάννη, Ν. Γεωργικόπουλου. Αθήνα, 2010.
- No 61 *Το κοινωνικό κεφάλαιο στην Ελλάδα*, του Η. Πούπου. Αθήνα, 2010.
- No 60 *Ο αγροτικός τομέας στην Ελλάδα*, των Ε. Καδίτη και Ε. Νίτση. Αθήνα, 2010.
- No 59 *Size, profile and labour market analysis of immigration in Greece*, by K. Kanellopoulos, M. Gregou and A. Petralias. Athens, 2009.
- No 58 *Η εξέλιξη και προβληματισμός για την βιωσιμότητα του συνταξιοδοτικού συστήματος*, της Φ. Ζερβού. Αθήνα, 2009.
- No 57 *Οικονομική και δημογραφική βιωσιμότητα του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος*, των Λ. Αθανασίου, Φ. Ζερβού και Α. Κώτση. Αθήνα, 2009.
- No 56 *Πολυμερείς εμπορικές διαπραγματεύσεις: Εμπόριο υπηρεσιών*, του Β. Νότη. Αθήνα, 2008.
- No 55 *FYROM's transition: From Yugoslavia to the European Union?*, by R. Panagiotou. Athens, 2008.
- No 54 *Αναπτυξιακή διαδικασία και μακροχρονιότερες εξελίξεις στην οικονομική συμπεριφορά και στις οικονομικές συνθήκες*, του Λ. Αθανασίου. Αθήνα, 2007.
- No 53 *Τουριστική ανάπτυξη στην Ελλάδα και τη Μεσόγειο: Μια συγκριτική ανάλυση*, των Ν. Βαγιονή και Β. Καφούρου. Αθήνα, 2007.
- No 52 *Χρηματοδότηση και ασφάλιση εξαγωγικών πιστώσεων*, του Κλ. Β. Ευστρατόγλου. Αθήνα, 2007.

- No 51 *Ο ενεργειακός τομέας στην Ελλάδα: Τάσεις και προοπτικές*, του Νικηφ. Μανωλά. Αθήνα, 2007.
- No 50 *Ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα στην ΕΕ-15 και δυνατότητες εφαρμογής του στην Ελλάδα*, των Αθ. Θ. Μπαλφούσια και Κ. Ν. Κωτσή. Αθήνα, 2007.
- No 49 *Αγροτικό εμπόριο Ελλάδας-Βαλκανικών χωρών: Συγκριτικό πλεονέκτημα και ανταγωνιστικότητα*, του Π. Παρασκευαΐδη. Αθήνα, 2006.
- No 48 *Η επαγγελματική εκπαίδευση στην Ελλάδα: Εξελίξεις και προοπτικές*, του Κ. Κάρμα. Αθήνα, 2006.
- No 47 *Μέθοδοι και στρατηγικές αναδιάρθρωσης και ιδιωτικοποίησης του σιδηροδρόμου και των λιμένων Πειραιώς και Θεσσαλονίκης*, του Δ. Θ. Αθανασακόπουλου. Αθήνα, 2006.
- No 46 *Η ελληνική γεωργία ενώπιον των νέων συνθηκών και θεσμικού πλαισίου*, της Κ. Παχάκη, σε συνεργασία Π. Τονικίδου. Αθήνα, 2006.
- No 45 *Europe and the international economic environment in 2005: Recent developments and outlook*, by S. Savva-Balfoussia, E. Athanassiou, S. Karagiannis and A. Tsouma. Athens, 2006.
- No 44 *Ο συστημικός μετασχηματισμός των βαλκανικών χωρών και οι εξελίξεις στις οικονομικές ανταλλαγές με την Ελλάδα*, των Ν. Βαγιονή, Β. Καφούρου και Ε. Παναγιώτου. Αθήνα, 2005.
- No 43 *Εξελίξεις στην αγορά κατοικιών*, της Στ. Χειμωνίτη-Τερροβίτη. Αθήνα, 2005.

Οικονομικές εξελίξεις

